

સન્મિત સમગ્રજ્ઞાનુરાગી
મુનિમહારાજ શ્રી કપૂરવિજયજી.....

લેખ સંગ્રહ

ભાગ ૪ થો

શ્રી કપૂરવિજયજી સ્મારક સમિતિ
મુ'બઈ

વીર સં. ૨૪૬૬

વિક્રમ સં. ૧૯૯૬

કિંમત પાંચ આના

કપડાનાં પૂઠાવાળીના ૭ આના

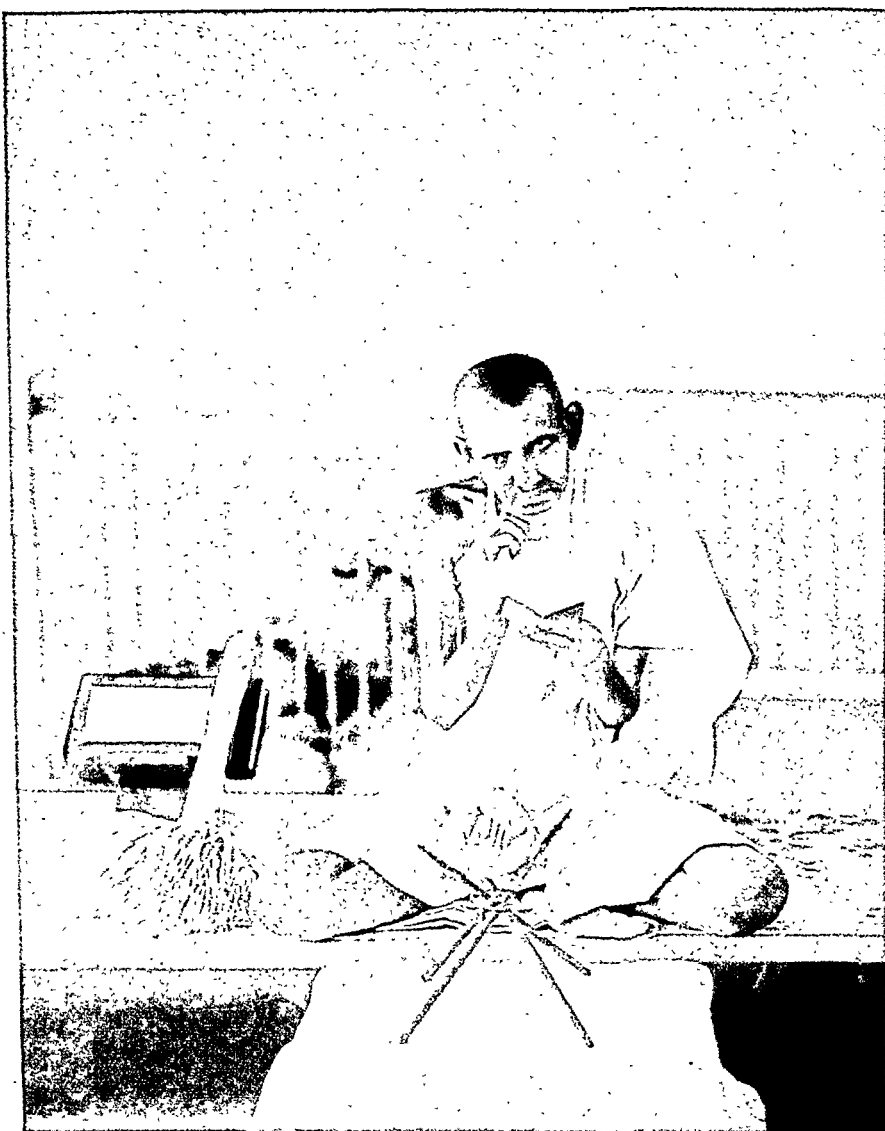
પ્રકાશક:-

શ્રી કર્પૂરવિજયજી સ્મારક સમિતિ
મંત્રી-નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહ
ગોપાળ ભુવન, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ-મુંબઈ

→ પ્રત ૧૦૦૦ →

મુદ્રક:-

શાહ ગુલાબચંદ લલુભાઈ
શ્રી મહોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ
દાણાપીઠ-ભાવનગર.

સ્વ-સન્મિત્ર શ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ.

જન્મ સં. ૧૯૨૫.

દીક્ષા સં. ૧૯૪૭ વૈશાક, શુદ્ધ ૬.

સ્વર્ગગમન સં. ૧૯૯૩ ના આસો, વદ ૮.

પ્રસ્તાવના

સંવત ૧૯૯૪ ના આશ્વિન કૃષ્ણાષ્ટમીએ એટલે કે સદ્ગુણાનુરાગી સન્મિત્ર મુનિમહારાજ શ્રી કપૂરવિજયજીની, સ્વર્ગવાસ પછીની પ્રથમ વાર્ષિક તિથિએ, શ્રી ગોરીજી મહારાજ (પાયધુની-મુંબઈ)ના ઉપાશ્રયે, શાસનપ્રભાવક, સમર્થ વ્યાખ્યાતા, સ્વ-પરશાસ્ત્રનિષ્ણાત શ્રીમદ્ વિજય-મોહનસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય અનુયોગાચાર્ય પંન્યાસજી મહારાજ શ્રી પ્રીતિ-વિજયજી ગણિવરની પ્રેરણાથી સ્થપાએલ શ્રી કપૂરવિજયજી-સ્મારક સમિતિ તરફથી, નિયત ઉદ્દેશાનુસાર અત્યારસુધીમાં, ‘સન્મિત્ર સદ્ગુણા-નુરાગી મુનિમહારાજ શ્રી કપૂરવિજયજી લેખસંગ્રહ’ નામના ગ્રંથના ત્રણ ભાગો પ્રગટ થઈ ચૂક્યા છે. આજે આ ચતુર્થ ભાગ પ્રગટ થાય છે.

લેખસંગ્રહ ભાગ ત્રીજાના ‘જે ખોલ’માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે:

“સ્વંતે વિદ્વાન્ શિષ્યસમૂહ નહોતો કે જેઓ એમની જીવન-સ્મૃતિનું કાર્ય એમના સ્વર્ગવાસ પછી પણ જળાવવા પ્રયત્ન કરે. મુંબઈમાં પૂ. પં. પ્રીતિવિજયજી ગણિ, ગતવર્ષમાં આતુર્માંસ હતા ત્યારે એમનો ‘દાદા’ તરીકેનો ભક્તિભાવ એમણે વ્યાખ્યાનમાં સ્વર્ગસ્થની જયંતિના ગુણગાનમાં યાદ કર્યો અને સ્વર્ગસ્થના સ્મારકરૂપે એમની પ્રેરણાથી એમનું જ્વલંત નામ જોડી ‘શ્રી કપૂરવિજય સ્મારકસમિતિ’ની સ્થાપના થઈ.”

‘જે ખોલ’ ના લેખક શ્રી કૃત્તેહચંદ ઝવેરભાઈ છેલ્લે જણાવે છે: “આ રીતે સ્વં ના સાહિત્યમય સાક્ષરજીવનનો પરિચય જનસમાજ સમક્ષ એકત્ર રૂપમાં પ્રકાશિત થવા માટે પૂ. પં. પ્રીતિવિજયજી ગણિ પ્રબલ નિમિત્તભૂત થયા છે.”

સમિતિના ઓનરરી (માનદ) મંત્રી શાહ નરેશભદ્રાસ ભગવાનદાસે,

લેખસંગ્રહ પ્રથમ ભાગમાં, સ્મારક-પ્રેરક, સ્મારક-સમિતિ-સંસ્થાપક, ઉપદેશ દ્વારા સમિતિને દ્રવ્ય-સહાયક અનુયોગાચાર્ય પંન્યાસજી શ્રી પ્રીતિવિજયજીનો સંક્ષિપ્તમાં ભાવવાહી ભાષામાં પરિચય આપ્યો છે. તેમાંથી જાણવા મળે છે કે, પંન્યાસજી મહારાજ શ્રી પ્રીતિવિજયજી, સન્મિત્ર મુનિશ્રી કર્પૂરવિજયજીના સહવાસમાં (પરિચયમાં) પાદલિખપુર- (પાલીતાણા)માં માત્ર પંદર દિવસ આવ્યા હતા, પણ એટલા અલ્પ પરિચયમાં પણ સન્મિત્ર મુનિશ્રી માટે તેમના હૃદયમાં એવી સચોટ છાપ પડી હતી કે તેમણે તે જ વખતે એ પુણ્યપુરુષના સ્મારક માટે બને તેટલું કરવાનો દઢ નિશ્ચય કર્યો હતો. સંકલ્પરૂપ તે નિશ્ચય આજે મૂર્તસ્વરૂપમાં પ્રત્યક્ષ છે.

પંન્યાસજી શ્રી પ્રીતિવિજયજી મહારાજના શિષ્ય-પ્રશિષ્યપરિવારમાં પ્રવર્તક મુનિશ્રી સુભદ્રવિજયજી, મુનિશ્રી રંજનવિજયજી તથા મુનિશ્રી કંચનવિજયજી છે.

પંન્યાસજીનો પરિચય કરાવતાં માનદ મંત્રી “ આ લેખસંગ્રહ અને હવે પછી જે પુણ્યનાં કામો આ સ્મારકસમિતિ તરફથી થશે તેનો મુખ્ય યશ તેમને જ ધટે છે ” એ પ્રમાણે કહી છેલ્લે બાહેર કરે છે કે :

“ સમિતિનું કામ પંન્યાસજીની સૂચના અને સલાહ અનુસાર થતું હોવાથી ધર્મથી વિપરીત જરા પણ કાર્ય થવાનો સંભવ નથી. તેઓ આવાં અનેક ધાર્મિક કાર્યો કરી જૈનધર્મની ઉન્નતિ કરવા દીર્ઘાયુ થાઓ. ”

સ્વર્ગસ્થ સદ્ગુણાનુરાગી સન્મિત્ર મુનિશ્રીએ, તેમના જીવનમાં સતત લખેલા છૂટા છૂટા લેખોને ગ્રંથરૂપે પ્રગટ કરી, તેનો અલ્પ મૂલ્યે પ્રચાર કરી, તેઓશ્રીનું સ્મારક ચિરસ્મરણીય રાખવું એ જ સમિતિનો ઉદ્દેશ છે. ગ્રંથનું ‘ લેખ-સંગ્રહ ’ નામ જ તેમાં લેખોનો સંગ્રહ માત્ર છે એમ સૂચવે છે.

આટલા થોડા વખતમાં ચાર ચાર ભાગોનું પ્રકાશન, પંન્યાસજી

મહારાજ શ્રી પ્રીતિવિજયજીની ગણિની પ્રેરણા તથા માનદ મંત્રીની તમન્નાને આભારી છે.

પ્રથમ ભાગમાં સ્મારકોત્પાદક પંન્યાસજી મહારાજનો તથા સન્મિત્ર મુનિશ્રીનો સાદો ફોટો આપ્યો છે અને ખીજા, ત્રીજા તથા ચોથા ભાગમાં સન્મિત્ર મુનિશ્રીનો રંગીન ફોટો દર્શનાર્થે આપવામાં આવ્યો છે.

સ્વર્ગસ્થ સન્મિત્ર મુનિશ્રીનું જીવનચરિત્ર લેખસંગ્રહ ભાગ ખીજામાં આપવામાં આવ્યું છે.

x

x

x

સન્મિત્ર મુનિશ્રીએ, ‘શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ’ માસિકના પુ. ૧૭ થી પુ. ૩૬ સુધીમાં લખેલા લેખોનો સંગ્રહ આ ચોથા ભાગમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે.

નાના મોટા મળીને લેખોની કુલ સંખ્યા ૯૯ નવાણું છે. પૃષ્ઠ ૧૮૯ થી ૨૦૨ ‘ઉપદેશશતક અપરનામ આભાણુશતક’નો અનુવાદ છે. આ શતક વાચક ધનવિજયજીએ સંવત ૧૬૯૯ માં રચ્યું છે. પૃષ્ઠ ૨૦૨ થી ૨૧૨ ‘યોગપ્રદીપનો ભાષાનુવાદ’ છે. પૃષ્ઠ ૪૪ થી ૪૯ ‘આચારાંગ સૂત્રનાં સુભાષિતો’, પૃષ્ઠ ૪૯ થી ૫૩ ‘શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો સદ્બોધ’, પૃષ્ઠ ૫૩ થી ૬૨ ‘વિશ્વવ્યાપક જ્ઞેન દર્શન’, પૃષ્ઠ ૬૩ થી ૬૯ ‘અનેકાન્તવાદનું સ્વરૂપ’ એ શિર્ષિકના લેખો છે. પૃષ્ઠ ૧૧૯ થી ૧૨૨ ‘ઉપદેશમાળા અપરનામ પુષ્પમાળા પ્રકરણ અંતર્ગત હિતોપદેશ’, પૃષ્ઠ ૧૨૩ થી ૧૨૮ ‘સંવિદ્ધ સાધુયોગ્ય કુલકના નિયમો: શ્રીમાન્ સોમસુંદર-સૂરીશ્વરકૃત કુલકનો ભાવાનુવાદ’ છે. વિદ્યાર્થીઓને અંગે સાત લેખો છે. મુનિશ્રી હિતકર વચનોવાળા લેખો લખ્યા કરતા હતા અને તેનાં મથાળાંઓ પણ અર્થસૂચક, ‘સુભાષિત, સુભાષિત પદસંગ્રહ, બોધવચનો, હિતવચનો’ વગેરે વગેરે રાખતાં હતાં. એવા લેખો સારી સંખ્યામાં છે. તે ઉપરાંત શ્રી મહાવીર જીવન તથા જ્યંતિને લગતી સૂચનાઓ, શ્રી આત્મારામજી જ્યંતિ પ્રસંગે કરેલ વ્યાખ્યાનનો સાર, ભાવનાનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ,

પંચમહાવ્રતોની ભાવના, શ્રીમંતોનું કર્તવ્ય, જૈનોનું ભિન્નભિન્ન પ્રસંગે કર્તવ્ય, સમ્યક્ત્વ, ક્રિયાનો આદર વગેરે વિષયોને લગતા અન્ય લેખો છે.

પ્રથમ લેખ ગ્રંથપ્રારંભે મંગલાચરણરૂપ ‘ પ્રભુ-પ્રાર્થના ’ છે. તેમાંનાં પરમાર્થરૂપ નીચેના ચરણો મનન કરવા જેવા છે:—

“ જે જે તણી પ્રીતિ કરે, તે તે ખરેખર તે બને;
જે મહાવીર પર પ્રીતિ કરે, સાક્ષાત્ મહાવીર તે બને. ” પૃષ્ઠ ૨

પૃષ્ઠ ૨૨૬-૨૨૭ માં ‘ મહિન વાસના-ભાવનાનું બળ તોડવા પ્રયત્ન ’ એ મથાળાના લેખમાં મુનિશ્રી, શ્રી દેવચન્દ્રજીવિત પ્રથમ જિતેશ્વરના સ્તવનની કડીઓ ટાંકી, મહિન વાસનાને તોડવાનો એ જ અમોઘ ઉપાય બતાવે છે.

પ્રીતિ અનંતી પરથકી, જે તોડે હો તે જોડે એહ;
પરમ પુરુષથી રાગતા, એકત્વતા હો દાખી ગુણગેહ.

ઋષભ જિજ્ઞંસુ પ્રીતકી.

પ્રભુજીને અવલંબતાં, નિજ પ્રભુતા પ્રગટે ગુણરાશ;
દેવચન્દ્રની સેવના, આપે મુજ હો અવિચલ મુખવાસ. ઋષભ ૦

સન્નિમત્ર મુનિશ્રીનાં કેટલાંક સૂત્રો અત્રે ટાંકી, તેમના લક્ષ્ય (ધ્યેય) પરત્વે લક્ષ્ય ખેંચવાનો પ્રયત્ન પ્રાસંગિક છે.

આજ મોટા ભાગે એવું જોવામાં આવે છે કે વાચકવૃંદ પોતાના મનતબ્ધ તરફ વાંચનને ધસડી જાય છે. આથી લેખકનો આશય સિદ્ધ થતો નથી.

કોઈ પણ ગ્રંથ વાંચનાર વાચકની ફરજ છે કે, પોતાના વિચારો ભિન્ન હોય તો પણ પ્રથમ લેખકનો આશય સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો.

આજનું જગત જંગળો વધાર્યે જ જાય છે, જંગલોનાં જળાંશોથી પોતે પોતાની મેળે જડડાયે જ જાય છે. પછી જિંદગીમાં રસ ન હોવાની

કરિયાદ કરે છે. સન્મિત્ર મુનિશ્રી જિંદગી રસમય બનાવવાનો સુંદર કીમિયો બતાવે છે.

૪૬. “ જિંદગી ટૂંકી છે ને જંજળ લાંબી છે. જંજળને ટુંકાવશે તો જિંદગી લાંબી ને રસમય લાગશે.”
પૃષ્ઠ ૨૭૪.

આજની દુનિયા દુન્યવી દુઃખો ટાળવા માટે જે જે અખતરાઓ કરે છે તે અખતરાઓ જ ખતરા છે. સન્મિત્ર સ્વાનુભવસિદ્ધ સાચો અખતરો દર્શાવે છે.

૧૦૦. “ જેમ લોહીનો ડાઘ લોહીવડે ધોવાથી જતો નથી પણ પાણીથી જાય છે તેમ સાંસારિક મુખ-દુઃખ સંસારની કાઈ પણ વસ્તુથી મટતાં નથી: તેને માટે તો ત્યાગ (ચારિત્ર-ભાવના રાખવી) એ મુક્તિદાતા છે.”
પૃષ્ઠ ૧૯.

પૃષ્ઠ ૨૩૪-૨૩૫ માંનો ‘ આ તે જીવની કેવી જડતા ? ’ લેખમાં જડતા દૂર કરી ચૈતન્ય પ્રગટાવવા મનનીય લખાણ છે.

સત્ય પાસે રાજ્યાદિક ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિની તુચ્છતા મુનિશ્રી ઉપદેશે છે:—

૪૮. “ જ્યારે સત્તા અને પ્રશંસા માટે ખીજાઓ ખુશામત અને આજીજી કરતા હોય ત્યારે સાચા સત્યપ્રેમી પોતાના સત્યના રક્ષણ માટે ત્રિલોકના રાજ્યને પણ તુચ્છ ગણે છે.”
પૃષ્ઠ ૧૭.

‘ પવિત્ર જીવનને દેશકાળ નડતાં નથી. ’ એવું પણ મુનિશ્રી નિરૂપણ કરે છે:—

૮૪. “ ગમે તેવાં સ્થિતિ-સંયોગો અને દેશકાળમાં પણ પવિત્ર અને પરોપકારી જીવન જીવી શકાય છે અને તે જ વાસ્તવિક જીવન છે.”
પૃષ્ઠ ૧૭.

સમાજ, દેશ કે ધર્મ, કાઈપણ ક્ષેત્રના તથા પ્રકારના આગેવાનોની કાયરતાને મુનિશ્રી ખુલ્લી કરે છે:—

૫૩. “ સિંહની જેમ દહતાપૂર્વક પોતાના પગ પર ઊભા રહેવાને બદલે બે મોઢે દ્વિઅર્થી બોલીને દાવપેચથી લોકાપવાદમાંથી છૂટી જવું તેના જેવું કાયરપણું બીજું એકે ય નથી. ” પૃષ્ઠ ૧૨.

સમાજ તથા દેશના નામે, આત્મહિતની અવગણના કરનારાઓને મુનિશ્રીનો ઉપદેશ છે :—

૭. “ સમાજસેવા ને દેશસેવા એ ઉત્તમ છે, પણ આત્મસેવા એ સર્વથી ઉત્તમ છે; કેમકે જગતનાં સર્વ પ્રાણીઓને આત્મવત્ ગણે, પરંપતે પથ્થર સમ ગણે અને પરસ્ત્રીને સ્વમાત તુલ્ય ગણે તેનાથી જ આત્મસેવા થઈ શકે છે. ” પૃષ્ઠ ૨૬૯

‘ અહિંસા ’ ને અંગે લખતાં, મુનિશ્રી પ્રથમ, કારણ પણ રજૂ કરે છે :—

“ મહાવીરની અહિંસા વીરત્વપૂર્ણ છે અને તેનું સ્પષ્ટીકરણ અત્રે અસ્થાને નથી. ખાસ કરીને દેશની વર્તમાન સ્થિતિ મને સ્પષ્ટ લખવા પ્રેરે છે. ” પૃષ્ઠ ૩૮

તીર્થરક્ષા, ધર્મરક્ષા, બદમાશ ગુંડાઓથી સ્ત્રીઓના શીલની રક્ષા, હિંસકોથી પશુ આદિની રક્ષાને અંગે કર્તવ્યનું તથા અહિંસાનું અત્રે નિરૂપણ કરી, જૈન દર્શનની અહિંસા પ્રત્યેના આક્ષેપોનો મુનિશ્રીએ પ્રતીકાર કર્યો છે.

પ્રસંગે પ્રસંગે મુનિશ્રીએ ટૂંકામાં દૃષ્ટાંતો પણ આપ્યાં છે. પૃષ્ઠ પરં માં સંયતિરાજર્ણિતું દૃષ્ટાંત છે.

હિંસા કરીને, કૈંક મૃગલાંઓને મારીને એક ધવાયલા મૃગ પાસે જતાં સંયતિ રાજવી, મૌન રહેલા મુનીશ્વરને જુએ છે : મુનીશ્વરના સંયમનો, મૌનનો પ્રભાવ તેને ચમકાવે છે : તેના હૃદયમાં હિંસા માટે પશ્ચાત્તાપ થાય છે. ધ્યાનમાંથી નિવૃત્ત થયા બાદ રાજવીને હિંસાના

પરિણામનું યથાર્થ ભાન કરાવી તેનો ઉદ્ધાર કરે છે. આનું નામ તે મહાત્મા !

હિંસા કરીને આવનારને આવકાર આપનાર, હિંસામાં કર્તવ્યારોપણ કરનારમાં ‘ મહાત્મા ’ પદનું આરોપણ, તે તે પદની મશ્કરી છે : અવ-હેલના છે. હિંસામાં ધર્મ સ્થાપનારની ગણના મહાપાપીમાં મુનિશ્રી ગણાવે છે.

૩૮. “ મહાપાપી-આપઘાત કરનાર, વિશ્વાસઘાત કરનાર, સદ્ગુણ લોપનાર, ગુરુદ્રોહી, ખોટી સાક્ષી ભરનાર. ખોટાને સહાય આપનાર, હિંસામાં ધર્મ સ્થાપનાર, વારંવાર પચ્ચખ્ખાણુ ભાગનારને મહા-પાપી જાણવા. ”

પૃષ્ઠ ૭૯-૮૦.

સુંકેને ગાંગડે ગાંધી બનેલા કૈક, ‘ અહિંસા ’ જેવા પવિત્ર તત્ત્વના ચેડાં કરી જગતને ઉન્માર્ગગામી બનાવે છે.

સખલ સામે ‘ અહિંસા ’ નો ઉચ્ચાર અને નિર્બલ સામે ગોળીબાર, છતાં ત્યાં ગણાવવો અહિંસાનો વ્યવહાર એ તો દંભની પરાકાષ્ઠા છે !

કલાશિક્ષણ વગેરેમાં પરમાર્થના બહાને, આજના કેળવાયલાઓ હિંસાનો પણ બચાવ કરે છે; એટલું જ નહિ પણ હિંતોપદેશકોની સામે મોરચા માંડે છે. સન્મિત્ર મુનિશ્રી કહે છે—

૩૯. “ જીવદયા પ્રશંસા-જીવદયા ધર્મનું મૂલ છે-જ્યાં (જેમાં) જીવદયા નથી તેનું શ્રુત પાતાલમાં પેસી જાય, ચતુરાઈ વિલય પામે અને બીજા ગુણો અલોપ થાય ! જીવદયાવડે જ તે બધા સાર્થક છે. ”

પૃષ્ઠ ૮૯.

સન્મિત્ર મુનિશ્રી હિંતસંદેશ સમર્પતાં કેળવણીને અંગે લાલબત્તી ધરી બતાવે છે—“ વિદ્વાન્ ન્યાયાધીશે ન્યાયને બળરુ ચીજની માફક વેચે છે, સંસ્કારી ગણાતા વકીલો અને ખેરીસ્ટરો અસીલોને નીચોવવા

કળ્યાઓ લાંબાય તેવી અવળી સલાહ આપે છે અને સેવાના શ્રીસ્તાનો દાવો કરતા ડૉક્ટરો લક્ષ્મી લૂંટવા માટે દયાપાત્ર દર્દીઓ પ્રત્યે યમનું આચરણ કરે છે. આજની કેલવણીની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલા આ લોકોનું આ આચરણ જોયા પછી લક્ષ્યહીન આજીવિકા માટે જ લેવાતી વિદ્યાનાં કેવાં ઝેરી ફળો પાકે છે તે કહેવા માટે શબ્દો પૂરતા નથી. ”

છેવટે મુનિશ્રી સ્પષ્ટતયા પ્રકાશે છે: “ તે જ ખરી વિદ્યા છે કે જે અંતે મુક્તિ તરફ લઇ જાય. ”

પૃષ્ઠ ૧૪૮-૧૪૯.

ગૃહસ્થજીવનમાં સન્મિત્રે પણ મેટ્રિકની પરીક્ષા પાસ કરી હતી, પણ બીજા લાગમાં આપવામાં આવેલા મુનિશ્રીના જીવનચરિત્રમાંથી જાણવા મળે છે કે, શ્રાવકકુળને અંગે બાલ્યવયથી ધાર્મિક સંસ્કાર, માતાની પ્રેરણાથી શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજના વ્યાખ્યાનમાં જવું; ગુરુશ્રી સાર્થેનો પરિચય વધવો, જૈનધર્મના તત્ત્વોનો રંગ લાગવો, વ્રતનિયમાદિમાં પ્રવૃત્તિ વગેરેનું પરિણામ એ આવ્યું કે ઇંગ્લીશ શિક્ષણની કાંઈ ખૂરી અસર ન થતાં તેમની જ્ઞાનપિપાસા બેહદ વધી ગઈ અને તેમનું હૃદય વધુ પ્રમાણમાં ત્યાગીજીવન પ્રતિ ઢળતું ગયું.

સ્વરાજ્ય, સ્વાતંત્ર્યની ઈચ્છા સૌને છે: સન્મિત્ર વાસ્તવિક માર્ગ ખતાવે છે:—

૧૨. “ ભારતનાં સંતાનોનાં શિક્ષણનો ભાર ત્યાં સુધી સાચા ત્યાગી-ઓના શિરે પાછો નહિ મૂકવામાં આવે ત્યાં સુધી ભારતને પારકા જોડા ઉપાડવા જ પડશે. (પારકી આજ્ઞા માનવી જ પડશે) ”. પૃષ્ઠ ૨૪૧.

પોતાને નવસર્જક કહેવરાવનારાઓએ આગમને અભરાઈએ મૂકવાનો પ્રજ્ઞપવાદ કર્યો છે: સન્મિત્રનો સંદેશ છે—

“ આગમની આવશ્યકતા—મિથ્યાત્વી જનોથી વ્યાપ્ત અને સાક્ષાત્ જિનેશ્વરના વિરહવાળા તેમ જ કેવલજ્ઞાની વગરના આ કલિકાલમાં વીત-

રાગ પ્રભુએ પ્રરૂપેલા આગમનો જો આધાર ન હોત તો ભવ્યજનોને વસ્તુતત્ત્વનો ઝોધ શી રીતે થઇ શકત ? ” પૃષ્ઠ ૮૭.

પૃષ્ઠ ૨૮૧ માં ‘ પર્યુષણ પર્વ અને આપણું કર્તવ્ય ’ એ લેખમાં મુનિશ્રી કલ્પસૂત્રઅવણુને કર્તવ્ય જણાવે છે.

આજે એક વર્ગ, પર્યુષણ પર્વમાં નવાં વ્યાખ્યાનો ગોડવી, ઇરાદાપૂર્વક પરમપૂજ્ય શ્રીકલ્પસૂત્રની અવગણના કરે છે તે શોચનીય છે.

‘ આજકાલ જ્યણા પ્રત્યે દુર્લક્ષ વધતું જાય છે. પૃષ્ઠ ૩૦૮ માંનો તે વિષયનો લેખ વાંચવા ખાસ ભલામણ છે કે જેથી પ્રવૃત્તિ માત્રમાં જ્યણાપાલનનું ભાન રહે.

‘ જૈનકુળમાં જન્મેલ મનુષ્યે વ્યયહારમાં કેમ વર્તવું ? ’ આ લેખમાં જૈને માયાપ સાથે, ભાઈ ભાંડું સાથે, સ્ત્રી સાથે, પુત્ર તથા સગા-સંબંધી સાથે, સ્વજનો સાથે, ગુરુ સાથે, ખીજા ધર્મવાળા સાથે, જુદા જુદા અવસરે કેમ વર્તવું તે બતાવ્યું છે. ભોજન તથા દાન કરવાની રીત દર્શાવી છે. ભોજન કરવાની રીતમાં, ચંડાળ વગેરેના દેખતાં ખાવાનો નિષેધ છે. અસ્પૃશ્યતા જેવું કાંઈ છે જ નહિ એ કથનનો આ નિષેધમાં જવાબ સમાયો છે.

ચાહ, ખીડી, સિનેમા, નાટક વગેરે વ્યસનો તજવાં, રાત્રિભોજન તથા અભક્ષ્યાદિ તજવાં, ધર્માનુષ્ઠાનમાં આદર કરવો, વગેરે વિષયોને લગતા લેખોની વિગત માટે અનુક્રમણિકા જોઈ લેવી.

મુનિશ્રી સન્મિત્ર તરીકે ઓળખાતા હતા. જૈનધર્મ પ્રકાશ પુ. ૩૩, પૃ. ૧૨૭ માં ‘ સાચા મિત્રનાં લક્ષણ ’ એ લેખમાં મુનિશ્રીએ સન્મિત્રનાં લક્ષણો જણાવ્યાં છે. એ લેખ, લેખસંગ્રહ ભાગ ૧ લામાં પૃષ્ઠ ૭૫ ઉપર છે. લેખના મથાળે મૂકાયેલા શ્લોકનું પ્રથમ ચરણ જ કહે છે કે:—

પાપાન્નિવારયતિ યોજયતે હિતાય ।

સન્મિત્ર મુનિશ્રીની પ્રવૃત્તિ પાપથી નિવારવાની તથા હિતમાં યોગવાની જ હોય એ સ્પષ્ટ છે.

મુનિશ્રીએ નિદાન કરી ચિકિત્સા બતાવી છે. આરોગ્ય ઇચ્છનારે અમલ કરવો જોઈએ.

કેવલ સ્વપરકલ્યાણાર્થે કલમ, કાગલ, કર અને કાળ(સમય)નો ઉપયોગ કરનાર સન્મિત્ર મુનિશ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજના લક્ષ્યને લક્ષમાં રાખી વાચકવૃંદ લેખસંગ્રહ વાંચે, વિચારે અને વર્તનમાં મૂકે જેથી તેઓશ્રીનો, પંન્યાસજીનો તથા સ્મારકસમિતિનો ઉદ્દેશ સફળ થાય.

x

x

x

સન્મિત્ર મુનિશ્રી કર્પૂરવિજયજીનો જન્મ સંવત ૧૯૨૫ માં સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં, વલ્લભીપુર (વળા) ગામમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ અમીચંદ્ર અને માતાનું નામ લક્ષ્મીબાઈ હતું. ધર્મનિષ્ઠ આ દંપતીને પ્રથમ સંતાનમાં પુત્રી હતી : દ્વિતીય સંતાન તે આ લેખસંગ્રહના વિધાતા. માતાપિતાએ તેમનું નામ ‘કુંવરજી’ રાખ્યું હતું. માતાપિતા તથા દાદા-દાદીનાં લાડકોડમાં ઉછરતા ‘કુંવરજી’ ને યોગ્ય વયે શાળામાં દાખલ કર્યા.

સાચાં માતાપિતા તેઓ જ છે કે જેઓ બાલ્યવયથી જ પોતાનાં સંતાનોને ધર્મના સંસ્કારો આપે છે. ધન્ય છે તેવી માતને અને તેવા તાતને !

લવિષ્યમાં સાધુ થનાર પુણ્યાત્માની માતા સાક્ષાત્ લક્ષ્મીસ્વરૂપ લક્ષ્મીબાઈની હાર્દિક પ્રેરણાથી કુંવરજીભાઈ પર્વતિથિએ વ્યાખ્યાન સાંભળવા જતા હતા.

વધુ અભ્યાસાર્થે તેમને ભાવનગર રહેવાં જવાની ફરજ પડી. પુત્ર-વત્સલ માતાએ ત્યાં (ભાવનગર) સાથે રહેવાનું નક્કી કર્યું. તેમણે મેટ્રિકની પરીક્ષા પસાર કરી.

ભાવનગરમાં તેમણે શાંતમૂર્તિ શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજનાં વ્યાખ્યાનો

સાંભળ્યાં. જૈનદર્શનના પૂજ્ય મુનિપુંગવોનાં વ્યાખ્યાનોમાં વૈરાગ્યનાં પોષણ વિના ખીજું શું હોય? જેઓએ સંસારને વોસિરાવ્યો (તજ્યો) છે તેઓ તે વિના ખીજો કયો ઉપદેશ આપે? અર્થ-કામના સર્વથા ત્યાગીઓના ઉપદેશમાં અર્થ-કામને સ્થાન નથી. જૈનદર્શનના મહાત્માઓની દેશનામાં તો એક જ ધ્વનિ હોય છે:—

શીતલ નહિ છાયા રે આ સંસારની,
ફૂડી છે માયા રે આ સંસારની;
કાચી એ કાયા રે છવટ છારની,
સાચી એક માયા રે જિન અણુગારની.

મનુષ્યભવ, આર્યદેશ, આર્યકુળ, સુદેવ-સુગુરુ-સુધર્મનો યોગ, પ્રભુની વાણી સાંભળવાનો પ્રસંગ-આ તમામ અધિકાધિક દુર્લભ છે. પરમ પુણ્યોદયે જ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રભુની અમીય સમાણી વાણી સાંભળ્યા પછી રુચવી એ અતીવ દુર્લભ છે: તેમાં રુચિ હોવી એ પણ મહાન્ પુણ્યોદય છે. જૈનકુળમાં અવતરવા છતાં ય કૈકને એ વાણી ખૂંચે છે અને તેવાઓ તરફથી તે પવિત્ર વાણી સામે જળવો કરવા સુધીનો પાપોદય પણ ક્યાં જોવામાં નથી આવતો?

કુંવરજીભાઈની તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવાની જિજ્ઞાસા વધી-વધતી ગઈ. પ્રવચનશ્રવણ ચાલુ રાખ્યું અને સદ્ગુરુનો સમાગમ વધાર્યો. ભવનો અંત કરનાર સંતના સંગના રંગે દિનપ્રતિદિન પોતે રંગાતા ગયા અને વ્રત, નિયમાદિનો અભ્યાસ વધારતા ગયા. જૈનદર્શનવિહિત તત્ત્વોનું જ્ઞાન મેળવતા ગયા અને સાથે સાથે આત્મશક્તિને પણ કેળવતા ગયા. આનું પ્રથમ પ્રત્યક્ષ પરિણામ તો એ જ કે ઈંગ્લીશ શિક્ષણની એમને ખૂંદી અસર થઈ નહિ. દૃષ્ટિ ફરે ત્યાં સૃષ્ટિ ફરે છે. સમ્યગ્દષ્ટિને મિથ્યાશ્રુત (જ્ઞાન) પણ સમ્યગ્ રૂપે પરિણમે છે: ખિચારા મિથ્યા-દષ્ટિને સમ્યગ્જ્ઞાન પણ મિથ્યા રૂપે પરિણમે છે.

“સંસાર અસાર છે, જીવન ક્ષણભંગુર છે, સોનેરી સમયને વ્યર્થ

વેડર્શી નાંખવો એ મુશિક્ષિતનું કામ નથી, તકની રાહ જોનારાઓ માટે સમય થોભતો નથી, કાર્યસાધકોએ તો તક ઊભી કરવી જોઈએ. ” આવી ભાવનાઓમાં કુંવરજીભાઈ મશગૂલ હતા. એવામાં એમની ધર્મ-સંસ્કારપ્રેરક પૂજ્ય માતાનું અવસાન થયું. પ્રસૂતિસમયની તીવ્ર વેદના તથા મૃત્યુ જોઈ, માતૃભક્ત કુંવરજીભાઈને દુઃખ પણ થયું. પણ એ જ દુઃખને, એમણે સંસારમાંથી-સંસારરૂપી ભયંકર દાવાનળમાંથી સત્વર નીકળવાનો નિર્ણય કરવાનું નિમિત્ત બનાવ્યું.

માતા ગયાં અને પોતે પ્રવ્રજ્યા લે તો તેથી પિતાને પરિતાપ થવાનો એમ પોતે જાણતા હતા પણ ‘અન્ધુજનો પણ માયાનાં અન્ધન છે’ એ સૂત્ર તેમની જાણ બહાર નહોતું. પ્રભુવાણીના પરિણમનનો એ પ્રભાવ હતો કે જેથી તેઓ પોતાના નિર્ણયમાં ડગ્યા નહિ.

મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ હતો એટલે નોકરી રાજ્યમાં પણ મળે તેમ હતું પણ પોતાને પ્રભુશાસનની સેવા કરવી હતી એટલે તે નોકરીનો અસ્વીકાર થયો.

દીક્ષાના પ્રયત્નોને અંગે થતી મુશ્કેલીઓને વટાવી, પિતાદિ પરિવારે કરેલા ઉત્સવપૂર્વક કુંવરજીભાઈએ સંવત ૧૯૪૭ ના વૈશાક શુદ્ધ ૬ ના દિવસે શાંતમૂર્તિ શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજ પાસે, ભાવનગરમાં ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી. ધન્ય છે બાવીશ વર્ષની વયે પ્રવ્રજ્યા લેનારને ! શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજના તેઓ આઠમા શિષ્ય હતા. હવે ‘કુંવરજી’ મટી મુનિશ્રી કપૂરવિજયજી થયા. જૈનદર્શનની દીક્ષામાં સંસારીપણાના નામને પણ રદ કરવામાં આવે છે. તેમનાં લગ્ન થયાં નહોતાં એટલે કહો કે તેઓશ્રી બાલપ્રત્યક્ષચારી જ હતા.

ભૂતકાળમાં થયેલા, ભવિષ્યમાં થનારા અને વર્તમાનમાં છે તેવા મહાપુરુષો જે વિજયવંતા ત્યાગમાર્ગને આભારી છે તેવા સ્વપર-એકાન્ત કલ્યાણપ્રદ માર્ગમાં કાંટા વેરનારાઓ, કાયદા ઘડાવનારાઓ, પોતાને કેળવાયલા કહેવરાવે છે ! આ તે કેળવણી છે કે કેળવણીનું ક્ષીન્નમ ?

દીક્ષા લીધા બાદ એ વર્ષે મુનિશ્રીના ગુરુદેવ શાંતમૂર્તિ શ્રી વૃદ્ધ-
ચંદ્રજી મહારાજ સ્વર્ગે સંચર્યા.

મુનિશ્રી સંયમીજીવનમાં આગળ વધ્યા. અભ્યાસ વધારવો,
જૂદે જૂદે સ્થળે વિહાર કરવો, સદુપદેશ દેવો, તીર્થયાત્રા કરવી તથા
કર્મક્ષયાર્થે તપ કરવો, મુનિવરોના જીવનમાં આ સિવાય બીજું શું હોય ?

કાશીમાં તેમના એ ચાતુર્માસ થયા હતા. તે વખતે કાશીમાં પાકશાળાં
ચાલતી હતી અને તે સંસ્થાના સ્થાપક તેમના ગુરુભાષ્ટ્ર શ્રી વિજય-
ધર્મસૂરિજીના પત્રથી તેઓ ત્યાં ગયા હતા. ત્યાંની પદ્ધતિને અંગે તેમનો
મતભેદ થવાથી તેઓ ત્યાંથી વિહાર કરી શ્રી સમેતશિખરજી તરફ
ગયા બાદ પોતાના વિચારોને વ્યક્ત કરવાનો નિર્ણય કર્યો અને હાથમાં
કલમ લીધી.

મળ્યું બહુ ધન રૂપાણું, બદન કે વિધા પ્રસન્ન;
કર્યો પરમાર્થ તો તો જાણુ, મળ્યું એ પ્રમાણુ.

સાક્ષર હાથાભાષ્ટ્ર ધોળશાજી.

શરૂઆતમાં જૈનહિતબોધ વિગેરે પુસ્તકોનું પ્રકાશન થયું. શ્રી જૈન
ધર્મ પ્રકાશ, આત્માનંદ પ્રકાશમાં તેમના લેખો પ્રાયઃ ચાલુ આવતા
હતા. નામની સાથે તેમની સંજ્ઞા 'સદ્ગુણાનુરાગી' તથા 'સન્નિમત્ર' હતી.

જીવનભરમાં તેમણે સાદી ભાષામાં ઘણું સાહિત્ય લખ્યું છે.

તેમના વિચારો જ તેમના જીવનનું પ્રતિબિંબ છે.

ફક્કર સાધુધર્મને જે પ્રકારે ગ્રહણ કરે તે પ્રકારે વહન કરનાર
મુનિવરોને ધન્ય છે !

મુનિશ્રીના આ સુરમાં આપણે સુર મેળવીએ.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વ્રત.

જે પાંચે વ્રત મેરુભાર નિવહે, નિઃસંગ રંગે રહે,
પંચાચાર ધરે પ્રમાદ ન કરે, જે દુઃપરિસા સહે;
પાંચે ઇન્દ્રિ તુરંગમા વશ કરે, મોક્ષાર્થને સંગ્રહે,
એવો દુષ્કર સાધુધર્મ ધન તે, જે જ્યું ગ્રહે ત્યું વહે.

લેખસંગ્રહ ભા. ૨, પૃ. ૧૦૬.

શ્રી ચિદાનંદજીનું જની શકે તેટલું અનુકરણ કરવા તેઓ તત્પર રહેતા હતા.

તેઓશ્રીના મુડતાલીસ ચાતુર્માસમાં સત્તર ચાતુર્માસ પાલીતાણામાં થયા છે. પાછલા જીવનમાં શ્રી સિદ્ધગિરિની આરાધનાર્થે તેઓ પાલીતાણામાં જ રહેતા હતા.

કેટલાક વિચારોમાં અન્ય મુનિશ્રીઓથી આ મુનિશ્રી ઓછે કે વધે અંશે ભિન્ન હતા તે સ્પષ્ટ છે.

સંવત ૧૯૯૩ ના આસો વદિ આઠમે પાલીતાણામાં જ તેઓનો સ્વર્ગવાસ થયો છે.

સ્થૂલ દેહથી તેઓ અદશ્ય થયા છે; તેમણે સર્જેલા સાહિત્યથી તેઓ પ્રત્યક્ષ અને સજીવન છે.

તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યોની સંખ્યા અતિ અલ્પ છે:—

૧. શ્રી પુન્યવિજયજી.	૩. શ્રી યત્નવિજયજી.
૨. શ્રી ધનવિજયજી.	૪. શ્રી લલિતવિજયજી.

તેમના જીવનચરિત્રમાં જણાવ્યા મુજબ તેમના આ રીતે ચાર શિષ્યો છે. જેમાં શ્રી પુન્યવિજયજી કાળધર્મ પામ્યા છે. તેમના બે શિષ્યોનાં નામ:—૧. શ્રી મનોહરવિજય. ૨. શ્રી પ્રધાનવિજય છે.

તેમના ગુરુભાઈ શાસનસમ્રાટ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયતેમિસૂરિ-
શ્વરજી (આ પ્રસ્તાવના લખાય છે ત્યારે જેઓનું ચાતુર્માસ ' વળા ' માં જ
છે) બહોળું અને વિકાન શિષ્યમંડળ ધરાવે છે.

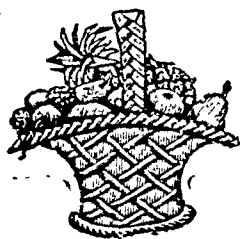
તેમનો દીક્ષાપર્યાય ૪૬ વર્ષનો : તેમનું વય ૬૮ વર્ષ.

સન્મિત્રે સર્જેલા સાહિત્યના સારરૂપ, તેમના એક સંદેશને,
પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરતાં સ્મરી લખ્યો—

૮૯. “ આ સંસારરૂપી નાટકમાં નટની પેઠે આપણે અનેક પ્રકારના
વેષ લઈ ચાક્યા જ હોઈએ તો હવે એવો એક વેષ લાવીને ભજવવો
જોઈએ કે જેથી મુક્તિરૂપ સ્ત્રીના વલ્લભ થઈએ. ”

(લેખસંગ્રહ ભા. ૨, પૃ. ૩૨૧.)

લીખાભાઈ છગનલાલ શાહ
મુંબઈ.

જૈન સાધુઓમાં અનોડ સાધુ સદ્ગત સદ્ગુણાનુરાગી મુનિ મહારાજશ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ

(આંતરનામ: ભુજંગી છંદ.)

કથ્યાં પુસ્તકો રત્ન સમાં વિશ્વમાંહી;
જગ યશ જીવન મુનિ થઈ વહાવી,
મહા કર્મ રાજ તણે જય કરીયો;
જય 'અમર' પદ મહારાજ લહીયો.

(આંતરલીપિકા : રાગ હરિગીત.)

સદ્ગત મુનિમહારાજનાં, વિયોગ વસમાં લાગતાં;
દયાસાગર એ મુનિ ભવિજનોને પ્રતિષ્ઠાધતાં.
ગુરુરાજ આ વીસમી સદીમાં, 'આનંદધન' યાદ આપતાં;
(ળા) નામ જેવી શુદ્ધ સુવાસ, જગમહીં પસરાવતાં.
નૂતન યુગના નૂતન યોગી, નૂતન શિક્ષણને લઈ;
રાગદ્રેષથી પર થવાને, પ્રેમના પંથે જઈ.
મીરિરાજની પવિત્ર ભૂમિ, વાસ કરતાં એ ક્ષેત્રમાં;
મુનિરાજ વયોવૃદ્ધ છતાં પણ, યાત્રા ચૂકે ન દિનમાં.
નિત્ય નિયમ શુદ્ધ સંયમ, ખાંડાધારે પાળતાં;
મહારાજ દીક્ષા કોઈને નહિ, યોગ્યતા વિણ આપતાં.

હાસનાં સૌ સાધુઓમાં, અજોડ સાધુ એ થયાં;
રાખી ટેક આ કળિકાળે, ધન્ય મુનિ જૈનમાં થયાં. ૬

જગતમાં ભારતભૂમિ, પવિત્ર મહાત્માએ ભરી;
શ્રી જૈનશાસનમાં ખરે, અદ્ભુત વ્યક્તિઓ વિચરી. ૭

કર્પૂરવિજયજી મુનિ, જ્યોતિ સમાં ઝળકી ગયાં;
રટણ હૃદય શુદ્ધ ભાવના, સાદાઈમાં નિશ્ચિન રહ્યાં. ૮

પૂસ્તકો લખી જ્ઞાનગંગા, ઘોઘ જગ વહેતાં કર્યાં;
રત્નસમ આ જીવનને, મહાજ્ઞાન વાણીએ વણ્યાં. ૯

વિજય કરવા કર્મ પર, તપ જપ સંયમને ગ્રહ્યાં;
જગજીવનાં કલ્યાણમાં, મુનિરાજનાં જીવન વહ્યાં. ૧૦

યશ કે પદવી કોઈ, ઉપાધિ કંઈ ઝડોરી નહિ;
જીવ્યા જગે પરમાર્થકાળે, વિશ્વજંધુત્વ ભાવમહી. ૧૧

મન હતું સિદ્ધ-છાંયમાં, લેવી સમાધિ એમ થયું;
હાથમાંથી મુનિરત્ન, આજ દેવલોકે વસ્યું. ૧૨

રાગી હતાં સદ્ગુણતાણાં, ને શાંતમૂર્તિ સ્વભાવમાં;
જગમાં ગુરુ મહારાજનું, છે નામ 'અમર' જૈનમાં. ૧૩

મુનિરાજનો ચરણોપાસક-
અમરચંદ માવજી શાહ.

ઉપોદ્ધાત

પૂ. મહારાજ શ્રી કર્પૂરવિજયજી જૈનસમાજમાં બહુ જ સારી રીતે પ્રખ્યાતિ પામેલા હતા. અને જે લોકો ન જાણતા હોય તેઓને પણ તેઓશ્રીના આ લેખસંગ્રહથી તેઓ કેવા હતા તેનું આભેદૂપ ચિત્ર માલુમ પડશે, કારણ કે જેમ આંગલ કવિ એમર્સન કહે છે તેમ:—

“ Man does not speak but he exposes himself.”
અર્થાત્ મનુષ્ય બોલતો (લખતો) નથી પરંતુ તે યથાર્થ કેવો છે તે જગતને જાહેર કરે છે. એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓનું આગામી જીવન પણ કેવું હશે તેની યથાર્થ રૂપરેખા તેઓના લેખસંગ્રહમાં દેખાયેલી જોશે.

તેઓ ગુણદષ્ટિ હતા અને સર્વમાં એવી ભાવના તેઓની હતી કે, સૌ ગુણવાન થાય. તેઓશ્રી જે બોલતા અને જે માનતા તેવું જ લખતા; અને પોતાના તેમ જ ખીજના લેખો દ્વારા જગતને સારું શું અપાય એવા સાહિત્યનો ફેલાવો કરતા.

સાધુજીવન પણ તેઓશ્રીનું એટલું બધું સાદામાં સાદું હતું કે, તેઓ સાધુઓમાં જીવનપરિપાટીના આદર્શ હતા. અને સાધુઓએ કેમ વર્તવું જોઈએ તે કહેવા કરતાં પણ પોતાના વર્તનદ્વારા દેખાડતા હતા.

તેઓને પોતાનાં પુસ્તકો ઉપર પણ મોહ નહિ હતા અને તે પુસ્તકો સર્વનાં કે જેને જોઈતાં હોય તેઓનાં છે એમ માનતા અને તે પ્રમાણે વર્તતા. જાણવા પ્રમાણે તેઓ ખાંદીજ પહેરતા અને વ્યાખ્યાન અવસરે પણ ખાંદીના ચંદ્રવા, પુંડીયા હોય ત્યાં વ્યાખ્યાન વાંચતા એવો અનુભવ. આ લેખકને ભાવનગરમાં થયો હતો.

વળી જે જગ્યાએ તેઓશ્રીનો વિહાર થતો હતો ત્યાંના વતનીઓને કોઈ પણ પ્રકારનો અર્થ તેઓના નિમિત્તે થાય તેવું કરતા નહિ.

તેઓ આત્માર્થી રહી ખીજઓને આત્માના જ્ઞાન તરફ લઈ જવા બહેનો અને ભાઈઓને પ્રેરણા કરતા. તેઓ બાલબ્રહ્મચારી હતા. જ્ઞાન-પૂર્વક ક્રિયાપણું તેઓમાં વિશેષ હતું, તેથી કરીને જ્ઞાન પામતા અને ક્રિયા કરતાં તે બેઠની ઉપર તેઓની પ્રભોદવૃત્તિ તરી આવતી.

તેઓ સત્યપ્રિય અને નિર્દોષ હતા. હૃદયમાં સરળ હોવાથી ખીજઓને પણ તેવા સમજતા. ગુણદષ્ટિએ તેમનું લક્ષ હતું. દોષ સાંભળવામાં કંઈક બહેરા લાગતા હતા અને કહેવામાં તો મૂંગા જ હતા.

જૈન ધર્મ ઉપર તેમની અડોલ પ્રીતિ હતી. અને એ જ જાણવા યોગ્ય છે તેમજ એ પ્રમાણે જીવન ઘડવાનું છે એવી જ તેમની અટલ શ્રદ્ધા હતી. ખીજ ધર્મની કે ખીજનું દર્શનો વિષે ચર્ચા કે વાદવિવાદમાં તેઓશ્રી નહિ પડતા. આદર્શ સાધુ હોવાથી ખરેખર તેઓ આચાર્ય હોવા બેઠએ. પરંતુ તેઓનો નિર્મોહ તેમને તેમ થવા દેતો નહિ. વૈરાગ્ય, તપ અને વ્રત એ જ જાણે જીવન હોય તેવું એમને જોતાં કોઈને પણ માલૂમ પડી આવતું.

લાલનના તે યુવાવસ્થાના મિત્ર હતા અને મેટ્રિકની પરીક્ષા પાસ કર્યા પૂર્વે તેની તૈયારી કરવા લાલનને ઘેર રહીને જ અભ્યાસ કરતા. તેમના શ્રાવક અવસ્થાના સ્નેહનો અને તેમની સાધુ અવસ્થાનો વારંવાર પરિચય લાલનને મળેલ હોવાથી ઘણા અકથ્ય લાભ થયા હતા અને હજી પણ થયા કરતા હોય એમ જણાય છે.

આ તેઓશ્રીનો લેખસંગ્રહ તેમના અક્ષરજીવનનો ફોટો છે.

અમદાવાદ
તા. ૯-૮-૪૦

}

વીરનંદી
ફતેહચંદ કપૂરચંદ લાલન.

શ્રી કર્પૂરવિજયજી સમારક સમિતિ

સન્મિત્ર, સદ્ગુણાનુરાગી પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી કર્પૂરવિજયજી જેઓ સં. ૧૯૯૩ ના આસો વદિ ૮ મે દેહમુક્ત થયા તેમની પહેલા વર્ષની પુણ્યતિથિ ઉજવવાને મુંબઈમાં શ્રી જૈન બાળમિત્રમંડલ તથા ખંભાત વીશા પોરવાડ જૈન યુવક મંડળના આશ્રય નીચે ગોડીજીના ઉપાશ્રયમાં અનુયોગાચાર્ય પંન્યાસજી શ્રી પ્રીતિવિજયજી ગણિ-વરના પ્રમુખપણા નીચે એક સભા સં. ૧૯૯૪ ના આસો વદિ ૮ ના રોજ મળી હતી. તે વખતે શેઠ મોહનલાલ હેમચંદ ઝવેરી તરફથી એમનું નામ કાયમ રાખવાની સૂચના થતાં એમ નિશ્ચય થયો કે ‘એ પુણ્યપુરુષનું’ નામ કોઈ સંગીન યોજના કરીને ચિરસ્થાયી કરવું.’ પછી શેઠ મોહનલાલ હેમચંદ ઝવેરીએ તેને માટે જો ફંડ થાય તો રૂ. ૧૦૧) ભરવા ઇચ્છા દર્શાવી. તે વાતને પુણ્યાત્મા પૂજ્ય કર્પૂરવિજયજીના ગુણોથી અતિશય આકર્ષાયેલ ચિત્તવાળા પંન્યાસજી પ્રીતિવિજયજીએ ટેકો આપ્યો અને પોતાથી જની શક્તી દરેક જાતની સહાય આપવા તત્પરતા બતાવી. તે મીટિંગમાં શેઠ મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ, મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી, રાજપાળ મગનલાલ વહોરા, નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહ તથા વાડીલાલ જેઠાલાલ શાહે સમયોચિત ભાષણો કર્યા; તેથી પંન્યાસજી બહુ પ્રસન્ન થયા અને પોતાથી જની શકે તે રીતે શ્રાવકો પર આગ્રહ-પૂર્વક લાગવગ ચલાવી, એને પરિણામે સારી રકમો ભરાણી.

સમિતિનું કામ નાણું ભરનારા સભ્યોની મીટિંગમાં નીમાએલી વ્યવસ્થાપક સમિતિ કરે છે. તેમાં નીચેના ગૃહસ્થો છે:—

- ૧ મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ ૪ વાડીલાલ જેઠાલાલ શાહ.
- ૨ વાડીલાલ ચતુર્ભુજ ગાંધી. ૫ હીરાભાઈ રામચંદ મલખારી.
- ૩ મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી. ૬ નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહ
- ૭ રાજપાળ મગનલાલ વહોરા

વ્યવસ્થાપક સમિતિએ નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહની માનદ મંત્રી તરીકે નિમણુક કરી છે અને બેંક ઓફ ઈન્ડિયામાં પૈસા રાખવાની ગોઠવણુ કરી છે. શેઠ કાંતિલાલ ઇશ્વરલાલ, મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ, મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી અને વાડીલાલ ચતુર્ભુજ ગાંધી એ ચાર નામથી બેંકમાં ખાતું ખોલ્યું છે.

શ્રી કર્પૂરવિજયજી લેખસંગ્રહનું પ્રેસકોપી અને સંશોધનનું કામ માસ્તર લક્ષ્મીચંદ સુખલાલ શાહ કરે છે.

સમિતિએ ઠરાવ કર્યો છે કે મુનિ કર્પૂરવિજયજી મહારાજના જે લેખો ‘ શ્રી જૈનધર્મપ્રકાશ ’ માં, ‘ શ્રી આત્માનંદપ્રકાશ ’ માં, ‘ જૈન ’ પત્રમાં અથવા બીજા પત્રોમાં આવ્યા હોય તે સર્વનો સંગ્રહ કરીને એક લેખસંગ્રહ બહાર પાડવો. તે પ્રમાણે સંવત ૧૯૯૫ ના ભાદરવા શુદ્ધ દસમે પહેલો ભાગ બહાર પડ્યો હતો. તે પછી બીજો ભાગ સંવત ૧૯૯૬ ના પોષ શુદ્ધ ચોથે બહાર પડ્યો હતો. ત્રીજો ભાગ સંવત ૧૯૯૬ ના અશાઠ શુદ્ધ નોમે બહાર પડ્યો હતો અને આ ચોથો ભાગ આજે બહાર પડે છે.

સમિતિએ ઠરાવ્યું છે કે રૂ. ૫૦૧) ભરનારને પાંચ નકલ મફત આપવી, રૂ. ૨૫૧) ભરનારને ત્રણ નકલ મફત આપવી, રૂ. ૧૦૧) ભરનારને એક નકલ મફત આપવી અને તેથી ઓછું ભરનારને અર્ધી કિંમતે એટલે પડતર કરતાં પા કિંમતે આપવી. સામાન્ય જૈન ભાઈ, જેણે કંઈ ભર્યું ન હોય, તેને અર્ધી કિંમતે આપવી. આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે આ સમિતિનો ઉદ્દેશ પૂજ્ય મુનિરાજના પુણ્યરૂપ જ્ઞાનકાર્યમાં બની શકતી રીતે વધારો કરવાનો છે.

આ લેખસંગ્રહના ભાગો મેઘજી હીરજી ખુકસેલર, પાયધુની, મુંબઈને ત્યાંથી તથા શ્રી જૈનધર્મપ્રસારક સભા, ભાવનગર પાસેથી મળી શકશે.

જે મુનિરાજો, સાધ્વીજીઓ તથા જૈન સંસ્થાઓને આ પુસ્તક મેળવવા ઇચ્છા હોય તેઓને પોસ્ટેજના ચાર આના મોકલવાથી વિના મૂલ્યે મળી શકશે.

પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી કર્પૂરવિજયજીના પ્રશંસકો, ગુણાનુ-રાગીઓ અને સર્વ જૈન બંધુઓને આ સમિતિ સંબંધી જે કાંઈ જાણવા ઇચ્છા હોય તેમણે

શાહ નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ-ગોપાલ ભુવન પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ—મુંબઈ.

એ શિરનામે પત્ર લખવો, જેથી બધી માહિતી મળી શકશે.

ફંડમાં બની શકતી સહાય કરવા દરેક વાચકબંધુને નમ્ર વિનંતિ છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય કરવાનો આવો ઉત્તમ ઉપાય જવલ્લે જ જડી આવશે. ફંડમાં પૈસા ભરનાર ભાઈઓનો આભાર માનવામાં આવે છે.

વિ. સં. ૧૯૯૬
ભાદરવા વદિ ૦))
મુંબઈ

નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહ
માનદ મંત્રી

પંન્યાસજી પ્રીતિવિજયજીના ઉપદેશથી
શ્રી કર્પૂરવિજયજી સ્મારક સમિતિના ફંડમાં સહાય
આપનારનાં મુખ્યારક નામો.

વર્ગ પહેલો-પેટ્રન

૧ શેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલ જે. પી.	રૂ. ૫૦૧)
૨ રાવસાહેબ કાંતિલાલ ઇશ્વરલાલ જે. પી.	૫૦૧)
૩ સંઘવી જીવરાજ કમળશીની વતી લાઇ કસળચંદ કમળશી	૫૦૧)
૪ શેઠ વાડીલાલ ચતુર્ભુજ ગાંધી	૫૦૧)
૫ „ મોહનદાસ વસનજી હ. હરકીસનદાસ	૫૦૧)

વર્ગ ત્રીજો

૧ શેઠ મોહનલાલ હેમચંદ અવેરી	૧૦૧)
૨ „ મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ	૧૦૧)
૩ „ શાંતિલાલ દયાળજી	૧૦૧)
૪ „ માણેકચંદ જેચંદ જાપાન	૧૦૧)
૫ „ સકરચંદ મોતીલાલ મૂળજી	૧૦૧)
૬ „ વાડીલાલ પુનમચંદ	૧૦૧)
૭ „ સેન્ડહર્સ્ટરોડના ઉપાશ્રય તરફથી હા. શેઠ મંગળદાસ	૧૦૧)
૮ „ શેઠ કરમચંદ ચુનીલાલ	૧૦૧)
૯ „ ગિરધરલાલ ત્રિકમલાલ	૧૦૧)

વર્ગ ચોથો

૧ શેઠ નાનાલાલ હરિચંદ	૫૧)
૨ „ દુર્લભજી મૂળચંદ	૫૧)

વર્ગ પાંચમો

૧ શેઠ જીવરાજ ભીખાભાઇ	૨૫)
૨ „ માણેકચંદ કુંવરજી કુંડલાવાળા	૨૫)
૩ „ ગોવિંદજી વિઠલદાસ વાળુકડવાળા	૨૫)
૪ „ છોટાલાલ મંગનલાલ ભાવનગરવાળા	૨૫)

૫ ડૉ. ગિરધરલાલ ટી. મોદી	૩૧. ૨૫)
૬ શેઠ રણછોડભાઈ રાયચંદ	૨૫)
૭ શાહ નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ	૨૧)
૮ શેઠ અમરચંદ ઘેલાભાઈ ગાંધી	૨૧)
૯ „ બદવણ અવેરભાઈ ભાઈચંદ	૧૫)
૧૦ „ મોહનલાલ મગનલાલ	૧૫)
૧૧ „ હરખચંદ કપુરચંદ	૧૫)
૧૨ „ કૃતેચંદ અવેરભાઈ ભાઈચંદ	૧૧)
૧૩ „ વાડીલાલ સાંકળચંદ વોરા	૧૧)
૧૪ „ હરખચંદ રતનચંદ-ચાંદવડ	૧૧)
૧૫ „ ખૂમચંદ ગુલાબચંદ-શીશોદરા	૧૧)
૧૬ „ દલીચંદ શુભાનચંદ	૧૧)
૧૭ „ ભોગીલાલ પુરુષોત્તમદાસ-અમદાવાદ	૧૧)
૧૮ „ હીરાભાઈ રામચંદ મલખારી	૧૧)
૧૯ „ શાંતિલાલ ઓધવણ	૧૧)
૨૦ „ કાળીદાસ નેમચંદ-મોરવાડા	૫)
૨૧ „ મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી	૫)
૨૨ „ મણિલાલ કુંવરણ-રાધનપુર	૫)
૨૩ „ ગુલાબચંદ ડાહ્યાભાઈ	૫)
૨૪ „ નટવરલાલ હરકીસનદાસ	૫)
૨૫ „ છોટુભાઈ ભીખાભાઈ	૫)
૨૬ „ વનમાળીદાસ અવેરચંદ	૫)
૨૭ „ લાલચંદ કેશવણ હા. સોભાગચંદ	૩)
૨૮ „ રતિલાલ કૂલચંદ	૨)
૨૯ „ વાડીલાલ જોઠાલાલ શાહ	૨)
૩૦ રા. રાજપાળ મગનલાલ વહેરા	૧૧

શ્રી કર્પૂરવિજયજી લેખસંગ્રહ ભાગ ચોથાના વિષયોની લેખાનુક્રમણિકા

પ્રાથમિક ક્રમ	પૃષ્ઠાંક
૧ મુખપૃષ્ઠ	૬
૨ પ્રસ્તાવના	૩
૩ જૈન સાધુઓમાં અન્નેડ સાધુ	૧૮
૪ ઉપોદ્ધાત	૨૦
૫ શ્રી કર્પૂરવિજયજી સ્મારક સમિતિ	૨૨
૬ " " ના ફંડમાં સહાય આપનારનાં મુખ્યારક નામો	૨૫
૧ પ્રાર્થના	૨
૨ સાધુ સહકારી મંડળની યોજના	૩
૩ મહાવીરના ઉપદેશનું રહસ્ય	૪
૪ સોનેરી સુવાક્યો	૫
૫ પ્રાસ્તાવિક તત્ત્વબોધ	૨૧
૬ પ્રાસ્તાવિક સદ્બોધ	૨૩
૭ બ્રહ્મચર્ય-આશ્રમનો પ્રભાવ	૨૫
૮ દૃઢગુણાનુરાગ-પ્રશંસા	૨૭
૯ ધર્મસ્થિરતા ગુણમાં કરવો જોઈતો દૃઢ પ્રયત્ન	૩૦
૧૦ પરનિંદા સમું પાપ નથી એમ સમજી તેથી હઠવું	૩૧
૧૧ શાસનરસિક શુદ્ધ મુનિઓ કેવા હોય ?	૩૪
૧૨ ખરા પંડિત કેવા હોય ?	૩૬
૧૩ ખરા શૂરવીર કેવા હોય ? (ખરા શૂરવીરનું લક્ષણ)	૩૬
૧૪ વીરજ્યાંતિ પ્રસંગે સહૃદય જૈનોના હિતાર્થે કિંચિત્ વક્તવ્ય	૩૭
૧૫ આચારાંગ સૂત્રનાં સુભાષિતો	૪૪
૧૬ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો સદ્બોધ	૪૯

ક્રમાંક	પૃષ્ઠાંક
૧૭ વિશ્વવ્યાપક જૈન દર્શન	૫૩
૧૮ અનેકાંતવાદનું સ્વરૂપ	૬૩
૧૯ જૈન તત્ત્વસાર	૭૦
૨૦ વાસ્તવિક બોધ	૭૩
૨૧ સુભાષિત સંગ્રહ	૮૧
૨૨ સુભાષિતપદ સંગ્રહ	૮૪
૨૩ વીર-ધર્મ પ્રાપ્ત કરવાની કળા	૧૧૩
૨૪ યાત્રાળુ ભાષ-બહેનોને અગત્યની હિતસૂચના	૧૧૭
૨૫ ઉપદેશમાળા (પુષ્પમાળા) પ્રકરણનો હિતોપદેશ	૧૧૮
૨૬ સંવિન્ન સાધુયોગ્ય કૃત્તકના નિયમો	૧૨૩
૨૭ હિતશિક્ષા-સારબોધ	૧૨૯
૨૮ પંચ મહાવ્રત તથા તેની ભાવના	૧૩૦
૨૯ સદાચારનો ભંડાર	૧૩૩
૩૦ શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીનું સંન્યસ્ત જીવન	૧૩૪
૩૧ ખરા યુવક-વિદ્યાર્થીની અંગત ભાવના.	૧૪૩
૩૨ વિદ્યાર્થી વર્ગે લક્ષ્યમાં રાખવા યોગ્ય હિત સૂચનાઓ	૧૪૪
૩૩ વિદ્યાર્થીઓને હિત સંદેશ	૧૪૫
૩૪ સાચા વિદ્યાર્થી બનવાની ખરી ભાવના	૧૫૦
૩૫ શિક્ષણના વહેમો	૧૫૯
૩૬ વિદ્યાર્થીને શારીરિક શિક્ષા કરવાથી થતું નુકશાન	૧૬૦
૩૭ વિદ્યાર્થીઓમાં કુટેવ દાખલ ન થવી જોઈએ	૧૬૦
૩૮ અન્નનું શુભાશુભ પરિણામ	૧૬૧
૩૯ જીવનદોરી	૧૬૧
૪૦ અંતઃકરણની જાગૃતિ	૧૬૨
૪૧ જૈનકુળમાં જન્મેલ મનુષ્યે વ્યવહારમાં કેમ વર્તવું ?	૧૬૪
૪૨ માનવજીવન સફળ કેમ થાય ?	૧૭૫

ક્રમાંક	પૃષ્ઠાંક
૪૩ પુરુષાર્થ...	૧૭૭
૪૪ કોઇપણ કાર્યસિદ્ધિ માટે પાંચ કારણો	૧૭૮
૪૫ શુદ્ધ દેવગુરુની યોગ્ય ઉપાસના વિધિ...	૧૮૩
૪૬ શાણા શ્રીમંતોનું હિતકર્તવ્ય	૧૮૭
૪૭ ઉપદેશશતક(આભાણુશતક)નો અનુવાદ	૧૮૯
૪૮ યોગપ્રદીપનો ભાષાનુવાદ	૨૦૨
૪૯ સૂક્ત વચનો	૨૧૨
૫૦ ખરી પવિત્રતા	૨૨૧
૫૧ આત્મનિરીક્ષણ	૨૨૨
૫૨ આત્મરાજ્યપ્રાપ્તિનો ઉપાય	૨૨૨
૫૩ ચારિત્ર-અંધારણમાં કેટલાક ખાસ અગત્યના ગુણો	૨૨૪
૫૪ પ્રમાદ-વિષય	૨૨૬
૫૫ મલિન વાસના-ભાવનાનું બળ તોડવા પ્રયત્ન...	૨૨૬
૫૬ ધર્મ અને વ્યાપાર પર ત્રણ વણિકોનું દષ્ટાન્ત	૨૨૮
૫૭ ત્રણ પ્રકારના સાધુ	૨૨૯
૫૮ મનોરથોની ઉપયોગિતા અને બળ	૨૨૯
૫૯ ભોગલાલસાને તજવાની-જીતવાની જરૂર	૨૩૧
૬૦ નિર્ગ્રંથ શબ્દનો ભાવાર્થ	૨૩૨
૬૧ અમે આવા ગુણવાળાને બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ	૨૩૨
૬૨ આ તે જીવની કેવી જડતા ?	૨૩૪
૬૩ ખરી જરૂર શાની છે ? હવે કંઈક બગીને જુઓ !	૨૩૫
૬૪ કષાયનો જય	૨૩૬
૬૫ સિદ્ધપરમાત્માના આઠ ગુણો અને તેથી થતો આત્મિક લાભ	૨૩૮
૬૬ બોધદાયક વચનો...	૨૪૦
૬૭ આત્મોન્નતિ પ્રેરક હિતવચનો	૨૪૩
૬૮ આત્મહિતૈષી જનોને ઉત્તેજક વચનો...	૨૪૬

ક્રમાંક	પૃષ્ઠાંક
૬૯ અનુભવ વચ્ચેના	૨૪૮
૭૦ શરીર : ભાડાનું ઘર છે	૨૪૯
૭૧ બોધ વચ્ચેના	૨૫૦
૭૨ હિત-શિક્ષાવચ્ચેના.... ..	૨૫૧
૭૩ પ્રકીર્ણ બોધવચ્ચેના... ..	૨૫૩
૭૪ ખરું સુખ સંતોષ વૃત્તિમાં છે તે ન ભૂલશો	૨૫૯
૭૫ અર્થેનું પ્રયોજન અને અર્થ ઉપાર્જન કરવાની દિશા	૨૬૧
૭૬ સમકિતની છ ભાવના	૨૬૨
૭૭ “જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય” અથવા જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યનું મહાત્મ્ય	૨૬૪
૭૮ સંયમમાર્ગમાં સુસ્થિત રહેવા માટે	૨૬૫
૭૯ સુખદુઃખના વિચાર ઉપર બોધદાયક ચૌભાંગી	૨૬૭
૮૦ દાનધર્મનું આરાધન	૨૬૭
૮૧ મદ્દબોધ સન્નીતિદર્શક વચ્ચનામૃત	૨૬૯
૮૨ સ્વદેશી વસ્ત્રાદિકનો સ્વીકાર કરી લેવા જૈનસમાજને બે બોલ... ..	૨૭૫
૮૩ સર્વ સામાન્ય હિતવાક્યો	૨૭૮
૮૪ પર્યુષણપર્વ અને આપણું કર્તવ્ય	૨૮૧
૮૫ આત્મનિરીક્ષણનો અભ્યાસ રાખવા નિવેદન	૨૮૩
૮૬ શુદ્ધ સંયમ-આત્મનિગ્રહથી થતી આત્મશાંતિ	૨૮૪
૮૭ સામાયિક-પ્રતિક્રમણ-દેવવંદનાદિ ધર્મક્રિયામાં કરવો જોઈતો યથાવિધિ આદર	૨૮૬
૮૮ કલ્યાણાર્થિજનોએ કેવું વર્તન રાખવું જોઈએ ?	૨૮૮
૮૯ અમૃત વચ્ચેના	૨૯૧
૯૦ શાસનરહસ્ય હિતોપદેશ	૨૯૩
૯૧ હિતવચ્ચેના	૨૯૫
૯૨ આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણોને પુષ્ટિ આપનાર પૌષ્ઠ	૨૯૭
૯૩ વીરપ્રભુની જયંતિ ઉજવનાર ભાઈમહેતોને સૂચનારૂપે હિતબોલ ૩૦૦	

ક્રમાંક

પૃષ્ઠાંક

૯૪ જયંતિ ઉજવવાનો હેતુ-ઉદ્દેશ	૩૦૨
૯૫ વિજયાનંદસૂરિ (શ્રીમદ્ આત્મારામજી મહારાજ)ની જયંતિ પ્રસંગે કરેલ વ્યાખ્યાનનો સાર	૩૦૪
૯૬ સાધુ સાધવીઓ પ્રત્યે શાસનહિતાર્થે સાદર નિવેદન ...	૩૦૬
૯૭ સંસ્કારીતા, સ્વચ્છતા અને સ્વદેશી વિષે વિદ્યાર્થી અને ગૃહ- પતિની ફરજો	૩૧૦
૯૮ ભાવનાનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ	૩૧૫
૯૯ એક નિશ્ચિત લક્ષ્ય અને સ્વાધ્યાય	૩૧૮
૧૦૦ અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૩૨૧

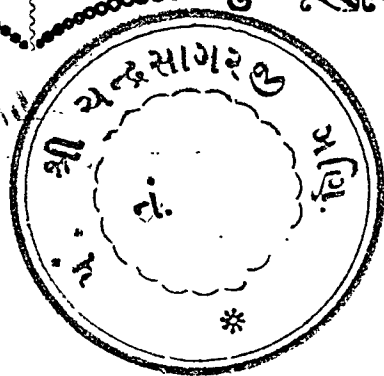

પૂ. આ. શ્રી
ચન્દ્રસાગરસૂરિજી
જ્ઞાનભંડાર
નં. ૨૨૪

સદ્ગુણાનુરાગી સન્નિમત્ર મુનિ મહારાજ
શ્રી કપૂરવિજયજી

લેખ સંગ્રહ

ભાગ ૪ થો.

આ. શ્રી ચન્દ્રસાગર સૂરિજી
જ્ઞાન ભંડાર, ચંદ્ર નં.

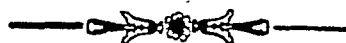
પ્રાર્થના.

ઉપકારો સ'ભારી, પ્રભુ વહાલ કરું;
પ્રભુ વહાલ કરી, પ્રભુ ભક્ત બનું.
પ્રભુ ભક્ત થવા, બ્રહ્મચારી બનું;
બ્રહ્મચારી થવા, વનવાસી બનું.
મુજ જીવનમાં, પ્રભુ પ્રેમ ભરું.

જે જે તણી પ્રીતિ કરે, તે તે ખરેખર તે બને;
જે મહાવીર પર પ્રીતિ કરે, સાક્ષાત્ મહાવીર તે બને.
સાગરવરણાંભીરક થવા જીવું, મેરુ સમાન સુધીર થવા જીવું;
ચંદ્ર સમાન નિર્મળ થવા જીવું, ચંદન સમ શીતળ થવા જીવું.
એવું રૂઠું જીવું આજ રે, થાયે ધન્ય જીવ્યું મારું.

[આત્માનંદ પ્રકાશ, પુ. ૩૪, પૃષ્ઠ ૭૩]

સાધુ સહકારી મંડળની યોજના.

નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિવાળા ઉદારદિલના સાધુજનોનું બનેલું એક એવું મંડળ યોજવાની જરૂર છે કે જેમાંના દરેક સાધુ ચાલુ જમાનાને ઓળખી, પરિસ્થિતિ વિચારી, સ્વધર્મને બાધ ન આવે પણ તેને ટેકો-પુષ્ટિ મળે તેવો વ્યવહાર ઉપદેશ, મંડળની આજ્ઞા અને સૂચના મુજબ, દરેક યોગ્ય સ્થળે, શક્ય રીતે, આપવા કટિબદ્ધ રહે. માન-અપમાન કે નિંદા-સ્તુતિ તરફ લક્ષ નહીં રાખતાં સ્વકર્તવ્ય તરફ પૂરતું લક્ષ રાખે-રાખ્યા કરે.

શાસનસેવા અને સમાજહિત એ બાસ તેઓમાંનાં દરેકનો મુદ્રાલેખ બને.

ઉપરોક્ત સેવા અને હિતકૃત્ય જાતે કરવા, કરનારને બનતી દરેક સહાય આપવા અને તેનું અનુમોદન કરવા કશો પ્રમાદ ન કરે.

વિશેષમાં પોતાના ઉપદેશપ્રભાવથી અથવા સુગુણુજ સંત-સાધુ-જનોનો સમાગમ યા પરિચય કરીને ઉક્ત મંડળનાં કાર્ય-ઉદ્દેશની રક્ષા તથા વૃદ્ધિ થવા પામે તેવા સાધુ-સહકારનો વધારો કરે.

ઉક્ત મંડળની રૂએ જે જે હિતકાર્યો થવા પામે તેની સામાન્ય રીતે નોંધ રાખી અન્ય જિજ્ઞાસુ તથા હિતૈષી જનોના હિતની આતર તે પ્રસિદ્ધ કરવા-કરાવવા બનતો પ્રયત્ન કરે.

[આત્માનંદ પ્રકાશ પુ. ૧૭, પૃ. ૨૨૨.]

શ્રી મહાવીરના ઉપદેશનું રહસ્ય.

૧. સહુ જીવોને તમે સ્વાત્મા સમાન ગણી સહુ સાથે ભાઈચારો રાખો, તેમને દુઃખ-સંકટ પડે તેમાં બનતી સહાનુભૂતિ આપો. ગમે તેવો દુશ્મન હોય તેને પ્રેમથી અપનાવો-પોતાનો મિત્ર કરો.

૨. વૈરીનો ઉદ્ધાર ખાસ કરીને કરવો, તેથી વૈરની પરંપરા છૂટી જાય છે. એવી સદ્બુદ્ધિ સૂઝે તેવો પ્રયત્ન કરવો જરૂરનો છે.

૩. પાપકર્મ પ્રત્યે ભલે તિરસ્કાર રાખો પણ પાપી જીવ તરફ લગારે તિરસ્કાર ન રાખો. શુદ્ધ પ્રેમભાવથી તેની ભૂલ સુધારવી ને તે ફરી ફરી પાપકર્મથી દુઃખી થવા ન પામે એવો એને પુણ્યમાર્ગ બતાવો.

૪. તદ્દન દુઃખદાયક કદાચહુ દુર્ગુણને તજી ખૂબ ઉદાર દિલના બનો. સદા પ્રસન્નતા સેવી તમે તત્વોપદેશનું ઠીક મનન કરતા રહો.

૫. રાગ, દ્વેષ, ભય, વિષયવિકાર અને મોહ કષાયને જીતી લ્યો, ધીરજ રાખો, સુખ-દુઃખ સમયે વિશેષ સમભાવ રાખવા પ્રયત્ન કરો.

૬. દુર્ગતિ-અવનતિ આપનાર અહંકાર ને મમકાર (હું અને મારું) તજો. તપ તથા સંયમસેવનમાં રક્ત રહો અને લોભ-તૃષ્ણા માત્રને દૂર કરો.

૭. મિથ્યાત્વ-અસત્ય આગ્રહ તજી, સત્ય-સમ્યક્ત્વની ઉપાસના કરો, કષ્ટ પડે તેથી ડરો નહીં અને સિંહ જેવા શૂરવીર બનો. કોપ કરી શ્વાન જેવા ન બનો.

૮. આત્મજ્ઞાની અને આત્મદર્શી બનેા અને સંકલેશ બુદ્ધિ તજ્ઞે. પ્રમાદ જીવન દૂર તજ દઢતાથી સદાચારનું પાલન કરે.

૯. જેમ બને તેમ લોજનાદિક વ્યવહારમાં સંયમ ને સાદાઈ રાખે, વસ્ત્ર, પોશાકમાં પણ સાદા બનેા, શુદ્ધ વસ્તુથી સંતોષ ધરે, વિશ્વપ્રેમ (સંપૂર્ણ જગત) સાથે પ્રેમભાવ જાગૃત રાખી સઘળાં હિતકાર્ય કરે, તમામ પાપકર્મ તજ, શુદ્ધ-નિર્મળ ધર્મ-કર્તવ્ય સેવતા રહે.

૧૦. ‘ સહુનું કલ્યાણ-મંગળ થાય ’ એવી મૈત્રીભાવના સદોદિત જાગૃત રાખે. દયા, ક્ષમાદિક ગુણમાં રક્ત રહી, બને એટલી જનસેવામાં તત્પર રહે, જેથી સ્વપરહિતમાં વૃદ્ધિ થયા કરે. બસ એટલું જ કહેવાનું છે. આવા ટૂંકા પણ આત્મખોધથી જાગૃત રહેતાં જરૂર કલ્યાણ થાય છે.

૧૧. ઉપર બતાવેલા ટૂંક પણ આત્મખોધને મેળવી લઈ એ મુજબ ચાલવાથી-આચરણ કરવાથી પોતાના આત્મપ્રદેશો ખૂબ નિર્મળ થવા પામશે અને અનુક્રમે સૂર્યોદયની પેઠે સ્વાત્મપ્રકાશ જાગશે, જેથી સ્વપરનું અવશ્ય હિત થઈ શકશે. પૂર્વે પણ એવા ચારિત્ર સદાચરણનું દઢતાથી પાલન કરતાં અનંતા જીવોનું કલ્યાણ થયું છે તેમ આપણું પણ કલ્યાણ અવશ્ય થઈ શકશે.

[આત્માનંદ પ્રકાશ, પુ. ૩૨, પૃષ્ઠ ૧૬૬]

સોનેરી સુવાક્યો.

૧. હાથી જેવાં મહાન્ શક્તિમાન પ્રાણીઓ પણ અંકુશના પ્રહારથી પાછાં હઠે છે, તેમ મનને પણ સદસદ્વિવેકરૂપી અંકુશથી (શુભ વિચારોથી) વશ કરી શકાય છે.

૨. નીતિજ્ઞ પુરુષોએ શાસ્ત્ર અને લોકવ્યવહારને અનુકૂળ વાણી અને વર્તન રાખવું આવશ્યક છે.

૩. અશિક્ષિત અને વિપરીત શિક્ષાવાળો અશ્વ તેના સવારને જેમ શત્રુરૂપ જ નીવડે છે, તેમ સ્વેચ્છાચારી ઇંદ્રિયો અને મન પણ શત્રુરૂપ જ નીવડે છે.

૪. ઘોડા જોડેલો રથ પણ જેવી રીતે સારથી વગરનો નકામો થઈ પડે છે તેવી રીતે ઇંદ્રિયો કે જેની સાથે મન નથી જોડાયું તે કોઈ પણ રીતે શુભ કે અશુભ કરી શકતી નથી.

૫. કેળવાયેલા અશ્વ પર બેસવાથી જેમ કોઈ જાતનું નુકસાન થતું નથી તેમ કેળવાયેલી ઇંદ્રિયોથી અશુભ થવા સંભવ નથી.

૬. અહંકારરૂપી મદ્બરતા માતંગ ઉપર બેઠેલા પુરુષો આત્મોન્નતિ કરી શકતા નથી.

૭. મહાન્ પુરુષો વાણીરૂપી અમૃતનો ગમે તેવો બહોળો ઉપયોગ કરે તો પણ તેની મહત્તા (વીર્ય-બલ) ઘટે નહીં.

૮. જેમ હર્ષવેશમાં વેદના જણાતી નથી તેવી જ રીતે શોક(દુઃખ)માં પણ તથાવિધ વેદના જણાતી નથી.

૯. મનનો તાપ અમૃતવૃષ્ટિથી પણ શાંત થતો નથી. તેની શાંતિ માટે જો કંઈ ઉપાય હોય તો ફક્ત સદસદ્વિવેક બુદ્ધિથી તેને સમજાવવું જોઈએ.

૧૦. ચંદન જેવાં શીતળ ઝાડનાં લાકડાંને પણ જો આપસમાં ઘસવામાં આવે તો અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે; માટે

કેઈને પણ પ્રમાણ કરતાં વધારે કસવાં નહીં, તેમ કરવાથી લાભને બદલે હિલટી હાનિ જ થાય છે.

૧૧. જે ભૂમિમાં મહાન પુરુષો રહ્યા હોય તે ભૂમિ પણ ખરેખર પતિતોને પાવન કરનારી છે (ત્રિવિધ તાપને હરનારી છે).

૧૨. સત્પુરુષો દરેક જણ પ્રત્યે સમભાવ રાખીને ઉપદેશ આપે છે, છતાં દરેક જણ પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે સાર ગ્રહણ કરે છે—કરી શકે છે.

૧૩. વાસ્તવિક ત્યાગ વસ્તુના ત્યાગમાં નથી પરંતુ વસ્તુ પરત્વેના મમત્વનો ત્યાગ તે જ ખરો ત્યાગ છે.

૧૪. સમુદ્રમાં જેમ નદીઓ આવીને મળે છે તેવી રીતે શક્તિવંત પુરુષોને સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મી દાસીની જેમ સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૫. જેઓ સ્વભાવથી જ વિનીત છે તેને આપવામાં આવેલો ઉપદેશ (જ્ઞાન) સારી દિવાલમાં કુશળ કારીગરને હાથે થયેલા ચિત્રામણ જેવું ચિરંજીવ નીવડે છે.

૧૬. જેમને મૃત્યુને, તમ-અંધકારને જીતવા ઇચ્છા હોય તેમણે પંચેન્દ્રિયના વિષયોને વિષ જેવા જાણીને છોડી દેવા અને ક્ષમા, આર્જવ, દયા, બ્રહ્મચર્ય અને સત્યના ઉપાસક થવું.

૧૭. પાપી માણસ પુન્યને ઓળખતો પણ ન હોય ત્યાં સુધી ઠીક છે, પણ જ્યારે પુન્યને ઓળખે, પાપને ખરાબ છે તેમ જાણે છતાં વર્તન તેવું ને તેવું રાખે તો દશગણ પાપ વધે છે.

૧૮. આંધળો કૂવામાં પડે તેમાં નવાઈ નથી, પરંતુ દેખતો માણસ હાથમાં દીવો લઈને કૂવામાં પડે તો એ આત્મઘાત કહેવાય. આત્મહત્યા કરતાં અંધમૃત્યુ વધારે સારું.

૧૯. પાપીમાં પાપી માણસને પણ જન્મે જન્મે કર્મ નિર્દોષ આળક બનવાની તક આપે છે એ તેની કેવી કૃપા કહેવાય ?

૨૦. જ્ઞાન માત્ર સ્મૃતિ જ છે. ભૂલાઈ ગયેલું ફરીથી સાંભરે છે અને જ્યારે સ્મૃતિ આવે છે ત્યારે જેને સ્વપ્નમાં પણ નહોતો જાણતો તેવી આશાઓ આવે છે અને ત્યારે જ આત્માની-પરમાત્માની ઝાંખી થવા લાગે છે.

૨૧. દરેક કારણ સાથે તેનું કાર્ય અને ગતિ સાથે તેનું ક્ષણ બંધાયેલું રહે છે. આવાં જોડકાંને બાંધી રાખનાર દોરી તે તૃણુ છે. (દંપતીની છેડાછેડી).

૨૨. દરેક જોડીમાં ઓતપ્રોત વીંટાઈ રહેનાર દોરીને જો બાળી નાખવામાં આવે તો સંબંધ ટકી શકતો નથી. આ તૃણુ, તે દોરી-તે જ કર્મ છે.

૨૩. ગમે તેવી વિપરીત પરિસ્થિતિ પણ દિવ્ય આત્માઓ પાસે ફાવી શક્તી નથી.

૨૪. માણસ જાતે માણસનો વૈરી કદાપિ હોતો નથી; પરંતુ તેનામાં રહેલા સારા કે નરસા ગુણોદ્ધારા ઉપસ્થિત થતાં કર્મો જ એક બીજાને સ્નેહી કે શત્રુ બનાવે છે.

૨૫. એક જ પ્રસંગ-નિમિત્તકારણ અને ફક્ત એક જ પણ સંસ્કારી જીવોને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ માટે લાયક બનાવે છે.

૨૬. અનિચ્છીત મનની ઉન્માદોની લયંકર પળોમાં પણ ઈશ્વરનું અતન્ય શરણ લઈને શુભાશુભ સંકલ્પો ઈશ્વરને સોંપવા-પ્રભુપરાયણ રહેવું એ જ ખરેખરી વીરતા છે.

૨૭. ચિત્તની શુદ્ધિ વિના સાચી વીરતા જાગત થતી નથી. યુદ્ધમાં (કાયિક, વાયિક, માનસિક) જેટલું જળ અને તૈયારી જોઈએ તેના કરતાં શાંતિ માટે ઘણું જ વધારે સામર્થ્યની જરૂર પડે છે.

૨૮. જે શુભ કે અશુભ જનાવો જની ગયા તેને યાદ કરી આનંદ અગર શોક કરવાથી અર્થસિદ્ધિ થવાની નથી, પરંતુ વર્તમાન કાળે આપણું શું કર્તવ્ય છે તે સદસદ્વિવેકબુદ્ધિથી શોધી કાઢી તે પ્રમાણે વર્તન કરવું એ જ શાણા પુરુષનું કર્તવ્ય છે.

૨૯. દેવ તે જ કહેવાય છે કે જેમાં દિવ્યતાનું દર્શન થાય. આવી દિવ્યતાનો સ્નેહાદર એ જ દેવપૂજા અને જ્યાં જ્યાં આવી દિવ્યતાનું પ્રેરક દર્શન થાય ત્યાં ત્યાં તેને ઉત્તેજવા અને પૂજવા તત્પર રહેવું એ જ મનુષ્યધર્મ છે.

૩૦. જે યોગ્ય પ્રવૃત્તિ મન, વચન અને કાયાથી વ્યક્તિગત કરતા અંતે સમર્પિતું રૂપ ધારણ કરે તે જ ખરો ધર્મ છે.

૩૧. મનુષ્ય માત્રમાં સ્વભાવથી જ સુખની ઇચ્છા હોય છે છતાં જેઓને આત્મજ્ઞાનની તીવ્ર ઇચ્છા હોય તેમણે સુખ તરફ હિંમેશ અનાસક્ત રહેવું અને એ જ ખરો ઉન્નતિનો માર્ગ છે.

૩૨. કર્તવ્યપાલનથી-તેમાં આવતી મુશ્કેલીઓથી કરીને જેઓ ત્યાગ-સંયમ સ્વીકારે છે તેઓ ખરેખર કાયર જ છે.

૩૩. કર્તવ્યપાલનના માર્ગમાં જો સુખ આવે તો તેનો ઉપયોગ ખુશીથી કરવો, પરંતુ સુખ મેળવવા ખાતર કર્તવ્યનો ત્યાગ કરવો તે ખરેખર અધોગતિની જ નિશાની છે.

૩૪. આપણા હૃદયને જે જે આઘાતો-ઘમ્લાઓ લાગે છે તે કાંઈક આવરણ ખસેડીને આપણને અંતરના ઊંડા ભાગમાં દોરી જાય છે.

૩૫. પૂર્વનું આરાધકપણું, સત્પુરુષોનો પરિચય અગર તો દુઃખનો રંગ : આ ત્રણ મુખ્ય હેતુઓ માણસજાતને સ્થૂળતા-માંથી સૂક્ષ્મતામાં ખેંચી જાય છે.

૩૬. આપણા સુખાનુભવનું જે કાંઈ નિમિત્ત હોય તે જ પુણ્ય હોવા યોગ્ય છે.

૩૭. પુણ્યોદ્દયનું ખરું ધોરણ બીજાઓની માન્યતા ઉપર આધાર રાખતું નથી, પણ લક્ષ્મીની માન્યતા ઉપર ખરો આધાર રાખે છે.

૩૮. જે નિમિત્તથી હૃદયને સુખની લાગણી અનુભવાય તે કદાચ બીજાની નજરે ગમે તેવું જણાય છતાં પુણ્યકાર્ય જ છે, એથી ભલટું જે નિમિત્તથી હૃદયને દુઃખ અનુભવાય તે અન્યની નજરે ગમે તેટલું સારું હોય છતાં અનુભવ કરનારને તો પાપ-કાર્ય જેવું જ લાગે છે.

૩૯. જે જે વ્યક્તિઓ આ સંસારમાં સ્વાર્પણની લાવના સિદ્ધ કરી શકે છે તેને સંન્યાસ, ત્યાગ કે જંગલની અપેક્ષા રહેતી નથી.

૪૦. આજે જે કાંઈ મોળું કે પ્રીક્ષું બન્યું છે, તેને કાળક્રમે ખારું બનતાં કે સડી જતાં વાર લાગતી નથી.

૪૧. હૃદયને થતા આઘાતોનો ઉપયોગ કરી ધાને તાજે રાખવો અને તે દર્દના જોરથી આત્મોન્નતિમાં-ત્યાગમાં આગળ અને આગળ વધવું. આવા ધક્કાઓનો હેતુ માત્ર દુઃખ જ ભોગવવાનો નથી; પરંતુ તેથી સંસારનું સાચું અને સત્ય સ્વરૂપ જાણી શકાય છે.

૪૨. પામર મનુષ્યોને ગમે તેવા સખત કટકાઓની કશી જ અસર થતી નથી, પરંતુ ડાહ્યા અને વિવેકી પુરુષો સહેજ

નિમિત્ત મળવાથી અલૌકિક ક્ષણ સિદ્ધ કરી શકે છે. તેનાં હૃદય-ચક્ષુઓ ઊઘડી જાય છે.

૪૩. જે માણસ વર્તમાનમાંથી કંઈ સાર મેળવી શકતો નથી તેનાથી ભવિષ્યમાં કંઈ ખનવાનું નથી. ભવિષ્યમાં કરીશ અગર તો પ્રસંગ આવ્યે કરીશ એવા પ્રકારનો વાયદો જ માણસને અધોગતિમાં લઈ જાય છે અથવા સ્વોન્નતિથી અટકાવે છે.

૪૪. ઇશ્વરી રાજ્યમાં પગ મૂકતાં પહેલાં ત્યાં પગ સ્થિર રહી શકે તેવી તૈયારી મર્ત્યરાજ્યમાં (મનુષ્ય જન્મમાંથી) કરી લેવાની જરૂર છે; માટે પ્રથમ સારી લાયકાત મેળવો.

૪૫. જીવ જ્યારે ભોગના સંયોગોમાં પણ યોગ સાચવવા (સાધવા) સમર્થ થાય છે ત્યારે જ સાચો યોગી બની શકે છે.

૪૬. જેના નિશ્ચયની ઇમારતને આશા ડગાવી શકે નહિં અથવા દ્વેષનો પ્રચંડ પવન તેની અખંડ શાંતિને વાંધો લાવે નહીં તે જ ખરો મનુષ્ય છે અને તે જ માનવજાતને હિતકર્તા થઈ શકે છે.

૪૭. વિદ્યાતા પાસે શાણ્ણામાં શાણ્ણા પુરુષ દ્વક્ત સાદાઈ, નમ્રતા, શૌર્ય અને પ્રમાણિકતા સિવાય બીજું કંઈ માગતો નથી-માગવાનું પસંદ કરતો નથી.

૪૮. જ્યારે સત્તા અને પ્રશંસા માટે બીજાઓ ખુશામત ને આજીજી કરતા હોય ત્યારે સાચા સત્યપ્રેમી પોતાના સત્યના રક્ષણ માટે ત્રિલોકના રાજ્યને પણ તુચ્છ ગણે છે.

૪૯. ખરો જ્ઞાની અને બહાદુર એ જ છે કે જ્યારે બીજાઓ

ધર્માજ્ઞાનો ભંગ કરીને પણ પૈસો અને કીર્તિ પ્રાપ્ત કરતા હોય ત્યારે પોતે અપ્રસિદ્ધ અવસ્થામાં રહી મૌનપૂર્વક પોતાનું કર્તવ્ય બજાવતો હોય.

૫૦. વીર પુરુષોનું ભૂષણ એ જ છે કે તેમણે પોતાનું સ્વરૂપ ખુલ્લું કરવું અને પોતાના દોષ દર્શાવી લોકનિંદા સહન કરવી અને પોતે જેવા હોય તેવા જ દેખાવું; જરા પણ કૃત્રિમતા ધરવી નહિ.

૫૧. જો તમે આ જગતરૂપી કૂતરાના ભસવાથી ડરશો તો લોકો તમારા ઉપર કૂતરાની જેમ તૂટી પડશે અને જો તમે નિર્ભયતાપૂર્વક ઊભા રહેશો તો તેઓ ભસતા અટકી જશે. અને કદાચ તેના તરફ રોટલાનો ટુકડો ફેંકશે તો તેઓ તુરત જ તમારા પગ ચાટવા માંડશે.

૫૨. બળવાનમાં બળવાન માણસ જેવી રીતે કોઈક બાળતમાં દુર્ગંજ હોય છે તેવી રીતે કાયરમાં કાયર માણસ પણ કોઈક બાળતમાં બહાદુર હોય છે.

૫૩. સિંહની જેમ દઢતાપૂર્વક પોતાના પગ પર ઊભા રહેવાને બદલે જો મોઢે દ્વિઅર્થી બોલીને દાવપેચથી લોકાપવાદમાંથી છૂટી જવું તેના જેવું કાયરપણું બીજું એકે ચ નથી.

૫૪. હિંમત એ જ વિજય છે અને ભીરુતા એ જ પરાજય છે. કોઈ પણ કાર્ય કરવામાં સંશય હોય તો ફત્તેહ મેળવી શકાતી નથી.

૫૫. સાચો વીર (સાધુ) એ જ છે કે જે જીવનસંગ્રામમાં હિંમત અને આનંદપૂર્વક આગળ વધે છે અને જો જરૂર

પડે તો પોતાની ઉપર આવતા અનેક સંકટોને શાંતિ અને ધીરજપૂર્વક સહે છે

૫૬. કાયર માણસો સત્યથી દૂર જવા છતાં પણ નિરુત્સાહ અને શંકાશીલ રહે છે, જ્યારે બહાદુર માણસો સત્યના પંથને પોતાના ભોગે પણ છોડતા નથી જ.

૫૭. બહાદુર માણસો લોહચુંબક જેવી અસર કરે છે અને પોતાની આસપાસનું વાતાવરણ ઉચ્ચ કોટીનું બનાવે છે. આવા માણસોને જ પોતાનો જન આપતાં પણ પાછા ન હઠે તેવા અનુયાયીઓ મળે છે.

૫૮. જો તમારામાં હિંમત હશે તો તમારો જીવનપ્રવાહ સંપૂર્ણ બદલાઈ જશે. શાણા પુરુષો સાહસથી મુશ્કેલીઓ જીતે છે અને આગસુ તેમ જ મૂર્ખ માણસો સંકટને—જોખમને જોતાં જ થરથર કંપી, શિથિલ થઈ મરણને શરણ થાય છે.

૫૯. લોકો તમારે માટે ગમે તેમ ધારે તો પણ તમે જેને સદસહવિવેકબુદ્ધિથી સત્કાર્ય ધારતા હો તેને મૂકી દેશો નહીં—તે વળતે નિંદા અગર સ્તુતિની સ્પૃહા રાખશો નહિ.

૬૦. પૈસા અગર તો જગતની કોઈ પણ વસ્તુ કરતાં આપણું સત્કાર્ય વધારે કિંમતી છે અને જગત ઉદારતા કરતાં હિંમતની કિંમત વધારે આંકે છે; માટે પ્રાણાંતે પણ સત્કાર્ય કરવા ચૂકશો નહિ.

૬૧. કોઈ પણ નવી આદત પાડવી તેના કરતાં પહેલી આદતને છોડવી એ ઘણું જ કઠીનમાં કઠીન કામ છે.

૬૨. પાપ તરફ નજર કરતાં પહેલાં જ સાવધાન રહેવું ને અટકી જવું જોઈએ, કારણ કે આપણે જેમ જેમ તેની તરફ નજર કરીએ છીએ તેમ તેમ તે આપણને અધિક સારું લાગતું જાય છે અને છેવટે અધોગતિમાં લઈ જાય છે.

૬૩. પરોપકારથી પુન્યનું અને પરને પીડા ઉપજાવવાથી પાપનું પોષણ થાય છે, એમ સમજી હિતમાર્ગે સંચરો.

૬૪. સ્વગુણની રક્ષણને ધર્મ અને સ્વગુણવિધ્વંસતાને અધર્મ લેખી નિજ ગુણની રક્ષા અને પુષ્ટિ બને તેટલી કરો.

૬૫. અદ્ય જીવનમાં સાવધાન બની ખૂબ કમાણી કરી લ્યો.

૬૬. શાસ્ત્રોમાં ફક્ત માર્ગઉલ્લેખ જ હોય છે પણ મર્મ હોતો નથી, માટે જો તમારે મર્મ જાણવો હોય ને મુક્ત થવું હોય—ઉન્નતિ સાધવી હોય તો સદ્ગુરુ—સત્પુરુષનાં ચરણ સેવ્યા વગર છૂટકો જ નથી.

૬૭. સુખી થવાનો ફક્ત એક જ માર્ગ છે ને તે ઈશ્વર પર શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ રાખવો. જેને ઈશ્વર પર વિશ્વાસ છે તે દુઃખી થતો નથી અને કદાચ દુઃખ આવે તો તેની પરવા કરતો નથી, તેથી તેને દુઃખ પણ સુખરૂપ થાય છે.

૬૮. મનુષ્યનું મૂલ્ય આંકવા માટે તેનામાં ત્યાગ અને નિરસિમાનપણું કેટલે દરજ્જે છે તેના ઉપર લક્ષ રાખવું જરૂરી છે.

૬૯. આનંદી અને મોજીલો સ્વભાવ આખા જગતને વંશ કરી શકે છે, પરંતુ તેથી બીજાને દુઃખ ન થાય તેવી તેમાં નિર્દોષતા જોઈએ.

૭૦. ગમે તેવા માણસને માથે પણ કોઈનો કાળૂ હોવો જ નોંધએ અને કદાચ તે ન હોય તો તે ખરો કર્ત્તવ્યમાર્ગ ભૂલીને ઊઘે રસ્તે દોરવાઈ જાય છે અને તેથી જ નાસ્તિકોને પણ ઈશ્વર જેવી મહાન્ શક્તિને માનવાની ફરજ પડી છે અને પડશે.

૭૧. કોઈ પણ કાર્યનો આરંભ કરતાં પહેલાં દરેક જણે પોતાની બુદ્ધિ-શક્તિનો વિચાર કરવો પરંતુ આરંભ્યા પછી આરંભેલું કાર્ય પોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપીને પણ પૂરું કરવું એ જ સજ્જન પુરુષોત્તમ કર્ત્તવ્ય છે.

૭૨. સુખી થવાનો સૌથી સરલ રસ્તો એ જ છે કે પોતાથી અને તેટલા પ્રયત્ને બીજાને સુખ દેવું.

૭૩. કોઈ પણ કૃત્યનું ખરા કે ખોટાપણું બીજાની બુદ્ધિથી નક્કી કરતાં પોતાની સદસદ્વિવેકબુદ્ધિથી-અંતઃકરણને પૂછવાથી વધારે ચોક્કસ નિર્ણય થઈ શકશે.

૭૪. સત્યને જ અનુસરનાર સત્યના ત્યાગ કરતાં વ્યવહારિક દરેક સુખનો અને છેવટે પોતાના શરીરનો પણ ત્યાગ કરવો ઉચિત ગણે છે.

૭૫. કોઈપણ વ્યવહારિક કે પારમાર્થિક જ્ઞાન મેળવવા પ્રયાસ કરતી વખતે ચિત્ત દબાયેલું, ઉદાસ અગર તો ખિન્ન જણાય તો તે કાર્યમાં સફળતા મળતી નથી, પરંતુ જો મન પ્રસન્ન અને સુક્ત સ્થિતિમાં હશે તો જરૂર ફતેહ જ મળશે.

૭૬. કર્મ કરતી વખતે જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બન્નેને શરીર તો સરખાં જ હોય છે, છતાં ક્ષણ બુદ્ધિ જ હોય; કારણ જ્ઞાની દરેક કર્મ વિવેકબુદ્ધિપૂર્વક કરે છે અને અજ્ઞાનીને તેવી બુદ્ધિ હોતી નથી.

૭૭. આપણી દરેક ઇંદ્રિયો બહિર્મુખ છે અને વૃત્તિ પણ બહિર્મુખ હોવાથી આપણા દોષોનું આપણને લાન થતું નથી, પરંતુ વૃત્તિને જો અંતર્મુખ કરવામાં આવે તો આપણામાં રહેલા નાનામાં નાના દોષને પણ જોઈ શકાશે અને તેમાંથી બચવા પ્રયત્ન પણ થશે.

૭૮. સત્યના ઉપાસકને શરૂઆતમાં અનેક મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડે છે અને તેને જગત મૂર્ખ, ગાંડો, દિવાનો વગેરે ઉપનામો આપે છે; માટે જ સત્યના શોધક વિરલાઓ જ હોય છે.

૭૯. જેઓનો સ્વભાવ પરદુઃખે દુઃખી થવાનો છે તેઓ ગમે તેવા દેશ, કાળ અને સ્થિતિમાં હોય તો પણ તેઓ પ્રાણાંતે પણ ખીજાનું શ્રેય કરવાનું ચૂકતા નથી.

૮૦. આપણા આત્મામાં રહેલા સત્ય પ્રેમને પ્રગટ કરવા માટે અને સત્યની તદ્દન નજીક પહોંચવા માટે વ્યવહારિક જીવનથી જેમ બને તેમ દૂર જવું જોઈએ.

૮૧. જો આપણને પ્રથમ ઐહિક સર્વસ્વ મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો સર્વસ્વનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જેમ કે- યોગીઓ આત્મતત્ત્વ કે જે સર્વસ્વ છે તેને મેળવવા દેહ કે જે સર્વસ્વ કહેવાય તેનો પણ ત્યાગ કરે છે.

૮૨. ત્યાગીઓ પોતે જેવા વાસ્તવિક હોય તેવા જ જગત સમક્ષ દેખાવું જોઈએ અને જો તેમ કરવામાં કાંઈ દંભ (કૃત્રિમતા) કરવામાં આવશે તો ઇશ્વરના માર્ગથી પતિત થવાશે.

૮૩. દયા અને પ્રેમની લાગણી વગરનું મનુષ્યજીવન પશુ કરતાં પણ વધારે ખરાબ છે.

૮૪. ગમે તેવા સ્થિતિ-સંયોગો અને દેશકાળમાં પણ પવિત્ર અને પરોપકારી જીવન જીવી શકાય છે અને તે જ વાસ્તવિક જીવન છે.

૮૫. માનવજીવનનો પલટો કરવા માટે બુદ્ધિની સાઠમારીની જરૂર નથી, પરંતુ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણોની જ જરૂર છે.

૮૬. જેમને મહાન્ (જગતવંદ્ય) થવું હોય તેમણે પરોપકારમય જીવન અને સહનશીલતા કેળવવી જોઈએ. જેવી રીતે એક પત્થર ટાંકણા અને હથોડાથી ઘડાય છે તો છેવટે એકાદ મૂર્તિ બની પૂજાય છે.

૮૭. સુખ અંગર તો હુઃખ એ ફક્ત મનુષ્યની આંતરદૃષ્ટિને અવલંબી રહેલું છે, કારણ કે બાહ્ય સ્થિતિના ફેરફારથી કોઈ પણ કાળે સુખ મળી શકે જ નહીં.

૮૮. સુખનાં સાધનો ઓછાં હોવાં તે ખરેખરી દરિદ્રતા નથી, પણ ખરી દરિદ્રતા તો પોતાની પાસે હોય તેથી વધારે ને વધારે મેળવવા ઇચ્છા કરવી તે છે.

૮૯. દરેક મનુષ્યે એટલું તો જરૂર માનવું જોઈએ કે સંયોગ-વિયોગ, સુખ-હુઃખ, રાગ-દ્વેષ, લાલ-અલાલ વિગેરે યોગ કોઈ વ્યવસ્થિત કારણને અંગે જ થાય છે (અદૃશ્ય નિયમ(કર્મ)થી જ થાય છે).

૯૦. કોઈનો પણ સમાગમ કરવો તે ઉચિત તો નથી જ, પણ જ્યાં સુધી એકાંત જીવન ગાળવા જેવી (સંપૂર્ણ ત્યાગમય) સ્થિતિ ન થાય ત્યાં સુધી સત્સમાગમ જરૂરી છે.

૬૧. હુંજરો વચન સાંભળવાં, અનેક શાસ્ત્રો વાંચી જવાં, તેના કરતાં થોડું વાંચન કરીને તે વર્તનમાં મૂક્યું હોય તો તે વિશાળ વાંચન કરતાં આધ્યાત્મિક ઉન્નતિમાં વિશેષ આલંબનરૂપ છે.

૬૨. જે કાંઈ કરો તે વ્યવસ્થિત નિયમપૂર્વક કરો, કારણ નિયમિત કરવામાં આવતું કામ, કર્તવ્ય (ધર્મ) ધારેલી સિદ્ધિ અને આનંદ આપે છે.

૬૩. પઠન કરવા કરતાં મનન અને મૌખિક બોલી જવા કરતાં મંથન બાદ વર્તન વધુ શ્રેયસ્કર બને છે.

૬૪. જો તમારે જગતમાં વંદ્ય થવું હોય તો કોઈનું અહિત ન થાય તેવું વર્તન, સંતસમાગમ, સત્શાસ્ત્રોનું મનન, બ્રહ્મચર્ય, દયા, ક્ષમા વિગેરે સદ્ગુણો વિકસાવવા જરૂરી છે.

૬૫. અગમ્ય સંસારચક્રની કાંઈ બબર જ પડતી નથી. અનેક વખત માતા સ્ત્રીરૂપે અને સ્ત્રી તે માતારૂપે બને છે.

૬૬. સ્ત્રી-શરીર પર કેવળ મોહ જ હોય તો તેનો અટકાવ તેના ચામડી વિનાના શરીર અને પુદ્ગલના વિજ્ઞાનથી કરો. (તેનું આંતરસ્વરૂપ વિચારી તે યથાર્થ સમજતાં તેના ઉપરનો મોહ સહેજે ઊતરી જવા સંભવ છે.)

૬૭. જીવીને મરવા કરતાં મરીને જીવવું વધારે ખડેતર છે. (એવા રૂઝા મરણ-જીવનનું અન્ય મુમુક્ષુ જનો પણ પ્રેમથી અનુકરણ કરવા લાગે છે.)

૬૮. કલાકો સુધી લાપણો આપવાથી અગર ધર્મોપદેશથી જે અસર થતી નથી તે અસર શુદ્ધ વર્તનથી વધારે સરસ થશે-થવા પામશે.

૯૯. વિવેકથી વિચાર કરવામાં આવે તો જ્યાં લય ત્યાં શોક, ભોગ ત્યાં રોગ અને જ્યાં રોગ તથા શોક બન્ને હોય ત્યાં સુખનો અભાવ હોય છે; માટે સુખના અભાવવાળી વસ્તુઓ ત્યાગવી જ ઉચિત છે.

૧૦૦. જેમ લોહીનો ડાઘ લોહીથી જતો નથી પણ પાણીથી જાય છે તેમ સાંસારિક સુખ-દુઃખ સંસારની કોઈ પણ વસ્તુથી મટતાં નથી; તેને માટે તો ત્યાગ (ચારિત્ર-ભાવના રાખવી) એ સુક્તિદાતા છે.

૧૦૧. લોભ એ એક એવી વસ્તુ છે કે આખી સૃષ્ટિનું રાજ્ય મળવા છતાં તૃપ્તિ થતી જ નથી. તૃષ્ણા આકાશ જેવી અપાર છે માટે વિવેકી પુરુષોએ સંતોષનું શરણ લેવું ઘટે છે. સંતોષવડે લોભનો જલ્દી અંત આવે છે.

૧૦૨. સંસારરૂપી ગાડાને રાગ ને દ્વેષ બે પૈડાં છે, માટે મુમુક્ષુઓએ આ પૈડાંઓ કાઢી નાખવાં એટલે સંસારભ્રમણ (બંધન) અટકશે અને સુક્ત થઈ શકશે.

૧૦૩. મહાત્મા પુરુષો સર્વ ઉપાધિઓનો ત્યાગ કરીને અહોરાત્ર ઈશ્વરભજન અને ધ્યાનમાં ગાળે છે અને અજ્ઞાનીઓ આહાર, નિદ્રા, મોજશોખ, પરનિંદા તેમ જ રંગરાગમાં જ પોતાનું આયુષ્ય પૂરું કરે છે.

૧૦૪. દિવસના આઠ પ્રહરમાંથી ત્રણ પ્રહર ઊંઘમાં અને પાંચ પ્રહર આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિમાં પસાર થાય છે તો આમાંથી ફક્ત એક જ પ્રહર, અરે ! એક જ કલાક ઈશ્વર-ભજનમાં ગાળવામાં આવે તો કેવું સારું ?

૧૦૫. વૈરાગ્ય એક જ એવું સાધન છે કે જેના દ્વારા આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિથી મુક્ત થઈ મોક્ષ મેળવી શકાય છે.

૧૦૬. આધિભૌતિક કે આધ્યાત્મિક સુખ મેળવવા માટે વિવેક એક કુંચી છે. આ કુંચી હોય તો જ સુખ મેળવી શકાય છે માટે વિવેકી બનો.

૧૦૭. શુદ્ધ સમ્યક્દાનંદ રૂપને મેળવવા માટે વિષયોરૂપી મળને જ્ઞાનરૂપ જળથી ધુઓ અને એનો સાક્ષાત્કાર કરો.

૧૦૮. ઇંદ્રિયો તમને જીતે અને તમે સુખ માનો તે કરતાં ઇંદ્રિયોને જીતવામાં તમે સુખ માનો તો જ આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ સાધી શકાશે. ૧

૧૦૯. એ જ જગતને ઉપદેશ કરવાને લાયક છે કે જેઓ રાગ, દ્વેષ અને મોહરૂપી શત્રુને જીતી શક્યા છે. સચોટ અસર પણ એના ઉપદેશથી જ થવા પામે છે.

૧૧૦. વસ્તુતઃ આ જગતની કોઈ પણ વસ્તુ દોષિત નથી છતાં પણ જો કાંઈ દોષ જોવામાં આવતો હોય તો તે તેના ઉપયોગમાં છે. ગમે તેવી દોષિત લાગતી વસ્તુ યોગ્ય ઉપયોગથી લાભકર્તા જ નિવડે છે.

૧૧૧. સત્યનું પ્રતિપાદન જુદા જુદા માણસો દેશકાળને અનુસરી જુદી જુદી પદ્ધતિથી કરે છે. જે પરમ સત્ય છે તેને કોઈ પણ રીતે બાધ આવી શકતો નથી.

પ્રાસ્તાવિક તત્ત્વબોધ.

૧. કામ-વિકાર સમો કોઈ મોટો રોગ નથી, મોહ સમાન કોઈ પ્રબળ શત્રુ નથી, ક્રોધ સમાન ખીન્ને કોઈ ઉગ્ર અગ્નિ નથી અને આત્મજ્ઞાન સમાન ખરું સુખ નથી.

૨. જન્મ-જરા-મરણરૂપી રોગોતું સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનરૂપી ઔષધ આપી જે નિવારણ કરે છે તેને જ સાચા-પારમાર્થિક વૈદ્ય સમજવા.

૩. કોડો જન્મોવડે, અજ્ઞાનકષ્ટયોગે, અજ્ઞાની જીવ અકામ નિર્જરાથી જેટલાં કર્મ ખપાવે તેટલાં કર્મ સાવધાન જ્ઞાની મહાત્મા બે ઘડીની અંદર ખપાવી શકે છે.

૪. મમતા રહિત સ્થિતિ કરવી એ પરમ તત્ત્વ છે, મમત્વ રહિતપણું પરમ સુખરૂપ છે, નિર્મમત્વપણું એ મોક્ષના પરમ ખીજરૂપ છે એમ ખરા અનુભવી જ્ઞાની મહાત્માઓએ વખાણ્યું છે, અતઃ તે ખાસ આદરણીય છે.

૫. સર્વવિનાશક એવા લોભને ટાળવા સંતોષ ગુણ, સુખ-શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી લેવા દૃઢ સંયમગુણ અને શુદ્ધ તપ-ધર્મની વૃદ્ધિ અર્થે સુસંયત સાધુજનો તત્ત્વજ્ઞાનને ધારણ કરે છે, એ જ ઉપાદેય છે.

૬. શીલ-સંપદાયુક્ત નિર્ધનતા સહેવી સારી-લાભકારી ગણાય પરંતુ શીલ-ચારિત્રવર્જિત ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ સાંપડે તો તે ખરી લાભહાયક લેખાય નહીં.

૭. જે સુખ સ્વાભાવિક-સ્વાધીન વર્તે છે તે જ ખરું-

વાસ્તવિક સુખ છે એમ જ્ઞાની અનુભવી મહાત્માઓએ વર્ણવેલ છે, અને જે સુખ પરતંત્ર છે તે દુઃખ જ છે; સુખ નથી એમ કહેલ છે.

૮. જ્યારે આ આત્મા શાન્ત-પ્રશાન્ત સ્થિતિમાં આવી જાય ત્યારે તે પોતે જ મહાન્ તીર્થરૂપ બને છે, જ્યારે તે તેથી વેગળો વસે છે ત્યારે તેનું તીર્થબ્રમણ નિષ્ફળ બને છે. તીર્થયાત્રા નિવૃત્તિ-શાન્તિ અર્થે જ બનતી હોય તો જ તેની સાર્થકતા-સફળતા લેખાય.

૯. આપણા આત્માને રૂઠા જ્ઞાન-નીરવડે નિત્ય નહવરાવતાં રહીએ જેથી આ લવમાં તો શું પણ આગામી જન્મોમાં પણ નિર્મળતા-ખરી શુદ્ધતા તે પામે.

૧૦. પ્રિય, પથ્ય ને તથ્ય-સત્ય વચનવડે આપણી વાણી શુદ્ધ પવિત્ર બને, સમ્યગ્ જ્ઞાનવડે વિચાર શુદ્ધ-નિર્દોષ બને અને સદ્ગુરુની સેવા-ઉપાસના-ભક્તિ કરવાવડે કાયા શુદ્ધ-પવિત્ર બને. ઉપરોક્ત શુદ્ધિને જ સાચી-વાસ્તવિક-કાયમ ટકી રહે એવી શુદ્ધિ સમજી સજ્જન-મુમુક્ષુજનોએ તેનો જ અત્યંત આદર કરવો જોઈએ.

સારરહસ્ય.

૧૧. જો જીવને જન્મ-જરા-મરણજનિત અનંત દુઃખપરં-પરાથી ખરો ત્રાસ-ખેદ-કંટાળો આવ્યો જ હોય અને એથી દેહાદિક જડ ભાવ ઉપરથી મન વિરક્ત થયું હોય તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રવાળી ત્રિપથગા-દિવ્ય ગંગામાં નિત્યે સાવધાનપણે સ્નાન-નિમજ્જન કરી નિજ આત્માની અનાદિ રાગદ્વેષાદિક-જન્ય મલિનતા ટાળી શુદ્ધ-પરમશુદ્ધ-નિર્મળ થવું ઘટે.

પ્રાસ્તાવિક સદ્બોધ.

૧. જેમ દાંત વગરનો હાથી, વેગ વગરનો ઘોડો, ચંદ્ર વગરની રાત્રિ, સુગંધ વગરનું ફૂલ, જળ વગરનું સરોવર, છાયા વગરનું વૃક્ષ, મીઠા વગરનું ભોજન, શુણ વગરનો પુત્ર, ચારિત્ર વગરનો સાધુ અને દ્રવ્ય વગરનું ઘર એ બધાં શોભતાં નથી તેમ ધર્મકળા વગરનો માનવ પણ શોભા પામતો નથી-શોભી શકતો નથી.

૨. સુકૃત કરવામાં તત્પર રહેનારા પુરુષો પુન્યબળવડે સૌ કરતાં ચડી જાય છે, અને જેમ વૃક્ષોને વેલડીઓ વિંટાઈ જાય છે તેમ તેમને સંપદાઓ વીંટી વળે છે.

૩. ઉત્તમ જનોનાં હૃદયમાં આ ચાર વાનાં વસી રહે છે:—

૧. સુપાત્રદાન, ૨. મધુરી વાણી, ૩. વીતરાગ-પૂજા અને ૪. સદ્ગુરુસેવા. એનાથી જીવ સ્વોન્નતિ સાધે છે.

૪. સંતોષી, વિનયી, દયા-દાન રુચિવાળો અને પ્રસન્ન હૃદયવાળો મનુષ્ય માનવગતિમાંથી આવીને અવતરેલો સમજવો અને તેને જ માનવધર્મની યોગ્યતાવાળો જાણવો.

૫. જે દ્રવ્ય ઉત્તમ ક્ષેત્રમાં વિવેકથી વપરાય છે તે જ દ્રવ્ય પ્રશંસવા યોગ્ય છે.

૬. બધાં કુળમાં શ્રાવક કુળ પ્રધાન છે, બધા દેવોમાં જિનેશ્વર દેવ પ્રધાન છે, બધાં દાનમાં અભયદાન પ્રધાન છે અને બધાં મરણમાં સમાધિમરણ પ્રધાન છે.

૭. સાહસિક પુરુષને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે પણ કાયરને પ્રાપ્ત થતી નથી.

૮. કેટલાંક વાનાં (નખ-કેશાદિક) સ્થાનબ્રહ્મ થયા શોભતા નથી પણ સિંહ, સત્પુરુષ અને હાથી તો સ્થાનબ્રહ્મ થવાથી સવિશેષ શોભા પામે છે.

૯. દિવસે થયેલી વિજળી અને રાત્રે થયેલ ગર્જનવ નિષ્ફળ જતાં નથી. વળી સંત-સાધુપુરુષનું વચન અને દેવનું દર્શન પણ નિષ્ફળ જતું નથી, પણ સફળ થાય છે.

૧૦. લજ્જા, દયા, ઈન્દ્રિયદમન, ધૈર્ય, પુરુષપરિચય-ત્યાગ અને એકલવાસ-એકાન્તસેવન એ બધા ગુણ સ્ત્રીઓને સ્વશીલરક્ષા માટે બહુ ઉપયોગી છે.

૧૧. શીલ જ ઉત્તમ ધન છે, શીલ જ જીવોને પરમ મંગળરૂપ છે, શીલ જ દારિદ્રને હરનાર છે અને શીલ જ સકળ સુખ-સંપદાને વસવાતું કુળલવન છે.

૧૨. ધર્મરૂપી સંજળ (લાતું) સાથે હોય તો જ માણસને ખરી દિલસોજી મળે છે તેથી સુકૃત કરણી કરી લેવામાં એક ક્ષણ-માત્ર પણ વિલંબ ન કરવો; કેમકે પળે પળે આવખું ખૂટતું જાય છે.

૧૩. હે ભવ્યજનો ! ધર્મકાર્ય કરવાના વાયદા ન કરો. જે ધર્મકૃત્ય આવતી કાલે કરવા ધારતા હો તે હમણાં જ કરો, કેમકે ક્ષણ ક્ષણ કરતાં આવખું પૂરું થઈ જાય છે.

૧૪. પુન્યશાળી આત્માને અહીં જ આરોગ્ય, સૌભાગ્ય, ધનસંપત્તિ, નેતૃત્વ, આનંદ, સદા જય અને વાંછિત ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. એવા ધર્મ-પુન્યનો અનાદર કેમ જ કરાય ?

૧૫. પ્રગટ પ્રભાવવાળો જૈનધર્મ, સંત સાધુજનોની સંગતિ,

ઉત્તમ વિદ્વદ્ગોષ્ઠી, વચનચાતુરી, સુશાસ્ત્રકુશળતા, ન્યાયો-
પાર્જિત લક્ષ્મી, સદ્ગુરુઓની સેવા, શુદ્ધ શીલ અને નિર્મળ
મતિ-બુદ્ધિ એટલાં વાનાં પુન્યશાળી જીવોને જ પ્રાપ્ત થઈ શકે
છે. વૈળી વનમાં, રણસંગ્રામમાં, શત્રુમાં, જળમાં અને અગ્નિની
મધ્યમાં, મહાસાગરમાં અથવા પર્વતના શિખર ઉપર સૂતેલા
પ્રાણીની તેનાં પૂર્વકૃત પુન્ય જ રક્ષા કરે છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૫. પૃ. ૧૨૦.]

બ્રહ્મચર્ય-આશ્રમનો પ્રભાવ.

૧. લોકના કલ્યાણ માટે ચાર આશ્રમોની પદ્ધતિ બનાવ-
વામાં આવી છે તેમાં પ્રથમ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ છે, જે જીવનનો
આધાર-પાયો છે.

૨. જીવનને ઉચ્ચ બનાવવા માટે પહેલી ઉમ્મરને સુ-
સંસ્કારિત બનાવવાની જરૂર છે; કેમકે તે વયના સ્થપાયેલા
સંસ્કારો પાકા (દૃઢમૂળ) થાય છે.

૩. પ્રથમ આશ્રમમાં સત્સંગના આશ્રય નીચે સદાચરણ
યુક્ત વિમળ-નિર્મળ બ્રહ્મચર્યની ચર્યા સાથે વિદ્યાધ્યયન કરવામાં
આવે છે ત્યારે જ સાચો અભ્યાસ થઈ શકે છે.

૪. બ્રહ્મચર્ય-આશ્રમના ઉચ્ચ બળશાળી વાતાવરણમાં
મનુષ્યે પોતાની શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિને
ખીલવવી જોઈએ.

૫. આ આશ્રમમાંથી બલવંત દેહસંપન્ન, દૃઢ-નિર્ભય
મનોધારક, તેજસ્વી અને પ્રજ્ઞાશાળી વ્યક્તિઓ તૈયાર થાય છે.

૬. વિશેષરો આ આશ્રમને સર્વમંગલસંપન્ન, સર્વકલ્યાણ-કારક અને સર્વ ઉન્નતિનો આધાર જણાવે છે.

૭. આ મહાન્ આશ્રમનું જેણે ખરાબર પાલન કર્યું છે તે ખરેખર એક મહાન્ દુર્ગના વિજેતાથી પણ વિશેષ અઢિયાતો વિજેતા છે.

૮. જ્ઞાન, શિક્ષણ અને શક્તિ જેમ પુરુષોમાં તેમ જ કન્યાઓમાં પણ વિકસાવવાની જરૂર છે; કેમ કે તેઓ ભવિષ્યની માતા છે. સ્ત્રીકેળવણીના અહીં ખીજ રોપાય છે.

૯. જ્ઞાન-શિક્ષણસંપન્ન અને શીલ-સૌંદર્યશાલિની એ મહાશયાઓ જ્યારે ગૃહિણીપદ પર આરૂઠ થાય છે ત્યારે ખરેખર તે પોતાના ગૃહાંગણને દીપાવે છે.

૧૦. આવી માતાઓ પોતાની સંતતિને શિક્ષણ આપવામાં સૌ શિક્ષકો કરતાં પણ વધુ સમર્થ થાય છે.

૧૧. આવા યુવક અને આવી યુવતીઓના તેજથી જે સમાજ ઉજ્જવળ છે તેના અભ્યુદય માટે શું કહેવું ?

૧૨. ઓ વીરો ! નિદ્રા-પ્રમાદને દૂર કરો ! જલ્દી ઊઠો ! અને અધોગતિ તરફ ઘસડાતી જતી પ્રજાના ઉદ્ધાર માટે પ્રયત્નપૂર્વક બહાર આવો.

૧૩. તને મનુષ્યજીવન મળ્યું છે, તું પુરુષ છે, સુખ છે તો તારું કર્તવ્ય સમજ. ભોગ તો પશુઓ પણ ભોગવે છે. સમાજ ધર્મનું મંદિર છે. એની ક્ષીયમાણ દશા તરફ

નજર કર અને તેના સંબંધમાં તારી ફરજ શું છે ? તારું કર્તવ્ય શું છે ? તેનો વિચાર કર.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૫, પૃ. ૯૦.]

દ્વિગુણાનુરાગ-પ્રશંસા.

૧. જેના હૃદયમાં સદા ય સદ્ગુણ પ્રત્યે સ્વાભાવિક પ્રેમ-રાગ જાગેલો રહે છે તેઓને ધન્ય-કૃતપુણ્ય લેખવા. તે મહા-નુભાવોને સદા ય અમારા પ્રણામ હો !

૨. ઘણું ભણવાથી, તપ તપવાથી કે દાન દેવાથી શું પ્રયોજન છે ? ફક્ત સઘળા સુખના સ્થાનરૂપ એક ગુણાનુરાગનો જ તું દંડપણે આદર કર.

૩. કદાચ તું ઘણું તપ કરીશ, ઘણું શાસ્ત્ર ભણીશ અને વિવિધ કષ્ટ સહન કરીશ, પરંતુ જે ગુણાનુરાગ ધરીશ નહિ, બીજાના સદ્ગુણ જોઈને રાજી થઈશ નહીં તો તારી સઘળી કરણી ફેાક સમજજે.

૪. બીજાના ગુણનો ઉત્કર્ષ જોઈ જે તું અદેખાઈ કરીશ તો જરૂર તું સંસારમાં સર્વસ્થળે પરાભવ પામીશ. (પરિણામે તે ભારે દુઃખદાયક બનશે.)

૫. ઈર્ષ્યાના ભેરથી અંબાઈ જઈ જે તું ગુણવંત જનોના થોડા પણ અવર્ણવાદ ફોઈ રીતે બોલીશ તો સંસારરૂપ મહા-અટવીમાં તારે ભટકવું પડશે અને ત્યાં તારે બહુ પ્રકારે દુઃખનો કડવો અનુભવ કરવો પડશે; માટે પ્રથમથી જ પારકા અવર્ણવાદ બોલવાથી પાછો ઓસર કે જેથી તારી અઘોગતિ થતી અટકે.

૬. આ વર્તમાન લવમાં જીવ જે ગુણોનો કે દોષનો અભ્યાસ કરે છે તે ગુણ-દોષને અભ્યાસવડે પરલવમાં ફરી મેળવે છે.

૭. જે પોતે સેંકડો ગમે ગુણથી ભરપૂર હોવા છતાં અદેખાઈવડે પારકા દોષ જુએ છે તે પંડિત પુરુષોની નજરમાં પરાળના ઢગલા જેવો તદ્દન અસાર (હલકો) જણાય છે ને હાંસીપાત્ર બને છે.

૮. જે દુષ્ટ આશયથી પરાયા છતાં-અછતા દોષ ગ્રહણ કરે છે તે પોતાના આત્માને નિર્થક પાપબંધનથી બગાડે છે, તેથી ભવાન્તરમાં પોતે જ વારંવાર દુઃખી-દુઃખભાગી બને છે.

૯. તેટલા માટે કષાય-અગ્નિ પેદા થાય તેવું કાર્ય જરૂર તણ દેવું અને કષાય-અગ્નિ શાન્ત થાય તે જ કાર્ય આદરવું. તે માટે પરનિંદા, ઇર્ષ્યા, અદેખાઈ પ્રમુખ અકાર્ય અવશ્ય તજવા.

૧૦. જો તું ત્રિભુવનમાં પ્રભુતા મેળવવા ઇચ્છતો જ હો તો પારકા દોષ ગ્રહણ કરવાથી અથવા પરનિંદા કરવાની પડેલી કુટેવ સંપૂર્ણ પ્રયત્નવડે જરૂર તણ દે. એ જ મોટાઈ મેળવવાનો રાજમાર્ગ છે.

૧૧. જગતમાં સહુ કોઈને પ્રશંસવા યોગ્ય આ ચાર પ્રકારના પુરુષો કહ્યા છે : ૧. સર્વોત્તમોત્તમ, ૨. ઉત્તમોત્તમ, ૩. ઉત્તમ અને ૪. મધ્યમ.

૧૨. એ ઉપરાંત ભારેકમી અને ધર્મવાસના રહિત જે અધમ અને અધમાધમ પુરુષો હોય તેમની પણ નિંદા તો ન જ કરવી. બની શકે તો તેમને સુધારવા. તેના પર કરુણા લાવવી. નિંદા તો સર્વથા કરવી જ નહીં, કેમ કે તેથી તેને કે પોતાને કશો ફાયદો થતો નથી. કરુણાબુદ્ધિથી તો સ્વપરને લાભ સંભવે છે.

૧૩. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તીર્થંકરાદિકના ગુણોનું ગ્રહણ બહુમાનપૂર્વક જો તું કરશે તો શીઘ્ર શિવસુખ પામીશ એમ ચોક્કસ સમજજે, કેમ કે પોતે સદ્ગુણી થવાનો એ સરલ અને ઉત્તમ માર્ગ છે, તેથી તેનો અત્યંત આદર કરવો જોઈએ.

૧૪. આજકાલ સંયમ-માર્ગમાં શિથિલતા ધારણ કરનારા અને સંયમક્રિયાની ઉપેક્ષા કરનારા પાંસથાદિક સાધુ-યતિ-જનોની સલા સમક્ષ નિંદા, પ્રશંસા કરવી નહીં. નિંદાથી તે સુધરી શકશે નહીં ને પ્રશંસાથી તેમના દોષને પુષ્ટિ મળશે.

૧૫. હીનાચારી સાધુ-યતિઓ ઉપર કરુણા લાવી જો તેમને રુચે તો હિતબુદ્ધિથી સત્ય માર્ગ બતાવવો. ન રુચે ને રોષ કરે તો તેમના દોષ-દુર્ગુણ અન્યત્ર પ્રકાશવા નહીં.

૧૬. જેનો થોડો પણ ધર્મ ગુણદષ્ટિથી જોવામાં આવે તેનું બહુમાન ધર્મબુદ્ધિથી સદા ય કરવું યુક્ત છે, એથી સ્વપરને અનેક લાભ થવા સંભવ છે.

૧૭. સદ્ગુણીનું બહુમાન શુદ્ધ-નિષ્કપટલાવે કરનાર જન્માંતરમાં તેવા સદ્ગુણ જરૂર મેળવી શકે છે. સદ્ગુણોનું અનુમોદન-બહુમાન કરવું એ આપણે પોતે સદ્ગુણી થવાનું અમોઘ સાધન છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૫, પૃ. ૧૬૮.]

ધર્મસ્થિરતા ગુણમાં કરવો જોઈતો દૃઢ પ્રયત્ન.

૧. ધર્મના પ્રભાવે જે સુખસંપત્તિ પામ્યા છતાં જે કોઈ ધર્મની જ અવલેહના-અવગણના કરે છે તે સ્વોપકારી ધર્મનો દ્રોહ કરનારો પોતાનું ભવિષ્ય શી રીતે સુધારી શકશે ?

૨. એમ સમજી સાધુધર્મ કે ગૃહસ્થધર્મનું યથાવિધિ સેવન કરવા દૃઢ પ્રયત્ન કરવો ઘટે, કેમ કે શાસ્ત્રમાં આ મનુષ્ય-ભવાદિક સામગ્રી ફરી ફરી મળવી દુર્લભ છે.

૩. કોઈ રીતે પૂર્વ પુન્યયોગે આવી સામગ્રી પામ્યા છતાં જે પ્રમાદથી ધર્મનું સેવન કરતો નથી તેમને પાછળથી અવસાન વળતે બહુ બહુ ઝૂરવું પડે છે, તેમ જ અત્યંત દુઃખી થવું પડે છે.

૪. કાદવમાં ખૂંચેલો હાથી, ગલગ્રહિત મચ્છ, જાળમાં ફસાયેલો મૃગલો અને પાશમાં પડેલું પંખી જેમ ઝૂરે છે તેમ સુકૃતકમાણી વગરના જીવને મરણ સમયે ઝૂરવું પડે છે.

૫. લક્ષ્મી, યૌવન અને આયુષ્ય વિગેરે અસ્થિર હોવાથી ધર્મસેવનમાં જે પ્રમાદ કરે છે તે કાપુરુષ છે, સત્પુરુષ નથી. જે માણસ ધર્મસાધન કરવામાં વાચદા કરે છે અને આ દેખાતી ક્ષણિક વસ્તુઓમાં આસક્ત બની જાય છે તે જ તેમની દુર્લભ્યતા બતાવે છે. ભવભીરુ સંજ્ઞનો તો ભવનું સ્વરૂપ વિચારી ધર્મસેવનમાં શીઘ્ર સંજ્ઞ થઈ જાય છે-લગારે પ્રમાદ કરતા નથી.

૬. જો તું સુખ-સૌભાગ્યદિકને ઇચ્છતો હોય તો, હે આત્મન્ ! તું ધર્મસાધનમાં સદા ય આદર કર, ધર્મકાર્ય કરવામાં લગારે પ્રમાદ-ઉપેક્ષા કરીશ નહિ.

૭. જો ધર્મસાધન કર્યા વગર જ મનવાંછિત સુખ મળતાં હોત તો સકળ ત્રિભુવનમાં ક્યાંય કોઈપણ દુઃખી-દુઃખલાગી ન હોત, એ વિચારી જોતાં સ્પષ્ટ જણાય-સમજાય તેવું છે.

૮. મનુષ્યપણું સહુમાં સાધારણ છતાં કેટલાંક સુખી ને કેટલાંક દુઃખી દેખાય છે. તે ઉપરથી વિવેકપૂર્વક વિચાર કરી જોઈશ તો જણાશે કે તે પ્રત્યક્ષ પુન્ય અને પાપ(ધર્મ અને અધર્મ)નું જ પરિણામ છે; છતાં પણ તું સ્વચ્છંદ અને આપ કહાપણ કેમ તજતો નથી ?

૯. જો તું અચિન્ત્ય એવાં ઉત્તમ ફળની ઈચ્છા કરતો હોય તો ધર્મ વિષે દૃઢ આદર કર. ધર્મને જ અપૂર્વ ચિન્તા-મણિ, કામધેનુ, કામઘટ અને કલ્પવૃક્ષરૂપ સમજી તેની પ્રાપ્તિ માટે દૃઢ આદર કર.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૫, પૃ. ૨૭૭,]

પરનિંદા સમું કોઈ પાપ નથી એમ સમજી તે મહાપાપસ્થાનકથી ઓસરવું. એથી રાગ-દ્વેષની પરિણતિ ઘટશે અને સુખ-શાંતિ વધશે.

૧. ગમે તેવા ગુણને ધારણ કરતો છતો, પારકા દોષ કહેવામાં રસિક અને પોતાના ગુણોનો ગર્વ કરનાર લઘુતા અને અપજ્ઞશ પામે છે, એમ સમજી પાછો ઓસર.

૨. અન્ય કોઈ કર્મવશાત્ અકાર્ય આચરતો હોય તો તેની તારે ચિંતા કરવાનું શું પ્રયોજન છે ? તું તો અद्याપિ પર્યન્ત લવદુઃખને વશ પડેલા પોતાના આત્માની જ ચિંતા કર. જન્મ-

મરણનાં દુઃખથી આત્મા શી રીતે છૂટે તેનો વિચાર કર, વિચાર કર અને આ મહાપાપસ્થાનકથી પાછો ઓસર.

૩. પારકા દોષને કહેવાથી, તું નથી તો પામતો દ્રવ્ય કે નથી પામતો યશ. ઊલટો તેમ કરવાથી પોતાના સ્વજન સંબંધીને પણ તું શત્રુ બનાવે છે અને મહાઘોર દુઃખદાયી કર્મ બાંધે છે, માટે પરદોષકથનથી પાછો નિવર્ત, પાછો નિવર્ત.

૪. શાસ્ત્રમાં નિર્ગુણી જીવ ઉપર મધ્યસ્થ ભાવના રાખવી કહી છે અને પરદોષગ્રહણ કરવાનું તો અન્ય દર્શનીઓએ પણ નિષેધ્યું છે, તો પછી પરમ પવિત્ર વીતરાગપ્રણીત દર્શનનું તો કહેવું જ શું? તેનો વિચાર કર ને તે મહાદોષથી પાછો ઓસર.

૫. પારકા દોષને અને ગુણને સ્વયં સાક્ષાત્ ગ્રહણ કરતાં મનુષ્ય પોતાના આત્માને જ અનુક્રમે દોષવાનું અને ગુણવાનું બનાવે છે, એમ સમજી સદ્ગુણી બનવા ઇચ્છતા જનોએ પરના સદ્ગુણો જ ગ્રહણ કરવા અને દોષની ઉપેક્ષા કરવી તે જ ઉચિત છે.

૬. જેનામાં અનેક સદ્ગુણો હોય એવા જગતમાં બહુ વિરલા જ જણાય છે, પરંતુ એક જ્ઞાનાદિક પુષ્ટ ગુણવાળા જીવો પણ સર્વત્ર જણાતા નથી. તેવા એકાદ પુષ્ટ ગુણવાળા કોઈ સ્થળે જ લાભે છે. ગુણરહિત છતાં જેનામાં રાગ-દ્રેષાદિક પ્રબળ દોષો નથી તેમનું પણ કલ્યાણ સંભવે છે, તેમ જ જેનામાં અતિ અલ્પ દોષો છે તેમની પણ અમે પ્રશંસા કરીએ છીએ. મતલબ કે તેઓ પણ ઉન્નતિના માર્ગ ઉપર હોવાથી અનુક્રમે આત્મ-ઉન્નતિ કરશે જ, તેથી તે સર્વે અનુમોદન કરવા યોગ્ય જણાય છે.

૭. પ્રદેષ-ધર્મ્યા-અદેખાઈ વગર પારકા દોષ કહેવાતા નથી, અને તે પ્રદેષાદિક ભવવૃદ્ધિનું કારણ છે એમ સમજી પરનિંદા-અવર્ણવાદ પરિહરવા યોગ્ય છે. આ વિષયમાં ક્ષપક, કુંતલદેવી અને એક આચાર્યનાં ઉદાહરણો નીચે મુજબ જાણવાં.

(૧)

કુસુમપુરમાં અગ્નિશિખા નામનો ક્ષપક-સાધુ ચાતુર્માસ માટે કોઈ એક ગૃહસ્થના ઘરના નીચલા ભાગમાં રહ્યો હતો. એવામાં ત્યાં અરુણ નામનો અન્ય સાધુ આવીને ઉપલા ભાગમાં રહ્યો. તે સંયમાચારણમાં શિથિલ હતો, જ્યારે ક્ષપક સાધુ અનેક પ્રકારનાં આકરાં તપ કરતો હતો, પણ સાથોસાથ શિથિલાચારી અરુણની નિંદા કરતો હતો તેથી ઘણાં ભવ વધાર્યા. શિથિલ સાધુ તો ક્ષપક સાધુની તપકરણી વિગેરે જોઈને પ્રમુદિત થઈ તેની સ્તુતિ-પ્રશંસા કર્યા કરતો હતો તેથી તેને ભવબ્રમણ ઓછું થયું, એમ સમજી સુજ્ઞ જનોએ ગુણાનુરાગી જ થવું ઉચિત છે.

(૨)

કોઈ એક નગરમાં જિતશત્રુ રાજાની અનેક રાણીઓએ જિનપ્રાસાદ કરાવી તેમાં મહોત્સવ કરાવ્યો તે દેખી રાજાની પટ્ટરાણી કુંતલદેવી દેષ કરતી મરીને કૂતરી થઈ, પ્રાસાદ દ્વારા રહેવા લાગી. કોઈ એક જ્ઞાની મહાત્માએ તેના પૂર્વભવનું સ્વરૂપ કહેવાથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામી, અનશન આદરી તે સ્વર્ગે ગયો. એવી રીતે દેષનાં માઠાં ફળ જાણી સુજ્ઞ જનોએ ઉક્ત દેષ-દોષ અવશ્ય પરિહરવો, જેથી સત્ય-શાન્તિપૂર્વક જીવ સ્વેત્તિ સાધી શકે.

(૩)

કોઈ એક ગરુડમાં આચાર્ય સર્વ આગમના જાણુ છતાં દેવ-
યોગે સંયમમાં શિથિલ થઈ ગયા અને તેમનો એક શિષ્ય સર્વ
શાસ્ત્રમાં પારગામી થઈ, ક્રિયા-કાંડમાં બહુ ઉજમાળ રહેતો, તેથી
શ્રાવકો તથા અન્ય સાધુઓ તે શિષ્યની પાસે બહુમાનપૂર્વક ધર્મ-
શ્રવણ કરવા લાગ્યા. આથી તે આચાર્ય મનમાં પ્રદ્રેષ કરવા લાગ્યા;
તો પણ તે ગુણવાન શિષ્ય આચાર્યની સદા ઉચિત સેવા કરતો.
બાદ આચાર્ય કલુષિત પરિણામથી કાળ કરી ઉદ્યાનમાં વિષધર
(સર્પ) થયા અને શિષ્ય સાધુ આચાર્ય બન્યા. સ્થાંડિલ ભૂમિ
જતાં અન્ય સાધુઓને મૂકી, નવા થયેલા આચાર્ય પ્રત્યે પ્રદ્રેષથી
પેલો વિષધર તેની સામે દોડવા લાગ્યો. એવામાં કોઈ કેવળી ભગવાન
ત્યાં પધાર્યા. તેમને તેનું સ્વરૂપ પૂછતાં તેમણે તેનું યથાર્થ
સ્વરૂપ કહેવાથી શિષ્યો બહુ જ વૈરાગ્ય પામ્યા. પછી તે સર્પને
પ્રતિબોધવા માટે તેના પૂર્વલવનું સ્વરૂપ જ ઉપાયરૂપ જાણી તે
પૂર્વવૃત્તાંત સર્પને સંભળાવવાથી તે સર્પ જાતિસ્મરણજ્ઞાન
પામી, અનશન આદરી દેવગતિ પામ્યો. પ્રદ્રેષ કરવાનાં કડવાં
વિપાક સમજીને સુગ્ગજનોએ કોઈના ઉપર પ્રદ્રેષ ન જ કરવો,
પરંતુ ગુણાનુરાગી બની આત્મ ઉન્નતિ સાધવી.

(આ. પ્ર. પુ. ૩૫, પૃ. ૨૭૫.)

શાસનરસિક શુદ્ધ મુનિઓ કેવા હોય ?

૧. મુનિઓ પરિસહો (અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ બન્ને)ને સહન
કરવા-જીતવા સમર્થ હોય છે, કર્મનો ક્ષય કરવા શક્તિમાન
હોય છે, જ્ઞાન-ધ્યાન અને તપરૂપી અલંકારવડે સુશોભિત
હોય છે તથા શુદ્ધ આચારમાં તત્પર હોય છે.

૨. તેમનું મન શાંત હોય છે, તેમની દૃષ્ટિ સૌમ્ય-સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સમાનતાવાળી હોય છે, તેમની ઇદ્રિયો નિર્વિકારી હોય છે.

૩. તેઓ સર્વ જગજીવોનું શુભ ઈચ્છે છે, તેમનો મોહ શાંત થયેલો હોય છે. તેઓએ કામ અને ક્રોધનો સર્વથા નાશ કરેલો હોય છે.

૪. તેમની કોઈ નિંદા કરે કે કોઈ પ્રશંસા કરે તો તે બન્ને ઉપર તેઓ સમદૃષ્ટિવાળા હોય છે.

૫. તેઓ મેરુપર્વત જેવા ધીર હોય છે, પોતાના શરીર ઉપર પણ નિઃસ્પૃહ હોય છે.

૬. તેઓએ ઇદ્રિયો, ક્રોધ, લોભ અને લયરૂપી શત્રુઓને પરાલવ કરેલો હોય છે. વળી તેઓ રાગદ્વેષથી રહિત હોય છે.

૭. સિદ્ધિરૂપી સ્ત્રીના સંગમની જ લાલસાવાળા હોય છે, નિરંતર જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવામાં તત્પર હોય છે અને તેઓ નિરંતર પ્રશમરસમાં જ મગ્ન થયેલા હોય છે.

૮. આવા ઉત્તમ આદર્શ સાધુનો હૃદય સમાગમ પામીને જે ભાગ્યવંત જનો તેનો દ્રવ્યભાવથી લાભ લઈ શકે છે તે સદ્ભાગી જીવોનું જીવિત સફળ થઈ શકે છે.

૯. એવા ઉત્તમ આદર્શ સાધુઓનું જીવન અનુકરણ કરવા લાયક કોઈ પ્રશંસાપાત્ર છે.

ખરા પંડિત કેવા હોય ?

૧. જેઓ સંસારના વાસથી વિરક્ત હોય છે અને મોક્ષનું સુખ મેળવવામાં જ ઉત્સુક હોય છે તેઓને જ સત્પુરુષો ખરા પંડિત કહે છે, તે સિવાયના પંડિત નામધારીઓ તો ઊલટા પંડિત શબ્દના અર્થને વગોવનારા છે.

૨. શુભ મનોભાવવાળા જેઓ સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સમ-ભાવ-સમાનદષ્ટિ રાખે છે અને જેમણે સર્વથા પ્રકારે મમતાનો ત્યાગ કરેલો છે તેઓ જ મોક્ષપુરીમાં જઈ શકે છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૮, પૃ. ૧૧૫]

ખરા શૂરવીર કેવા હોય ? ખરા શૂરવીરનું લક્ષણ.

૧. ઇંદ્રિયોનો જય કરવામાં જે શૂરવીર હોય અને કર્મનો બંધ કરવામાં કાયર હોય, જેણે તત્ત્વાર્થની વિચારણામાં મનને સ્થાપન કર્યું હોય, જે પોતાના શરીર ઉપર પણ નિઃસ્પૃહ હોય, જે પરીસહોના સૈન્યનું દલન કરવામાં સમર્થ હોય અને કષાયોનો વિજય કરવામાં શૂરવીર હોય તે જ પરમાર્થથી શૂરવીર કહેવાય છે.

૨. જેઓ સંસાર ઉચ્છેદક ચારિત્રનું સદા પાલન કરે છે તેવા સંયમી જનો જ રાગ-દ્વેષનો ક્ષય કરી મોક્ષપદને પામે છે.

૩. જેઓ નિર્મળ ભાવે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવામાં તત્પર રહે છે તે ધીર પુરુષો જ ખરું આત્મ-તત્ત્વ ઉપાસી શકે છે.

૪. તેવા ધીર, વીર પુરુષો પ્રમાદ રહિત ખની આત્મહિત સાધે છે.

પ. જે ભવભીરુ જનો સર્વ સંગ તણુ તુચ્છ વિષયસુખથી
વિરામ પામ્યા હોય છે તેઓનું જ જીવિત પ્રશંસાપાત્ર છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૮, પૃ. ૧૧૫]

શ્રી વીરજયંતિ પ્રસંગે સહૃદય જનોના હિતાર્થે કિંચિત્ વક્તવ્ય.

મહાવીરનું પ્રવચન વિશ્વગામી, વિશ્વોપયોગી અને વિશ્વ-
કલ્યાણસાધક છે, એમ તટસ્થ જોનાર કોઈપણ વિચારક કહી
શકશે. તેનું તત્ત્વજ્ઞાન એટલું બધું ગંભીર અને ગહન છે કે જે
દુનિયાના મોટા ભાગને નવીન જેવું લાગે. કર્મના સિદ્ધાન્તોના
વિષયમાં તેનું ભવેચન એટલું બધું ખારીક અને વિસ્તૃત છે કે-
જગતના મોટા મોટા તત્ત્વજ્ઞાનીઓને પણ વિસ્મયાવહ થઈ
પડે. એ વીતરાગની પ્રવચનધારામાં જે વિરક્ત ભાવો ભર્યા હોય છે
તે મહાન્ આકર્ષક છે, અને તેનાથી રાગાદિ મલગાલનનું કામ
વિશિષ્ટરૂપે સધાય એ સ્વાભાવિક છે.

સામ્યવર્ગ—

મહાવીરદેવ સામ્યવાદને અપનાવે છે. સામ્યવાદ એ તેનો
પ્રધાન સિદ્ધાંત છે. તેનું સ્પષ્ટ ફરમાન છે કે દુનિયાનો કોઈ
પણ માણસ તેના શાસનક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરી શકે. તેનું શાસન
જાતિભેદથી નિયંત્રિત નથી. ગમે તે જાતિ, ગમે તે વર્ણ અને
ગમે તે દેશનો માણસ તેનો અનુયાયી થઈ શકે. ચંડાળો,
અન્ત્યજો પણ તેના અનુયાયી બન્યા છે. ચંડાળો અને અન્ત્યજોને
માટે પણ તેટલો જ મોક્ષ ઊઘાડો છે—જેટલો વાણિયા, બ્રાહ્મણો અને

ક્ષત્રિયોને માટે ઊઘાડો છે. મહાવીર પ્રવચનના અધિકારી ચંડાળો અને અન્ત્યજો પણ તેટલે દરજ્જે છે કે જેટલે દરજ્જે વાણિયા, બ્રાહ્મણો ને ક્ષત્રિયો છે. સમ્યક્ત્વ, શ્રાવકધર્મ, સાધુધર્મ અને શ્રેણીગત અવસ્થા જેમ વાણિયા, બ્રાહ્મણો ને ક્ષત્રિયો પામી શકે તેમ અન્ત્યજો અને ચંડાળો પણ પામી શકે. તેની વ્યાખ્યાન પરિષદમાં બધાને સ્થાન છે. મહાવીરની આ સામ્યદષ્ટિ છે. આ તેનો સામ્યવાદ છે. આ તેના શાસનની પ્રાણશક્તિ છે. તેના લક્ષ્યાવધિ વ્રતધારી શ્રાવકોમાં ઉત્કૃષ્ટ ગણાતા દસ શ્રાવકોમાં પણ કણ્ઠી, કુંભાર જેવા શૂદ્રવર્ણના પણ હતા.

અહિંસા—

અહિંસા એ સામ્યવાદનું સર્વસ્વ છે. મહાવીર અહિંસાની દૈદીખ્યમાન મૂર્તિ છે. અહિંસાધર્મના પ્રચારકોમાં મહાવીર સહુથો પુરોગામી છે. મહાવીરની અહિંસા વીરત્વપૂર્ણ છે અને તેનું સ્પષ્ટીકરણ અત્રે અસ્થાને નથી. ખાસ કરીને દેશની વર્તમાન સ્થિતિ મને સ્પષ્ટ લખવા પ્રેરે છે.

વાસ્તવમાં જે બળવાન અને બહાદુર હોય, યોદ્ધા અને યોદ્ધા-બુદ્ધ-પંડિત હોય તે અહિંસા ધર્મનું પાલન બહુ સરસ રીતે કરી શકે. મહાવીરના શાસનમાં ગૃહસ્થોને માટે અહિંસાનું ક્ષેત્ર ‘નિરપરાધી સ્થૂલ (ત્રસ) જીવોને જાણી જોઈને ન મારું’ એટલા પ્રમાણવાળું છે. આ નિયમ પ્રમાણે અપરાધીને ઉચિત શિક્ષા યા સજા આપવી એ ગૃહસ્થની નીતિરીતિને જૈનશાસ્ત્ર નિષેધનું નથી. ખરી દયા શૂરવીર જ બળવી શકે. જે નબળો અને શક્તિહીન હોય તે પોતાની આંખો સામે મરાતાં જાનવરો યા માણસોને કંગાળ વદને ઊભો ઊભો ટગ ટગ જોયા કરશે. તેનાથી

બીજું શું વળવાનું ? પણ જો તે સ્થળે વીર યોદ્ધો હશે તો તે પોતાના બાહુબળથી અથવા શસ્ત્રદ્વારા તે ઘાતકીઓને હંકારીને તે જનાવરોને યા માણસોને બચાવી લેશે. આ ઉપરથી સાફ જોઈ શકાય છે કે દયા-ધર્મ બળવવા માટે વીરતાની, શૂરતાની, યુદ્ધપ્રવીણતાની અને બહાદુરીની કેટલી અગત્ય છે. પોતાના ઘર ઉપર ગુંડાઓનો હુમલો થતાં યા પોતાની સ્ત્રી ઉપર બદમાશો ફૂદી પડતાં પોતે જો માંચકાંગલો હશે તો ડરીને આવો બસી જશે અને પોતાના ઘરને અને પોતાની સ્ત્રીને બદમાશોનો ભોગ થવા દેશે. જેઓ બળવાન અને વીર યોદ્ધા હોય તેઓ જ દેશ ઉપર હુમલો કરવા દોડી આવતા હુલ્લડખોરોને મારી ભગાવશે અને તેઓ જ ધર્મ ઉપર ત્રાપ મારતા વિધર્મીઓને હાંકી કાઢશે. તેઓ જ તીર્થરક્ષા કરી શકશે. તેઓ જ ધર્મરક્ષા કરશે અને તેઓ જ ઉન્નત મસ્તકે સંસારની સપાટી ઉપર નિર્ભયતા અને સ્વાધીનતા-પૂર્વક વિચારણા કરી શકશે. માંચકાંગલાઓના કપાળમાં તો ગુલામી સિવાય બીજું શું નિર્માયેલું હોય ? તેઓ પોતાનાં ધર્મસ્થાનોમાં ગમે તેવી ધર્મકરણીઓ કરે અને ભજનીયાં ગાય અને ગમે તેટલા આડંબરપૂર્ણ ઉત્સવ-મહોત્સવો કરે પણ તે લોકો આખર ગુલામ જ છે. એઓ ખુશામદ યા ચાલાકી યા અર્થબળ ઉપર ભલે જીવતાં.

પદાર્થો-સંસારના હેતુભૂત હોય તે જ પદાર્થો મોક્ષના હેતુભૂત થાય અને જે પદાર્થો મોક્ષના હેતુભૂત હોય તે જ પદાર્થો સંસારના હેતુભૂત થાય. દાખલા તરીકે જે શરીરથી પાપ બંધાય તે જ શરીરથી ધર્મ સધાય. કહ્યું છે કે:—

‘જે શરીરવડે વિવેકહીન માણસો સંસારના બીજને પરિપુષ્ટ કરે છે તે જ શરીરવડે સજ્જનો સંસારના બીજને સુકાવી નાખે છે.’

જે સ્ત્રીને નરકની ખાણ કહેવામાં આવે છે તે જ સ્ત્રી શાણી, સુશીલા અને ધર્માત્મા હોય તો પોતાના પતિને આડે રસ્તે જતાં રોકે અને ધર્મમાર્ગ પર લાવે અને તે જ સ્ત્રી તેના પતિને માટે મોક્ષ-લાભનું કારણ ગણાય.

એ પ્રમાણે જે તલવાર હિંસક શસ્ત્ર હોઈ અધર્મનું કારણ છે, તે જ તલવારથી દેશ અને ધર્મ ઉપર ચડી આવેલાં ઘાતકી દુશ્મનોનાં વાદળો ફેડી શકાય છે. અને એ રીતે દેશરક્ષા, પ્રજારક્ષા, ધર્મરક્ષા માટે યોગ્ય સમય પર યોગ્ય રીતે તલવારનો કરાતો ઉપયોગ એ તેનો સદુપયોગ હોઈ તે જ તલવાર ધર્મલાભનું કારણ બને છે. ઘર ઉપર કે ધર્મ ઉપર ત્રાપ મારતા દુશ્મનને હંકાવવાની શક્તિ પોતાનામાં ન હોય અને કરીને આવો ખસી જઈ શાંત થઈ ઊભો રહે તો એ શાંતિ કે ક્ષમા ન કહેવાય. એ તો ચોક્કસી નળજાઈ, કાયરતા યા બાયલાપણું છે. એવી નળજાઈને ક્ષમાનું નામ આપવું એ ક્ષમાદેવીની ચોક્કસી મશ્કરી છે.

ક્ષમા એ વીરનું ભૂષણ છે. શૂરવીર પોતાની શૂરવીરતાનો દુરુપયોગ ન કરતાં શાંતિ ધારણ કરે તો તેની ક્ષમા પૂજનીય ગણાય.

વીરશાસનને વીરો ઝીલી શકે; નળજાઓના હાથમાં આવતાં તેનું પતન થાય. એવી નળજી હાલતનું પરિણામ આખરે વિપરીત જ હોય. તેનામાં ખરું ઝૂન હોય, ખરી વીરતા હોય,

તો તેમની આંખો સામે લૂંટાતા ધર્મ-ધન અને તીર્થ-ધનને તેઓ કંગાળ વદને ટગમગ જોઈ બેસી ન રહે. પોતાના ધર્મ-ધનની રક્ષા માટે તેમને પરમુખપ્રેક્ષી બનવું પડે છે. આડાં-અવળાં ફાંફાં મારવા સિવાય બીજો શો રસ્તો તેમને હોઈ શકે ? ગુલામ બની બીજાની કૃપાના ટુકડા માટે ફાંફાં મારનાર તે કમજોરોથી બીજું શું થઈ શકે ? લક્ષ્મીના મદ ઉપર તેઓ ગમે તેટલા ઝૂંઝે, જોર મારે અને કદાચ પૈસાના પાણી કરી લાખના બાર હજાર મેળવે તો પણ તે મળેલો ટુકડો ગુલામોને સ્વાધીન નથી રહી શકતો. માયકાંગલાઓના હાથમાંથી તે ટુકડો છીનાવી લેવામાં સત્તાધીશો યા વિધર્મી બળવાનોને કેટલીવાર લાગવાની હતી ?

જે કર્મ-શૂર હોય તે જ ધર્મશૂર હોય એ કોણ નથી જાણતું ? નમો અરિહંતાણં જે નવકાર મન્ત્રનો પ્રથમ સૂત્રપાત છે તેમાં જે અરિને મારનારાઓને નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે એ મંગળમય નમસ્કારમાં કોઈ વિલક્ષણ જુસ્સો ભર્યો છે. પરમ પૂજનીય મંત્રધ્વનિમાં કોઈ એવી વીજળી મૂકી છે જેનું ધ્યાન આત્મામાં એક મહાન બળ રહે છે. જો કે તે અરિ-આદિથી રાગદ્વેષાદિ ભાવ અરિઓ લેવાય છે પણ તે ભાવ અરિઓને સંપૂર્ણ હણવા માટે પરમોત્કૃષ્ટ શરીરબળની પણ અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે એ વાતની કોઈ ના પાડી શકે તેમ નથી. જૈનશાસ્ત્ર ખુલ્લું જણાવે છે કે મુક્તિપ્રાપ્તિ માટે જેમ સમ્યગ્દર્શનાદિ આભ્યંતર સામગ્રીની આવશ્યકતા છે તેમ પરમોત્કૃષ્ટ શરીરબળની પણ આવશ્યકતા છે-એ વગર મુક્તિ કદી મળે જ નહિ એ મહાવીરનો ઉદ્ઘોષ છે.

એ વસ્તુસ્થિતિનો વિચાર કરતાં જણાઈ આવે છે કે સારાસાર પરિણામ વસ્તુ ઉપર આધાર નથી રાખતાં પણ વસ્તુના ઉપયોગ ઉપર આધાર રાખે છે. વસ્તુનો સંદુપયોગ સુપરિણામ લાવે છે જ્યારે તેનો જ દુરુપયોગ દુષ્પરિણામ લાવે છે.

પ્રાણીઓ પ્રત્યે દયાની હાર્દિક લાગણી ધરાવનાર મનુષ્ય અહિંસા ધર્મના સિદ્ધાંતને વ્યાપકરૂપે પોતાની જીવનચર્યામાં ઉતારનાર હોવો જોઈએ. ખીજના લલા માટે સ્વાર્થનો ભોગ આપવામાં તેને રસ પડતો હોવો જોઈએ. ખીજનું ખૂરું કરીને લાલ મેળવવાની લાલચ તેના હૃદયમાં ઉત્પન્ન ન થવી જોઈએ. અન્યાય અને અધર્મથી મળતી લક્ષ્મી તેને મન વિષરૂપ ગણાવી જોઈએ, સત્ય અને સંયમ એ તેના જીવનનાં આભૂષણ હોવાં જોઈએ. આવા ગૃહસ્થો પણ જેમ શાસ્ત્રકુશળ હોય તેમ જો શાસ્ત્રકુશળ હોય તો તેઓ વિશેષ ધર્મોદ્ધાત કરી શકે. એવા ગૃહસ્થોના હાથમાં ચમકતી તરવાર તેમના સાર્વિક આત્મજીવસાનું જવલંત ચિહ્ન છે. એ તેમનું ધર્મખડ્ગ છે. એ તેમના આત્મસન્માનનો જળહળતો પુરાવો છે. એવા ધર્મખડ્ગધારી ધર્મયોદ્ધાઓ આ વીરભૂમિમાંથી જ્યારે નીપજશે ત્યારે જ વીરધર્મનો ડંકો વાગવાનો.

સંગઠન—

વીર ધર્મનો ડંકો વગાડવા માટે વીરલક્ષ્મી સમાજને સંગઠિત થવાની પરમ આવશ્યકતા છે. યોદ્ધાઓ પણ છિન્નલિન્ન દશામાં પડેલા હોય તો તેમનાથી પણ કંઈ ન વળે. ગરજોના તથા પ્રીરકાઓના ઝઘડા બધા ય પાણીમાં પધરાવી દેવા જોઈએ. હૃદયમાં એ કોતરી રાખવું જોઈએ કે લિન્નલિન્ન રીતે ક્રિયા કરતાં

છતાં પણ વીતરાગધર્મની આરાધના કરી શકાય છે. આ ઉદાર તત્ત્વ વીરભક્તોના હૃદયોમાં વસી જાય અને માત્ર સહિષ્ણુતા અને ઉદારભાવનો વિકાસ થાય તો તેમનું સંગઠન થતાં વાર ન લાગે. જે સમાજનો ઇષ્ટદેવ મૈત્રીભાવના સિદ્ધાંતનો અસાધારણ પ્રચારક હોય અને જે ધર્મ-શાસનનો મૂળ મંત્ર મૈત્રીભાવ હોય તે સમાજમાં અંદર અંદર કુસુમ હોય, પરસ્પર વેરવિરોધ હોય અને ઝગડારંગડાં ચારે બાજુ ફેલાયેલા હોય એ કેટલી બધી શરમાવનારી બીના ગણાય ? આવી છિન્ન-ભિન્ન દશામાં આપણને એ પણ ભાન નથી રહ્યું કે જૈનોની શી દશા છે ? જૈનસમાજ કેવી બીમારીમાં સપડાયો છે અને તેનું લવિષ્ય કેવું છે ? વસ્તીપત્રકના આંકડા વાંચનારાઓને બળર હશે કે જૈનવસ્તીના સંબંધમાં તે આંકડા કેટલા બધા રોમાંચક છે અને જ્યાં દશ દશ વર્ષે પચાસ યા સાઠ હજારની સંખ્યા ઘટતી હોય તે સમાજનું આયુષ્ય કેટલું કલ્પવું ?

કેટલાક ભોળા માણસો એવું કહી નાંખે છે કે હરકત શી છે ? એકવીશ હજાર વર્ષ તો વીરશાસન રહેવાનું છે પણ તેમણે જરા વિચાર કરવો ઘટે કે તેમને એકવીશ હજાર વર્ષ સારી હાલતમાં પસાર કરવાં છે કે દીનહીન કે છિન્નભિન્ન હાલતમાં બીજાના ઠેલા ખાઈને પૂરાં કરવાં છે ? માટે હાલની આપણી શોચનીય સ્થિતિનાં કારણો શોધીને તે માટે ચાંપતા ઉપાયો લેવા જોઈએ. આવા ભયંકર ઘટાડા માટે દૈવને દોષ દેતા પૂર્વે પોતાના જાતિબંધુઓની દુર્દશા તરફ નિરીક્ષણ કરવાની જરૂર છે. એકલા ગુજરાત-કાઠિયાવાડ ઉપર નહીં પણ જ્યાં જ્યાં જૈનોની વસ્તી છે તે બધા પ્રદેશો ઉપર વિચારદૃષ્ટિ ફેંકવાની જરૂર છે, ત્યારે જ માલમ પડી શકે કે જૈનોમાં ભૂખમરો અને ગરીબાઈનો

કેટલો ત્રાસ વર્તી રહ્યો છે ? અને પેટને માટે ધર્મ પરાડ્મુખ થવાનું કેટલા પ્રમાણમાં બને છે ? ખરી વાત તો એ છે કે પેટમાં રોટલો પડ્યો હોય તો જ કંઈ કદ્યાણુનો માર્ગ સૂઝે.

આ દિગ્દર્શનથી શાસનની દાઝ દિલમાં ધરી જો કંઈ પણ સમયોચિત જૈન સમાજના હિતની ખાતર યથાશક્ય પ્રયત્ન કરવામાં આવશે તો હજી પણ તેમાં સારો સુધારો થવા પામી જૈન-સમાજનું ભદ્રું થવા સાથે શાસનોન્નતિ થવા પામશે, પરંતુ વેરવિરોધભરી વૃત્તિ વધવા દેવાથી તો તેનો વહેલો વિનાશ થવા પામશે.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૫, પૃ. ૨૨૩.]

આચારાંગ સૂત્રનાં સુભાષિતો.

૧. જગતના લોકોની કામનાનો પાર નથી. તેઓ ચાલણીમાં પાણી ભરવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

૨. કામો પૂર્ણ થવાં અશક્ય છે અને જીવિત વધારી શકાતું નથી. આમ કામી મનુષ્યો શોક કર્યા જ કરે છે તથા ઝૂંચ્યા કરે છે.

૩. હે ધીર ! તું આશા અને સ્વચ્છંદતાને છોડી દે, તે બે શબ્દ સ્વીકારીને જ તું રખડ્યા કરે છે. સુખનું સાધન માનેલી વસ્તુઓ જ તારા હુઃખનું કારણ થઈ પડે છે.

૪. તારાં સગાંસંબંધી, વિષયભોગો કે દ્રવ્યસંપત્તિ તારું રક્ષણ કરી શકતાં નથી કે તને બચાવી શકતાં નથી. તેમ જ તું પણ તેમનું રક્ષણ કરી શકતો નથી કે તેને બચાવી શકતો નથી. દરેકને પોતાનાં સુખ, હુઃખ બાંધે જ ભોગવવાં

પડે છે માટે જ્યાંસુધી પોતાની ઉમર હજી મૃત્યુથી ઘેરાઈ નથી તથા શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોનું બળ તેમજ પ્રજ્ઞા-સ્મૃતિ-મેધા વિગેરે કાયમ છે ત્યાંસુધી અવસર ઓળખી શાળા પુરુષે પોતાનું કલ્યાણ સાધી લેવું જોઈએ.

૫. જેઓ કામગુણોને ઓળંગી જાય છે તેઓ ખરેખર મુક્ત છે. અકામથી કામને દૂર કરતાં તેઓ પ્રાપ્ત થયેલા કામ-ગુણમાં પણ ખૂંચતા નથી.

૬. કામભોગોમાં સતત મૂઢ રહેતો માણસ ધર્મને ઓળખી શકતો નથી. વીર ભગવાને કહ્યું છે કે મહામોહમાં ખીલકુલ પ્રમાદ ન કરવો. શાંતિના સ્વરૂપનો અને મરણનો વિચાર કરીને તથા શરીરને નાશવંત જાણીને કુશળ પુરુષ કેમ પ્રમાદ કરે ?

૭. બધાં પ્રાણીઓને જીવન અને સુખ પ્રિય છે તથા દુઃખ અને મરણ અપ્રિય તથા પ્રતિકૂળ છે. તેઓ જીવિતની કામનાવાળા અને જીવિતને પ્રિય માનનારા છે. બધાંને જીવિત પ્રિય છે. પ્રમાદને લીધે પ્રાણોને અત્યારસુધી જે વ્યથા આપી છે તેને સમજીને ફરીથી તેવું ન કરવું તેનું નામ ખરી સમજ છે, અને એ જ કર્મોની ઉપશાંતિ છે. ભગવાને આપેલી આ સમજને સમજતો અને સત્ય માટે ઉદ્યમવંત થયેલો મનુષ્ય કોઈપણ પ્રકારનું પાપકર્મ કરે નહિં કે કરાવે નહિ. (કારણ કે પાપકર્મ માત્રમાં કોઈ ને કોઈ જીવવર્ગની હિંસા કે દ્રોહ રહેલા જ હોય છે.)

૮. જે અહિંસામાં કુશળ છે અને જે કર્મબંધથી મુક્ત મેળવવાના જ પ્રયત્નમાં રહે છે તે સાચો બુદ્ધિમાન છે. પ્રમાદ

અને તેને પરિણામે કામ-ગુણોમાં આસક્તિ એ જ હિંસા છે, માટે બુદ્ધિમાને પ્રમાદથી જે ‘મેં પહેલું કર્યું’ તે હવેથી નહિ કરું’ એવો દૃઢ નિશ્ચય કરવો જોઈએ. જે માણસ વિવિધ પ્રાણીઓની હિંસામાં પોતાનું જ અનિષ્ટ જોઈ શકે છે, તે જ તેનો ત્યાગ કરવા સમર્થ થઈ શકે છે. જે માણસ પોતાનું દુઃખ જાણે છે તે જ બીજાનું દુઃખ જાણે છે અને જે બીજાનું દુઃખ જાણે છે તે જ પોતાનું દુઃખ પણ જાણે છે. શાંતિને પામેલા સંયમીઓ બીજાની હિંસા કરીને જીવવા નથી ઇચ્છતા.

૯. મનુષ્યે અન્ય જીવોની રક્ષાની બાબતમાં બેદરકાર ન રહેવું. જે અન્ય જીવની બાબતમાં બેદરકાર રહે છે તે પોતાની બાબતમાં બેદરકાર રહે છે; તેમ જ જે પોતાની બાબતમાં બેદરકાર રહે છે તે અન્ય જીવની બાબતમાં પણ બેદરકાર રહે છે.

૧૦. હિંસાના મૂળભૂત હોઈ, કામગુણો જ સંસારના ફેરા છે. સંસારના ફેરા છે તે કામગુણોનું બીજું નામ જ છે. બધી બાબતો અનેક પ્રકારના રૂપો જોતો અને શબ્દો સાંભળતો મનુષ્ય તે બધામાં આસક્ત થાય છે તેનું નામ જ સંસાર છે. એવો માણસ મહાપુરુષોએ બતાવેલો માર્ગ ચાલી શકતો નથી પરંતુ ફરી ફરીને કામગુણોનો આસ્વાદ લેતો, હિંસાદિ અશુભ પ્રવૃત્તિઓ કરતો પ્રમાદપૂર્વક સંસારમાં જ મૂર્ચ્છિત રહે છે.

૧૧. જે મનુષ્ય શબ્દાદિ કામગુણોમાં રહેલી હિંસાને જાણવામાં કુશળ છે તે અહિંસાને સમજવામાં કુશળ છે અને જે અહિંસાને સમજવામાં કુશળ છે તે શબ્દાદિ કામગુણોમાં રહેલી હિંસાને સમજવામાં કુશળ છે.

૧૨. વિષયોના સ્વરૂપને જે બરાબર જાણે તે સંસારને

બરાબર જાણે અને જે વિષયોનું સ્વરૂપ નથી જાણતો તે સંસારનું સ્વરૂપ પણ નથી જાણતો.

૧૩. મેં સાંભળ્યું છે અને મને અનુભવ છે કે બંધનથી છૂટા થવું એ તારા જ હાથમાં છે, માટે જ્ઞાનીઓ પાસેથી સમજ પ્રાપ્ત કરીને હે પરમ ચક્ષુવાળા પુરુષ ! તું પરાક્રમ કર. એનું જ નામ બ્રહ્મચર્ય છે એમ હું કહું છું.

૧૪. હે ભાઈ ! તારી જાત સાથે જ યુદ્ધ કર. બહારનાની સાથે યુદ્ધ કરવાથી શું ? પોતાની જાત જેવી યુદ્ધને યોગ્ય બીજી વસ્તુ મળવી દુર્લભ છે.

૧૫. હે ભાઈ ! તું જ તારો મિત્ર છે, બહાર કયાં મિત્ર શોધે છે ? તારી પોતાની જાતને જ નિયંત્રણમાં રાખીશ તો બધા દુઃખોથી મુક્ત થઈ શકીશ.

૧૬. પ્રમાદીને બધે પ્રકારે લય છે; અપ્રમાદીને કોઈ પ્રકારે લય નથી. તે સદા નિર્ભય છે.

૧૭. ધર્મને જ્ઞાની પુરુષો પાસેથી સમજીને કે સ્વીકારીને સંઘરી ન રાખવો, પરંતુ પ્રાપ્ત થયેલા લોભ પદાર્થમાંથી પણ વૈરાગ્ય મેળવી લોકપ્રવાહને અનુસરવાનું છોડી દેવું.

૧૮. જગતમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં આરામ-સુખશીલતા દીસે છે એમ સમજી, ત્યાંથી ઈંદ્રિયોને હટાવી લઈ સંયમી પુરુષે જિતેન્દ્રિય થઈને વિચરવું.

૧૯. જે પોતાનાં કાર્યો સાધવા ઈચ્છે છે તેવા વીરપુરુષે હમેશાં જ્ઞાનીના કહ્યા સુજબ પરાક્રમ કરવું.

૨૦. વીરશિષ્ય ગૌતમાદિકની પેઠે અપ્રમત્તપણે વર્તવાથી બેડો પાર થાય છે. લવસમુદ્ર તરી શકાય છે.

૨૧. સંયમીને અંત સુધી રણસંગ્રામમાં મોખરે ઝૂઝનારા વીરપુરુષની ઉપમા અપાય છે. એવા જ મુનિ પારંગામી થઈ શકે છે. તે સંયમમાં સ્થિર રહે તો કદાપિ ગલરાઈને પાછો ન હઠે.

૨૨. ઇન્દ્રિયોના સંબંધમાં આવેલા તમામ વિષયને અનુલવવા એ શક્ય નથી, પરંતુ સંયમી પુરુષ તેમાં થતાં રાગ-દ્વેષ- (આસક્તિ) નો ત્યાગ કરે એ માર્ગ શક્ય અને હિતકર છે.

૨૩. જે જ્ઞાની સુવિવેકી છે તેને માટે કશા ઉપદેશની જરૂર નથી.

૨૪. કુશળ પુરુષ કંઈ કરે અથવા ન કરે તેથી તે બદ્ધ નથી અને મુક્ત પણ નથી; તો પણ લોકરુચિને બધી રીતે બરાબર સમજીને, સંયમને ઓળખીને તે કુશળ પુરુષ પૂર્વેના મહાપુરુષોએ ન આચરેલાં કર્મો આચરતો નથી. (એવું ડહાપણભર્યું આચરણ કરવાનું તે ભૂલતો નથી).

૨૫. એક બીજાની શરમથી કે લયથી પાપકર્મ ન કરનાર શું મુનિ કહેવાય ? ખરો મુનિ તો સમતાને બરાબર સમજીને પોતાના આત્માને નિર્મળ કરનારો હોય છે.

૨૬. જે સરલ હોય, સુમુક્ષુ હોય અને અદંભી હોય તે જ સાચો આણુગાર છે. જે માણસ શ્રદ્ધાથી ગૃહત્યાગ કરે તે જ શ્રદ્ધાને, શંકાઓ અને આસક્તિ છોડી સદા ટકાવી શકે. વીરપુરુષો એ જ કલ્યાણકારી મહામાર્ગે જ ચાલેલા છે.

૨૭. સુખ-દુઃખમાં સમભાવ રાખી જ્ઞાની પુરુષોના સંગમાં રહેવું અને કોઈ પણ પ્રાણીને પોતાની કોઈ પણ ક્રિયાથી

પરિતાપ ન આપવો. પાપથી હરનારા અને પૃથ્વીની પેઠે બધું સહી લેનારા મહામુનિ ઉત્તમ શ્રમણ કહેવાય છે.

૨૮. ઉત્તમ ધર્મપદને અનુસરનારા, તૃણા રહિત, ધ્યાન અને સમાધિયુક્ત તથા અગ્નિની શિખા જેવા તેજસ્વી વિદ્વાન સાધુના તપ, પ્રજ્ઞા અને યશ વૃદ્ધિ પામે છે.

૨૯. એ પ્રકારે કામગુણોથી મુક્ત રહી વિવેકપૂર્વક આચરણ કરનાર તે ધીર-વીર સાધુનાં પૂર્વે કરેલાં તમામ પાપ-કર્મ, અગ્નિથી જેમ સોના-ચાંદીનો મેલ દૂર થઈ જાય તેમ, સાફ થઈ જાય છે.

૩૦. સર્વ બંધનથી ને પરઆશંસાથી રહિત નિરાલંગ અને અપ્રતિબદ્ધ એવો મહામુનિ જન્મ-મરણથી સર્વથા મુક્ત થાય છે.

જ્ઞાન સ્ત્રી સંગ્રહ પર રજીસ્ટ્રેશન નં. [આ. પ્ર. પુ. ૩૫, પૃ. ૧૧૭]

હીન સંહાર ગ્રન્થ નં. ૧૧૭૩

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો સફળોદય.

૧. આદર્શ સાધુ જીવન

૧. સરલ સ્વભાવ, ૨. તિતિક્ષા (સહિષ્ણુતા), ૩. નિર-લિમાનતા, ૪. અનાસક્તિ (તૃણા રહિત દશા), ૫. નિંદા કે પ્રશંસા બન્ને સ્થિતિમાં સમાનતા, ૬. પ્રાણીમાત્ર ઉપર સમાનભાવ, ૭. એકાંતવૃત્તિ અને ૮. સતત અપ્રમત્તતા-એ આઠ ગુણો ત્યાગ-ધર્મની ધમારતના પાયા છે. તે પાયા જેટલા પરિપક્વ (મજબૂત)

અને પુષ્ટ તેટલું જ ત્યાગીજીવન ઉચ્ચ અને સુવાસિત. એ સુવાસમાં અનંત લવની વાસનામય દુર્ગંધ નષ્ટબ્રષ્ઠ થઈ લવ્યાત્મા ઊંચી ને ઊંચી ભૂમિકામાં જઈ આખરે અંતિમ લક્ષ્ય (શાશ્વત મોક્ષ) ને પ્રાપ્ત કરે છે.

૨. સમુદ્રપાલીય.

સમુદ્રપાલનનું જીવન

વાવેલું અફળ જતું નથી. આજે નહિ તો કાલે પણ તે ણીજ ફળવાનું જ છે. શુભ વાવી, શુભ પામી, શુદ્ધ થવું એ આપણા જીવનનો હેતુ છે.

સમુદ્રપાલે પૂર્વે શુભ વાવી, શુભસ્થાનમાં યોજાઈ, મન-ગમતાં સાધનો પ્રાપ્ત કરી તેને લોગવ્યાં પણ ખરાં ને તબ્યાં પણ ખરાં; પરંતુ તેનો હેતુ તો કંઈક બુદ્ધો જ હતો અને તે હેતુ પાર પાડવા માટે જ જાણે ફાંસીને લાકડે જતાં ચોરને જોયો ન હોય ! તેમ તેને જોતાં જ તેની દૃષ્ટિનાં પડળો ખુલી ગયા. માત્ર વસ્તુ પર જ નહિ પરંતુ વસ્તુના પરિણામ તરફ દૃષ્ટિ ગઈ. પૂર્વસંસ્કાર સ્ફુર્યા, પવિત્ર થવાની પ્રેરણા જાગી, અને એ સમર્થ આત્માએ પોતાનો સાધના પૂરી કરી.

૩. અરિહુનેમિય.

અરિષ્ટનેમિતું જીવન

શરીર, સંપત્તિ અને સાધનો પૂર્વપુણ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે. પુન્યાનુભવી પુન્ય હોય તો પ્રાપ્ત થયેલાં સાધનો સન્માર્ગે જ યોજાય છે અને ઉપાદાનમાં સહકારી નીવડે છે.

શુદ્ધ ઉપાદાન એટલે જીવાત્માની ઉન્નત દશા. આવી ઉન્નત દશાવાળો આત્મા ભોગોનાં પ્રબળ પ્રલોભનોમાં પડવા છતાં સહજ નિમિત્ત મળે કે તરત છટકી જાય છે.

નેમિનાથ કૃષ્ણવાસુદેવના પિત્રાદિ ભાઈ હતા. પૂર્વભવના પ્રબળ પુરુષાર્થથી તેનું ઉપાદાન શુદ્ધ થયું હતું, તેનો અંતરાત્મા સ્ફટિક જેવો બિજળો હતો, હજીએ તેને ઉન્નત દશામાં જવું હતું; તેથી જ આ ઉત્તમ રાજકુળમાં મનુષ્યભવે તેનું આગમન થયું હતું.

ભરયૌવન, સર્વાંગસૌમ્ય શરીર, વિપુલ સમૃદ્ધિ પામ્યા છતાં તેનું મન તેમાં રાગ્યતું નહતું. કૃષ્ણ મહારાજના અતિ આગ્રહવશાત્ તેમનું સગપણ ઉગ્રસેન મહારાજની રંભા સમાન સ્વરૂપવતી રાજમતી નામની કન્યા સાથે થયું.

ભરપૂર ઠાઠમાઠથી આખા યાદવકુળ સાથે નેમિકુમાર પરજીવા ગાદ્યા રસ્તામાં બાંધેલાં પશુઓનો પોકાર સાંભળી સારથિને પૂછ્યું કે આ ગિચારા શા સારુ પીડાય છે ? સારથીએ કહ્યું : પ્રભુ ! એ તો આપના લગ્નમાં આવેલા મીજમાનોનાં ભોજન માટે બાંધી રાખ્યાં છે.

મારાં લગ્ન નિમિત્તે આ ઘેર હિંસા ! તેજીને ટકોર બસ છે. તે જ વખતે લગ્નનો હર્ષ સુકાઈ ગયો. એ રાજકુમાર પરજીવા વિના ઘેર પાછા વળ્યા અને આખરે યુવાનવયમાં રાજપાટ અને ભોગવિલાસ એ બધું તજી દઈ મહાયોગી થયા. સહજ વિચાર જીવનના કેવા પલટા કરી મૂકે છે ? સાવધ થયેલો આત્મા શું નથી કરી શકતો ?

૪. સંયતિય.

સંયતિ રાજર્ષિ

ચારિત્રશીલનું મૌન જે અસર ઉપજાવે છે તે હજારો વક્તાઓ કે લાખો ગ્રંથો ઉપજાવી શકતાં નથી. જ્ઞાનનું ક્ષણ ચારિત્રનું સ્ફુરણ છે. ચારિત્રની એક જ ચિનગારી સેંકડો જન્મોના કર્મોવરણ(માળાજળ)ને ખાળી શકે છે, ચારિત્રની સુવાસ કલ્મષો(પાપો)ને નિર્મળ કરી શકે છે.

એકદા કાંપિલ્યનગરના સંયતિ મહારાજ મૃગયા (શિકાર) માટે એક ઉદ્યાનમાં નીકળી પડ્યા, તેથી એ કાંપિલ્યકેસર ઉદ્યાનમાં રહેલા નિર્દોષ એવાં મૃગાદિ પશુઓ ત્રાસી ઊઠ્યાં. રસમાં આસક્ત થયેલા મહારાજના હૃદયમાં અનુકંપા દેવીને બદલે નિર્દયતાનો વાસ જામ્યો હતો.

ઘોડા પર બેસી કૈંક મૃગલાઓને ખાણું માર્યાં. ખાદ્ય જોવો તે ઘવાયેલા મૃગલા પાસે આવે છે તેવો જ તેની પાસે પદ્માસને બેઠેલા એક યોગીશ્વરને જુઓ છે અને જોતાં જ ચમકે છે. તુરંત જ અશ્વપરથી ઉતરી સુનીશ્વર પાસે આવી વિનયપૂર્વક તેમના ચરણ પૂજે છે, નમસ્કાર કરે છે. ધ્યાનમાં અટોલ રહેલા યોગીશ્વરને કશોએ ખ્યાલ નથી. તે તો મૌન સમાધિમાં બેઠા છે, પરંતુ મહારાજ યોગીરાજ તરફથી પ્રત્યુત્તર ન મળતાં લયભીત થાય છે. વિનાવાંકે કરેલી નિર્દોષ પશુઓની હિંસા તેને વારંવાર ખટક્યા કરે છે. અનુકંપાની દહેરો ઉછળી પડે છે.

યોગીશ્વર ધ્યાનમાંથી નિવૃત્ત થાય છે કે શીઘ્ર મહારાજ પોતાનું નામ જણાવી યોગીરાજના કૃપાપ્રસાદને મેળવવાની

જિજ્ઞાસા રજૂ કરે છે. યોગીરાજ તેમને યથાર્થ લાન કરાવે છે અને ત્યાં જ એ સંસ્કારી આત્માનો તે જ ક્ષણે ઉદ્ધાર થાય છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૩, પ. ૧૯૯]

વિશ્વવ્યાપક જૈન દર્શન.

(આત્માનો ક્રમિક વિકાસ અને મહામોહ-પરાજય)

આગમનો સાર શું છે ?

પુંડરીક મુનિએ એક વખત ગુરુશ્રીને પ્રશ્ન કર્યો કે પ્રભુ ! યૌદ્ધ પૂર્વજ્ઞાન તો એક સમુદ્ર જેવું છે, એનો સાર ટૂંકામાં મને જણાવશો ?

આગમનો સાર ધ્યાનયોગ—

સમંતલદ્રાચાર્યે જણાવ્યું “પુંડરીક ! આખા જૈન આગમનો સાર નિર્મળ ધ્યાનયોગ છે. આખા સિદ્ધાંત-સમુદ્રનો સાર ફક્ત આ શબ્દમાં આવી જાય છે. જૈનશાસ્ત્રમાં ગૃહસ્થધર્મને અંગે તથા ત્યાગી સાધુધર્મને અંગે જે મૂળશુભો અને ઉત્તરશુભો બતાવ્યા છે, જે જે બાહ્ય ક્રિયાઓ કહી છે તે સર્વ કરીને પણ અંતે ધ્યાનયોગ કરવાનો છે. આ સર્વ પાંચ મહાવ્રત કે બાર વ્રતાદિ શુભો અને કરાતી તપ, જપ, સેવા, ભક્તિ, જ્ઞાનાદિ ક્રિયાઓનો હેતુ ધ્યાનયોગ સાધવાનો છે.

ધ્યાન માટે મનની શુદ્ધિ—

મુક્તિને માટે ધ્યાનયોગની જરૂર છે અને ધ્યાનની સિદ્ધિ માટે મનને નિર્મળ કરવાની જરૂર છે. મનને નિર્મળ કરવામાં અહિંસાદિ સાધનો ઉપયોગી છે. આ પ્રમાણે આ બધાં

અનુષ્ઠાન, કર્મકાંડ, વ્રત, તપ, જપાદિ કરવામાં આવે છે તે બધાં મનની શુદ્ધિ માટે કરવાનાં છે. આમ આ વ્રત કે અનુષ્ઠાન-કર્મકાંડ કરવાથી જ ઇતિકર્તવ્યતા કે પૂર્ણતા મानी લેવાની નથી. તે તો મણુ રૂમાં પ્રથમ પૂણીરૂપ છે. ત્યારપછી ધ્યાનયોગ સિદ્ધ કરીને આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવાનું છે.

પુંડરીક મુનિ ! આ પ્રમાણે તમે મારો કહેવાનો ભાવાર્થ સમજ્યા હશે કે—આ બધાં કર્મકાંડ, વ્રત, તપ, જપાદિ એક ધ્યાનયોગ સિદ્ધ કરવા માટે જ છે. જો આ ધ્યાનયોગ સિદ્ધ ન થાય તો આ વ્રત, તપ, જપાદિથી આત્માને શાંતિ-પૂર્ણતા મળતી નથી, તે તો બધા અંગો છે. અનેક અંગો એકઠાં થવાથી સંપૂર્ણ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે માટે ધ્યાનયોગ એ સર્વનો સાર છે.

આરંભાદિ મળનો ત્યાગ—

આ ધ્યાનયોગ સિદ્ધ કરવા માટે આરંભાદિ મળો પ્રથમ દૂર કરવા જોઈએ. બાહ્ય આચાર-વિચારની શુદ્ધિ કરવી જોઈએ. સર્વ પ્રકારની ઉપાધિનો ત્યાગ કરનાર ધ્યાનયોગ સારી રીતે સાધી શકે છે. જે કોઈ પ્રાણી ઉપાધિ રહિત થઈને ધ્યાનયોગને માર્ગે ચડતો જાય છે, તે નિર્મળ આત્મા જૈન હોય કે જૈનેતર હોય પણ તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ તે જિનશાસનમાં વર્તે છે અને તે સંસારનો છેદ કરી શકે છે.

અનુષ્ઠાનની વ્યાપકતા—

જેમ સર્વ રોગનું મૂળ કારણ વાત, પિત્ત અને કફ છે, તેથી જે ઔષધથી વાત, પિત્ત કે કફની શાંતિ થાય, આરોગ્યતા

પ્રાપ્ત થાય તે તેને માટે ઉત્તમ ઔષધ છે, તેવી રીતે જે ઉપાયથી રાગદ્વેષ અને મોહરૂપ દોષો-આંતરવ્યાધિઓ નાશ પામે, આત્માને નિર્મળ કરે, તે ઉપાયો જૈન દર્શનમાં હોય કે જૈનેતરમાં હોય છતાં તે સર્વજ્ઞના મતને અનુકૂળ-સંમત છે. અને જે અનુષ્ઠાન મનને મલિન કરનારાં-મોક્ષને હઠાવનારા છે તે અનુષ્ઠાન કરનાર જૈન મુનિ હોય કે જૈન ગૃહસ્થ હોય પણ તે અનુષ્ઠાનો જૈનદર્શનથી બહારનાં છે.

ચિત્તની નિર્મળતા કરનાર સત્ય તત્ત્વનું જ્ઞાન અને વિશુદ્ધ વર્તન ગમે તે દર્શનમાં હોય તો તેથી મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે. આત્માનો વિકાસ કરવામાં બાહ્ય વેષને મુખ્ય સ્થાન નથી પણ નિર્મળતાને-રાગદ્વેષની મંદતાને અને આત્માના ઉપયોગની અળંગ જાગૃતિને મુખ્ય સ્થાન આપ્યું છે.

ધ્યાનની વ્યાપકતા—

ધ્યાનયોગ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે, મોક્ષનો તે સાધક છે, સર્વ ઉપાધિથી વિશુદ્ધ થયેલા જીવો જ તેને સાધે છે.

ધ્યાનયોગ કરનાર જીવોએ એકાંત સ્થાને બેસીને પોતાના ભાવમનવડે ઉપયોગદ્વારા અંતરમાં જોયા કરવું. મનમાં જો અશુભ વિચારો આવે તો સમજવું કે તે વિચારોથી પાપબંધ થાય છે. જો મનમાં શુભ વિચારો આવે તો તે ઉદાસીનતાવાળી સ્થિતિ કહેવાય છે. આ સ્થિતિમાં વધારે વખત સ્થિરતા કરવાથી આત્મા કર્મને તોડી નાખી મુક્ત થાય છે.

આત્માનો પરિણમન ધર્મ—

સંસારી આત્મામાં પરિણમન ધર્મ રહેલો છે. કોઈ ને કોઈ

આકારે પરિણમવું, તદાકાર થવું એ કર્મથી બંધાયેલા આત્માને ગમે છે અને તે પરિણમન પામીને રાગદ્વેષ કરે છે. આવો જીવનો સ્વભાવ છે કે સારા યા માઠા કારણમાં પરિણમી આત્મા પુન્ય-પાપથી બંધાય છે, પણ જ્યારે કોઈ શુભાશુભ પરિણમે આત્મા પરિણમતો નથી ત્યારે તે પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવમાં રહે છે. આ રાગદ્વેષ વિનાની મધ્યસ્થ દશામાં રહેવાથી આત્મા કર્મથી છૂટે છે.

હિંસા, અસત્ય, ચોરી, વ્યભિચાર, ધનાદિનો સંચય, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલેશ, નિંદા ઇત્યાદિમાં મન આદિની પ્રવૃત્તિ કરવી, મનમાં તેને લગતા વિચારો-વિકલ્પો કરવા એ બધાથી અશુભ કલ્લોલો-વિચારો પ્રગટે છે. જેમ અપથ્ય ભોજન કરતાં રોગની વૃદ્ધિ થાય છે તેમ આ હિંસા-દિકની પ્રવૃત્તિવાળા વિચારોથી પાપકર્મની વૃદ્ધિ થાય છે. જેમ પથ્ય ભોજન કરવાથી સુખ અને પુષ્ટિ થાય છે તેમ અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, અદ્યૌર્ય, ત્યાગ, ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા, સંતોષ, વૈરાગ્ય, પ્રેમ, શાંતિ, પરોપકાર, પ્રભુસ્મરણ, સેવાધર્મ વિગેરેના વિચારો કરવાથી શુભ કલ્લોલો-શુભ વિચારો પ્રગટે છે.

આ બંને શુભાશુભ વિચારોવાળા મનમાં ઉત્પન્ન થતા કલ્લોલોવડે આત્મા પુન્ય-પાપથી બંધાય છે. આ બંને મનની કલ્પનાવાળા જાણાંને ત્યજી દઇને, આત્મા ઉદાસીનતાવાળી મનની શાંત સ્થિતિમાં રહે છે તે ધ્યાન કહેવાય છે. આ ધ્યાનથી કેવળ કર્મની નિર્જરા થાય છે, કેમકે તેટલા વખત માટે આત્મા પોતાના આત્મામાં પરિણમી રહે છે. આ સ્થાને રાગદ્વેષ ન હોવાથી આવતા કર્મો અટકી જવારૂપ સંવર થાય છે અને પૂર્વના બાંધેલાં કર્મોનો નાશ થવારૂપ નિર્જરા પણ થાય છે; માટે

તેવા મુમુક્ષુ જીવોએ રાગદ્વેષનો નાશ કરનાર વિવિધ ઉપાયો-
વડે મનની કલ્પનાવાળા જાળાને તોડી નાંખવાં, વિકલ્પો
બંધ કરી દેવા અને સ્વસ્વરૂપમાં તદ્દાકાર થઈને રહેવું
એ ઉત્તમ પ્રકારનું ધ્યાન છે.

દ્યેયની વ્યાપકતા—

જીવો વિવિધ પ્રકારની રુચિવાળા હોય છે. કોઈને કોઈ એક
પ્રકારે તો કોઈને બીજા જ પ્રકારે ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે. લગવાને
અનેક આલંબનો ગતાવ્યાં છે છતાં જેવું સામું આલંબન તેવું
ચિત્ત થાય છે. સારા આલંબનથી ચિત્ત સારો આકાર ધારણ કરે
છે, ખરાબ આલંબનથી ચિત્ત અશુભ આકાર ધારણ કરે છે. આ
વાત દરેકને અનુભવસિદ્ધ છે ચિત્તની સ્થિરતા માટે જેનાથી વૈરાગ્ય
ઉત્પન્ન થાય, મન રાગદ્વેષ વિનાનું બને તેવું રાગદ્વેષ રહિત
પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું તે ઉત્તમ છે. આ ઉત્તમ પ્રકારનું
શુભ આલંબન છે તેથી જીવને પુન્યપ્રકૃતિ બંધાય છે. આ
આલંબન દૃઢ થતાં તે આલંબનનો પણ ત્યાગ કરીને આત્માએ
આત્માકારે-સ્વસ્વરૂપે પરિણમી રહેવું તે ઉત્તમોત્તમ ધ્યાન છે,
તેથી કર્મોનો નાશ થાય છે અને આત્મા પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ
પ્રગટ કરે છે. આ સ્વગત તત્ત્વનું ધ્યાન છે. વીતરાગ પરમાત્મા-
દિનું ધ્યાન તે પરગત તત્ત્વ છે. સ્વગત તત્ત્વના ધ્યાનથી કર્મની
નિર્જરા થાય છે ત્યારે પરગત તત્ત્વના નામ-સ્મરણ, ધ્યાનાદિથી
શ્રેષ્ઠ પુન્ય બંધાય છે, પરંપરાએ તે મોક્ષનું પણ કારણ છે.

વિશ્વમાં પરમાત્મા એક છે—

ધ્યાન કરવા માટે જેનું આલંબન લેવામાં આવે છે તે

પરમાત્મા વિશ્વમાં એક જ છે. તે સર્વ જાણનાર હોવાથી સર્વજ્ઞ છે, સર્વ જોનાર હોવાથી સર્વદર્શી છે, રાગદ્વેષ રહિત હોવાથી નિર્મોહી છે. આવા સ્વરૂપવાળો દેવ જ્યારે દેહધારી હોય છે ત્યારે તેને સકલ-સાકાર કહેવામાં આવે છે, જ્યારે તે મોક્ષને પ્રાપ્ત થયેલ હોય છે ત્યારે તેને નિષ્કલ-નિરાકાર કહે છે. આ જ દેવ વિશ્વનો પ્રભુ થવાને લાયક છે. આવા સ્વરૂપવાળો હોય તે જ દેવ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે જેણે દેવના સંબંધમાં નિશ્ચય કર્યો છે તેને તે દેવના નામમાં વપરાયેલા વિવિધ શબ્દોથી ભેદબુદ્ધિ-બુદ્ધા બુદ્ધા દેવો છે તેવી બુદ્ધિ થતી નથી. તેવા ગુણવાળા દેવને કોઈ બુદ્ધ કહે, કોઈ બ્રહ્મા કહે, કોઈ વિષ્ણુ કહે, કોઈ મહેશ્વર કહે અને કોઈ જિનેશ્વર કહે તો તેમાં કોઈ પણ પ્રકારે અર્થનો ભેદ થતો નથી. જો પરમાર્થ એક છે તો પછી નામનો ઝગડો કરવાનું કાંઈ કારણ નથી. પૂર્વે કહેલા ગુણવાળા તે પ્રભુને જાણીને જેઓ તેને ભજે છે તે તેનો પ્રભુ છે. આ મારો દેવ છે અને આ તારો દેવ બુદ્ધો છે, એ તો કેવળ દ્વેષ જ છે. જે તેના તરફ પ્રેમ રાખીને તેનું ધ્યાન ભજન કરે છે તેનું કલ્યાણ થયા વિના રહેતું નથી. જે સર્વ કલેશથી રહિત છે, સર્વ જીવો ઉપર સમભાવ રાખનાર છે તે દેવ છે-એવો નિશ્ચય કરનારને તેના આરાધનથી અવશ્ય લાભ થાય છે. સંસારી જીવોમાં જે વિવિધતા દેખાય છે તે વિવિધતા કર્મોની ઉત્પન્ન કરેલી છે. જ્યારે તે આત્મા કર્મપ્રપંચથી મુક્ત થાય છે ત્યારે તે પરમાત્માથી બુદ્ધો ગણી શકાતો નથી. તે પરમાત્મસ્વરૂપ જ છે. તે અશરીરી છતાં અનંત શક્તિથી પૂર્ણ છે. તેની આજ્ઞાનું આરાધન કરવાથી એટલે તેના કહેવા પ્રમાણે ચાલ-

વાથી જીવો મુક્ત થાય છે. આવા સ્વરૂપવાળો પરમાત્મા છે એમ જેણે જાણ્યું છે, ભાવથી તેનો જેણે સ્વીકાર કર્યો છે તેવા નિર્ણયવાળા જીવોને દેવના સંબંધમાં કોઈ કારણથી વિવાદ ઉત્પન્ન થતો નથી અર્થાત્ જુદા જુદા નામોથી તે વિવાદ કરતો નથી. જેઓ પોતાની અજ્ઞાનતાવડે રાગદ્વેષ અને મોહ-વાળામાં દેવપણી કલ્પના કરે છે, માન્યતા રાખે છે, તેને તરવણ પુરુષો કરુણાબુદ્ધિથી મના કરે છે કે તે દેવ ન કહેવાય.

આ પ્રમાણે પુંડરીક તને તાત્વિક દેવનું સ્વરૂપ નિવેદિત કર્યું, તે દેવનું સ્વરૂપ પ્રમાણસિદ્ધ હોવાથી સર્વ ધર્મવાળાનો એક જ વીતરાગ દેવ છે.

વિશ્વમાં એક જ ધર્મ છે—

પુંડરીક ! પારમાર્થિક દષ્ટિએ વિચારતાં શુદ્ધ ગુણરૂપ કલ્યાણનો કરવાવાળો ધર્મ પણ વિશ્વમાં એક જ છે. તે શુદ્ધ ગુણો દર્શ છે, તેમાં સર્વ ધર્મોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. પ્રથમ ગુણ ક્ષમા રાખવી—ક્રોધનો નાશ કરવો. બીજો ગુણ નમ્રતા રાખવી—અભિમાનનો નાશ કરવો. ત્રીજો ગુણ શૌચ એટલે બાહ્ય શરીરની પવિત્રતા જાળવવી, શરીરથી કોઈને નુકશાન થાય તેવી પ્રવૃત્તિ ન કરવી અને અભ્યંતર શૌચમાં મનની પવિત્રતા રાખવી. ચોથો ગુણ તપ બાહ્ય અને અભ્યંતર તપ કરવો. બાહ્ય તપમાં ઇચ્છાનો નિરોધ થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી, અભ્યંતર તપમાં કર્મને તપાવે—નાશ કરે તેવાં ધ્યાનાદિ કરવા. સંયમ પાંચમો ગુણ છે. ઇન્દ્રિયોને તથા મનને વશ કરવાં તે સંયમ છે. સુક્રિત છઠ્ઠો ગુણ છે. એટલે લોભનો ત્યાગ કરવો, સતોષ (દ્રવ્યાદિકમાં) રાખવો. સાતમો ગુણ સત્ય છે. સત્ય બોલવું, પ્રિય

બોલવું, હિતકારી બોલવું. બ્રહ્મચર્ય આઠમો ગુણ છે. મન, વચન, શરીરવડે દૃઢ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. આર્જવ નવમો ગુણ છે, સરલતા રાખવી, કપટ ન કરવું. ત્યાગ દશમો ગુણ છે. સર્વસ્વ ત્યાગ કરી આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવું. આ દશ પ્રકારનો ધર્મ છે. તેનાથી સ્વર્ગ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ દશ પ્રકારનો ધર્મ એ વિશ્વમાન્ય હોવાથી તેમાં પડિતો આ ધર્મ સાચો અને આ ધર્મ જૂઠો એમ કોઈ પ્રકારે વિવાદ કરતા નથી. આ વિશ્વવ્યાપક ધર્મ વિશ્વને માન્ય છે અને સર્વ ધર્મોનો સમાવેશ તેમાં થાય છે, માટે વિશ્વમાં એક જ ધર્મ છે એમ કહેવામાં કાંઈ દોષ નથી.

જેઓ આ દશ પ્રકારના ધર્મથી વિરુદ્ધ સ્વભાવવાળા હિંસાદિક દોષોને ધર્મરૂપે માને છે તેને મહાત્માઓ કરુણા દષ્ટિથી સમજાવે છે કે તે ધર્મ ન જ કહેવાય. પુંડરીક ! આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં વિશ્વમાં એક જ ધર્મ છે.

મોક્ષનો માર્ગ એક જ છે—

પુંડરીક ! મોક્ષનો માર્ગ પણ પરમાર્થિક દષ્ટિએ એક જ છે. કોઈ મોક્ષમાર્ગને સત્ત્વ કહે છે, કોઈ લેશ્યાશુદ્ધિ કહે છે, કોઈ શક્તિ કહે છે, કોઈ પરમવીર્ય કહે છે. આ સર્વ નામલેહથી જુદા માર્ગો કહેવાય છે; પણ અર્થથી વિચાર કરતાં તે સર્વનું સાધ્ય એક જ છે.

આ જ પ્રમાણે આવરણમાં પણ શબ્દો જુદા પડે છે, છતાં ભાવાર્થ તો એક જ છે. કોઈ અદૃષ્ટનો નાશ કરવાનું કહે છે, કોઈ કર્મના સંસ્કારોનો નાશ કરવાનું કહે છે, કોઈ પુન્ય—

પાપનો નાશ કરવા કહે છે, કોઈ શુભાશુભનો નાશ કરવા કહે છે, કોઈ ધર્મ-અધર્મનો અને કોઈ પાપનો નાશ કરવા કહે છે. આ બધાનો લાવાર્થ વિચારતાં આત્મા સિવાય જે કાંઈ આત્માની સાથે રહેલું છે અને જેનાથી જીવો સુખ-દુઃખ લોગવતાં વારંવાર જન્મ-મરણ કરે છે તેનો નાશ કરવો, તે (જડ-મલિન) તત્ત્વને આત્માથી અલગ કરવું એમ બધા ધર્મ-વાળાઓ કહે છે. આ પ્રમાણે કર્તવ્ય ધર્મ પણ આત્માનો એક જ છે.

સાધન એકતા—

આત્માને મેલ વગર તેના નિર્મળ આકારમાં-સ્વરૂપમાં પ્રકટ કરવા માટે વ્રત, તપ અને ધ્યાનાદિ સાધનો બતાવવામાં આવ્યાં છે. આ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રકટ કરવાનાં સાધનોનું જ્ઞાન કરવું તે સાચું જ્ઞાન છે. તેના ઉપર શ્રદ્ધા કરવી તે સાચી શ્રદ્ધા છે અને તે જ્ઞાન તથા શ્રદ્ધા પ્રમાણે ક્રિયા કરવી-વર્તન કરવું તે ચારિત્રરૂપ મોક્ષનો માર્ગ છે. આ પ્રમાણે-જેઓએ તત્ત્વને શુદ્ધ બુદ્ધિથી જાણ્યું છે, તે મેરુની માફક દૃઢ-નિશ્ચલ મનવાળાને મોક્ષના માર્ગમાં-સાધનોમાં બ્રાંતિ ક્યાંથી હોય ? એવા મહાત્માઓ, તત્ત્વમાર્ગથી બ્રહ્મ થઈ આમતેમ ભટકતા ફરનારા જીવોને કૃપાની લાગણીથી પ્રતિબોધે છે કે-ભાઈ ! એ માર્ગ મોક્ષનો નથી, એ સાધનો આત્માને પ્રગટ કરનારાં નથી, તમે આ રસ્તે આવો, આ વ્યાપક દર્શન છે, સર્વ દર્શનોનો તેમાં સમાવેશ થઈ જાય છે.

મોક્ષની એકતા—

પુંડરીક મુનિ ! મોક્ષ પણ એક જ છે. પૂર્વોક્ત સાધનોવડે જે શુદ્ધ સત્ત્વ-પવિત્ર આત્મા પ્રગટ થાય છે, તે અવિચળ છે,

નિત્ય છે, સિદ્ધ છે, સુંદર છે, અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ, અનંતવીર્ય, અરૂપ-અમૂર્ત ઈત્યાદિ સ્વભાવવાળા પોતાના સ્વરૂપમાં રહેવું તે મોક્ષનું લક્ષણ છે, અર્થાત્ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ, અનંતવીર્યવાળો અમૂર્ત સ્વરૂપ આત્મા પોતાના સ્વરૂપમાં રહે તે મોક્ષ છે.

આ આત્માની સ્થિતિને કોઈ સંસિદ્ધ કહે, કોઈ નિવૃત્તિ કહે, કોઈ શાંતિ કહે, કોઈ શિવ કહે, કોઈ અક્ષય કહે, કોઈ અવ્યય કહે, કોઈ અમૃત કહે, કોઈ બ્રહ્મ કહે, કોઈ નિર્વાણ કહે. એ બધા શબ્દોમાં ભેદ છે પણ વાત તો એકની એક જ છે. એ સર્વ મોક્ષને જ જણાવવાવાળા શબ્દો છે.

આ હકીકત સાંભળીને પુંડરીક મુનિનાં મનનું સારું સમાધાન થયું. ગુરુશ્રીએ જણાવ્યું કે આ સર્વ બાળતોનું સમાધાન બારમા દૃષ્ટિવાદ નામના અંગના અભ્યાસથી મળશે. પુંડરીક મુનિએ અનુક્રમે તે દૃષ્ટિવાદનો અભ્યાસ કર્યો. તે ગીતાર્થ થયા એટલે ગુરુશ્રીએ તેમને આચાર્યપદે સ્થાપન કર્યા.

આચાર્યશ્રી સમંતભદ્રસૂરિ નિર્વાણ પામ્યા. પુંડરીકાચાર્યને પણ કેવળજ્ઞાન થયું. સાધ્વી મહાભદ્રા મહત્તરા અને સુલલિતા સાધ્વી પણ છેવટે નિર્વાણ પામ્યા. શ્રી ગર્ગમુનિ તથા સુમંગલાદિ સાધ્વીઓ દેવલોકમાં ગયા.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૨, પ. ૧૦૭]

અનેકાન્તવાદનું સ્વરૂપ.

“ કારણ વિષયક વાદોનું એકાંતને લીધે મિથ્યાપણું અને અનેકાંતને લીધે સમ્યગ્-યથાર્થપણું. ”

કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, પૂર્વકૃત-અદૃષ્ટ અને પુરુષવાદી કારણ વિષેના એકાન્તવાદો અયથાર્થ છે અને તે જ વાદો સમાસથી પરસ્પર સાપેક્ષપણે મળવાથી યથાર્થ છે.

ભાવાર્થ:—કાર્યની ઉત્પત્તિ કારણને આભારી છે. કારણ વિષે પણ અનેક મતો છે તેમાંથી અહીં પાંચ કારણવાદોનો ઉલ્લેખ છે. કોઈ કાળવાદી છે જેઓ ફક્ત કાળને જ કારણ માની તેની પુષ્ટિમાં કહે છે કે જુદાં જુદાં ફળો વરસાદ, શરદી, ગરમી વિગેરે બધું ઋતુભેદને જ આભારી છે અને ઋતુભેદ એટલે કાળવિશેષ.

કોઈ સ્વભાવવાદી છે જેઓ સ્વભાવને જ કાર્યમાત્રનું કારણ માની તેના સમર્થનમાં કહે છે કે પશુઓનું સ્થળગામીપણું, પક્ષીઓનું ગગનગામીપણું અને ફળનું કોમળપણું તેમ જ કાંટાનું તીક્ષ્ણપણું—અણીદારપણું એ બધું પ્રયત્નથી કે બીજા કોઈ કારણથી નહીં પણ વસ્તુગતસ્વભાવથી જ સિદ્ધ છે.

કોઈ નિયતિવાદી છે તે નિયતિ સિવાય કોઈને કારણ ન માનતાં પોતાના પક્ષની પુષ્ટિમાં કહે છે કે જે સાંપડવાનું હોય તે સારું કે નરસું સાંપડે જ છે. ન થવાનું થતું નથી અને થવાનું મટતું નથી; તેથી તે બધું નિયતિને આભારી છે. એમાં કાળ, સ્વભાવ કે બીજા કોઈ કારણને સ્થાન-અવકાશ નથી.

કોઈ અદૃષ્ટવાદી અદૃષ્ટને જ કારણ માની તેની પુષ્ટિમાં

કહે છે કે બધા માણસો પૂર્વસંચિત કર્મચુક્ત જન્મે છે અને પછી પોતે ધાર્યું ન હોય તેવી રીતે સંચિત કર્મના પ્રવાહમાં તણાય છે. માણસની બુદ્ધિ સ્વાધીન નથી. પૂર્વોપાર્જિત સંસ્કાર પ્રમાણે જ તે પ્રવર્તે છે, માટે અદૃષ્ટ જ બધા કાર્યોનું કારણ છે.

કોઈ પુરુષવાદી પુરુષને ફક્ત કારણ માની તેની પુષ્ટિમાં કહે છે કે જેમ કરોળીયો બધા તાંતણા સરજે છે, જેમ ગાડો બધા ફણગાઓ પ્રગટાવે છે તેમ ઇશ્વર જગતના સર્જન, પ્રલય અને સ્થિતિનો કર્તા છે. ઇશ્વર સિવાય બીજું કશું જ કારણ નથી. જે કારણરૂપે બીજું દેખાય છે તે પણ ઇશ્વરને જ આધીન છે, તેથી બધું જ ફક્ત ઇશ્વરતાંત્ર છે.

આ પાંચ વાદો યથાર્થ નથી, કેમકે તે દરેક પોતાના મંતવ્યો ઉપરાંત બીજી જાણુ જોઈ શકતા ન હોવાથી અપૂર્ણ છે અને છેવટે બધા પારસ્પરિક વિરોધથી જ હુણાય છે. જ્યારે એ પાંચે વાદો પરસ્પર વિરોધીપણું છોડી, એક જ સમન્વયની ભૂમિકા ઉપર આવી ઊભા રહે છે ત્યારે તેઓમાં પૂર્ણતા આવે છે અને પારસ્પરિક વિરોધ જતો રહે છે. એટલે તે યથાર્થ બને છે. એ સ્થિતિમાં કાળ, સ્વભાવ આદિ ઉક્ત પાંચે કારણોનું કાર્યજનક સામર્થ્ય જે પ્રમાણુસિદ્ધ છે તે સ્વીકારાય છે અને એ પ્રમાણુસિદ્ધ કારણોનો અપલાપ (અનાદર-નિષેધ) થતો નથી. (સન્મતિ તર્ક, તૃતીય કાંડ પૃ. ૫૩.)

“ આત્મા વિષે નાસ્તિત્વ આદિ છ પક્ષોનું મિથ્યાપણું અને અસ્તિત્વાદિ છ પક્ષોનું સમ્યક્પણું. ”

‘ આત્મા નથી, તે નિત્ય નથી, તે કાંઈ કરતો નથી, તે

કરેલ કર્મોને વેદતો નથી, તેનું નિર્વાણ-મોક્ષ નથી અને મોક્ષનો ઉપાય નથી, એ છ મતો મિથ્યાજ્ઞાનનાં સ્થાનો છે. ’

“ આત્મા છે, તે અવિનાશી છે, તે (વિવિધ) કર્મ કરે છે, તે તેનું ક્ષણ અનુભવે છે, તેને નિર્વાણ (મોક્ષ) છે અને મોક્ષનો ઉપાય છે. એ છ મતો યથાર્થ જ્ઞાનનાં સ્થાનો છે. ”

ભાવાર્થ:—આધ્યાત્મિક વિકાસની સંપૂર્ણતા સાધવામાં જે પક્ષના આગ્રહો એક કે બીજી રીતે આડે આવે છે અને જે આગ્રહો તેમાં સહાયક થાય છે તે બંને પ્રકારના આગ્રહોનું અહીં કથન છે. સાધનમાં બાધક થનારા આગ્રહો બ્રાન્ત દૃષ્ટિ ઉપર રચાયેલા હોઈ અયથાર્થ અને અબ્રાન્ત દૃષ્ટિ ઉપર રચાયેલા સહાયક આગ્રહો યથાર્થ છે.

૧. એમ માનવું કે આત્મા જેવું કોઈ તત્ત્વ જ નથી તે અનાત્મવાદ, ૨. એમ માનવું કે આત્મતત્ત્વ છે તો ખરું પણ તે નિત્ય ન હોઈ વિનાશી છે તે ક્ષણિકાત્મવાદ, ૩. એમ માનવું કે આત્મા છે તો નિત્ય પણ તે કૂટસ્થ હોઈ કશું કર્તૃત્વ નથી ધરાવતો તે અકર્તૃત્વવાદ, ૪. એમ માનવું કે આત્મા કંઈ કરે છે ખરો પણ તે ક્ષણિક હોઈ અગર નિર્લેપ હોઈ વિપાક અનુભવતો નથી તે અભોક્તૃત્વવાદ, ૫. એમ માનવું કે આત્મા હમેશાં જ કર્તા અને ભોક્તા રહેતો હોવાથી તેના સ્વરૂપની પેઠે રાગદ્વેષાદિ દોષોનો અંત જ નથી આવતો તે અનિર્વાણવાદ, ૬. એમ માનવું કે સ્વભાવથી આત્મા ક્યારેક મોક્ષ પામે છે પણ તેને મેળવવાનો બીજો કશો જ ઉપાય નથી તે અનુપાયવાદ.

આ છમાંથી કોઈ પણ એક વાદનો આગ્રહ બંધાઈ જાય તો કાં તો આધ્યાત્મિક સાધનામાં પ્રવૃત્તિ જ ન થાય અને થાય તો તે વિશેષ આગળ ન ચાલે અને છેવટ સુધી તો ટકે જ નહીં; તેથી એના સ્થાનમાં અનુક્રમે નીચેના આગ્રહો આવશ્યક (જરૂરના) છે:—

૧. આત્મા છે એમ માનવું, ૨. તે છે એટલું જ નહીં પરંતુ અવિનાશી છે એમ માનવું, ૩. તે માત્ર અવિનાશી જ નહિ પણ કર્તૃત્વશક્તિ ધરાવે છે એમ માનવું, ૪. તે જેમ કર્તૃત્વશક્તિ ધરાવે છે તેમ લોકતૃત્વશક્તિ પણ તેમાં છે એમ માનવું, ૫. કર્તૃત્વ અને લોકતૃત્વશક્તિ હોવા છતાં ક્યારેક પ્રવૃત્તિના પ્રેરક રાગદ્વેષાદિક દોષોનો અંત શક્ય છે એમ માનવું, અને ૬. તે અંતનો ઉપાય છે કે જે આચરી શકાય એવો છે એમ માનવું. આ છએ આગ્રહો સાધકને શ્રદ્ધા અર્પી, તે દ્વારા સાધનામાં આગળ વધવા પ્રેરે છે તેથી તે સમ્યગ્-યથાર્થ છે.

વાદમાં અનેકાંતદષ્ટિના અભાવે આવતા દોષો.

એકાન્તવાદી સાધર્મ્યથી કે વૈધર્મ્યથી અર્થ—સાધ્યનું સાધન કરે ત્યારે પરસ્પર અથડાતા એ બંને અસદ્ગત ઠરે છે.

દ્રવ્યાસ્તિકનું વક્તવ્ય સામાન્ય અને પર્યાયાસ્તિક વક્તવ્ય વિશેષ છે. એ બંને નિરપેક્ષપણે છૂટા છૂટા ચોજવામાં આવે તો એકાન્તવાદને વિશિષ્ટ બનાવે છે અર્થાત્ જિલો કરે છે.

(વાદીદ્વારા) હેતુનાં ત્રિષયરૂપે મૂકવામાં આવેલ સાધ્યને પરપ્રતિવાદી જે રીતે આક્ષેપ સમજી દૂષિત કરે છે તે જ રીતે

જે વાદીએ તે સાધ્યને દર્શાવ્યું હોત તો તે કોઈનાથી જીતાત ?
અર્થાત્ કોઈથી ન જીતાત.

એકાન્ત અસત્ય બોલનાર કે સત્ય છતાં અનિશ્ચિત બોલ-
નાર વાદી લોકિકો અને પરીક્ષકોના આક્ષેપનો વિષય બને છે.

ભાવાર્થ:—વાદભૂમિમાં ઉતરનાર વાદી જે અનેકાંતદષ્ટિ
રાખ્યા વગર તેમાં ઊતરે તો તે કદી સફળ ન થાય, ઊલટું
અસહવાદી ઠરે, હારે અને શિષ્ટોની નિંદાનું પાત્ર બને. એ
વસ્તુ અહીં બતાવવામાં આવી છે.

કોઈ પણ વાદી પોતાના પક્ષનું સાધન (સમર્થન) લલે
સાધર્મ્ય કે વૈધર્મ્ય દષ્ટાન્તથી કરે, પણ જે તેનો પક્ષ એકાન્ત
હશે તો બીજા વિરોધી પક્ષ સાથે અથડાશે અને છેવટે બંને
અસદ્વાદ-મિથ્યાવાદ ઠરવાના; માટે અનુમાનમાં જે સાધ્ય
મૂકવું તે એકાન્તદષ્ટિએ ન મૂકવું.

દ્રવ્યાસ્તિકનો વિષય કેવળ સામાન્ય અને પર્યાયાસ્તિકનો
વિષય કેવળ વિશેષ. એ બંને જે એકમેકથી છૂટા પાડી કોઈ
પણ વસ્તુમાં સાધવામાં આવે તો તેનાથી એકાન્તવાદ જ
ઊભો થાય, અનેકાંતદષ્ટિ લોપાય. તેથી એ બંનેનું પરસ્પર
સાપેક્ષપણે જ સાધન કરવું યોગ્ય છે. કોઈ વાદી પૂર્વપક્ષ
કરતાં હેતુથી સિદ્ધ કરવા ધારેલ પોતાના સાધ્યને જે એકાંત-
રૂપે યોજે તો પ્રતિવાદી તેની ખામી જોઈ તેના પક્ષને તોડી
પાડે છે અને તે હાર ખાય છે. આવી વસ્તુસ્થિતિ છે. હવે
જે એ જ પૂર્વપક્ષીએ પ્રથમથી જ પોતાના પક્ષમાં ખામી ન
રહે તે માટે અનેકાન્તદષ્ટિએ સાધ્ય યોજ્યું હોત તો ગમે તેવા

પ્રબળ પ્રતિવાદીથી પણ તેને હાર ખાવી ન પડત એ ખુલ્લું છે, માટે વાદમાં ઉતરનાર અનેકાન્તદષ્ટિએ જ સાધ્યનો ઉપન્યાસ કરે કે જેથી તે કદી ન હારે.

એકાન્તપણાને લીધે જે નિતાન્ત ઓટું હોય તેની તો વાત જ શી ? પણ એકાન્તરૂપે સાચું હોવા છતાં જો તેને અનિશ્ચિત-સંદિગ્ધરૂપે વાદગોષ્ઠીમાં મૂકવામાં આવે તો તે વાદી વ્યવહારકુશળ અને શાસ્ત્રકુશળ બધા જ સભ્યોની દષ્ટિમાં ઉતરી પડે છે તેથી માત્ર અનેકાન્તદષ્ટિ રાખવી એટલું જ બસ નથી પણ એ દષ્ટિ સાથે અસંદિગ્ધવાદીપણું પણ વાદગોષ્ઠીમાં આવશ્યક છે.

નયવાદને લગતી ચર્ચા—

પરિશુદ્ધ નયવાદ એ કેવળ શ્રુતપ્રમાણના વિષયનો સાધક બને છે. વળી જો તે ખોટી રીતે મૂકવામાં આવ્યો હોત તો બન્ને પક્ષોનો ઘાત કરે છે. જેટલા વચનોના માર્ગો છે તેટલા જ નયવાદો છે અને જેટલા નયવાદો છે તેટલા જ પરસમયો છે.

જે ઠાપિલ (કપિલે કહેલું સાંખ્ય) દર્શન છે એ દ્રવ્યાસ્તિક-નયનું વક્તવ્ય છે, શુદ્ધોદનના પુત્ર અર્થાત્ બુદ્ધનું દર્શન તો પરિશુદ્ધપર્યાયનો વિકલ્પ છે. જો કે કણાદે બન્ને નયોથી પોતાનું શાસ્ત્ર-દર્શન પ્રરૂપ્યું છે છતાં તે મિથ્યાત્વ-અપ્રમાણ છે; કારણ કે એ બન્ને નયો પોતપોતાના વિષયની પ્રધાનતાને લીધે અંદરોહર એક બીજાથી નિરપેક્ષ છે.

અહીં નયવાદની ચર્ચામાં મુખ્ય ત્રણ બાબતો કહેવામાં આવી છે. પરિશુદ્ધ અને અપરિશુદ્ધ નયવાદનું પરિણામ, પરસમયોનું વાસ્તવિક પરિણામ તથા તેનો આધાર અને પ્રસિદ્ધ

પરસમયો-દર્શનોની નયવાદમાં યોજના. પ્રમાણની દરેક વસ્તુ અનેક ધર્માત્મક સિદ્ધ છે, તેનું કોઈપણ એક વિવક્ષિત અંશરૂપે પ્રતિપાદન કરવાનો અભિપ્રાય તે નયવાદ છે. જો એ અભિપ્રાય એકાંશરૂપથી હોવા છતાં તે વસ્તુના બીજા અવિવક્ષિત અંશ પરત્વે માત્ર ઉદાસીન હોય અર્થાત્ તે અંશનું નિરસન કરવાનો આગ્રહ ન ધરાવતો હોય અને પોતાના વક્તવ્યપ્રદેશોમાં જ પ્રવર્તતો હોય તો તે પરિશુદ્ધનયવાદ છે. તેથી ઊલટું જે અભિપ્રાય પોતાના વક્તવ્યરૂપ એક અંશને જ સંપૂર્ણ માની તેનું પ્રતિપાદન કરવા સાથે જ બીજા અંશોનું નિરસન કરે તે અપરિશુદ્ધનયવાદ છે. પરિશુદ્ધનયવાદ એક અંશનો પ્રતિપાદક છતાં ઇતર અંશોનું નિરસન ન કરતો હોવાથી તેને બીજા નયવાદો સાથે વિરોધ નથી હોતો, અને છેવટે તે શ્રુતપ્રમાણના અખંડ વિષયનો જ સાધક બને છે. અર્થાત્ નયવાદ જો કે અંશગામી છે પણ જો તે પરિશુદ્ધ એટલે ઇતર સાપેક્ષ હોય તો તેનાવડે છેવટે શ્રુતપ્રમાણસિદ્ધ અનેકધર્માત્મક આખી વસ્તુનું જ સમર્થન થાય છે.

સારાંશ એ છે કે બધા ય પરિશુદ્ધનયવાદો પોતપોતાના અંશભૂત વક્તવ્યદ્વારા એકંદર સમગ્ર વસ્તુનું જ પ્રતિપાદન કરે છે, એ જ પરિશુદ્ધનયવાદનું ફળ છે. તેથી ઊલટું અપરિશુદ્ધનયવાદ માત્ર પોતાથી જુદા પડતા બીજા પક્ષનું જ નહિ પણ સ્વપક્ષશુદ્ધિનું નિરસન કરે છે, કારણ કે બીજા અંશ સિવાય તેનું વક્તવ્ય સંભવી જ નથી શકતું, એટલે બીજા અંશનું નિરસન કરવા જતાં તે પોતાના વક્તવ્ય અંશનું પણ નિરસન કરી જ બેસે છે.

જૈન તત્ત્વસાર.

૧. અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ પાંચ પરમેષ્ઠી લેખાય છે.

૨. પાંચે જ્ઞાનમાં મતિ ને શ્રુત એ બે ઇન્દ્રિયનિમિત્તક હોવાથી પરોક્ષ જ્ઞાન અને અવધિ, મનઃપર્યાવ અને કેવળ એ ત્રણ આત્મસાક્ષાત્ હોવાથી પ્રત્યક્ષ લેખાય છે. પ્રથમનાં બે (અવધિ ને મનઃપર્યાવ) દેશ (અંશ) પ્રત્યક્ષ અને કેવળ સર્વપ્રત્યક્ષ છે.

૩. અનુગામી (સાથે ચાલનાર), અનનુગામી, વર્ધમાન, હીયમાન, પ્રતિપાતી અને અપ્રતિપાતી એ રીતે અવધિના ૬ લેદો તેમ જ અસંખ્ય લેદો પણ થાય છે.

૪. પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ એ આઠે પ્રવચન-માતા લેખાય છે. તેમાં સમિતિ સાવધાનપણે ચારિત્રમાર્ગમાં પ્રવર્તવામાં તથા ગુપ્તિ અશુભ મન-વચન-કાયાના યોગ-વ્યાપારથી સર્વથા નિવર્તવામાં સહાયકારી થાય છે.

૫. પાંચે ઇન્દ્રિયોના શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ ને સ્પર્શરૂપ વિષયોમાં આસક્તિ તજવાથી અને તેનો જેમ બને તેમ પ્રશસ્તલાભે સદુપયોગ કરવાથી સુખી થવાય છે.

૬. અશુભ આર્ત્ત અને રોદ્ર એ બે ધ્યાન તજવા અને શુભ ધર્મ અને શુકલધ્યાનને સેવવા બપ કરવો.

૭. ક્રોધાદિ ચારે કષાયોને સંસારવર્ધક બાણી સુસ જનોએ સર્વથા તજવા.

૮. દાન, શીલ, તપ અને ભાવરૂપ ચાર પ્રકારના ધર્મને સમજી, તેને વિવેકથી સેવવો.

૯. મૈત્રી, મુદિતા યા પ્રમોદ, કરુણા અને મધ્યસ્થતારૂપ ચારે ભાવનાને ભાવરસાયણ સમાન સમજી ખૂબ આદરથી સેવવી, જેથી અન્ય ધર્મકરણી સફળ થાય.

૧૦. પદસ્થ, પિંડસ્થ, રૂપસ્થ ને રૂપાતીત એ ધર્મધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે.

૧૧. અનિત્ય, અશરણાદિ બાર ભાવના દરેક ભવ્યાત્માને ભાવવા લાયક છે.

૧૨. અનશન, ઊણોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ ને રસત્યાગાદિક છ પ્રકારના બાહ્ય તપ અને પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગી રૂપ છ અભ્યંતર તપયોગે, તીવ્ર અગ્નિ-યોગે જેમ સુવર્ણશુદ્ધિ થાય તેમ, આત્મશુદ્ધિ થાય છે.

૧૩. જીવ, અજીવ, પુન્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ ને મોક્ષ એ નવતત્ત્વ છે.

૧૪. કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, પૂર્વકર્મ અને ઉદ્યમ એ પાંચે કાર્યસિદ્ધિના સહાયક છે.

૧૫. યથાર્થ તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનને સમ્યક્ત્વ અને વિપરીત શ્રદ્ધાનને મિથ્યાત્વ સમજવું.

૧૬. પાંચે ઈન્દ્રિયો, મન-વચન-કાયબળ, શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્ય એ દશ દ્રવ્યગ્રાણુ અને જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-વીર્ય ને

ઉપયોગરૂપ આત્મગુણને ભાવપ્રાણ સમજી, દ્રવ્યપ્રાણ ઉપરની મમતા તજી, ભાવપ્રાણ પ્રગટાવવા ખપ કરવો.

૧૭ શુષ્કવાદ, વિવાદ ને ધર્મવાદમાં પહેલા એ તજી, ધર્મવાદમાં રુચિ જોડવી.

૧૮. આત્મસાધનમાં ઉજમાળ એવા સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક ને શ્રાવિકા એ ચતુર્વિધ સંઘ છે.

૧૯. અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ ને કેવળીભાષિત ધર્મ એ ચારનું શરણુ આદરવા યોગ્ય છે.

૨૦. રાગ-દ્વેષ-મિથ્યાત્વાદિક ૧૮ દોષવર્જિત અને સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી-મહાઅતિશયધારી, સર્વ જગજીવહિતકારી તીર્થંકર-દેવ અરિહંત, અરુહંત કે અરહંત કહેવાય છે.

૨૧. દુઃખગર્ભિત, મોહગર્ભિત ને જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યમાં જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય શ્રેષ્ઠ છે.

૨૨. નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ દરેક વસ્તુનું આંતર ને બાહ્ય સ્વરૂપ સમજવારૂપે છે.

૨૩. ચાર સદ્ગુણાદિક ૬૭ બોલો સમક્રિતનાં બાસ વિચારી લેવા યોગ્ય છે.

૨૪. મિથ્યાત્વાદિક ચૌદ ગુણસ્થાનોનું સ્વરૂપ સમજી, આગળ વધાય તેમ કરવું.

૨૫. અપાયાપગમાતિશય, જ્ઞાનાતિશય, વચનાતિશય ને પૂજાતિશય એ ચાર મુખ્ય અતિશયો સર્વે તીર્થંકરોને હોય છે, તેથી ઘણો ઉપગાર થાય છે.

૨૬. દ્રવ્યાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, કથાનુયોગ તે ચરણ-કરણાનુયોગ એ ચાર અનુયોગો જૈન પ્રવચનમાં લાખ્યા છે. સુબુદ્ધિશાળી જનો તેનો લાભ લે છે.

૨૭. સૂત્રાભ્યાસ, અર્થાભ્યાસ, વસ્તુઅભ્યાસ ને અનુભવ-અભ્યાસ એ ચાર પ્રકારના અભ્યાસ કહેવાય છે.

૨૮. અક્ષુદ્રતાદિક ૨૧ ગુણો ધર્મરત્નની પ્રાપ્તિ માટે ખાસ ઉપયોગી હોઈ સહુ આત્માર્થી સજ્જનોએ તે બધા ગુણોને ખાસ કાળજીપૂર્વક અપનાવવા.

૨૯. ક્ષમાદિક દશવિધ યતિધર્મનું આરાધન મહા-કલ્યાણકારી છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૩, પૃ. ૨૬૮]

વાસ્તવિક ઔષધ.

૧. મુમુક્ષુ-સાધુ જનોને ચાતુર્માસ કરવા યોગ્ય ક્ષેત્રગુણો-૧. જ્યાં ભૂમિ કાદવ રહિત-સૂકી રહેતી હોય, ૨. સંમૂર્ચ્છિમ જીવોની ઉત્પત્તિ અલ્પ હોય, ૩. બહારની સ્થંડિલ ભૂમિ પ્રાસુક (નિર્જીવ) ને ઉપદ્રવ વગરની હોય, ૪. સ્ત્રી, પશુ, પંડકના સંવાસ-પરિચય વગરનો ઉપાશ્રય હોય, ૫. ગોરસ-દૂધ, તકાદિ પુષ્કળ મળતા હોય, ૬. જ્યાં સાધુઓનો પરાલવ કોઈ કરી ન શકે, ૭. વૈદ્યાદિકની અનુકૂળતા હોય, ૮. ઔષધ-લેષજ સહેજે મળે, ૯. ગૃહસ્થનાં ઘર સમૃદ્ધ હોય. ૧૦. રાજા-અધિકારી ધર્મીષ્ઠ (સાધુના ગુણરાગી) હોય, ૧૧. અન્ય દર્શનીઓ સાધુઓનો તિરસ્કાર કરી ન શકે, ૧૨. લિક્ષા સુખે મળી શકે, ૧૩. સ્વાધ્યાયમાં ખામી ન આવે.

૨. છ વસ્તુ પામવી દુર્લભ છતાં જરૂરની છે.-૧. મનુષ્યલવ, ૨. આર્ય (ઉત્તમ-ધર્મી) કુળ, ૩. પાંચે ઇન્દ્રિયો પરવડી (પૂરી-નીરોગી), ૪. શાસ્ત્ર-સિદ્ધાન્તશ્રવણ, ૫. તત્ત્વ-શ્રદ્ધા, ૬. સંયમમાર્ગમાં યોગ્ય આદર.

૩. સમકિતનાં છ સ્થાનક-૧. જીવ-આત્માદિક પદાર્થની સદ્દહણા, ૨. આત્મા નિત્ય છે, ૩. આત્મા શુભાશુભ કર્મનો કર્તા છે, ૪. કર્યાં કર્મનો લોકતા છે, ૫. અનુક્રમે સકળ કર્મથી છટકારો-મોક્ષ પુરુષાર્થવડે થવા પામે છે, ૬. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની આરાધના એ મોક્ષ મેળવવાનો ઉપાય છે.

૪. જીવ છ પ્રકારે સમકિત પામેલું હારી જાય-૧-૨. અરિહંતના તથા અરિહંતપ્રરૂપિત ધર્મના અપવાદ બોલવાથી, ૩. આચાર્ય-ઉપાધ્યાયના અવર્ણવાદ બોલવાથી, ૪. સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘના અવર્ણવાદ બોલવાથી, ૫. ભૂત-ચક્ષાદિકના ઉપદ્રવવડે પરવશ બની જવાથી તથા ૬. મોહ-જનિત ઉન્માદપણથી સમકિત વમીને મિથ્યાત્વ પામે.

૫. નરકથી આવેલ જીવનાં લક્ષણ:-શરીર અસુંદર આકારવાળું હોય, કલેશપ્રિય હોય, રોગગ્રસ્ત હોય, અતિ ભયથી વિહ્વળ હોય તેમજ અતિ ક્રોધી હોય.

૬. તિર્યચ-ગતિમાંથી આવેલ જીવનાં લક્ષણ:-અતિ લોભી, અતિ માયા-કપટી, અતિ અસત્યવાદી (જૂઠા બોલો), અતિ ક્ષુધાળુ-ખાઉકણુ હોય, મૂર્ખ હોય અને મૂર્ખની સાથે પ્રીતિ રાખનાર હોય.

૭. મનુષ્ય ગતિમાંથી આવેલ જીવનાં લક્ષણ:-

સુભાગી (સહુને વહાલો લાગે એવો) હોય, મિષ્ટ વચન બોલવાવાળો હોય, દાનેશ્વરી-દાતાર હોય, સરલ-માયાકપટ વગરનો હોય, ચતુર-વ્યવહારકુશળ હોય અને ચતુર સાથે મિત્રતા રાખવાવાળો હોય.

૮. દેવગતિમાંથી આવનાર જીવનાં લક્ષણુ:-સત્યવાદી ને દઢધર્મી હોય, દેવગુરુનો ભક્ત હોય, ધનવાન હોય, રૂપવાન હોય, પંડિત હોય, પંડિતજનો સાથે પ્રીતિ જોડનાર હોય.

૯. નકારનાં છ લક્ષણુ:-જવાબ વાળતાં આંખો મીચે, આડું-અવળું દેખે, ઊંચું-નીચું જોવે, જમીન ખોતરવા માંડે, ખીજની જોડે વાત કરવા માંડે અથવા મૌન પકડે-જવાબ દેવામાં વિલંબ કરે.

૧૦. છ પ્રકારના મત:-૧. જૈનમતવાળા જેને કર્મ કહે છે તેને ૨. સાંખ્ય મતવાળા પ્રકૃતિ કહે છે, ૩. વેદાન્તિકો માયા કહે છે, ૪. નૈયાયિકો-વૈશેષિકો અદૃષ્ટ કહે છે, ૫. જૈન-મતવાળા વાસના કહે છે અને ૬. કોઈ કોઈ મતવાળા તેને ઈશ્વરની લીલા કહે છે-માને છે.

૧૧. અંતરંગ છ શત્રુઓ:-કામ (પરસ્ત્રી-પુરુષ પ્રત્યે વિષયભોગ સંબંધી દુષ્ટ વિચાર), ક્રોધ, લોભ, માન (અહંકાર), મદ (જાતિ-કુળ-બળ-રૂપ-લાલ-ઐશ્વર્ય-તપ-વિદ્યા સંબંધી), હર્ષ (નાહક અન્ય જીવોને દુઃખ-પરિતાપ ઉપજાવી ચોરી-જૂગાર-શીકાર પ્રમુખ દુર્વ્યસન સેવી મનમાં મશ્ન થવું) એ સઘળાને આત્માના કટ્ટા દુશ્મન જાણી, તેનાથી સદા ય દૂર રહેવા લક્ષ રાખવું.

૧૨. તીર્થયાત્રા પ્રસંગે પાળવા યોગ્ય છરી:-૧. સચિત્ત(સજીવ જ્ઞાન-પાન)નો પરિહારી, ૨. એકલઆહારી-એક જ વખત સ્થિર આસને નિર્દોષ જ્ઞાનપાનનું સેવન, ૩. ગુરુપાદચારી (શ્રી ગુરુદેવને આગળ કરીને તેમની પાછળ વિનય-ખડુમાન સહિત, વાહનાદિક રહિત પગપાળા ચાલવું), ૪. ભૂમિસંથારી-(માંચો, પલંગ, ખાટ, પાટ વિગેરે તથા ભૂમિ ઉપર સૂવું-સંથારવું), ૫. બ્રહ્મચર્યધારી (યાત્રાના દિવસોમાં વિષયવાસના તથા સંતોષવૃત્તિ ધારી નિર્મળ શીલ વ્રતનું પાલન કરવું), ૬ આવશ્યક દોયવારી (પ્રાતઃકાળ અને સાયંકાળ જાંને વખત પ્રતિક્રમણ કરી પાપ અતિચારને ટાળવા ખપ કરવો.) છેલ્લી રીતે બદલે શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી અથવા મિથ્યાત્વપરિહારી પણ લેખાય છે.

૧૩. પરલવનું આયુષ્ય ખાંધતા, ગતિ-જાતિ-અવગાહના-અનુભાગ (રસ) અને પ્રદેશ (દળ-સંયમ) સાથે ખાંધે.

૧૪. સાતનો સંગ્રહ કરવો:-યશ-કીર્તિ-અર્થ-શુભ-સુમિત્ર-કળા અને વિજ્ઞાન.

૧૫. સાતને તજવા-દુર્જનસંગ, કુભાર્યા, વેશ્યા, પરસ્ત્રી, કદાચિહ્ન, કુપુત્ર અને ખાળચેષ્ટા.

૧૬. સાતને આદરવા-ક્ષમા, સુગુરુસેવા, સુશીલતા, જ્ઞાન, કુળક્રમ, ધર્મ અને વિનય.

૧૭. સાત લય-ઈહલોક લય, પરલોક લય, ચોરનો લય, અકસ્માત લય, આજીવિકા લય, અપયશ લય અને મરણ લય. એને વિવેકવડે નિવારવા.

૧૮. સાત ઈતિ ઉપદ્રવ-અતિવૃદ્ધિ, અનાવૃદ્ધિ, તીડ, મૂષક, સૂડા, સ્વચક્રલય અને પરચક્રલય.

૧૯. સાત પ્રકારે ઉત્તમતા-પ્રિય વાણી, અર્થકથન, સ્વપરોપકાર, અનાત્મપ્રશંસા, પરસ્ત્રીવર્જન, કૃતજ્ઞતા, પરભવચિંતા.

૨૦. ગૃહસ્થોને સાત સ્થાને મૌન-ભોજને, વસને, સ્નાને, મૈથુને, મળવિસર્જને, સામાયકે તથા દેવપૂજન કરતા. મૌન ધારવું.

૨૧. સાધુને સાત સ્થાનકે મૌન-પડિછમણે, માર્ગગમને, ભોજને, પડિલેહણે, વડીનીતિ અને લઘુનીતિ કરતી વખતે, વસ્તુ લેતાં મૂકતાં-આ સાત વખતે વાતચીત કરતાં ઉપયોગશૂન્યતા થવાથી વિરાધના થાય.

૨૨. ચૈત્યવંદન-એક શકસ્તવવડે જઘન્ય, બે-ત્રણવડે મધ્યમ અને ચાર-પાંચવડે ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન બાણવું.

૨૩. વિનય-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર વિનય, મન-વચન-કાય વિનય તથા ઉપચારિક-લૌકિક વિનય.

૨૪. નિર્દોષ ભાષા-થોડું, મધુરું, ગુણકારી, કાર્યપ્રસંગ પૂરતું, ડાહ્યું, ડહાપણભર્યું, સરલ ને સૂત્રાનુસારે બોલવું.

૨૫. પૈસાને ભય-રાજભય, ચોરભય, કુટુંબભય, આગ-ભય, જળભય, ભાગીદારનો ભય તથા વિનાશભય.

૨૬. આયુષ્ય ઘટે-ત્રાસથી, શસ્ત્રપ્રહારથી, મંત્રતંત્ર (કામણ-દુમણ) થી, અતિ આહાર આરોગવાથી, શૂલાદિક રોગની વેદનાથી, સર્પાદિકના વિષથી તેમ જ એક સાથે ઘણા શ્વાસોશ્વાસ લેવાવાથી.

૨૭. અતિ સુખમ કાળ-મેઘ કાળે વરસે, અકાળે ન વરસે, સંત સુસાધુજનોની યોગ્ય સેવા થાય, કુસાધુઓની નહીં, પુત્ર-શિષ્યાદિવડે માળાપ, ગુરુપ્રમુખનો યથાયોગ્ય વિનય-સેવા સચવાય, મન-વચનમાં શાંતિ જળવાય.

૨૮. જયણા-ચાલતાં, ઊઠતાં, ખેસતાં, શયન કરતાં, ભોજન કરતાં, લાષણ કરતાં અને વિષમ સ્થાનતાં ઉદ્ધંધ અવશ્ય પાળવી.

૨૯. શ્રાવકને સાત ધોતીયા-સામાયક, દેવપૂજા, ભોજન પ્રસંગે, હરતાં-ફરતાં, સૂતી વખતે, વડીનોતિ કરવા જતાં તથા દેવપૂજાદિક કરવા નિમિત્તે સ્નાન કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવા, યથાસંભવ જુદા રાખવા.

૩૦. પ્રવચન માતા-સંયમધારી સાધુ-સાધ્વીઓએ કાય-મને માટે અને ગૃહસ્થ શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ સામાયિક-પૌષધાદિક પ્રસંગે પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિનું અવશ્ય પાલન કરવાની જરૂર છે.

૩૧. ખરા પંડિતના ગુણ-ગર્વ ન કરે, કઠોર (કર્કશ) ભાષા ન બોલે, અન્યનાં અપ્રિય વચનને પણ સહન કરે, ક્રોધ ન કરે (તપે નહીં), પરની નિંદા-ટીકાથી દૂર રહે, પરના દોષ ન પ્રકાશે, સ્વલ્લાઘા પણ ન કરે, વગર સમયનું (જરૂર વગરનું) ન બોલે, પોતાની શક્તિ નકામી વેડપી ન નાખે, ગુણ અવગુણને યથાર્થ સમજે અને અવગુણની ઉપેક્ષા કરી નહીં, ગુણગ્રાહીપણે હંસવત્ આચરણ કરે.

ગુણરાગી, બુદ્ધિના આઠ ગુણ-શાસ્ત્રશ્રવણ ઈચ્છા, શાસ્ત્રશ્રવણ,

સારગ્રહણ, અવધારણ, ઊહાપોહ, (તર્ક-વિતર્ક) અર્થવિજ્ઞાન, તત્ત્વનિશ્ચય અને આત્મનિરીક્ષણ(Introspection) વડે સવિવેક ધારી શકાય.

૩૩. અષ્ટવિધ આત્મા-દ્રવ્યાત્મા, કષાયાત્મા, યોગાત્મા, જ્ઞાનાત્મા, ઉપયોગાત્મા, દર્શનાત્મા, ચારિત્રાત્મા અને વીર્યાત્મા.

૩૪. ગુરુ વિનય-ગુરુને દેખી ઊભા થવું, ગુરુ આવતાં હોય ત્યારે સન્મુખ જવું, ગુરુને અંજલિબદ્ધ નમસ્કાર કરવા, ગુરુને પોતે આસન આપવું, ગુરુ બેઠા પછી બેસવું, ગુરુદેવની સેવા-ભક્તિ-વિશ્વામણા કરવી વિગેરે.

૩૫. સાધુ એકલો અતડો કેમ રહે છે ?-ક્રોધી-માની-માયાવી-લોભી, કુતૂહલી, ધૂર્ત, પાપમાં રક્ત ને ખરાબ આચારવાળો.

૩૬. ખાસ સમજવા લાયક-ક્રોધ સમાન વિષ નથી, માન સમાન વૈરી નથી, માયા સમાન ભય નથી, લોભ સમાન દુઃખ નથી, સંતોષ સમાન સુખ નથી, વ્રત-પચ્ચખખાણુ સમાન હિત-મિત્ર નથી, દયા સમાન અમૃત નથી અને સત્ય સમાન શરણુ નથી.

૩૭. અવશ્ય ઉદ્યમ કરવો-જ્ઞાન લાણવા, નવાં કર્મનાં બંધ રોકવા, જૂનાં કર્મને તપવડે ખપાવવા, નિરાધાર સાધર્મિકાદિકનો ઉદ્ધાર કરવા-ટેકો દેવા, નવિન શિષ્ય સાધુને લાણાવવા, જ્ઞાન લાણીને તેનું રહસ્ય વિચારવા, નાત-જાતમાં થયેલ કલેશ મીટાવવા તથા વૃદ્ધ-ખાળ-ગ્લાન-તપસ્વી પ્રમુખની વૈયાવચ્ચ કરવા જરૂર ઉદ્યમ કરવો.

૩૮. મહાપાપી-આપઘાત કરનાર, વિશ્વાસઘાત કરનાર,

સદ્ગુણ લોપનાર, ગુરુદ્રોહી, ખોટી સાક્ષી ભરનાર, ખોટાને સહાય આપનાર, હિંસામાં ધર્મ સ્થાપનાર, વારંવાર પરચખખાણુ લાંગનારને મહાપાપી જાણવા.

૩૬. સુશિક્ષા-અરિહંત પ્રમુખને। અતુલ ઉપકાર માની તેમની પૂજા-સ્તવના કરવી, સુગુરુની આજ્ઞાનુસાર વર્તવું, દયા-સત્ય-શીલ-સંતોષ-ક્ષમાદિક સદ્ગુણોનો સદા ય આદર કરવો; તેમ જ કોઈને કદાપિ દગો ન દેવો.

૪૦. વિષય-કષાયાદિ-પ્રમાદ સમો કોઈ શત્રુ નથી અને સદ્ગુણ સેવા-આદર સમો કોઈ હિત-બંધુ નથી.

૪૧. બ્રહ્મચારી-મુમુક્ષુઓએ બ્રહ્મચર્યની નવ વાડો યા દશ સમાધિસ્થાનો સેવવા માટે નિરંતર અધિક આદર કર્યા કરવો.

૪૨. નવ ચંદ્રવા-પાણીયારા ઉપર, ચુલો-ઘંટી-ખાડણીયા ઉપર, વલોણાની જગા ઉપર, લોજનસ્થાને, શયનસ્થાને, સામાયિક પૌષધાદિક ધર્મક્રિયા કરવાના સ્થાનકે, તથા દેહરાસરે બાંધવા. વળી એકાદ ક્ષાલતું વધારાનો પણ રાખી મૂકવો.

૪૩. શ્રેણિક, સુપાર્શ્વ, પોટિલ, ઉદાયી, શંખ, શતક, દઢાયુ, સુલસા અને રેવતી શ્રાવિકા એ નવ જણાએ શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં તીર્થ કરનામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું જાણી આપણે પણ ધર્મ-આરાધન કરવામાં બનતો પુરુષાર્થ સેવવો.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૪, પૃ. ૫૫.]

સુભાષિત સંગ્રહ.

૧. જેમ પુષ્પ મધ્યે રહેલો લમર તેમાંનો સાર (રસ) ગ્રહણ કરી લે છે તેમ સર્વ કાર્ય-પ્રસંગે બુદ્ધિમાન પુરુષ શાસ્ત્રોમાંથી સાર ગ્રહણ કરી લે છે.

૨. કીડીનું સંચયું જેમ તેતર ખાઈ જાય છે તેમ અનેક પાપારંભદ્વારા કૃપણે સંચય કરેલ ધનની પણ એવી જ દુર્દશા થાય છે.

૩. શાલિભદ્રનું પુન્ય આશ્ચર્યકારક જાગ્યું. પ્રાપ્ત સમૃદ્ધિનો ભોગ-ઉપભોગદ્વારા ઉપયોગ કરી, છેવટ વિરક્તદશા પામીને તે સર્વનો જોત-જોતામાં ત્યાગ કરી તેઓ શ્રેષ્ઠ દેવગતિ પામ્યા.

૪. અધોર પાપ કરનારા ચિલાતીપુત્રે ફક્ત સદ્ગુરુયોગે ઉપશમ, વિવેક અને સંવરનો જ આશ્રય લઈ, ફક્ત અઢી દિવસમાં થયેલ વિવિધ વેદનાને સમભાવે સહન કરી પોતાની ગતિ સુધારી.

૫. દૃઢપ્રહારીએ છ માસ સુધી વિવિધ ઉપસર્ગો-પરીસંહોને સમભાવે સહન કરી પોતાના આત્માને સર્વ કર્મથી મુક્ત કર્યો.

૬. સમભાવે રહી લેશમાત્ર ખેદ કર્યા વગર પ્રાપ્ત સુખ-દુઃખ સહન કરી લેવાય તે સિંહવૃત્તિ અને તેવે પ્રસંગે હર્ષ-શોક સેવી મનની સમતોલ વૃત્તિ ખોઈ દેવાય તે શ્વાનવૃત્તિ કહેવાય છે.

૭. ધર્મશીલ લાગ્યશાળીના સર્વ મનોરથો સહેજે ફળે

છે અને અધર્મશીલ દુર્લાગીના મનોરથો અપૂર્ણ રહી તે દુર્ગતિદાયક થાય છે એટલે ધર્મશીલ સદ્લાગીની સહ સદ્ગતિ થાય છે એમ જાણી, પ્રમાદ તણ ધર્મસેવન કરવું.

૮. સહુ સુજોએ પાપકરણીનો ધનતો અનાદર કરવો.

૯. જ્ઞાની જગતદશામાં રહી બે ઘડીમાં ઘણું કર્મનો ચૂક કરી શકે છે.

૧૦. અજ્ઞાની જીવો ગમે તેવી આકરી ધર્મકરણી કરે પરંતુ સાધ્યશુદ્ધિ-લક્ષશુદ્ધિ ન હોવાથી તે તેવો લાલ પામતા નથી.

૧૧. સત્યથી પાવન થયેલ વાક્ય વહવું, વસ્ત્રથી ગાળે શુદ્ધ જળનું પાન કરવું, ચાલતાં જયણાયુક્ત દષ્ટિ રાખી પગલું મૂકવું અને મનશુદ્ધિયુક્ત સરલભાવે ધર્મકરણી કરવી.

૧૨. નિદ્રા, આળસ, મૈથુન ને ભોજન વધાર્યાં વધે છે ને ચેતનને મૂર્છિત કરે છે. સંયમવાન તેમને કાળમાં રાખી સુખી થાય છે.

૧૩. જેને ભવિતવ્યતા અનુકૂળ હોય તેને યોગ્ય પુરુષાત્તનાદિક યોગે કાર્યસિદ્ધિ શીઘ્ર ને સહેજે થવા પામે છે.

૧૪. જેમ બને તેમ સત્કરણીમાં યોગ્ય પુરુષાત્તન ફેરવવાથી અન્ય અપેક્ષિત કારણો મળી રહે છે ને કાર્યસિદ્ધિ થાય છે માટે કંટાળ્યા વગર-ખેદ રહિત સ્વહિતમાર્ગે વિચરવું.

૧૫. મદ-વિષય-કષાય-નિદ્રા ને વિકથાદિક પ્રમાદ દુર્ગતિમાં રખડાવ્યા કરે છે તેમને કાળજી રાખી દૂર કરવા.

૧૬. સંસારમાં ખડતા જીવોને ભારે સહાયક અને મોહાંધકારને ટાળવા સમર્થ એવું સત્ય જ્ઞાન સૂર્ય સમાન પ્રકાશક છે.

૧૭. પવિત્ર આત્મલક્ષથી ધર્મસાધનમાં જોડાવું જોઈએ.

૧૮. નવકાર મહામંત્રનું, શત્રુજય જેવો ગિરિરાજનું અને શ્રી આદિનાથદેવનું દૈવ આલંબન ગ્રહણ કરવાથી જોડો પાર થઈ શકે છે.

૧૯. આત્મલક્ષ સુધારવા નવકારનું ધ્યાન-ચિન્તન કરવાથી ઘણો વધારે લાભ થઈ શકે છે, તેથી તેમાં જ્ઞાનપૂર્વક ચિત્તને જોડવું.

૨૦. એક નવકારના ધ્યાનથી પણ ઘણાં પાતિક તૂટે છે, તો પછી તેનો સવિશેષ આદર કરવાથી ઘણો લાભ થઈ શકે એ ચોક્કસ વાત છે.

૨૧. એક એક ઇન્દ્રિયના વિષયને વશ થયેલા પ્રાણીઓના પણ ખૂરા હાલ થાય છે તો પછી પાંચે ઇન્દ્રિયોને વશ પડેલા જીવોનું શું કહેવું ? તેથી જ તેને વશ નહીં થતાં પોતાને વશ કરવી.

૨૨. નિવૃત્તિ પામેલા ગૃહસ્થોને જિનપૂજાદિક ઠીક ઉપકારક થઈ શકે છે. સામાયિક, પૌષ્ઠમાં સમભાવ કેળવી શકનાર મહાનુભાવોને તે ભાવપૂજાદિક ખૂબ નિર્જરારૂપ થાય છે, તેથી તેમને ખરા સંત-સાધુજનોની પેઠે દ્રવ્યપૂજાની જરૂર રહેતી નથી.

૨૩. પાત્રતા મેળવ્યા વગર દ્રવ્યપૂજાનો અનાદર ન જ કરતાં તેમાં યોગ્ય આદર રાખી તેવી પાત્રતા વધે તેવું લક્ષ રાખવું.

૨૪. અંગશુદ્ધિ, વસ્ત્રશુદ્ધિ, મનશુદ્ધિ, ભૂમિકાશુદ્ધિ સાથે જ પૂજાનાં ઉપગરણની શુદ્ધિ તરફ અને ન્યાય દ્રવ્ય તરફ ઠીક આદર રાખનારને અને વિધિમાર્ગની શુદ્ધિ સેવનારને સારો લાભ થઈ શકે છે.

૨૫. દ્રવ્યપૂજાદિ દરેક પ્રસંગે અવિધિદોષ સેવનારને તે

કરણી લાગ્યે જ પૂર્ણ દ્રુગદાયક થઈ શકે છે, માટે વિધિમાર્ગનું અધિક આદરથી સેવન કરતા રહી અન્ય જનોને પણ માર્ગદર્શક બનવું.

૨૬. દેવપૂજા, સદ્ગુરુસેવા, સ્વાધ્યાય, સંયમ, તપ અને દાન એ ષટ્કર્મ ગૃહસ્થજનોને હમેશાં કરવાનાં કહ્યાં છે.

૨૭. વિનય બહુમાન સાથે ગુરુકૃપાનો લાભ લેવા ચૂકવું નહીં.

૨૮. વિનય રહિતને ધર્મકરણી લાગ્યે જ દ્રુગે છે.

૨૯. વિનય જૈનશાસનનું મૂળ હોવાથી તેમાં વિશેષ આદર કરવો.

૩૦. દરેક ધર્મકરણીમાં કે વ્યવહારમાર્ગમાં તે વિનય સહાય કરે છે.

૩૧. તેથી જ શુદ્ધ દેવ, ગુરુ ને સાધર્મીજનોનો બને તેટલો વિશેષ આદર કરવો, અનાદર તો ન જ કરવો.

૩૨. બને તેટલી આજ્ઞારાધના તરફ લક્ષ રાખવું, વિરાધના તો ન જ કરવી. જેથી જીવનું લક્ષ સુધરવાનું સુલભ થાય તેમ આદરથી વર્તવું.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૨, પૃ. ૨૨૬]

સુભાષિત પદ સંગ્રહ.

૧. પાંચ પ્રકારના શૌચ-પવિત્રભાવ:-સત્ય, તપ, ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ, સર્વ પ્રાણી પર દયા અને જળશૌચ એ પાંચ શૌચ કહ્યા છે.

૨. જગત કુટુંબ-‘આ મારું અને આ પરાયું’ એવી ગણના ક્ષુદ્ર જીવોની હોય છે. ઉદારચરિત્ર આત્માઓને તો સારી આલમ કુટુંબરૂપ હોય છે.

૩. દેવાંશી કોણુ હોય છે ?:-દેવપૂજા, દયા, દાન, દાક્ષિણ્ય, દક્ષતા-ડહાપણુ અને મન-ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબૂ રાખનાર દેવાંશી કહેવાય છે.

૪. ચાર પ્રકારનો ધર્મ-સુપાત્રે દાન, નિર્મળ શીલ, વિવિધ તપ અને શુભ ભાવના એ ચાર પ્રકારના ધર્મને મુનિજનો વખાણુ છે.

૫. અભયદાન-કોઈ પણ મનુષ્ય ગમે તેટલા પ્રકારનું દાન દે પણ તે જીવ-દયાને ન પહોંચે.

૬. ક્ષમા-સુદ્ધ આત્મા અપકારી ઉપર વિશેષે કરુણા દાખવે. જેમ કોપવશ ડંશ દેનારા ચંડકોશીયા ઉપર વીર પ્રભુએ દાખવી હતી તેમ.

૭. કષાયજય-એક દિવસનો જ્વર છ માસનું તેજ-ખળ હરી જાય છે; પણ ક્રોધ-કષાય તો કોડો પૂર્વનું સંચેલું સુકૃત હરી લે છે; માટે તેવા કષાયોનો જય કરવો.

૮. પવિત્ર શું ?:-ભૂમિગત પાણી પવિત્ર, પતિવ્રતા નારી પવિત્ર અને ધર્મશીલ રાજા પવિત્ર લેખાય છે તેમ બ્રહ્મચારી સદા પવિત્ર લેખાય છે.

૯. અભંગ વ્રત-ગુરુમહારાજની સાક્ષીએ અંગીકાર કરેલું વ્રત પ્રાણાન્તે પણ ભાંગવું નહીં; કેમકે વ્રતભંગ અતિ દુઃખદાયક નીવડે છે, જ્યારે પ્રાણુ તો જન્મોજન્મમાં નવા સાંપડે છે.

૧૦. મોક્ષ શાથી દૂર ?:-દેહરૂપી કારાગૃહમાં ચાર કષાયો ચાર ચોકીદાર સમા છે. જ્યાંસુધી તે દુષ્ટ દોષો જાગતા છે ત્યાં સુધી મોક્ષ દૂર છે.

૧૧. દુર્લભ શું ?:-સેંકડોમાં કોઈક શૂરો જાગે, હજારોમાં

કોઈક પંડિત થાય અને લાખોમાં કોઈક ખરો વક્તા બને; પરંતુ ખરો દાતા તો એથી પણ હુર્લેલ છે.

૧૨. મનુષ્ય જન્મની અસાર્થકતા—દીન-અનાથને ઉદ્ધર્યા નહીં, સાધર્મી જનોની સાચી સેવા-લક્ષિત કરી નહીં અને વીતરાગ પરમાત્માને નિજ હૃદયમાં ધાર્યા નહીં તો મનુષ્ય જન્મ એળે ગુમાવ્યો જાણવો.

૧૩. ત્રણ પ્રકારના પાત્ર-સંત-સાધુ ઉત્તમ પાત્રરૂપ, વ્રતધારી સુશ્રાવક જનો મધ્યમ પાત્રરૂપ અને વિરતિ (વ્રત-નિયમ) વગરના સમ્યગ્દૃષ્ટિ જનોને જઘન્ય પાત્રરૂપ જાણી તેમનો યથાયોગ્ય આદર કરવો.

૧૪. પર્વપ્રશંસા—ચતુર્દશી, અષ્ટમી, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમા તેમજ રવિસંક્રાન્તિ એ પર્વદિવસો કહ્યા છે. પ્રથમની ચાર પર્વતિથિઓ તો ચારિત્ર-આરાધનની તિથિઓ તરીકે જૈન દર્શનમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. એ પર્વતિથિઓમાં ઇચ્છાનિરોધરૂપ તપ કરનારા આત્માર્થી મુમુક્ષુજનો અધિક લાભ પામે છે, તેથી વિપરીત સ્વચ્છંદે ચાલનારા ઉક્ત પર્વની વિરાધના કરવાથી ઉભય લોકમાં હાનિ પામે છે, એ વાત યાદ રાખવી.

૧૫. મૂર્ખતાની નિશાની—શકંતાવડે ધર્મ, કપટવડે મિત્રાઈ, પરોપતાપવડે સમૃદ્ધિ, વગર મહેનતે વિદ્યા અને કઠોર વચનાદિક વર્તનવડે નારીની વાંછના કરનારાઓને પ્રગટપણે મૂર્ખ જ લેખવવા.

૧૬. ખરો શૂરવીર કોણ ?—ઇન્દ્રિયાદિક ચોરોથી પોતાનું આત્મધન સુરક્ષિત રાખી શકે છે, ગફલતથી કે પ્રમાદથી હુંટાવા દેતો નથી તે જ ખરો શૂરવીર છે.

૧૭. રક્ષક શત્રુ કેવી રીતે બને છે ?—કરજ કરતો પિતા શત્રુ, બલિચારિણી માતા શત્રુ, લજ્જા-મર્યાદા વગરની રૂપવંતી નારી શત્રુ, તેમજ મૂર્ખ-અભણ પુત્ર શત્રુરૂપ બને છે, એ વાત સહુએ યાદ રાખવી.

૧૮. જનનીને ભારભૂત કોણ ?—જે પૂર્વજોની કીર્તિને અને પુન્યને વધારે નહીં (પણ ઘટાડે) તેવા કલેશકારી પુત્રવડે માતાને શું લાલ ? એવા પુત્ર તો માતાને ભારભૂત જ છે.

૧૯. આગમની આવશ્યકતા—મિથ્યાત્વી જનોથી વ્યાપ્ત અને સાક્ષાત્ જિનેશ્વરના વિરહવાળા તેમજ કેવળજ્ઞાની વગરના આ કલિકાળમાં વીતરાગ પ્રભુએ પ્રરૂપેલા આગમનો જે આધાર ન હોત તો લબ્યજનોને વસ્તુતત્ત્વનો બોધ શી રીતે થઈ શકત ?

૨૦. તીર્થપ્રશંસા—અન્ય સ્થાને (અન્ય ક્ષેત્રે) કરેલું પાપ ધર્મસ્થાને (તીર્થક્ષેત્રમાં) સમુચિત તપ, જપ, વ્રત, નિયમાદિક સાધનોવડે છૂટી શકે છે, પરંતુ ધર્મસ્થાને (તીર્થક્ષેત્રે) મોહવશ બનીને કરેલું પાપ વજ્રલેપ જેવું બને છે, તે કોઈ રીતે છૂટી શકતું નથી—એમ સમજી ધર્મસ્થાનકે-તીર્થક્ષેત્રે સેવાનો લાલ લેવા ઈચ્છનારા ભાઈ-બહેનોએ અધિક સાવધાનતા રાખવી.

૨૧. ગુણીના સંગથી ગુણુ થાય છે—ગુણની કદર કરનાર ગુણીને પામીને ગુણુ ગુણુરૂપ થાય છે અને નિર્ગુણીને પામીને તે ગુણુ દોષરૂપ થાય છે. જુઓ મિષ્ટ જળવાળી નદીઓ ખારા સમુદ્રને પામી (તેમાં લળી) ખારી બની જાય છે.

૨૨. વિષયાસક્તિથી થતી હાનિ—સંસારપાશમાં ફસાઈ રહેવું, નરકમાં લાંબો વખત વિવિધ દુઃખ સહન કરવાં, સજ્જનોમાં હાંસી, ધર્મ-પુન્યનો નાશ, પરંતુ દાસપણું

અને અપજ્ઞાનો વિસ્તાર-એવી આપત્તિઓ વિષયાસક્તિથી છુટોને આવી પડે છે; તેથી જ સુવિવેકી જનો તેવી વિષયાસક્તિ તણને સુખી થાય છે.

૨૩. દુઃખની અવધિ:-ખાળવયમાં ખાળકોને માતાનો વિયોગ (મરણ), યૌવનવયમાં ભાર્યાનો વિયોગ (મરણ) અને વૃદ્ધ અવસ્થામાં પુત્રનો વિયોગ (મરણ) થવા જેવું ખીન્નું એકે મહાન્ દુઃખ નથી.

૨૪. વકારમાં પ્રવીણ કોણ ?-વ્યાપાર, વેદ (શાસ્ત્ર), વાદ, વિજ્ઞાન, વિનય અને વ્રત એ છ વકારવડે બુદ્ધિમાન પ્રવીણ બને છે.

૨૫. લઘુતા ત્યાં પ્રભુતા-નમે તે પ્રભુને ગમે. એક વેંત નમે તો બીજો હાથ નમે. વિનય-નમ્રતાયોગે કાર્ય સરલ થાય છે.

૨૬. અદારે પુરાણોનો સાર:-અદારે પુરાણોમાં સારસ્વ વ્યાસજીનાં બે વચન ખાસ ધ્યાન બેંચે છે. સુસુક્ષ્મોને ખાસ બોધ લેવા લાયક છે. તે એ કે-પરોપકાર પુન્ય માટે થાય છે અને પરપીડા પાપને માટે થાય છે.

૨૭. નરક સમું રાજ્ય કેયું ?-જેમાં રાજ્યાદિના જીલમને લીધે રહેવા મન વધે નહીં, જ્યાં પ્રિય (ઇષ્ટ) પ્રાપ્તિ થવા પામે નહીં તથા જ્યાં વસતાં સદા પરાધીનતા લોગવવી પડે તે રાજ્યને નરક સમું સમજી તજવા યોગ્ય કહ્યું છે.

૨૮. સ્વભાવભેદ:-જો કે એક તળાવમાં સર્પ તથા ગૌ પાણી પીએ છે, છતાં તે જ જળ સર્પમાં ઝેરપણું અને ગૌમાં દૂધપણું પરિણમે છે.

૨૯. ભાર્યા કેવી હોવી જોઈએ ?-જુદા જુદા કાર્યપ્રસંગે

સલાહકાર મંત્રી સમી, નિયમિત કામ કરવામાં સાવધાન દાસી સમી, લોજનાદિ સામગ્રી પ્રેમપૂર્વક પીરસવામાં માતા સમી, શય્યાદિક સામગ્રી પૂરી પાડવા રંભા સમી, પોતાના પ્રિય પતિની પ્રસન્નતા અથવા અનુકૂળતા જાળવનારી અને ક્ષમાવડે પૃથ્વી સમી સહનશીલ-એ છ ગુણવાળી ભાર્યા કુળનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે.

૩૦. આવી નારી પુન્યયોગે પ્રાપ્ત થઈ શકે ?-સતી (પતિવ્રતા), સુરપા, સુશીલા, સહુને વહાલી લાગે તેવી, વિનયવંતી, પતિને મનગમતી, સરલ સ્વભાવી, તેમજ સદાચારના વિચારમાં સદા કુશળ એવી સુગુણી સ્ત્રી માણસોને પુન્યયોગે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

૩૧. જીવહયા-પ્રશંસા:-જીવહયા ધર્મનું મૂળ છે. જ્યાં (જેમાં) જીવહયા નથી તેનું શ્રુત પાતાલમાં પેસી જાયો, ચતુરાઈ વિલય પામો અને બીજા ગુણો અલોપ થાયો ! જીવહયાવડે જ તે બધા સાર્થક છે.

૩૨. પાપની અધિકતાથી:-સાધુ, સ્ત્રી, બાલ અને વૃદ્ધોની કોઈપણ પ્રકારે સતામણી કરવાથી અને તીર્થોને ઉદ્ધંધી જવાથી અનાદરને કારણે ચાલતું વિમાન અટકી સ્થિર થઈ જાય છે. તાત્પર્ય કે પૂર્વોક્ત સાધુ-સંત વિગેરેને કોઈ રીતે પીડા ઉપજાવવી નહીં તેમજ તીર્થની પવિત્ર ભૂમિને અનાદરથી ઉદ્ધંધીને આદ્યા જવું નહીં, પણ તેમની બનતી સેવા કરવી.

૩૩. નારીસંગથી થતા દોષ-નારીને તાકી તાકીને જોવાથી ચિત્ત ચોરાય છે, સ્પર્શ કરતાં બળહાનિ થાય છે અને સંગમ કરતાં વીર્યહાનિ થાય છે.

૩૪. ભાગ્યપ્રશંસા:—સર્વત્ર ભાગ્ય ફળે છે; વિદ્યા અને પુરુષાર્થ ફળતાં નથી. જુઓ ! સમુદ્ર-મંથનથી હરિ લક્ષ્મીને અને હર-મહાદેવ વિષને પામ્યા.

૩૫. કર્મની પ્રધાનતા:—કૃતકર્મોતું જ પ્રધાનપણું છે ત્યાં શુભ થઈ શું કરે ? રાજ્યાભિષેક માટે વશિષ્ઠે લગ્ન બેઠા દીધા છતાં રામને તે લગ્ને વનવાસ સેવવો પડ્યો.

૩૬. આવકની વ્યાખ્યા:—જીવાજીવાદિક તત્ત્વાર્થ ચિન્તનથી જે ખરી શ્રદ્ધા ધારણ કરે છે, સઠેકાણે ધનનો કાયમ સદ્વ્યય કરે છે અને સુસંત સાધુની સેવાથી પાપને દૂર કરે છે તેવા સુકૃતિ જનોને અદ્યાપિ શ્રાવક નામથી સંખ્યાધવામાં આવે છે.

૩૭. કામ-નિંદા:—કામ કામીજનોને નરકમાં લઈ જવા હત સમો, અનેક કળોનો સાગર, આપદાદિપ લતાનું મૂળ અને પાપવૃક્ષને પોષનાર છે. ગૃહસ્થને ધર્મ, અર્થ અને મોક્ષ ગૃહસમાન આદરપાત્ર છતાં તેમાં પ્રવેશ પામીને કામ ઉદરની પેઠે તે ત્રણેને ખાણી-ખોદી કાઢે છે.

૩૮. અધર્મ-નિંદા:—ચક્રવર્તી જેવો પણ અધર્મ-અન્યાય યોગે નીચ યોનીમાં અવતરે છે. ઉત્તમ કુળમાં જન્મ પામ્યા છતાં ધર્મ-સંખલ વગર જીવ જન્માંતરમાં દુઃખે પેટ ભરી શકે છે. ધર્મહીન બ્રાહ્મણ પણ નિત્યે પાપાનુબંધ કરતો, ખિલાડાની જેવી નીચ વૃત્તિ સેવતો છેવટે સ્લેષ્ઠ યોનિઓમાં જઈ અવતાર લે છે. ધર્મસેવનવર્જિત જીવને ખિલાડાદિકની યોનિઓમાં અનેક વખત અવતાર લેવા પડે છે તેમજ ધર્મહીન

જીવ વિષ્ણુદિકમાં કૃમિપણે વારંવાર અવતરે છે, ત્યાં તેમને કુકડાદિક ચાંચ અને પાંખવતી તાડન કરતા રહે છે.

૩૯. પાપકર્મનાં પ્રત્યક્ષ ફળાઃ—જળચર, સ્થલચર અને ખેતરોના લવોમાં પ્રત્યક્ષ અનેક પ્રકારનાં મરણાંત કષ્ટો અનુભવાતાં જોવાય છે, છતાં જીવને તેથી ત્રાસ-વૈરાગ્ય કેમ પેદા થતો નથી ?

૪૦. વિશ્વાસઘાતઃ—વિશ્વાસે રહેલાને ઠગવામાં શી ચતુરાઈ? ખોળામાં બેસી સૂતેલાને હથુનારની શી મર્દાનગી લેખાય ?

૪૧. મિત્રદ્રોહીઃ—બ્રહ્મઘાતક (કદાચ) પાપથી યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્તયોગે મૂકાય પણ મિત્ર કે ગુરુદ્રોહી મનુષ્ય પાપથી મુક્ત થઈ શકે નહીં.

૪૨. નરકગામીઃ—મિત્ર(કે ગુરુ)દ્રોહી, કૃતઘ્ની, ચોરી કરનાર અને વિશ્વાસઘાતી એ ચારેને કાયમ નરકગામી કહ્યા છે.

૪૩. દાનમહિમાઃ—જો કલ્યાણને ઇચ્છતો હો તો સુપાત્રોમાં દાન દે. ગૃહસ્થ દાનવડે શુદ્ધ થાય છે, પાપથી હળવો થાય છે.

૪૪. કેવું શકુન ફળે ?—જેવું અકસ્માત્ થયેલું શકુન ફળે તેવું બુદ્ધિપૂર્વક યોજેલ શકુન ફળદાયક નીવડે નહીં.

૪૫. દેવગુરુના પસાયે—મનની વાત પણ જાણી શકાય છે.

૪૬. વિપત્તિનાં મૂળ દુર્જનોઃ—વિષ, વિષયલોગ અને સર્પાદિકને સેવ્યા છતાં તેઓ જીવલેણ નીવડે છે. તૃષ્ણા જેવો કોઈ મોટો વ્યાધિ અને સંતોષ સમું કોઈ સુખ નથી. અતિ ઉચ્ચ પુન્ય પાપનાં ફળ અહીં આ જન્મમાં જ મળે છે. પ્રાયે લાગ્યહીન જ્યાં જાય છે ત્યાં કંઈ કંઈ આપત્તિ આવી પડે છે.

૪૭. કાયા પાચ્યાની શોભા-સફળતા શાથી ?—કાન શાસ્ત્રશ્રવણ કરવાવડે જ પણ કુંડળ ધારવાવડે નહીં; હાથ દાનવડે પણ કંકણ પહેરવાવડે નહીં; અને કરુણાવંતની કાયા પરોપ-કારોવડે શોભા-સાર્થકતા પામે છે પણ અંદનાદિકના વિલેપન કરવા માત્રથી શોભા પામતી નથી.

૪૮. પરગૃહપ્રવેશ:—ખાસ કારણ વગર જે મૂઠ જનો પરઘેર જાય તે કૃષ્ણપક્ષના અંદ્રનો પેઠે અવશ્ય લઘુતા પામે છે.

૪૯. શાસ્ત્રશિક્ષાહીન:—આળસુ, મંદબુદ્ધિ, સુખશીલ તથા વ્યાધિચસ્ત, નિદ્રાળુ અને વિષયલપટ એ છ જણો શાસ્ત્રશિક્ષા-હીન રહે છે.

૫૦. સમાનની સાથે ઇર્ષ્યા—અદેખાઈ બહુ બૂરી છે—રાજા રાજાને જોઈને, વૈદ વૈદને દેખીને, નટ નટને જોઈને અને લિક્ષુક લિક્ષુકને દેખીને શ્વાનની પેઠે એકબીજાપ્રત્યે ઇર્ષ્યા—અદેખાઈ ધારણ કરે છે.

૫૧. કોના માટે કયું ધન સારું છે ?—બ્રાહ્મણોનું ધન વિદ્યા, ક્ષત્રિયોનું ધન ધનુષ્ય, (શસ્ત્ર) ઋષિ-મુનિઓનું ધન સત્ય, અને સ્ત્રીઓનું ધન ચૌવન લેખાય છે. (તે પણ તેનો વિવેકપૂર્વક ઉપયોગ કરવાવડે સાર્થક થાય છે.)

૫૨. મહાદેવ:—સંકલેશ પેદા કરનારો રાગ અને શમરૂપ ઇન્ધનને બાળનારો કોઈપણ પ્રાણી ઉપરનો દ્રેષ તથા સત્ય જ્ઞાનને આચ્છાદન કરનારો અને અશુદ્ધ આચરણ ઉપજવનારો મોહ જેનો સર્વથા નષ્ટ થયેલ છે તેથી ત્રણ લોકમાં જેનો મહિમા

પ્રસર્યો છે તેને જ મહાદેવ કહેલ છે. દોષ માત્રના નાશથી જેમનામાં અનંત ગુણરાશિ પ્રગટ થયેલી છે એવા વીતરાગ, સર્વજ્ઞ, શાશ્વત સુખના સ્વામી, કિલષ્ટ કર્મ-કલંક રહિત (કર્મમુક્ત થયેલા) તથા સર્વથા દુઃખ-ખંધન વગરના હોવાથી સર્વ દેવોને પૂજનિક, સર્વ યોગીજનોને ધ્યાવા યોગ્ય અને સર્વ નીતિના સર્જનહાર સતા તે મહાદેવ તરીકે વખણાય છે. તેમણે પ્રકાશેલ શાસ્ત્ર સર્વ (ત્રિકોટિ) દોષ રહિત હોય છે. તેમને સેવવા આરાધવાનો ઉપાય સદા ય તેમની આજ્ઞાનું યથાશક્તિ પાલન કરવારૂપ હોઈ, તે નિશ્ચે મોક્ષ-મહાફળને આપનારું છે. સારા-કુશળ વૈદ્યના ઉપચારથી જેમ વ્યાધિનો સર્વથા નાશ થાય છે તેમ ઉક્ત મહાદેવદેશિત અત્યંત હિતકારી પ્રવચનને અનુસરવાથી નિશ્ચે સંસારપરિભ્રમણનો અંત આવે છે. એવા શાન્ત, કૃતકૃત્ય અને સર્વદા મહાદેવ-વીતરાગ પર-માત્માને સાચી ભક્તિથી સદા ય નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો !

૫૩. અતિલોભઃ—કરનારને માથે કાળચક્ર ભમ્યા કરે છે. બુદ્ધો! અતિલોભને વશ થયેલ સુભૂમ ચક્રવર્તી સાગરમાં ડૂબી મુક્યો.

૫૪. પૃથ્વીને કેવળ ભારભૂતઃ—વિદ્યા, તપ, દાન, જ્ઞાન, શીલ અને ધર્મથી હીન જનો આ મૃત્યુલોકમાં માત્ર ભારભૂત જેવા મનુષ્યરૂપે યશુતુલ્ય સમજવા. સુજ્જનોએ ઉક્ત ગુણોનો વિકાસ સાધવો. જોઈએ

૫૫. મનુષ્યની તુલનાઃ—નળળા લોકો વિદ્ય આવવાના ભયથી કોઈ સારું કાર્ય શરૂ કરી શકતા નથી, મધ્યમ પ્રકારના લોકો વિદ્ય આવતાં વિકળ બની આરંભેલ શુભ કાર્યને તણ

દે છે; પણ ઉત્તમ જનો તો વારંવાર વિદ્વેદો આવ્યા છતાં પણ આરંભેલા શુભ કાર્યને વળગી રહે છે; તજતા નથી.

૫૬. નરકે જનાર:—અત્યંત ક્રોધ, કડવી વાણી, તન-મનની દરિદ્રતા, સ્વજનો સાથે વિરોધ, નીચ જનોનો પ્રસંગ અને કુળહીનની સેવા—એ સઘળા નરક પ્રત્યે પ્રયાણ કરનારાઓમાં પ્રગટ ચિહ્નો લેખવાં.

૫૭. શા કામનું ? :—કંઠહીનનું ગીત, ગુણહીનનું રૂપ, દાનહીનનું ધન અને માન-સન્માનહીન એવું લોજન શા કામનું ?

૫૮. લક્ષ્મીનંદનને ખારણે—વયોવૃદ્ધ, તપોવૃદ્ધ, કુળવૃદ્ધ, ને બહુશ્રુત સઘળાએ લક્ષ્મીનંદનને ખારણે ક્રિકરની જેમ ખડા રહે છે. તેમ છતાં ખરી નીતિથી પૈસા પેદા કરનારને તેનો અહંકાર કરવો ન ઘટે.

૫૯. અતિ વર્જીવું:—માન વગરનું લોજન અને ભાષણ મરણ નીપજવે છે એમ સમજી તેમાં મિથ્યાભિમાન રાખવું નહીં.

૬૦. કળથી કામ:—જે કામ બળથી બની ન જ શકે તે કળથી થઈ શકે છે. એથી ધાર્યું કામ સાધી શકાય છે અને લોકમાં હાંસી થતી નથી.

૬૧. સજ્જનનાં આચરણ:—તૃણાને તજી દે, ક્ષમા-સમતાને સેવે, મદ-ઉન્માદને છંડે, પાપકૃત્યમાં પ્રીતિ ન જોડે, સત્યનો સ્વીકાર કરે, સારી પ્રમાણિકતા આદરે, વિદ્વાનોની સેવા-સંગતિ કરે, લાયક જનોનો યોગ્ય સત્કાર કરે, શત્રુઓ સાથે પણ સુદૈહ-શાન્તિ જાળવે, સ્વગુણને ઢાંકે-પ્રગટ કરી

વખાણે નહીં, ઉપાર્જિત કીર્તિનું રક્ષણ કરે અને દુઃખી જનો ઉપર દયા, અનુકંપા કરે એ સજ્જનોનાં લક્ષણ છે.

૬૨. સજ્જન અને દુર્જનમાં તફાવત:—પ્રાક્ષણો લોભ-નવડે, મયૂરો મેઘના ગર્જનવવડે, સાધુઓ પરોપકારવડે અને દુર્જનો પારકી વિપત્તિવડે રાજ થાય છે. દુર્જનો દોષગ્રાહી અને સજ્જનો ગુણગ્રાહી હોય છે. દુર્જનો કાગડા કે ભૂંડ જેવા નીચ સ્વભાવને ધારણ કરનારા હોય છે ત્યારે સજ્જનો હંસ જેવા ઉત્તમ સ્વભાવને ધારણ કરનારા હોય છે. દુર્જનને કરેલો ખોધ કે ઉપકાર ઊલટો પડે છે ત્યારે સજ્જનો કૃતજ્ઞતા સ્વીકારી પોતે પણ તેનો ઉત્તમ માર્ગ ગ્રહી સ્વપરહિતમાં વધારો કરે છે. ‘સજ્જન સુખ અમૃત લવે, દુર્જન વિષની ખાણુ’ સજ્જનોની વાણીમાં સ્વાભાવિક મીઠાશ હોય છે, દુર્જનની વાણીમાં કડવાશ અને કાતિલતા હોવાથી તે સ્વપરને ભારે અનર્થકારી નીવડે છે. સજ્જનો સંતાપ કરનારને પણ ચંદન, શેલડી અને કાંચનની પેઠે લાલ, શાન્તિ અને શીતલતાદિક સમર્પે છે, પોતે દુઃખ સહન કરીને પણ અન્યને સુખ શાતાદિક ઉપજાવવા પ્રયત્ન કરે છે; ત્યારે દુર્જનો વગર કારણે શત્રુતા ધારણ કરે છે.

૬૩. તપનું પરિણામ:—ખરું જોતાં સુખ કે દુઃખ કોઈ દઈ શકતું નથી. સુખ કે દુઃખ કોઈ બીજો આપે છે એવી ખોટી માન્યતા દુર્બુદ્ધિજનિત છે. પૂર્વે કરેલ કર્મ અનુસારે જ સુખ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે (તેમાં બીજા તો કેવળ નિમિત્તરૂપ થાય છે). પૂર્વે કરેલ દુર્ગર્મ નિશ્ચે તપવડે ઓછું થઈ શકે છે.

૬૪. બુદ્ધિશાળી આટલી વાતને ગોપવે છે:—અર્થ—નાશ, મનનો તાપ-સંતાપ, ઘરનું દુશ્વરિત્વ, કોઈ ઠગી ગયું

હોય તે વાત તથા કોઈએ કરેલ અપમાન. એટલી વાતો ડાહ્યો-ગંભીર માણસ જાહેર થાય એમ પ્રકાશતો નથી.

૬૫. ખૂટી પાંડિતતા કઈ ? :-સ્વપરહિતકાર્યમાં જેની મતિ સ્થિર પરિણામદર્શી રહેતી હોય તેની જ પાંડિતતા અહીં સાચી લેખવવી. બાકીનાને શુકપાઠી સમ પુસ્તકનો પાઠ કરી જાણનારા સમજવા.

૬૬. ગુરુની અવજ્ઞા-આશાતના કરવાથી કેવી ખૂટી દશા થાય છે ? -કલ્યાણકારી એવા એક અક્ષર કે પદને પ્રેમ-પૂર્વક દેનાર પરોપકારી આત્માને જે ગુરુ તરીકે આદર-સત્કાર કરતો નથી, ઊલટો એમનું અપમાન-અવજ્ઞા આશાતનાદિક કરે છે તે સેંકડો વાર શ્વાનયોનિમાં અવતરી, ચાંડાલયોનિઓમાં જન્મી ભારે તિરસ્કારપાત્ર બને છે.

૬૭. પૂર્વ પુન્યનાં ફળ આવાં હોય છે :-જેણે પૂર્વ જન્મમાં પુણ્ય પુન્ય-સુકૃત કર્યું હોય છે તેને ભયંકર અટવી શ્રેષ્ઠનગરી સમી, સર્વ મનુષ્ય તેને અનુકૂળપણે વર્તનાર, અને સઘળી પૃથ્વી ઉત્તમ રત્નનિધાનથી સંપૂર્ણ થઈ પડે છે, એમ સમજી સહુએ સુકૃત્ય-કરણી શુદ્ધપ્રેમપૂર્વક કરી સ્વપરઉપકાર કરી લેવા સાવધાનપણે વર્તવું જોઈએ. જૈનધર્મને અનુસરનાર દરેકે આટલી હિતશિક્ષા અવશ્ય આદરવી જોઈએ. અન્ય કોઈ જીવને નાહક પીડા-પ્રતિકૂળતા થાય તેવું વર્તન તજી દિલમાં દયા-કોમળતા રાખવી જોઈએ. અન્ય જીવને સ્વઆત્મા સમાન લેખી તેની સાથે પ્રતિકૂળપણે ન વર્તતાં તેને સુખ-શાન્તિ ઉપજે તેમ વર્તવું જોઈએ. પ્રિય, પથ્ય અને સત્ય વચનવડે બને તેટલું સ્વપરહિત કરવું જોઈએ. પરજનોએ આણુદીધેલી,

અણુહકની કોઈ પણ પરાઈ વસ્તુ તેમને છેતરીને લેવી નહીં જોઈએ. પરસ્ત્રી અને વેશ્યાગમનથી સર્વથા વિરમવું જોઈએ અને વિવાહિત સ્વસ્ત્રી સાથે પણ ખૂબ સંતોષથી વર્તવું, પણ તેને કોઈ રીતે ત્રાસ-અસમાધિ ઉપજે એવી પ્રવૃત્તિ રાખવી જોઈએ. ધન-ધાન્યાદિક નવવિધ પરિગ્રહની અધિક મૂર્છા-મમતા તજીને તેની જરૂર જણાય તેટલી યોગ્ય મર્યાદા ખાંધી તેનું ઉદ્ધવન કરવું જોઈએ નહીં. અને માંસ, મદિરા, મધ, માખણ અને રાત્રિ-લોજનાદિક અલક્ષ્ય વસ્તુનું સેવન-લક્ષણ કરવાનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ. ઉક્ત બાળતમાં દવાદારુના મિષે તથા વિવેક ને લવલીરુતાદિકની ખામીથી ગૃહસ્થવર્ગમાં તેમજ ત્યાગી સમુદાયમાં પણ શિથિલતા વધતી જોવાય છે તે ખેદજનક છે. લવિષ્યની પ્રજના હિતાર્થે આ પ્રણાલિકા પણ જલદી સુધારી લેવા યોગ્ય છે.

૬૮. કર્મ-શત્રુથી કોઈ સુક્ત થઈ શકતા નથી:- રાજાઓ, વિદ્યાધરો, વાસુદેવો, ચક્રવર્તીઓ, દેવેન્દ્રો અને વીતરાણો પણ કર્મ-રિપુઓથી સુક્ત થઈ શકતા નથી, તો પછી અન્ય સામાન્ય જીવોનું કહેવું જ શું ?

૬૯. શરીરાદિકની અનિત્યતા-ક્ષણભંગુરતા જાણી ધર્મનો આદર કરવો:-ગમે તેના મજબૂત શરીરો પણ અનિત્ય-ક્ષણભંગુર છે અને લક્ષ્મી પણ અસ્થિર (હાથતાળી દઇ ચાલી જાય તેવી ચંચળ) છે અને આયુ જોતજોતામાં પૂરું થઈ જાય એવું નિત્ય ઓછું થતું જાય છે, એમ સમજી શાણા-ચકોર જીવોએ પ્રમાદ તજીને સાવધાનપણે ધર્મનો આદર કરવો. ‘ પાત્ર-સુપાત્રમાં નિઃસ્વાર્થપણે અપાયેલ દાન અનંતગણો લાભ આપે છે. ’

૭૦. ખરા ન્યાયનિપુણનું કર્તવ્ય:—અન્ય નીતિ—નિપુણો અહાય તો નિંદા કરો અથવા તો સ્તુતિ કરો; ધન—સંપદા યથેષ્ટ આવી મળો અથવા તો ચાલી જાયો; આજે મૃત્યુ આવે! અથવા યુગાન્તરે આવે, પરંતુ ધીર પુરુષો ન્યાય નીતિવાળા માર્ગથી એક ડગ પણ અજિત થતાં નથી—નીતિનું ઉદ્ધંધન કરતા નથી. ઉત્તમજનોનું જ જીવિત સફળ હોઈ ઉન્નતિગામી થઈ શકે છે.

૭૧. સજ્જનોના સંસર્ગનું ફળ:—મહાપ્રભાવશાળી સજ્જનોનો સંસર્ગ કેને ઉન્નતિકારક થતો નથી ? જુઓ શેરીનું ગંદું જળ ગંગા નદીના સંગમથી દેવતાઓને પણ વંદનિક બને છે. એ જ રીતે પાપ—દોષથી મલિન આત્મા ઉત્તમ—સાધુ પુરુષોના સંસર્ગથી ભારે ઉન્નતિ પામી શકે છે.

૭૨. દુર્જનોની સંગતિ કરવી નહીં:—મહાભયંકર પર્વતની ઝાડીઓમાં વનચરો સાથે ભમવું સારું, પણ સુરેન્દ્ર ભવનોમાં પણ મૂર્ખજન સંગાતે વસવું સારું નહીં. મૂર્ખ—દુર્જનની સંગતિથી જીવ અધોગતિ પામે છે.

૭૩. નરકનાં ચાર દ્વાર:—પ્રથમ રાત્રિભોજન (પશુની પેટે વિવેક રહિત રાત્રે ગમે તે આરોગવું); બીજું પરસ્ત્રીગમન (પરસ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર), ત્રીજું ષોળ અથાણાનું લક્ષણ (જેમાં અસંખ્ય બેઘન્દ્રિયાદિક જીવોની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ થયા કરે છે) અને ચોથું આહુ, મૂળા, ગાજરપ્રમુખ બત્રીશ પ્રકારના અનંતકાયનું લક્ષણ (જેમાં ક્ષણે ક્ષણે અનંત બાહર વનસ્પતિકાય જીવોની ઉત્પત્તિ ને લય થયા કરે છે). સ્વપર શાસ્ત્રોમાં કંદમૂળાદિકનું લક્ષણ નિષેધ્યું છે. નરકગતિનાં દ્વારભૂત

ઉક્ત ચારે દોષોને સમજીને તજવાથી નરક જેવી નીચ ગતિમાં જવું પડતું નથી.

૭૪. પાત્રતા પ્રમાણે યોધ કરવો:—જેને જે રીતે યોધ થઈ શકે તેને તે રીતે કુશળ ઉપદેશકે યોધ કરવો જોઈએ; તો જ તે સફળ થઈ શકે છે. અન્યથા કરેલો શ્રમ અફળ થાય છે અને ઊલટો અનર્થરૂપ થવા પામે છે.

૭૫. વેશ્યાનો સંગ અગ્નિ-જ્વાળા જેવો છે:—તેની આકર્ષક રૂપાદિકની જ્વાળામાં કામાંધ જનો યૌવન અને ધનને હોમી બેહાલ બને છે.

૭૬. આ પાંચ પિતાતુલ્ય છે:—૧. જન્મદાતા, ૨. પાલક-પોષક, ૩. વિદ્યાદાતા (પ્રેમથી જ્ઞાન-દાન આપનાર), ૪. અભયદાતા અને ૫. ભયમાંથી મુક્ત કરનાર.

૭૭. હાંસીથી કર્મ બંધાય છે:—સહજ સહજમાં બહુ હસવાની ટેવથી જીવો દૈનિક કર્મબંધન કરે છે. જ્યારે તે ઉદયમાં આવે છે ત્યારે રોતાં રોતાં પણ તેનું ક્ષણ ભોગવવું પડે છે જ, એમ સમજી શાણા ભાઈ-બહેનોએ અતિ હસવાની ચા નાહક પારકી હાંસી કરવાની કુટેવ તજી દેવી.

૭૮. સ્વર્ગ સમું સુખ:—પુણ્ય ધન-સમૃદ્ધિ, રાજકુળમાં આજીવન-સત્કાર, અનુકૂળ-પતિના આશયને અનુસરી ચાલનારી ભાર્યા, ધર્મસેવનમાં આદર અને શાણા સજ્જનોની સંગતિ-એ છ વાનાં પૃથ્વી ઉપર પણ સ્વર્ગસમાં સુખદાયક લેખાય છે. સદ્ધર્મસેવનમાં અપ્રમાદ અને પરોપકારરસિક સજ્જનોની સોળતવડે ભવ્યાત્માઓ અત્યુત્તમ લાભ સહેજે મેળવી શકે છે.

૭૬. કુકર્મ-પાપાચરણ કરવાથી પુન્ય-સુકૃત કરણી નષ્ટ-નકામી-નિષ્ફળ થઈ જાય છે એમ સમજી પરિણામદર્શી જીવોએ કુકર્મનો માર્ગ તજી દેવો.

૮૦. સત્ય-શુદ્ધ ધર્મની ઉપાસના વગર સાચું સુખ સાંપડવાનું નથી.

૮૧. સુશાસ્ત્રના પરિચયવડે સુખુદ્ધિજનો સ્વજીવન સફળપણે વ્યતીત કરે છે.

૮૨. પૂર્વપુન્યયોગે પ્રાપ્ત થયેલી શુભ સામગ્રીનો સદુપયોગ કરી લેવો જોઈએ.

૮૩. સાત પ્રકારે ચોર:—ચોર, ચોરને સહાય કરનાર, તેને તેવી ખોટી સલાહ આપનાર, તેની ખાનગી ગુપ્ત વાતને જાણનાર, ચોરાઉ વસ્તુને વેચાતી લેનાર, ચોરને અન્ન અને સ્થાન દેનાર—એ સાત પ્રકારના ચોરો લેખાય છે.

૮૪. આજીવનને વિદ્યા ક્યાંથી વરે? વિદ્યા વગરનાને ધન-પ્રાપ્તિ ક્યાંથી થાય? નિર્ધનને મિત્રો ક્યાંથી સાંપડે? અને મિત્રહીનને જળ ક્યાંથી મળે?

૮૫. સાતે દયાહીન—જૂગારી, કોટવાળ, તેલી, માંસ વેચનાર, શિકારી, રાજા અને વૈદ્ય—એ સાત જણાં પ્રાચ્યે દયાહીન હોય છે.

૮૬. મૂર્ખ આગળ વાણીવિલાસ:—મૂર્ખો આગળ વિદ્વાનોનો વાણીવિલાસ, અંધ સલાસદોની આગળ વેશ્યાના નાચ જોવો નકામો છે.

૮૭. રાત્રિભોજનનો દોષ:—ખાનપાનમાં વગર ઉપયોગે થતો અનર્થ—પેટમાં કીડી જાય તો ખુદ્ધિ હણે, જૂ પેટમાં જાય તો જળોદર થાય, માખી આવે તો વમન થાય અને કરોળીઓ આવે તો કોઠ રોગ થાય. રાત્રે એવી જયણા ઓછી જ પળે, તેથી પરોપકારી જ્ઞાની પુરુષોએ રાત્રિભોજનનો સર્વથા નિષેધ કર્યો છે. વાળ આવે ને ગળે વળગી રહે તો સ્વરભંગ થાય ઇત્યાદિ અનેક પ્રગટ દોષો રાત્રિભોજનને અંગે થવા પામે છે. ઉપરાંત ધૂવડ, કાગ, મંજાર, ગીધ, ર્દેચ્છ, ભૂંડ, સર્પ, વીંછી અને ગોધા જેવાં નીચ અવતારો રાત્રિભોજન કરનારને કરવા પડે છે. શાસ્ત્રકારોએ રાત્રે આહુતિ, સ્નાન, શ્રાદ્ધ, દેવપૂજા, દાન અને ભોજન કરવાનો વિશેષ નિષેધ કરેલો જાણી સહુએ વિવેકથી વર્તવું.

૮૮. સ્ત્રી જાતિના સ્વાભાવિક દોષો:—જૂઠ, સાહસ, માયા-કપટ, મૂર્ખત્વ, અતિભોભતા, અશુચિપણ અને નિર્દયતા એ સ્ત્રી-જાતિના સ્વાભાવિક દોષો કહ્યા છે, છતાં પૂર્વના શુભ સંસ્કારયોગે કંઈક સતી સ્ત્રીરત્નો તેમાં અપવાદરૂપે હોઈ તે તે દોષોથી મુક્ત હોય છે, તેથી જ તેઓ પ્રાતઃસ્મરણીય બનવા પામેલ છે.

૮૯. વિશ્વાસ નહિ કરવા લાયક:—વીજળી જેવી ચંચળ સ્ત્રીઓનો, રાજાઓનો, દુર્જનોનો, સ્વાર્થીજનોનો અને ઠગાઈ કરનારાઓનો શાણા જનોએ વિશ્વાસ કરવો નહીં, તેમનાથી જેમ બને તેમ ડહાપણ વાપરીને ચેતતા-સાવચેત રહેવું; અન્યથા ભૂલથાપ ખાવાથી ભારે દુઃખ આપત્તિના ભાગી થવું પડે છે.

૯૦. લક્ષ્મીનો નિવાસ:—જ્યાં ગુરુજનોને યોગ્ય આદર-સત્કાર થાય છે, જ્યાં ન્યાય-નીતિથી ધન ઉપાર્જન થાય છે અને જ્યાં કલેશ કંકાસ થવા પામતો નથી ત્યાં હે મહાનુભાવ! મારો નિવાસ હોય છે.

૯૧. શ્રેષ્ઠ શુ?—મૌન સેવવું સારું પણ જૂઠું કથન કરવું સારું નહીં; પ્રાણ ત્યાગ કરવો સારો પણ ચાડીખોરના વચનમાં પ્રીતિ-શ્રદ્ધા કરવી સારી નહીં; ભિક્ષા માગી ખાવું સારું પણ પરાયા ધનથી સુખપ્રાપ્તિની કામના સારી નહીં; તેમ જ જંગલમાં વસવું સારું પણ અવિવેકી રાજાના નગરમાં વસવું સારું નહીં; કેમકે તે બધાં ઉભય લોકમાં અનર્થકારી નીવડે છે.

૯૨. સ્વાર્થવશપાણુ:—સર્વે કોઈ સ્વકલ્પિત સ્વાર્થ સાધવા તત્પર જણાય છે. શુદ્ધ સ્વ-અર્થ (પરમાર્થ) સાધવા તત્પર રહેનારા વિરલા હોય છે.

૯૩. સંજ્ઞન દુર્જન વચ્ચે તફાવત:—સંજ્ઞન એકાદ ઉપકારથી કૃતજ્ઞ બની સેંકડો અપરાધો સહી લે છે, પણ દુર્જન તો સામાનો એકાદ અપરાધ ભેઈ તેમના સેંકડો કામ બગાડવાની દુર્બુદ્ધિ ધારણ કરે છે.

૯૪. ખરું ભૂષણુ:—સમ્યક્ જ્ઞાન (વિવેક) એ ત્રીભું લોચન (અંતરમાં પ્રકાશ કરી ખરી વસ્તુસ્થિતિનું યથાર્થ ભાન કરાવનારું), અભિનવ-બીજો સૂર્ય, ચોરાઈ ન શકે ને અખંડ જળવાઈ રહે એવું અપૂર્વ ધન (જે સ્વપરને ખંડુ ઉપકારક થઈ શકે) અને વગર ખોળનું અદ્ભુત ભૂષણ છે.

૯૫. દુસ્ત્યજન્ય:—જે જેની સ્વાભાવિક પ્રકૃતિ છે તે તેનાથી ભાગ્યે જ તબાય છે.

૯૬. બુદ્ધિબળ:—કુશળ બુદ્ધિવાળાનું બળ વખણાય છે; નિર્બુદ્ધિનું નહીં.

૯૭. વિનાશકાળ:—વિનાશકાળે માણસને અવળી (વિપરીત) બુદ્ધિ સૂઝે છે.

૯૮. સંયમના ૧૭ લેદ:—હિંસા, અસત્યાદિ પાંચ આશ્રવોનો ત્યાગ, પાંચે ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, ક્રોધાદિક ચારે કષાયનો જય અને મન-વચન-કાયદંડથી નિવર્તન એ રીતે ૧૭ પ્રકારનો સંયમ સમજી સેવવા યોગ્ય છે.

૯૯. દાનનું ફળ:—મરણ પાછળ દીધેલું અને અન્ય મારફત દીધેલું દાનનું ફળ મળે કે ન મળે; પરંતુ સમજપૂર્વક સ્વહસ્તે દીધેલા દાનનું ફળ જરૂર મળે છે.

૧૦૦. લોકપ્રવૃત્તા:—સજ્જન લોકો મને મારી કુશળ-વાર્તા પૂછે છે, પરંતુ દિવસે દિવસે આયુષ્ય ઓછું થતું જાય છે તો પછી અમને કુશળ ક્યાંથી સંભવે ?

૧૦૧. ભવતારક દાન:—મોક્ષદાયક દાન સુકુશળ જનોએ જરૂર દેવું. સુપાત્રને દાન દીધા વગર પ્રાણીઓ ભવસાગર તરી શકતા નથી.

૧૦૨. ધર્મલાભ:—સર્વ લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ અને વિપત્તિનો અવશ્ય નાશ કરાવનાર સંસારતારક ધર્મલાભ શુભજનો ભક્ત જીવોને પ્રેમથી આપે છે.

૧૦૩. ગીત—નિર્દોષ અને મનોહર ગીત સૌ કોઈને વશ કરે છે, સ્વર્ગાદિક સુખ સમર્પે છે, સર્વને આનંદ ઉપજાવે છે અને સર્વ અર્થને સાધી આપે છે.

૧૦૪. હિંસા—નરકની દ્વિતિકા જેવી હિંસા સમજી જીવોએ સર્વથા ન સેવવી, કેમકે પરને પીડા ઉપજાવનાર પુરુષથી ધર્મ-રાજા દૂર જ રહે છે.

૧૦૫. તરુણુવય નકામી—વાદીવૃન્દને જીતી લેનારી, વિનયવંતને મળી શકે એવી વિદ્યા જેણે મેળવી નથી, અને સ્વપરાક્રમવડે સર્વત્ર યશ-કીર્તિ વિસ્તારી નથી એવા જીવની તરુણુ વય શૂન્ય ઘરમાં દીપકની જેવી નિષ્ફળ જાય છે.

૧૦૬. ઘર શ્મશાન સમુ—જે ઘરમાં પતિ અને પત્ની વચ્ચે નિત્ય દંત-કલહ, કલેશ-કળઓ કે વઢવાડ થયા કરે છે તેનું બધું વાતાવરણ લયંકર બને છે.

૧૦૭. રૂઢી ભાવના—સર્વ પ્રાણીવર્ગ પ્રત્યે મૈત્રીભાવ, ગુણી જનો પ્રત્યે પ્રમોદભાવ, દીન-દુઃખી જીવો પ્રત્યે કરુણા-ભાવ અને નિંદા હિંસાદિક વિપરીત વૃત્તિવાળા જીવો પ્રત્યે ઉદાસીન યા ઉપેક્ષા ભાવ સદા ય મને જાણત રહે એવી નમ્ર પ્રાર્થના પરમાત્મા પાસે આપણે આત્મા કરતો રહે અને એવું શુદ્ધ જીવન જીવવા બદ્ધલક્ષ રહે તો કલ્યાણ થાય.

૧૦૮. જ્ઞાનાવરણી કર્મ કેમ બંધાય છે ?—જ્ઞાનની અને જ્ઞાની જનોની નિન્દા, પ્રદ્રેષ ને ઇર્ષ્યા-અદેખાઈ કરવાથી તેમ જ તેમને ઉપદ્રાવ અને અંતરાય કરવાથી જ્ઞાનાવરણી કર્મ બંધાય છે; તેથી તે તે કાર્યોથી બહુ ચેતતા રહેવું જોઈએ.

૧૦૯. વિષયભોગ—શરૂઆતમાં ભોગવતા મીઠા લાગતા એવા વિષયો પરિણામે કપટીની વાણીની પેઠે સહુને ઠગનારા હોઈ અતિ લયંકર નીવડે છે.

૧૧૦. આયુષ્યાદિકની અસ્થિરતા—આયુષ્ય, ધન અને યૌવન એ ત્રણે વાનાં આ સંસારમાં પરસ્પર હોડ જ કરતાં હોય તેમ શીઘ્ર નાશ પામતા જાય છે.

૧૧૧. સત્ય અને અહિંસાત્મક ધર્મ—આ ભવના ઇચ્છિત સુખ આપવા સાથે સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં પરમ સુખ આપવા સમર્થ જાણી તે ધર્મનું દૃઢપણે સેવન કરવું.

૧૧૨. ખરો ખંધુ—રોગાદિક કષ્ટ સમયે, દુષ્કાળ વખતે, શત્રુના નિગ્રહ સમયે, રાજદ્વારે અને મરણ સમયે જે સહાય કરે છે તે ખરો ખાંધવ જાણવો.

૧૧૩. પરોપકાર માટે—નદીઓ પોતે જળ પી જતી નથી, વૃક્ષો પોતાનાં મીઠાં ફળો પોતે ખાઈ જતાં નથી, તેમ જ મેઘરાજ—વરસાદ પોતે ઉગાડેલા ધાન્યનો ભોગવટો પોતે કરતો નથી; તે પ્રમાણે ઉત્તમ જનોને પ્રાપ્ત થયેલ સંપત્તિ પરોપકારને માટે જ થાય છે.

૧૧૪. ક્રિયાસિદ્ધિ—મહાન્ પુરુષો પોતાના સત્ત્વ-ગુણ-પરાક્રમવડે જ કાર્યસિદ્ધિ કરી શકે છે; તેમને જાણ્ય સાધનની જરૂર ઓછી રહે છે.

૧૧૫. અંગીકૃત—ઉત્તમ સત્ત્વશાળી સજ્જનો ગમે તે ભોગે અંગીકાર કરેલ જાળતનું પ્રતિપાલન કરે છે. સામાન્ય જનોની માફક વિઘ્નાદિ આવતાં બેખાકળા થઈ તેનો ત્યાગ કે ઉપેક્ષા કરતા નથી.

૧૧૬. સુપુત્ર—એક પણ સુપુત્રયોગે સિંહણ સુખે નિર્ભય-પણે સૂઈ શકે છે, જ્યારે ગધેડીને દશ બચ્ચાં થયાં હોય તો પણ તેને ભાર વહન કરવો પડે છે. સુપુત્રની ખરી ઇચ્છા- (કામના) વાળાં દંપતીએ બ્રહ્મચર્ય જેવાં વ્રતમાં કેવું સુદૃઢ રહેવું જોઈએ ? કેવા સુંદર આચારવિચારનું પાલન કરવું જોઈએ ? અને કેવો ઉત્તમ સહવાસ સેવવો જોઈએ ? વિગેરે હિતકારક બોધ માટે ‘બ્રહ્મચર્યવિચાર’ અને ‘શીલનો મહિમા’ વિગેરે પુસ્તકોનું સારી રીતે વાંચન-મનન કરી તેનું યથાશક્ય પરિશીલન-પરિપાલન કરવું.

૧૧૭. ઉચિત વિવેક—રાજાને, દેવશુરને, પાઠકને અને વૈદ્ય તથા નિમિત્તજ્ઞ જેવાને ભેટવા-મળવા જતાં ખાલી હાથે ન જવું, કંઈ ને કંઈ ઉત્તમ ફલાદિક હાથમાં રાખીને જ ભેટવા-મળવા જવું. એમની પાસે ઉત્તમ ફળ ધરવાથી શુભ ઇચ્છિત ફળ પામી શકીએ.

૧૧૮. ચિંતા-(ભાવના)—આત્મકલ્યાણ સાધી લેવાની ચિંતા-ભાવના ઉત્તમ છે, મોહ-મમતાવાળી ચિંતા મધ્યમ છે, કામભોગ સંબંધી ચિંતા અધમ છે, ત્યારે નકામી પરચિંતા અધમાધમ છે. દુર્લભ માનવલવાદિક શુભ સામગ્રી પામી, તત્ત્વજ્ઞ શુરુ મહારાજનો જોગ પામી, સાર તત્ત્વબોધ મેળવી, આત્મકલ્યાણ સાધી લેવાની હાથ આવેલી તક જતી ન રહે તેવી ચિંતા-ભાવના સતત જાગ્રત રાખી એ જ આપણું અવશ્ય કર્તવ્ય છે એમ લેખવવું.

૧૧૯. સ્વાર્થાધિતા—પ્રજા થયેલી સ્ત્રી પતિનો અનાદર કરે છે, પરણેલો પુત્ર માતાનો અનાદર કરે છે, ગરથ પામેલો

(સ્વાર્થ સરેલો) સેવક સ્વામીને ધિક્કાર છે અને સાજો થયેલો-રોગથી સુકાયેલો બાદ દહીં વેંચનો અનાદર કરે છે.

૧૨૦. જૂગટું સર્વ આપદાનું ધામ છે, દુર્બુદ્ધિજનો જૂગટું રમે છે, જૂગટું રમવાથી કુળની પ્રતિષ્ઠા લોપાય છે, અધમજનો તેવા જૂગટાની પ્રશંસા કરે છે.

૧૨૧. સુબુદ્ધિજનો શાસ્ત્રને સ્વપરના બોધ માટે, ધનને દાન દેવા માટે, જીવિતને ધર્મની સેવા માટે અને દેહને પરોપકાર નિમિત્તે ધારી રાખે છે.

૧૨૨. ગણુના-આ અમારું અને આ પરાયું એવી ગણતરી અનુદાર-ટૂંકી બુદ્ધિવાળાની જ હોય છે, ઉદાર બુદ્ધિવાળા તો સારી દુનિયાને સ્વકુટુંબ તુલ્ય લેખે છે.

૧૨૩. પૂર્વકૃત્ય પુન્ય—સર્વ અવસ્થામાં સર્વ સ્થળે પૂર્વ કરેલું પુન્ય જીવની રક્ષા કરે છે.

૧૨૪. હિત વચન—જ્યાં સુધી શરીર સ્વસ્થ-નીરોગી છે, વૃદ્ધાવસ્થા વેગળી છે, પાંચે ઇન્દ્રિયો પરવડી છે અને આવખું પૂરું થયું નથી ત્યાં સુધી આત્મકલ્યાણ સાધી લેવા સુસજ્જનોએ ખૂબ પ્રયત્ન કરી લેવો જોઈએ. ઘર બળવા માંડ્યા પછી તેને ઠારવા માટે ફૂવો ખોદવાનો ઉદ્યમ કરવો નકામો જ લેખાય, તેવા શુદ્ધ હેતુથી જ ગ્રેરાઈ શાસ્ત્રકાર આત્માથી લગ્યાત્મા-ઓને પ્રથમથી જ ચેતવે છે.

૧૨૫. નમસ્કાર મહામંત્ર—જિનશાસનનો સાર અને ચૌદપૂર્વનો સમુદ્ધાર જેવો નમસ્કાર-નવકાર મહામંત્ર જેના મનમાં રમે છે તેને સંસાર-કલેશ શું કરવાનો છે ?

૧૨૬. શીલ સાક્ષાત્ કલ્પવૃક્ષ છે—શીલ—સદાચાર પુરુષોના કુળની ઉન્નતિ કરનારું પરમ ભૂષણરૂપ, અક્ષય એવું નિર્દોષ ધન, સુગતિ અપાવનાર, દુર્ગતિનો નાશ કરનાર એવું સુવિશાલ શીલ પવિત્ર યશને આપનાર—યાવત્ અનંતસુખને દેનાર સાક્ષાત્ કલ્પવૃક્ષરૂપ છે.

૧૨૭. અભય—આ લોકમાં પ્રાણીઓને સર્વ કંઈ દેહાદિક વસ્તુઓમાં કાળકૃત ભય રહેલ છે, કેવળ વૈરાગ્ય જ ભયરહિત છે; છતાં દ્રક્ષ્ઠ આત્માથી જનો જ તેનું સેવન કરે છે.

૧૨૮. સ્ત્રીઓની શીલરક્ષાર્થે—લજ્જા, દયા, ઇન્દ્રિય-દમન, ધૈર્ય, પુરુષવર્ગ સાથે વાતચીત કરવાનો ત્યાગ અને એકાકીપણે જવા આવવા કે રાત્રિવાસાદિ રહેવાનો વિશેષ ત્યાગ કરવાથી શીલનું રક્ષણ થાય છે.

૧૨૯. અનર્થ માટે—યૌવન, ધન, સંપત્તિ, અધિકાર અને વિવેકવિકળતા એમાંનાં એકેકા અનર્થકારી નીવડે છે, તો જ્યાં ગદા સાથે હોય તેનું કહેવું જ શું ?

૧૩૦. શીલલગ્નથી જગતમાં અપજનનો ઢોલ વાગે છે, ગોત્ર ઉપર મશીનો કૂચો દેવાય છે, ચારિત્રનો લોપ થાય છે, અનેક ગુણોનો નાશ થાય છે, સકળ આપદા આવી મળે છે. ત્રૈલોક્યમાં શિરોમણિ એવું શીલવ્રતનું ખંડન કરનાર જનો સંસારચક્રમાં જન્મ-મરણનાં અનંતા દુઃખો પામ્યા કરે છે, તેમનો મોક્ષ-છૂટકારો ક્યાંય થઈ શકતો નથી. શાસ્ત્રમાં પરસ્ત્રી-ગમન અને વેશ્યાગમનનું મહાપાપ વર્ણવ્યું છે. અહીં પ્રત્યક્ષપણે પણ એથી અનેક કષ્ટ-સંકટ સહન કરવાં પડે છે; તેથી

તેવો મહા અનર્થકારી કુછંદ સહુએ અવશ્ય તજવો. બુઝો ! એવા ખોટા છંદથી રાવણુ જેવા રાજવીના કેવા માઠા હાલ થયા ?

૧૩૧. શીલરક્ષાથી થયેલા લાભ—પવિત્ર શીલવ્રતના અખંડપાલનથી સ્ત્રીતાદિક મહાસતીઓ તથા મહાસત્ત્વશાલી સત્તાઓ કેટલી બધી આત્મોન્નતિ પામ્યાં છે ? જે કે તેમને કસોટી પ્રસંગે ભારે પરાક્રમ-પુરુષાતન દાખવવું પડ્યું છે, પરંતુ તેવે પ્રસંગે સુવર્ણની પેઠે વિશુદ્ધ રહેવાથી આજ સુધી તેમનો જશ-પડહ વાગે છે. આપણે પણ તેમનું અનુકરણ કરી પવિત્ર શીલનું પાલન-રક્ષણ કરવું ઘટે છે. જ્યાંસુધી જીવને ખરું આત્મલક્ષ જાગ્યું નથી, આત્મભાન થયું નથી, જડ-ચેતનને ખરાખર નિરાણાં તેમનાં લક્ષણથી જાણ્યાં-પિછાણ્યાં નથી, ક્ષણિક દેહાદિકની મમતાને વશ થઈ મુંઝાઈ ખરી વસ્તુને ઓળખી આદરી શકતો નથી ત્યાંસુધી જ જીવ જ્યાંત્યાંથી પૌદ્ગલિક સુખ મેળવવા દોરવાઈ જાય છે અને શીલ-સંતોષાદિ સદ્ગુણુજનિત સત્ય સુખથી બેનસીખ રહે છે, એમ સમજી સુઝ-સુવિવેકી સજ્જનો શીલાદિક સદ્ગુણુનાં સારી રીતે સેવન કરતા રહે છે અને પરિણામે અખંડ સુખશાંતિ મેળવે છે.

૧૩૨. તત્ત્વવિચારણા જેને જાગતી નથી તેને શાસ્ત્ર-પડનાદિ શું ફળ આપી શકે ? નેત્રહીન-અંધને આરસી શો ઉપકાર કરી શકે ?

૧૩૩. ક્રોધ—ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન-અહંકાર વિનયનો નાશ કરે છે, માયા-કપટ મિત્રાઈનો નાશ કરે છે અને લોભ સર્વનો નાશ કરે છે.

૧૩૪ કામાંધ—ધૂવડ દિવસે દેખતો નથી, કાગડો રાત્રે દેખતો નથી, ત્યારે કામાંધ-કામ-આસક્તિથી અંધ મદોન્મત્ત બનેલો જીવ દિવસે કે રાત્રે દેખતો નથી, હિતાહિતને સમજી શકતો નથી, વિવેકવિકળપણે વર્તે છે.

૧૩૫. પાંચ વકાર—વૈર, વૈશ્વાનર (અગ્નિ), વ્યાધિ, વાદ અને વ્યસન એ પાંચે વકાર વધ્યા છતાં મહાઅનર્થ ઉપજાવે છે.

૧૩૬. પુંશ્ચલી—સ્વપતિને તણ નિર્લજ્જપણે જે પરપુરુષ-ગમન કરે એવી ચપળ ચિત્તવાળી પરસ્ત્રીમાં શો વિશ્વાસ રખાય ? વળી જીવનું જોખમ જેમાં રહેલું છે અને જે પરમ વૈર ઉપજાવે છે તેમજ ઉભયલોક વિકૃદ્ધ છે તે પરસ્ત્રીગમનનું અકાર્ય જરૂર તજવું જોઈએ.

૧૩૭. થોડું પણ જળમાં નાંખેલ તેલ, દુર્જનમાં ગયેલ ગુણ વાત, પાત્રમાં અપાયેલ દાન અને સુખુદ્ધિને શિખવેલ શાસ્ત્ર વસ્તુસ્થિતિથી સહેજે વિસ્તાર પામે છે. તે દરેકમાં પડેલું થોડું પણ બહુ થઈ પડે છે.

૧૩૮. સદાય અશુદ્ધ—કૂડી સાક્ષી ભરનાર, મૃષા-જૂઠું ભાષણ કરનાર, કરેલા ગુણને લોપનાર, અતિ ઘણો રોષ રાખનાર, મહિરાપાન કરનાર અને શિકાર ખેલનાર કદાપિ જળથી શુદ્ધ થઈ શકતા નથી. સેંકડો વાર જળથી ધોયેલા દારૂના ભાજનની જેમ અંતર્ગત દુષ્ટ ચિત્ત સેંકડો ગમે તીર્થજળના સ્નાનવડે પણ શુદ્ધ થઈ શકતું નથી—દુષ્ટ મનની મલિનતા દૂર થઈ શકતી નથી.

૧૩૯. ધર્મસમય—યથાધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ઘેરાયેલ પ્રાણીઓ ચિત્તની શુદ્ધિ કરે એવો શુદ્ધ-અકષાય ધર્મ

સેવી શક્તા નથી. નિર્ધન હોય તે ધનની ચિંતાવડે અને ધનવાન હોય તે ધનની રક્ષા કરવા માટે આકુળવ્યાકુળ રહે છે, સ્ત્રી વગરનો સ્ત્રી મેળવવા ચિંતે છે અને સ્ત્રીવાળો પુત્રાદિકની ચિંતાવડે દુઃખી હોય છે. ધનાદિક સઘળું હોય છતાં કાયમ રોગોવડે પીડાતો હોય છે. એ રીતે કોઈ ને કોઈ જીવ કોઈ ને કોઈ રીતે પ્રાયે સદા ય ખરેખર દુઃખ લોગવતો હોય છે.

૧૪૦. સર્વ ઇષ્ટ—સર્વ ધર્મને વિષે દયા જ, સર્વ ગુણોમાં દાન—ત્યાગ ગુણ, અને સર્વ પ્રિય વસ્તુમાં પ્રાયે પ્રસિદ્ધ અન્ન, ઉપકારી વસ્તુઓમાં મેઘ અને પૂજનિક સ્થાનોમાં માતા અત્યંત ઇષ્ટ ગણાય છે.

૧૪૧. રાજગુણ—દુષ્ટને દંડ, સ્વજન—સજ્જન સેવા, ન્યાયને માર્ગે સદા ય લક્ષ્મી—ભંડારની વૃદ્ધિ, અદલ ઇન્સાફ અને સ્વદેશ-રક્ષા એ પાંચ મુખ્ય કર્તવ્ય—ધર્મ પાળવાના રાજ્યોને માટે કહ્યા છે.

૧૪૨. ધન્ય—ગિરિગુફામાં વસતાં અને પરમ જ્યોતિને ધ્યાવતાં ઉત્તમ મુનિજનોનાં આનંદ અશ્રુઓનું પક્ષીગણો નિઃશંકપણે પાન કરે છે.

૧૪૩. તુલ્ય ફળ—જાતે કરનાર, અન્યની પાસે કરાવનાર, અંતરભાવથી અનુમોદન કરનાર તેમ જ સહાય કરનારને શુભાશુભ કાર્યમાં તુલ્ય ફળ પાણુ મળે છે, એમ પરમાર્થ સમજનારા વદે છે.

૧૪૪. વિષયતૃષ્ણા—હરિ, હર, બ્રહ્મા, ચન્દ્ર, સૂર્ય અને કાર્તિકેય પ્રમુખ જે દેવરૂપ લેખાય છે તેઓ નારીઓનું દાસપણું કરે છે એવી (દુર્જય) વિષયતૃષ્ણાને ધિક્કાર પડો ! ધિક્કાર પડો !!

૧૪૫. દેવોની ઓળખ—જેમનાં નેત્ર મીઠાયા નહીં,

મનથી કાર્ય સાધી શકે, પુષ્પમાળા કરમાયા વગરની રહે અને ભૂમિથી ચાર આંગળ અધર રહે (પૃથ્વીને છબે નહીં) એવા દેવો હોય એમ સર્વજ્ઞો કહે છે.

૧૪૬. ક્ષમા—સહનશીલતારૂપી ખડ્ગ જેની પાસે છે તેને દુર્જન શું કરી શકશે ? તૃણ-ઘાસ વગરની કોરી ભૂમિ પર પડેલો અગ્નિ સ્વયં શમી જાય છે.

૧૪૭. સ્તુતિ યોગ્ય—સર્વ તીર્થંકર દેવોની ગુણસ્તુતિ, શુદ્ધ પ્રેમ તથા ઉદ્ધાસથી કરવી ઘટે તેમ જ સર્વે સિદ્ધ પરમાત્માઓની, ભાવ આચાર્યોની, ઉપાધ્યાયોની તથા સર્વમનુષ્યલોકમાં વિદ્યમાન સકળ સાધુ-મુનિજનોની પણ સ્તુતિ શુદ્ધ પ્રેમ તથા ઉદ્ધાસથી આત્મશુદ્ધિ-નિર્મલતા માટે કરવી જોઈએ.

૧૪૮. જીતવા સુશકેલ છતાં જરૂરનાં—પાંચે ઇન્દ્રિયોમાં રસના ઇન્દ્રિય, આઠે કર્મમાં મોહનીય કર્મ, સર્વે વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રત અને મન-વચન-કાય ગુપ્તિઓમાં મનોગુપ્તિ-આચારે સુશકેલીથી જીતાય તેવાં છે, છતાં બહુ જરૂરનાં છે.

૧૪૯. રાગનું દુર્જયપાણું—વનમાં વનવાસીઓને પણ રાગ-મોહવશ દોષો લાગે છે, રાગ વગર ઘરમાં પણ પાંચે ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહરૂપ તપનો લાલ લઈ શકાય છે. જેના રાગાદિક દોષો શમ્યા છે, તેને વન ઘરરૂપે અને ઘર વનરૂપે લાલ આપે છે.

[આત્માનંદ પ્રકાશ પુસ્તક ૩૩ મું. પૃ. ૨૭૮.
પૃ. ૩૪ મું. પૃ. ૩૭, ૫૪, ૮૦, ૧૦૪, ૧૪૦.]

વીર-ધર્મ પ્રાપ્ત કરવાની કળા-કુનેહ-હહાપણ

વીરજીવન

સમગ્ર સંસારમાં ઊંચામાં ઊંચું જીવન એક મનુષ્યજીવન છે. આત્માનો પૂર્ણ વિકાસ એક કેવળ મનુષ્યપણાના પૂર્ણ વિકાસ ઉપર આધાર રાખે છે. મનુષ્યપણાનો જેમ જેમ વિકાસ થતો જાય છે તેમ તેમ કેવળ-કમળા(મોક્ષલક્ષ્મી) નજદીક આવતી જાય છે, જેથી અનંત જ્ઞાન-દર્શન-સુખસમાધિ અને વીર્ય-શક્તિ પ્રગટ થવા પામે છે. એક વિક્લાનના શબ્દમાં કહીએ તો નીચે સુજળ સાર નીકળે છે. ‘મનુષ્ય અનંત બ્રહ્માંડનો સ્વામી છે. તું જો મનુષ્ય નથી તો મનુષ્ય જન. તું જો દેવ છે તો મનુષ્યજીવનમાં ઊતરી આવ. તું જો પશુ છે તો મનુષ્ય જીવન ઉપર આવી જા. ખરું મનુષ્યજીવન જીવવાનું શિખી લે.’ મહાવીરસ્વામીનું જીવન એ ખરેખર માનવજીવન છે. મનુષ્ય જાતિને માનવજીવનનો ખરો આદર્શ મહાવીર-સ્વામીના જીવનમાંથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. માનવજીવનના અભ્યાસી-એ મહાવીરસ્વામીના જીવનનું શ્રવણ-મનન-પરિશીલન કરવાની પરમ જરૂર છે. જો એ મહાપુરુષના જીવનને આદર્શ જનાવી પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો નિઃસંદેહ આત્મ-સિદ્ધિનો માર્ગ સુલભ થઈ જાય. પ્રભુ મહાવીર એકદમ પ્રભુ નહોતા થયા. તેઓ પહેલાં લૌકિક-સામાન્ય હતા. અભ્યાસ કરતાં કરતાં જ્યારે પુરુષાર્થના શિખરે પહોંચ્યા ત્યારે લૌકિક મટી અલૌકિક (લોકોત્તર) પ્રભુ થયા. એમના પગલે ચાલવું એ મનુષ્ય માત્રનું કર્તવ્ય છે. એમનું જીવન નૈતિક, ધાર્મિક અને પારમાર્થિક તત્ત્વોના

ઊંચા આદર્શોથી ભરપૂર છે. બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને સંન્યસ્તાશ્રમ એ ચાર આશ્રમોમાં વિશ્રામ લેતા ભગવાન આખરે પૂર્ણ વિશ્રામી-સંપૂર્ણ જ્ઞાની-સહજાનંદી બને છે. માળાપ મનુષ્ય માત્રના પ્રથમ અને મહાન્ ઉપકારી છે. તેમની તરફ ભક્તિપરાયણ થવું એ પ્રત્યેક પુત્રનું પ્રાથમિક અને મહાન્ કર્ત્તવ્ય છે. મહાવીર આ કર્ત્તવ્ય-કર્મને બળવવા કેટલો ઊંચો નંબર લે છે ? ગર્ભાવસ્થામાં ગર્ભનું હલન-ચલન સ્વાભાવિક થયા કરે છે તેની ઉપર પણ મહાવીર અંકુશ મૂકે છે અને તે એટલા માટે કે “ મારા હાલવા-ચાલવાથી મારા માતાજીને દુઃખ ન થાય. ”

બાળસ્વભાવ-સુલભ ચંચળતા અને ચપળતા મહાવીરમાં ન હોય એ કેમ બને ? મહાવીર પોતાના સરખી ઉમરના મિત્રો સાથે રમવા નીકળી પડે છે, કિન્તુ રમતગમતમાં પણ-ખેલકૂદમાં પણ તે બાળકની નિર્ભયતા અને હિમ્મત બુદ્ધા પ્રકારની જ તરી આવે છે. દેવતાએ બાણીબૂઝીને કરેલી પરીક્ષામાં પૂર્ણ રીતે પાસ થાય છે. પુત્રની ઉમર આઠેક વર્ષની થાય છે ત્યારે તેમના માતાપિતા મહોત્સવપૂર્વક તેમને નિશાળે બેસાડવા લઈ જાય છે, પરંતુ મહાવીર જેવા પ્રખર પ્રજ્ઞાવાનને વિદ્યાધ્યયન માટે બીજા વિદ્યાર્થીઓની જેમ પરિશ્રમ કરવાનું ન હોય.

બ્રહ્મચર્યના પાલનપૂર્વક વિદ્યાધ્યયન કરવું એ પહેલો બ્રહ્મચર્યાશ્રમ કહેવાય છે. આ આશ્રમમાં ભવિષ્યની બધી જિંદગીનો પાયો નાખવામાં આવે છે. તેટલી ઉમર વીતાવી પ્રભુ ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવે છે. ગૃહસ્થાશ્રમ સાધીને સંન્યસ્ત થવું એ રાજમાર્ગ છે.

મહાવીર જેવા મહાપુરુષો રાજવૈભવ ભોગવવા જન્મતા

નથી. તેવાઓના જન્મની પાછળ મહાન્ લેહલર્યું રહ્યું છુપાયેલું હોય છે. જે સમયમાં મહાવીર જન્મ્યા હતા તે સમયની ભારત-વર્ષની સ્થિતિ બહુ વિચિત્ર અને અસ્તવ્યસ્ત હતી. એથી તત્કાલીન પ્રજામાં એટલી બધી અશાન્તિ પ્રસરેલી હતી કે તે વખતે એક સમર્થ ઉદ્ધારક પુરુષોના અવતારની પરમ આવશ્યકતા હતી. શ્રી મહાવીરનું કાર્યક્ષેત્ર એ આવશ્યકતાને પૂર્ણ કરવાનું હતું. દુનિયાના કરુણ આર્તનાદે મહાવીરને વિષયવિલાસથી વિરક્ત બનાવ્યા હતા. અને એ વિરક્ત પ્રભુ એ જ શોધમાં હતા કે દુનિયાનો કરુણ કોલાહલ કેમ કરી શાન્ત થાય અને જગતના જીવોને સુખનો ખરો માર્ગ કેવી રીતે સાંપડે ?

મહાવીરનો એ દૃઢ સંકલ્પ હતો કે માતાપિતાની હયાતી સુધી દીક્ષા ગ્રહણ ન કરવી. આવો સંકલ્પ કરવામાં તેમણે એ કારણ જોયું હતું કે તેમની ઉપર તેમના માતા-પિતાની અસીમ સ્નેહલાગણી હતી. દરેક માતા-પિતાને પોતાના પુત્ર ઉપર સ્નેહભાવ તો હોય જ, એ તો એક સામાન્ય વાત છે; પણ જ્યારે મહાવીરે ગર્ભાવસ્થામાં પોતાની માતાને દુઃખ ન થાય એ માટે પોતાનું હલન-ચલન બંધ કર્યું હતું ત્યારે માતાને પોતાના ગર્ભના સંગંધમાં અનિષ્ટ શંકા થતાં પારાવાર શોક-સંતાપ ઉત્પન્ન થયો હતો અને તેની ગંભીર અસર મહાવીરના વિવેકી હૃદય ઉપર થઈ હતી. એનું જ એ પરિણામ હતું કે તેમણે માતા-પિતાની હયાતી સુધીમાં તપોવન-દીક્ષાનો માર્ગ સ્વીકારવાનું મુલતવી રાખ્યું હતું.

મહાવીર અઠ્ઠાવીશ વર્ષની ઉંમરે તેમના માતા-પિતાના સ્વર્ગવાસ થયા પછી જ્યારે દીક્ષા ગ્રહણ કરવા તત્પર થાય છે

ત્યારે તેમના મોટા ભાઈ નંદિવર્ધન માત-પિતાના તાંજા વિરહ-
દુઃખની શાન્તિ માટે તેમને બીજા એ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહેવા
વિનંતિ કરે છે. મહાવીર પોતાના વડીલ ભાઈની વિનંતિને
કબૂલ રાખે છે અને એ રીતે વડીલ ભાઈ પ્રત્યે વિનીતભાવે
વર્તવાનો દાખલો જગતની આગળ રજૂ કરે છે. ભાઈના
આગ્રહથી એ વર્ષ ઘરમાં રોકાઈને પણ ભગવાન પોતાની
જીવન-ચર્યાને ત્યાગના રૂપમાં ફેરવી નાખે છે. ગૃહસ્થયોગ્ય
વેષ-ભૂષણમાં રહી, તેઓ એ પ્રકારે સાધુજીવનની પદ્ધતિએ
નિયમબદ્ધ રહે છે. તેમની આ ચર્યા આપણને ‘વાનપ્રસ્થા-
શ્રમનો’ ખ્યાલ ઉત્પન્ન કરાવે છે.

ચારિત્રના ઉમેદવારે ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા અગાઉ અમુક
વખત સુધી ત્યાગ-ધર્મની પ્રેક્ટિસ કરવાની જરૂર છે. આ જ
દૃષ્ટિબિંદુ ઉપર ત્રીજા વાનપ્રસ્થાશ્રમનું વિધાન છે, અર્થાત્ ચારિત્ર
ગ્રહણ કરવા પૂર્વે ત્યાગધર્મની અભ્યાસ-પદ્ધતિ આ એક
કસોટી છે. અને એ માર્ગે જીવનને કેળવીને પછી ચારિત્ર-
મંદિરમાં પ્રવેશ કરવો એ બહુ સરસ રીતિ છે. જો કે મહાવીર
જેવા પુરુષાર્થી પુરુષને પહેલેથી કંઈ પ્રેક્ટિસ કરવાની જરૂર
ન જ હોય, છતાં તેઓ દુનિયાને બાંધપાક શિખવવા ખાતર
સ્વયં પોતાના આચરણથી તેવો દાખલો રજૂ કરે છે; કેમકે તેઓ
જગતના-માનવધર્મના એક મહાન્ અને શ્રેષ્ઠ આદર્શરૂપ છે.

૩૦ વર્ષની ઉંમરે મહાવીર દીક્ષા-સંન્યાસ ગ્રહણ કરે છે.
મહાવીરના ચારિત્ર-ધર્મની ઉચ્ચતા સંસારમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. સમ-
કાલીન મહાત્મા બુદ્ધ વગેરે અન્ય તીર્થિકોએ પણ તેમને ‘દીર્ઘ’
‘તપસ્વી’ તરીકે વર્ણવ્યા છે. સત્યની શોધ પાછળ ખાલુંખીલું મૂકી

દર્ધ, મૌનપણે બાર-બાર વર્ષના ઉબગરા કરનાર અને ઊઘાડે પગે અને ઊઘાડે શરીરે એકલા વિચરનાર અવધૂતનું સંન્યાસી-જીવન આપણા ખ્યાલમાં કયાં સુધી આવી શકે ?

[આ. પ્ર. પુ. ૩૪, પૃ. ૨૦૪.]

યાત્રાળુ ભાઈ-બહેનોને અગત્યની હિતસૂચના

૧. યાત્રાળુઓએ કોમળ પરિણામ રાખી જાતે થોડુંઘણું કષ્ટ કે સંકટાશ સહન કરીને પણ એક બીજાની સગવડ સાચવી લેવી. એ નિઃસ્વાર્થ સેવાનો લાભ સુરૂ યાત્રાળુ ભાઈ-બહેનોએ ચૂકવો નહીં.

૨. રેલ્વેમાં, બીજા વાહનમાં તથા ધર્મશાળામાં એ રીતે લાભ ઉઠાવવો ઘટે.

૩. ઘરે મહેમાન-પરોણાદિકની સેવા-ચાકરી કરતાં યાત્રિકોની આગતાસ્વાગતા અધિક કરવી.

૪. દરેક યાત્રાળુએ તીર્થ લેટવા જતાં, ઘોડા-બળદ પ્રમુખ પશુ વિગેરેને ફોગટ ત્રાસ ન આપવો. ખુલ્લા અડવાણે પગે ચાલી યાત્રા કરવાનું ફળ ન વર્ણવી શકાય એટલું બધું કહ્યું છે. તે મોજશોખની ધૂનમાં સુખશીલતાથી ગુમાવી દેવું ન ઘટે. કહ્યું છે કે—“ દેહે દુઃખં મહાફલમ્ । ”

૫. શરીર-ક્ષીણતાદિક ખાસ માંદગીના કારણ સિવાય છત્તી શક્તિએ સહુ કોઈ ભાઈ-બહેનોએ જયણાથી ચાલીને જ તીર્થયાત્રા કરવી જોઈએ, કેમકે કર્મથી હળવા થવા માટે જ યાત્રા કરવા જવાનું છે; ભારે થવાને તો નહીં જ.

૬. જીવિત સહુને વહાલું છે એમ લક્ષ રાખી આજ્ઞાયુક્ત યાત્રા કરવી લેખે થાય છે.

૭. સહુ સાથે મૈત્રી, દુઃખી પ્રત્યે દયા, સદ્ગુણી પ્રત્યે પ્રમોદ અને પાપી પ્રત્યે ઉપેક્ષા લાવના રાખવાથી જ કરવામાં આવતી કરણી લેખે થઈ શકે છે.

૮. અનીતિનો સર્વથા ત્યાગ જ કરીને નીતિસેવન કરવાથી જ યાત્રા લેખે થાય છે.

૯. અનીતિવંતનું મગજ ધર્મકરણીમાં ચોંટી શકતું નથી, તેથી જ નીતિની જરૂરિયાત છે.

૧૦. પ્રભુતાં આજ્ઞા-વચનને યથાશક્તિ અનુસરવાથી જ શ્રેય થઈ શકે છે.

૧૧. નિર્મળ તત્ત્વશ્રદ્ધા, બોધ અને આચરણવડે જ કલ્યાણ સાધી શકાય છે.

૧૨. ક્ષમા-નમ્રતા-સરલતા-સંતોષ અને ઉદારતા આદરી, ધર્મયોગ્યતા મેળવવાથી મોક્ષમાર્ગ સુલભ થાય છે. યોગ્યતા વગર વસ્તુધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકે નહીં.

૧૩. પવિત્ર તીર્થને ભેટી કુબ્યસન માત્ર તજી દેવું અને ધર્મવ્યસન જ સેવવું.

૧૪. જંગમતીર્થ સમા સદ્ગુણી સંત-મહાત્માદિનું સન્માન કરી દોષમાત્ર દૂર કરી દેવા. તેમની નિઃસ્વાર્થ હિતશિક્ષા પર લક્ષ દઈ જરૂર તેને અનુસરવું.

૧૫. મન-વચન-કાયાથી સઘળી શુદ્ધિ સાચવી આપણી આસપાસ શુદ્ધ વાતાવરણ બનાવી દેવું, જેથી શીઘ્ર સ્વપર-કલ્યાણની સિદ્ધિ થવા પામે.

૧૬. ધર્મનું મૂળ વિનય હોવાથી દરેક ધર્મપ્રસંગે તેનો યોગ્ય આદર કરતા રહેવું.

૧૭. તીર્થસ્થળે સાધર્મીસેવા સુવિવેકસર કરવાથી સ્વપર-શ્રેયમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

૧૮. તન-મન-ધનની માયા તણ તેનો બને તેટલો સદુપયોગ કરવા ભૂલવું નહીં.

૧૯. ચાલતા અવિધિ દોષને ટાળી વિધિમાર્ગનો બને તેટલો આદર કરતા રહેવું.

૨૦. પુણ્યક્ષેત્રમાં સુવિવેકથી કરાતી કરણી મહાલાલદાયક નીવડી શકે છે.

૨૧. સમજીને તીર્થક્ષેત્રની આશાતના તજવી અને તેની સેવાલક્ષિતનો અપૂર્વ લાભ લેવો.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૨, પૃ. ૨૫૬.]

ઉપદેશમાળા અપરનામ પુષ્પમાળા પ્રકરણ અંતર્ગત હિતોપદેશ

૧. ચાર પ્રકારની વિનયપ્રતિપત્તિ:-તપ, સંયમ પ્રમુખ કરવા, કરાવવા અને અનુમોદવારૂપ આચારવિનય; સૂત્રવાચના, વ્યાખ્યાનાદિકરૂપ શ્રુતવિનય; મિથ્યાદષ્ટિ જનોને સમ્યક્ત્વ ધર્મ પમાડવારૂપ વિદ્યેષણાવિનય અને વિષય-

કષાયાદિકથી દોષિત જીવને તે તે દોષથી નિવર્તાવવારૂપ દોષ-
નિવર્તના વિનય સદા મંગળકારી છે.

૨. ગચ્છ સમુદાયને સારણા-વારણાદિક શિક્ષા દેવામાં
સાવધાન રહેનારા ગીતાર્થી ગુરુ જાણવા. તે સિવાય શિષ્યોતું
ફેાગટ લાલન-પાલન કરનાર ગમે તેવા ગુરુ કલ્યાણકારી નથી.

૩. ભવ-ભયથી શરણે આવેલા સાધુઓને જે હિતશિક્ષા
દેતા નથી, તેની ઉપેક્ષા કરતા રહે છે તેને શરણે આવેલાઓતું
અહિત કરનાર જાણી પરિહરવા યોગ્ય છે.

૪. શિષ્યોના દોષો નિવારવામાં ન આવે તો તે બાપડા
સંસાર-સાગરમાં ડૂબે છે અને તેમના દોષોતું નિવારણ કર-
વાથી તેઓ સંસાર તરી જાય છે ને અક્ષય સુખ મેળવે છે.

૫. સન્માર્ગતું સ્મરણ કરવારૂપ સારણા, અસદ્માર્ગથી
નિવારવારૂપ વારણા, મિષ્ટ-મધુર વચનથી સંયમમાર્ગમાં
પ્રેરવારૂપ ચોચણા, તેમ છતાં ન માને તો કઠણ વચનથી પણ
હિતમાર્ગમાં પ્રવર્તાવવારૂપ પરિચોચણા જે ગચ્છમાં કરવામાં
ન આવે તે ગચ્છને અગચ્છરૂપ નિઃસાર સમજી, સંયમના અર્થી
સાધુઓએ તેનો ત્યાગ કરી ખીજા સારા સુવિહિત ગચ્છમાં જઈ
વસવું અને નિર્મળ રીતે સંયમ-માર્ગતું પ્રતિપાલન કરવું.

૬. ગચ્છની ઉપેક્ષા કરનાર ગુરુ દીર્ઘકાળ સંસાર પરિભ્રમણ
કરે છે અને વિધિવત્ ગચ્છતું સારણાદિકવડે સંરક્ષણ કરનાર
ત્રીજે ભવે સિદ્ધિપદ પામે છે, એમ ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે.

૭. શિષ્યતું સ્વરૂપ-લક્ષણુઃ—સુશિષ્યો ગુરુમહારાજના
આશયના જાણી, ચકોર, ઉપશાન્ત અને કોઈ રીતે કુળવધૂની

પેઠે ગુરુમહારાજને નહીં છેડનાર, વિનય કરવામાં રક્ત તથા કુલીન-જાતવંત હોય.

૮. આકાર તથા ઇંગિત જાણવામાં કુશળ, કદાચ (પરીક્ષા નિમિત્તે) ગુરુમહારાજ કાળા કાગડાને ઊજળો કહે તો પણ તે વચનને ખોટું ન પાડતાં એકાન્તે અવસર પામીને તેનું રહસ્ય પૂછે એવા સુવિનીત શિષ્યો હોય તે વિષયકષાયનો નાશ કરવા સદા સાવધાન રહે. વિનયવૃત્તિમાં જ શિષ્યની ખરી શોભા છે.

૯. ‘હું ગુણવાન છું’ એવી રીતે નિજગુણના ગર્વવડે માતો, સ્તબ્ધ-અભિમાની છતો જે ગુરુમહારાજનો વિનય ન કરે તથા જે તુચ્છમતિ, અવર્ણવાદી-નિંદાકારી અને ગુરુનો પ્રત્યનીક (શત્રુ સમો) હોય તેને શિષ્ય નહીં પણ શલ્યરૂપ જાણવો.

૧૦. સારણા-વારણાદિક જેને પ્રિય નથી અને ગુરુમહારાજ સારણાદિક કરે તો જે તેમના ઉપર કોપ કરે છે તે પાપી ઉપદેશને પણ યોગ્ય નથી; તો પછી શિષ્યપણાનું તો કહેવું જ શું ? મતલબ કે, તેને કેવળ કંટક તુલ્ય ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય જ સમજી લેવો.

૧૧. આપછંદે વર્તનાર એવા કુશિષ્યને ગુરુમહારાજને જાણીજોઈને જ તજ દેવો-ગચ્છ બહાર કરવો; નહિ તો તે સ્વચ્છંદી સાધુ બીજા સારા સાધુઓને પણ બગાડે છે.

૧૨. જે ભાગ્યવંત શિષ્યો જીવિતપર્યન્ત ગુરુકુળવાસને તજતા જ નથી તેમને અભિનવ-નવનવા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે; તેમ જ શ્રદ્ધા અને ચારિત્રમાં તેઓ સુદૃઢ બને છે.

૧૩. પ્રથમ ગુરુમહારાજને શિષ્યહિતાર્થે કહેલું વચન તીખું-આકરું પણ લાગે, પરંતુ પરિણામે તે જ વચન કમળ-દલ જેવું શીતળ (સુખશાન્તિકારી) જણાય છે.

૧૪. પુણ્યવંત શિષ્યો શુરુકુળવાસને એવી રીતે સેવે છે કે તેઓ પંથક મુનિની પેઠે શુરુમહારાજને પણ કલ્યાણકારી થાય છે. પંથક મુનિનું જીવનચરિત્ર ઉપદેશમાળાદિકમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. એના ઉપરથી ધડો લઈને ઉત્તમ શિષ્યોએ નિષ્કામ શુરુસેવા કરવી.

૧૫. સમસ્ત અતિશયધારી, લબ્ધિસંપન્ન અને તદ્દલવમોક્ષગામી એવા શ્રી ગૌતમસ્વામીપ્રમુખ ગણધરો પણ નિષ્કામ ભક્તિભાવે શુરુકુળવાસમાં જ રહેલા હતા.

૧૬. શુરુકુળવાસ તજીને એકલા સ્વચ્છંદવિહારી સાધુ કુલવાલક સાધુની પેઠે નિઃશંકપણે અકાર્ય સેવે છે અને વ્રતથી બ્રહ્મ થઈ ભવ-અટવીમાં ભમી દુઃખી થાય છે.

૧૭. એટલા માટે સુસુક્ષ્મ જનોએ મોક્ષના પ્રથમ સાધનરૂપ શુરુકુળવાસ સેવવો એટલે સદ્ગુરુને સેવવા તેમ જ તેમની સમીપે જે જે પ્રમાદાચરણ થયું હોય તે સમ્યગ્ રીતે આલોચનું.

૧૮. આલોચના કેવા શુરુની પાસે કરવી? આલોચના કરનાર શિષ્ય કેવો જોઈએ? કઈ બાબત શુરુ પાસે આલોચવી? એ વાત શુરુગમ્ય રૂઢી રીતે અવધારી (સમજી) સુવિનીતભાવે નિઃશલ્યપણે જેમ માળાપ આગળ બાળક સરળભાવે પોતાને જણાવવા જેવું હોય તે વગરસંકોચે જણાવે તેમ ભવભીરુ જનોએ સ્વદોષની આલોચના તેવા સરળભાવે કરી, તેનું યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કરી, જેમ અને તેમ જલદી પ્રસન્ન ચિત્તે તેનો આદર કરવો.

સંવિજ્ઞ સાધુયોગ્ય કુલકના નિયમો

શ્રીમાન્ સોમસુંદરસૂરીશ્વરકૃત કુલકનો લાવાનુવાદ

૧. જ્ઞાન આરાધન હેતે મારે હુમેશાં પાંચ ગાથા મોઢે કરવી અને ક્રમવાર પાંચ ગાથાનો અર્થ ગુરુ સમીપે ગ્રહણ કરવો.

૨. ખીજાને લણવા માટે હુમેશાં પાંચ ગાથા મારે લખવી અને લણનારાઓને ક્રમવાર પાંચ પાંચ ગાથા મારે લણાવવી.

૩. વર્ષાઋતુમાં મારે પાંચસો ગાથાનું, શિશિરઋતુમાં આઠસો ગાથાનું અને ગ્રીષ્મઋતુમાં ત્રણસો ગાથાનું સંજ્ઞાયધ્યાન કરવું.

૪. નવપદ-નવકાર મંત્રનું એક સો વાર દરરોજ રટણું કરવું.

૫. પાંચ શકસ્તવવડે હુમેશાં એક વખત દેવવંદન કરું અથવા બે વખત કે ત્રણ વખત કે પહોર પહોર યથાશક્તિ આગસ રહિત દેવવંદન કરું.

૬. દરેક અષ્ટમી ચતુર્દશીને દિવસે શહેરના સઘળાં દેરાસરો જુહારવાં તેમ જ સઘળા મુનિજનોને વાંદવા. બાકીના દિવસે એક દેરાસરે તો અવશ્ય જવું.

૭. હુમેશાં વડીલ સાધુને નિશ્ચે ત્રિકાળ વંદન કરું અને ખીજા ગ્લાન તેમ જ વૃદ્ધાદિક મુનિજનોનું વૈયાવચ્ચ યથાશક્તિ કરું.

૮. ઇર્ચાસમિતિ પાળવા માટે સ્થંડિલ-માત્રુ કરવા જતાં કે આહારપાણી વહોરવા જતાં રસ્તામાં વાર્તાલાપ વગેરે કરવાનું છોડી દઉં.

૯. યથાકાળ પુંજ્યા-પ્રમાન્યા વગર ચાલ્યા જવાય તો,

અંગ પડિલેહવા પ્રમુખ સંહાસા પડિલેહ્યા વગર ખેસી જવાય તો અને કટાસણા (કાંળળી) વગર ખેસી જવાય તો પાંચ ખમાસમણ દેવા અથવા પાંચ નવકાર મંત્રનો જાપ કરવો.

૧૦. ભાષાસમિતિ પાળવા માટે ઊઘાડે મુખે બોલું જ નહિ તેમ છતાં ગફલતથી જેટલી વાર ઊઘાડે મુખે બોલી જાઉં તેટલી વાર ઇરિયાવહીપૂર્વક એકેક લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરું.

૧૧. આહારપાણી કરતાં તેમ જ પ્રતિક્રમણ કરતાં અને ઉપધિની પડિલેહણ કરતાં કોઈ મહત્વના કાર્ય વગર કોઈને કદાપિ કાંઈ કહું નહિ.

૧૨. એષણાસમિતિ પાળવા માટે નિર્દોષ પ્રાસુક જળ મળતાં હોય ત્યાં સુધી પોતાને ખપ છતાં ધોવણુવાળું જળ, આણુગળ જળ અને જરવાણી (ઠરેલું પાણી) લઉં નહિ.

૧૩. આદાનનિક્ષેપણાસમિતિ પાળવા માટે પોતાની ઉપધિ પ્રમુખ પુંજ-પ્રમાર્જને ભૂમિ પર સ્થાપન કરું તેમ જ ભૂમિ ઉપરથી લેઉં. પુંજવા-પ્રમાર્જવામાં ગફલત થાય તો નવકાર ગાળું.

૧૪. દાંડો પ્રમુખ પોતાની ઉપધિ જ્યાં ત્યાં મૂકી દેવાય તો તે ગદલ એક આંખિલ કરું અથવા ઊભા ઊભા કાઉસ્સગ સુદ્રાએ રહી એકસો ગાથાનું સજ્જાય ધ્યાન કરું.

૧૫. પારિઠાવણીઆસમિતિ પાળવા માટે સ્થંડિલ-માત્રું કે ખેલાદિકતું ભાજન પરઠવતાં કોઈ જીવનો વિનાશ થાય તો નિવિ કરું અને સદોષ આહારપાણી પ્રમુખ વહોરીને પરઠવતાં આયંખિલ કરું.

૧૬. સ્થંડિલ-માત્રું વિગેરે કરવાના કે પરઠવવાના સ્થાને 'આણુબાણુહ જસ્સગ્ગો' પ્રથમ કહું અને પરઠવ્યા પછી ત્રણ વાર 'વોસિરે' કહું.

૧૭. મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ પાળવા માટે મન અને વચન રાગાકુળ થાય તો એકેક નિવિ કરું અને કાયકુચેષ્ટા થાય તો ઉપવાસ કે આયંખિલ કરું.

૧૮. અહિંસા વ્રતે પ્રમાદાચરણથી મારાથી બેઈદ્રિય પ્રમુખ જીવની વિરાધના થઈ જાય તો તેની ઈદ્રિયો જેટલી નિવિઓ કરું. સત્યવ્રતે ક્રોધ, લોભ, લય અને હાસ્યાદિકને વશ થઈ જૂઠું બોલી જાઉં તો આયંખિલ કરું.

૧૯. અસ્તેય વ્રતે પહેલી ભિક્ષામાં આવેલા જે ધૃતાદિક પદાર્થો ગુરુમહારાજને દેખાડ્યા વિનાના હોય તે વાપરું નહિ અને દાંડો, તરપણી વગેરે ખીજાની રજા વિના લઉં કે વાપરું નહિ અને લઉં વાપરું તો આયંખિલ કરું.

૨૦. બ્રહ્મવ્રતે એકલી સ્ત્રી સાથે વાર્તાલાપ ન કરું અને સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર લણાવું નહિ. પરિગ્રહપરિમાણ વ્રતે એક વરસ ચાલે એટલી ઉપધિ રાખું પણ તેથી વધારે રાખું નહિ. પાત્રાં, કાચલાં પ્રમુખ પંદર ઉપરાંત ન રાખું. રાત્રિભોજન-વિરમણવ્રતે અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમની લેશમાત્ર સંનિધિ રોગાદિક કારણે પણ કરું નહિ.

૨૧. મહાન્ રોગ થયો હોય તો પણ ક્વાથનો ઉકાળો ન પીઉં તેમ જ સાંજે છેલ્લી બે ઘડીમાં જળપાન ન કરું.

૨૨. સૂર્ય નિશ્ચે દેખાતે છતે જ ઉચિત અવસરે સદા જળ-પાન કરી લઉં અને સૂર્યાસ્ત પહેલાં જ સર્વ આહારના પચ્ચ-ખાણુ કરી લઉં અને અનાહારી ઔષધિનો સંનિધિ પણ ઉપા-શ્રયમાં રાખું-રખાવું નહિં.

૨૩. તપાચાર યથાશક્તિ પાળું એટલે છઠ્ઠાદિક તપ કર્યા હોય તેમ જ યોગવહન કરતો હોઉં તે વિના અવગ્રહિત ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરું.

૨૪. ઉપરાઉપર ત્રણ આયંજિલ કે ત્રણ નિવિઓ કર્યા વગર હું વિગય (દૂધ, દહીં, ઘી પ્રમુખ) વાપરું નહિ અને વિગય વાપરું તે દિવસે ખાંદ પ્રમુખ સાથે મેળવીને નહિ ખાવાનો નિયમ જાવજીવ પાળું.

૨૫. ત્રણ નિવિ ઉપરાઉપર થાય તે દરમિયાન તેમ જ વિગઈ વાપરવાને દિવસે નિવિયાંતાં ગ્રહણ ન કરું તેમ જ જે દિવસ લાગટ અનિવાર્ય કારણ વિના વિગય વાપરું નહિ.

૨૬. દરેક આઠમ ચૌદશને દહાડે શક્તિ હોય તો ઉપવાસ કરું, નહિ તો તે ગદલ જે આયંજિલ કે ત્રણ નિવિઓ કરી આપું.

૨૭. દરરોજ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવના અભિગ્રહ ધારણ કરું. કેમ કે તેમ ન કરું તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે એમ જીતકલ્પમાં કહ્યું છે.

૨૮. વીર્યાચાર યથાશક્તિ પાળું એટલે હુમેશાં પાંચ ગાથાદિકના અર્થ ગ્રહણ કરી મનન કરું.

૨૯. આખા દિવસમાં સંયમમાર્ગમાં પ્રમાદ કરનારાઓને હું પાંચ વાર શિક્ષા આપું અને સર્વ સાધુઓને એક માત્રક પરઠવી આપું.

૩૦. દરરોજ કર્મક્ષય અર્થે ચોવીશ કે વીશ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ કરું અથવા તેટલા પ્રમાણમાં સજ્જાય ધ્યાન કાઉસ્સગમાં રહી સ્થિરતાથી કરું.

૩૧. નિદ્રાદિક પ્રમાદવડે મંડળીમાં બરાબર વખતે હાજર થઈ શકાય તો એક આયંબિલ કરું ને સર્વ સાધુઓની એક વખત વૈયાવચ્ચ કરું.

૩૨. સંઘાડાદિકનો કશો સંબંધ ન હોય તો પણ બાળ કે ગ્લાન સાધુ પ્રમુખને પડિલેહણ કરી આપું, તેમ જ તેમના જેળ પ્રમુખ મળ, કૂંડી પરઠવવા વગેરે કામ પણ યથાશક્તિ કરી આપું.

૩૩. ઉપાશ્રયમાં પેસતાં નિસીહિ અને નીકળતાં આવસ્સહિ કહેવી ભૂલી જાઉં તો, તેમ જ ગામમાં પેસતાં નિસરતાં પગ પુંજવા વિસરી જાઉં તો યાદ આવે તે જ સ્થળે નવકાર મંત્ર ગણું.

૩૪. કાર્યપ્રસંગે વૃદ્ધ સાધુઓને ‘હે ભગવન્ ! પસાય કરી’ અને લઘુ સાધુઓને ‘ઈચ્છકાર’ એટલે તેમની ઈચ્છાનુસારે જ કરવાનું કહેવું ભૂલી જાઉં તો નવકાર ગણું.

૩૫. તેમ જ સર્વત્ર જ્યારે જ્યારે ભૂલ પડે ત્યારે ત્યારે ‘મિચ્છામિ દુક્કડં’ એમ કહેવું જોઈએ તે વિસરી જાઉં તો, જ્યારે સાંભરી આવે અથવા કોઈ હિતસ્વી સંભારી આપે ત્યારે તત્કાળ મારે નવકાર મંત્ર ગણવો.

૩૬. વડિલને પૂછ્યા વગર વિશેષ વસ્તુ લઉં-દઉં નહિ અને વડિલને પૂછીને જ સર્વ કાર્ય કરું પણ પૂછ્યા વગર કરું નહિ.

૩૭. જેમના શરીરનો ખાંધો નબળો છે એવા દુર્બળ

સંઘયણુવાળા છતાં પણ જેમણે કાંઈક વૈરાગ્યથી ગૃહસ્થવાસ ત્યજ્યો છે તેમને ઉપર જણાવેલ નિયમો પાળવા પ્રાયઃ સુલભ છે.

૩૮. સાંપ્રતિકાળે પણ સુખે પાળી શકાય તેવા આ નિયમોને જે આદરે-પાળે નહિ તેને સાધુપણાથકી અને ગૃહસ્થ-પણાથકી ઉભયથી ભ્રષ્ટ થયેલો જાણવો.

૩૯. જેના હૃદયમાં ઉપર કહેલા નિયમો ગ્રહણ કરવાનો લગારે ભાવ ન હોય તેમને આ નિયમો સંબંધી ઉપદેશ કરવો એ (સિરા) સર વિનાના સ્થળે ફૂવો ખોદવા જેવો નિષ્ફળ થાય છે.

૪૦. નળળા સંઘયણુ, કાળ, ખળ અને દુષમ આરો એ આદિ હીણા આલંબન પકડીને પુરુષાર્થ વગરના પામર જીવો આળસ-પ્રમાદથી બધી નિયમધુરાને છાંડી દે છે.

૪૧. (સાંપ્રતિકાળે) જિનકલ્પ વ્યુત્પન્ન થયેલો છે, વળી પ્રતિમાકલ્પ પણ અત્યારે વર્તતો નથી તથા સંઘયણાદિકની હાનિથી શુદ્ધ સ્થવિરકલ્પ પણ પાળી શકાતો નથી,

૪૨. તો પણ જે મુમુક્ષુઓ આ નિયમોનું આરાધન વિધિવડે સમ્યગ્ ઉપયુક્ત ચિત્ત યઠને કરશે અને ચારિત્ર-સેવનમાં ઉજમાળ બનશે તો તે નિશ્ચે આરાધકભાવને પામશે.

૪૩. આ સર્વે નિયમોને જે શુભાશયો વૈરાગ્યથી સમ્યગ્ રીતે પાળે છે, આરાધે છે, તેમની ગ્રહણ કરેલી દીક્ષા સફળ થાય છે, એટલે તે શિવસુખરૂપ ફળને આપે છે.

હિતશિક્ષા-સારખોધ.

(ચિદાનંદજીવિત હિતશિક્ષા અંતર્ગત)

સોપક્રમ આયુ કહ્યો, પંચમ કાળ મોજાર;
સોપક્રમ આયુ વિષે, ધાત અનેક વિચાર.
મંદ શ્વાસ સ્વરમે ચલત, અલ્પ ઉમર હોય ક્ષીણ;
અધિક શ્વાસ ચલત અધિક, હીણ હોત પરવીણ.
ચાર સમાધિ લીન નર, પટ્ શુભ ધ્યાન મજાર;
તુષ્ણીભાવ ખેડા જ્યુ' દસ, ખોલત દ્વાદશ ધાર.
ચાલત સોલસ સોવતાં, ચલત શ્વાસ ખાવીશ;
નારી ભોગવતાં જાણુને, ઘટત શ્વાસ છત્રીશ.
થોડી વેળામાંહે જસ, વહત અધિક સ્વર શ્વાસ;
આયુ છીજે બલ ઘટે, રોગ હોય તન તાસ.
અધિક નાંહિ ખોલીએ, નહિ રહીએ પડ સોય;
અતિ શીઘ્ર નવિ ચાલીએ, જો વિવેક મન હોય.

સારખોધ:—આ પંચમ કાળમાં જેને આઘાત લાગે એવું સોપક્રમ આયુ પ્રાપ્ત કહ્યું છે. સોપક્રમ આયુષ્યમાં સમુદ્ધાત રોગે અણુજાણુ મૃત્યુ અનેકવિધ થાય છે.

જો અભ્યાસયોગે થોડા શ્વાસ લેવાય તો થોડી જ ઉમર ઘટે અને રોગાદિ કારણે કે વિષયાસક્તિયોગે વધારે પ્રમાણમાં શ્વાસ લેવાય છે તો ખરેખર વિશેષ ઉમર થોડા સમયમાં ક્ષીણ થઈ જાય છે.

સમાધિમાં લીન રહેનાર જ્યારે ચાર શ્વાસ લે છે, ત્યારે શુભ-

ધ્યાન-ચિન્તનમાં એટલા વખતમાં છ શ્વાસ લેવાય છે. મૌન-પણે જેમી રહેનાર તેટલા સમયમાં દસ શ્વાસ લે છે અને જોલનારને જોલતાં બાર શ્વાસ લેવા પડે છે.

ચાલતાં સોળ શ્વાસ અને ઊંઘતાં બાવીશ શ્વાસ તેમ જ સ્ત્રી સાથે ભોગ ભોગવતાં છત્રીશ શ્વાસ ઘટે છે. (લેવાય છે).

થોડીવારમાં જોને અધિક શ્વાસ ચાલે છે તેનું આયુષ્ય બળ ઘટે છે અને શરીરમાં રોગ ઉપજે છે.

તેથી જ પરમ ઉપગારી શ્રી ચિદાનંદજી મહારાજ છેવટે હિતશિખામણુ દે છે કે વિવેકવંત ભાઈ-બહેનોએ વગરજરૂરનું જોલવું નહીં, આળસુપણે પથારીમાં વધારે પડ્યા રહેવું નહીં અને અતિ વેગે ચાલવું યા દોડવું નહીં.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૩, પૃ. ૧૬૪]

પંચ મહાવ્રત તથા તેની ભાવના.

શરૂઆતમાં આદર્શભૂત શ્રી મહાવીર પ્રભુનું અખિલ ચરિત્ર મનન કરી વિચારી જવું. પછી દરેક મહાવ્રતને, તેની રક્ષા અને પુષ્ટિ કરનારી ભાવના સાથે અવધારવાં.

૧. હે ભગવંત ! હું સર્વથા પ્રાણાતિપાત-જીવહિંસાનો ત્યાગ કરું છું. કોઈ સૂક્ષ્મ કે બાહર, ગ્રસ કે સ્થાવર જીવને હું મેન, વંચન, કાયાવડે હણીશ, હણાવીશ કે હણુતા પ્રત્યે અનુ-મોદીશ નહિ. વળી ત્રિકાળ વિષય જીવહિંસાને પડિછમું છું, નિહું છું, ગહું છું અને તેવા દુષ્ટ સ્વભાવને વોસિરાવું છું.

પ્રથમ મહાવ્રતની ભાવના-૧ ઈર્યાસમિતિ એટલે

ગમનાગમન ક્રિયા પ્રસંગે જ્યણા સહિત ચાલવું. ૨ મનશુષ્કિ સાચવવી એટલે મનમાં અશુભ વિચાર આવવા ન દેવા. ૩ વચનશુષ્કિ પાળવી એટલે જીવોપધાતક-પાપવાળું વચન નહિ ઉચ્ચારવું, પણ જરૂર પડે ત્યારે નિષ્પાપ વચન જ ઉચ્ચારવું. ૪ લંડોપ-કરણ લેતાં મૂકતાં જ્યણા-સહિત પ્રવર્તવું અને ૫ આહારપાણી જોઈ તપાસી જ્યણા સહિત વાપરવાં. જોયા વગર વાપરવાં નહિ.

૨. હું સર્વથા મૃષાવાદનો ત્યાગ કરું છું. ક્રોધ, લોભ, લય કે હાસ્યથી ત્રિવિધ ત્રિવિધે એટલે મન, વચન, કાયાથી મૃષા ભાષણ કરું, કરાવું કે અનુમોદું નહિ. વળી તે મૃષાવાદને પડિછમું છું, નિહું છું, ગર્હું છું અને તેવા દુષ્ટ સ્વભાવને વોસિરાવું છું.

ભાવના-૧ વિમાસી(વિચારી)ને યોલવું, સહસા યોલી નાખવું નહિ. ૨-૫ ક્રોધ, લોભ, લય અને હાસ્યનું સ્વરૂપ સમજી તે દોષ દૂર કરવા, કેમકે તેથી સહસા જૂઠું યોલી જવાય છે.

૩. હું સર્વથા અંદત્તાદાન વર્ણું છું. અર્થાત્ ગામ, નગર કે અરણ્યમાં, થોડું કે ઘણું, નાનું કે મોટું, સચિત્ત, અચિત્ત કે મિશ્ર કંઈ પણ અણદીધેલું હું ઉપર જણાવ્યા મુજબ મન, વચન, કાયાથી જીવિત પર્યંત લઇશ, લેવરાવીશ કે લેતાને અનુમોદીશ નહિ.

ભાવના-૧. રહેવા માટે વિચારીને પરિમિત અવગ્રહ માગવો. ૨. શુર્વાદિક વડીલની રજા લઈને આહારપાણી વાપરવાં. ૩. કાળમાનની અવધિ ઝાંધી અવગ્રહ માગવો. ૪. અવગ્રહ માગતા વારંવાર હદ ઝાંધવાનું લક્ષ રાખવું અને ૫. પોતાના સાધર્મિક (સાધુ) પાસે પણ પરિમિત અવગ્રહ માગવો. ઉક્ત ભાવના-ઓથી એ મહાવ્રત રૂડી રીતે આરાધિત થાય છે.

૪. હું મૈથુન સર્વથા તબું છું. એટલે દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચ સંબંધી વિષયકીડા મન, વચન અને કાયાએ કરું, કરાવું કે અનુમોદું નહિં.

ભાવના-૧. સ્ત્રીકથા કર્યા કરવી નહિ. ૨. સ્ત્રીના અંગોપાંગ નીરખીને જોવાં નહિં. ૩ પૂર્વે કરેલી કામકીડા યાદ કરવી નહિં. ૪. સ્નિગ્ધ રસકસવાળું પ્રમાણુરહિત લોજન કરવું નહિં અને ૫. નિર્દોષ સ્થાન, આસન સ્ત્રી, પશુ-પંડક રહિત હોય તેવાં સેવવાં. અન્યથા વિક્રિયા થવાથી ધર્મબ્રષ્ટ થઈ જવાય છે.

૫. હું સર્વથા પરિચ્છેદને તબું છું. ત્રીજા મહાવ્રતની પેઠે યાવત્ તેવા દુષ્ટ સ્વભાવને વોસિરાવું છું.

ભાવના-૧-૫. સારા કે નરસા શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ પામી તેમાં આસક્ત, રક્ત, ગૃહ, મોહિત, તદ્દલીન કે વિવેકવિકળ થઈ જવું નહિં, રાગ, દ્રેષ કરવો નહિં. એવી રીતે સાવધાનપણે સાધુયોગ્ય આચારમાં પ્રવર્તતા ઉક્ત મહાવ્રત આરાધિત થાય છે.

ઉપસંહાર—ઉક્ત પાંચ મહાવ્રતો તેની દરેકની પાંચ પાંચ ભાવના સાથે મનનપૂર્વક વાંચી, તેમાંથી જને તેટલું જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરતા રહેવાથી તેની સાર્થકતા થઈ શકે છે. એ વગર ક્રિયા-જડતા આવે છે અને ‘ક્રિયા કરત હે ધરત હે મમતા, આઈ ગલેમે ફાંસી’ એ શ્રીમાન્ ઉપાધ્યાયજીનાં વચન પ્રમાણે સંસાર વધારવાના કારણરૂપ જને છે. તેમ ન જનતાં જેમ ભવબ્રમણ અટકે તેમ દરેક મહાવ્રતની શુદ્ધ સમજ મેળવી તે દરેકની પાંચ પાંચ ભાવના સહિત તેનું પાલન કરવા પ્રયત્ન કરવો-કરાવવો ઉચિત છે. એ વગરની ક્રિયા-જડક્રિયા ધાંચીના

બેલની જેવી લગભગ કલેશરૂપ થાય છે. તેથી જ મહાપુરુષોએ રહસ્યનો જાતે અનુભવ મેળવી આપણા એકાન્ત લાલ માટે ઉપદેશ્યો છે, તેને સાર્થક કરવા દરેક આત્માથી જને બનતો પ્રયત્ન કરવો.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૩, પૃ. ૨૪૯.]

સહાયારનો ભંડાર.

સદ્ગુણોને સૌ કોઈ ઇચ્છે છે, સૌને સન્નજન થવું ગમે છે; પરંતુ સદ્ગુણોની શોધ કરી સાધના કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા-તીવ્ર તમજા બહુ વિરલ સન્નજનોમાં જ સાંપડે છે. સદ્ગુણોનો માર્ગ સહેલો નથી તેમ સુપ્રાપ્ય પણ નથી. સદ્ગુણોનો માર્ગ તો દુર્લભ તેમજ દુઃશક્ય છે છતાં જરૂર કાળજીપૂર્વક સમજીને સેવન કરવા યોગ્ય છે. તે આ રીતે-માનસિક વૃત્તિના દુરાગ્રહો, હઠાગ્રહો અને માન્યતાઓને બદલાવી, તેને મન, વાણી અને કાયાનો સંયમ કરી ત્યાગમાર્ગ જેવા વિકટ પંથે વાળી દેવી, તે કાર્ય મૃત્યુઆરે પહોંચેલા માનવીના સંકટ કરતાં પણ આકરું સંકટ છે.

સદ્વર્તનની આરાધના કરનારને શક્તિ હોવા છતાં પણ પળે પળે ક્ષમા સખવી પડે છે. જ્ઞાન, બળ, અધિકાર અને ઉચ્ચ ગુણો હોવા છતાં સામાન્ય જનો પ્રત્યે પણ સમાનતા અને નમ્રતા ધારવી પડે છે, વૈરીને વલ્લભ ગણવા પડે છે, અન્યના દુર્ગુણોની ઉપેક્ષા કરવી પડે છે. સેંકડો સેંકડો હાજર હોવા છતાં સ્વાવલંબી અને સંયમી બનવું પડે છે. સેંકડો પ્રલોભનોના સરળ દેખાતા માર્ગ પર મીટ ન માંડતાં ત્યાગની સાંકડી અને

ગહન કેડીમાં ગમન કરવું પડે છે આ ગધું સ્નેહભર્યા હૃદયે અને ઉછરંગે સહન કરી ઉત્સાહપૂર્વક આગળ વધ્યે જાય તે સદ્ગુણોનો સંગ્રહ સાચવી શકે છે, પચાવી શકે છે અને તેનું સત્ત્વ ચૂસી શકે છે.

આવા સદાચારી સાધુને ક્યાં ક્યાં અને કેવી રીતે જાગૃત રહેવાનું હોય છે તે માનસિક, કાયિક અને વાચિક એમ સંયમના ત્રણે અંગોની લિપ્તલિપ્ત દૃષ્ટિગિંદુઓથી સળંગ વિચારણા સૂત્રોમાં આપેલી છે કે જે સાધકના જીવન માટે અમૃત સમાન પ્રાણ પૂરે છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૪, પૃ ૨૭૨.]

મુમુક્ષુ જનોએ આત્મકલ્યાણાર્થે અનુકરણ કરવા યોગ્ય.

શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીનું સંન્યસ્ત જીવન

[આચારાંગસૂત્રના અલ્પવર્ણ્યશ્રુતસ્કંધમાંથી]

જન્મદિવસ ચૈત્ર સુદિ. ૧૩.

દીક્ષા દિવસ માર્ગશીર્ષ વદિ ૧૦.

(જુનરાત્રી કાર્તિક વદિ ૧૦)

(૧) મહાવીર પ્રભુનો વિહાર.

મુધર્મસ્વામી (વીરપદ્ધતર) પોતાના શિષ્ય જંબૂને કહે છે:—

૧. હે જંબૂ ! મેં જેમ સાંભળ્યું છે તેમ કહું છું કે—
શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીએ દીક્ષા લઈને હેમંત-
ઋતુમાં તરત જ વિહાર કર્યો હતો. ઇંદ્રે એક દેવદૂત્ય વસ્ત્ર

પ્રભુના ખલે મૂક્યું હતું; પરંતુ ભગવાને નથી વિચાર્યું કે એ વસ્ત્રને હું શીયાળામાં વાપરીશ.

૨. ભગવાન તો જીવિતપર્યંત પરિસહોને સહન કરનાર હતા, માત્ર બધા તીર્થંકરોના કટપ-આચારને અનુસરી પ્રભુએ ઇન્દ્રસમર્પિત વસ્ત્રને ધારણ કર્યું હતું.

૩. દીક્ષા લેતી વખતે ભગવાનના શરીરે લાગેલા સુગંધી ચૂર્ણાદિક યોગે ચાર મહિના સુધી ઘણા બ્રમરાદિક જંતુઓ પ્રભુને વળગતા અને માંસ તથા લોહી ચૂસતા હતા.

૪. ભગવાને લગભગ તેર માસ સુધી ઇન્દ્રદત્ત વસ્ત્રને ધારણ કર્યું હતું, પછી તે વસ્ત્ર ત્યજીને વસ્ત્ર રહિત થયા હતા.

૫. ભગવાન સાવધાન થઈ, પુરુષપ્રમાણ માર્ગને ઇર્ષ્યા-સમિતિથી ખરાબર જોઈ તપાસીને ચાલતા હતા.

૬. ભગવાન જ્યાં રહેતા ત્યાં પ્રજ્ઞચર્યામાં સુદૃઢ રહેતા અને સદા વૈરાગ્યભાવિત સતા ધર્મધ્યાન ધ્યાતા હતા.

૭. ભગવાન ગૃહસ્થો સાથે હજુવું-મજુવું છંડીને ધ્યાન-નિમગ્ન રહેતા હતા. વળી સર્વ સાથે સરલ સ્વભાવથી વર્તતા હતા.

૮. ભગવાનને કોઈ વળાણુતા તો તેમની સાથે પણ કશું જોલતાં નહીં અને કોઈ પુન્યહીન અનાર્યો અન્યથા વર્તતા તો તેમના પ્રત્યે કોપ કરતા નહી. સદા ય સ્વસ્વભાવમાં જ ઝીલતા. પ્રભુની સહનશીલતા ખરેખર અદ્ભુત હતી.

૯. ભગવાન ગમે એવા કઠોર પરીસહોને ધીરજથી સહતા તેમ જ અનુકૂળ ઉપસર્ગ-પરીસહ પ્રસંગે પણ સાવધાન રહેતા.

૧૦. જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન સંયમમાર્ગને બહુદૃઢપણે સેવતા.

૧૧. ભગવાને દીક્ષા લીધા અગાઉ લગભગ બે વર્ષથી ઠંડું (સચિત્ત) જળપાન તબ્યું હતું, બે વર્ષ લગી અચિત્ત જળપાન કરતા. ભગવાન એકત્વભાવના ભાવતા, કષાયરૂપ અગ્નિને ઉપશમાવી શાન્ત બન્યા થકા તથા સમ્યક્ત્વભાવથી ભાવિત રહેતા થકા દીક્ષિત થયા હતા.

૧૨. ભગવાન સજીવ વસ્તુઓનો સર્વથા આરંભ તજીને વિચરતા હતા.

૧૩. કર્મવશ રાગદ્વેષ સહિત સહુ જીવો જુદી જુદી સર્વ યોનિઓમાં ઉપજતા રહે છે એમ ભગવાન વિહરતા.

૧૪. મોહવશ અજ્ઞાની જીવ કર્મથી બંધાય છે એમ જાણી ભગવાન સંયમ માર્ગમાં બહુ સાવધાન થઈને રહેતા હતા.

૧૫. જ્ઞાનવ્રંત ભગવાને અત્યુત્તમ સંયમમાર્ગ પ્રકાશ્યો છે.

૧૬. ભગવાને પવિત્ર અહિંસાને અનુસરી પોતાને તેમ જ પરને પાપમાં પડતા અટકાવ્યા, પ્રભુ બરેબર પરમાર્થદર્શી હતા.

૧૭. ભગવાન દ્વષિત આહાર તજી, શુદ્ધ આહાર કરતા હતા.

૧૮. તેવો શુદ્ધ-નિર્દોષ આહાર અદીનપણે પોતે યાચી લેતા હતા.

૧૯. પ્રભુ નિયમિત ખાનપાન વાપરતા, રસમાં આસક્ત ન થતા, રસ માટે ઇચ્છા-સંકલ્પ પણ ન કરતા અને દેહની દરકાર-મમતા કરતા, બરજ મટાડવા સારુ શરીરને બાળતા પણ નહોતા.

૨૦. માર્ગમાં ચાલતાં આડુંઅવળું જોતાં નહીં, વાતો કરતાં નહીં, પણ માર્ગ જોતાથકા જયણા સહિત ચાલ્યા જતા હતા.

૨૧. બીજે વર્ષે પ્રભુ, ઇન્દ્રદત્ત વસ્ત્ર ત્યજીને છૂટા બાહુથી વિચરતા હતા.

(૨) વિહારપ્રસંગે નિઃસ્પૃહી મહાવીરપ્રભુનાં નિવાસસ્થાન.

૧. લગવાન કોઈ વળતે નિર્જન વનમાં, ઝુંપડા-ઝુંપડીઓમાં, પાણી પીવા માટે કરેલી પરબોમાં, કોઈ વળતે હાટો-દુકાનોમાં તો કોઈ વળતે લુહાર વગેરેની કોડોમાં અથવા ઘાસની ગંજીઓ નીચે, એમ જુદે જુદે સ્થળે ધ્યાન-સમાધિસ્થ રહેતા.

૨. કોઈ વળતે પરામાં, બાગમાંના ઘરોમાં કે શહેરોમાં રહેતા, તો કોઈ વળતે મસાણામાં, શૂન્ય ઘરોમાં કે ઝાડની નીચે કાઉસગગ ધ્યાને રહેતા.

૩. એ રીતે એવાં સ્થળોમાં રહેતા થકાં તે શ્રમણ લગવાન પ્રમાદ રહિત સમાધિમાં લીન થઈ બરોબર તેરમા વર્ષ પર્યંત પવિત્ર ધ્યાન ધ્યાતા રહ્યા.

૪. દીક્ષા લીધા પછી લગવાન ક્યારે પણ નિદ્રા લેતા નહોતા, હમેશાં જાગૃત રહેતા. સાડાબાર વર્ષ પર્યંત જમીન પર બેઠા પણ નથી.

૫. તેઓ નિદ્રાને કર્મ બાંધનારી જાણી જાગૃત રહેતા, કદાચ નિદ્રા આવવા માંડતી તો તેને ઉપાયથી દૂર કરતા.

૬. ઉપરોક્ત સ્થળોમાં રહેતા લગવાનને ભયંકર અનેક ઉપસર્ગો થયા હતા.

૭. જર પુરુષો શૂન્ય ઘરમાં કુકર્મ કરવા જતા લગવાનને ત્યાં ધ્યાનસ્થ દેખી ઉપસર્ગ કરતા, વળી વિષયવાંછનાથી પણ લોકો પ્રભુને સતાવતા.

૮. એ રીતે લગવાને મનુષ્યો તથા તિર્યંચો તરફથી અનેક પ્રકારના અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ભયંકર ઉપસર્ગો હુમેશાં સાવધાનપણે વર્તતા થકા સહન કર્યાં.

૯. વળી લગવાન હર્ષ-શોક ટાળીને મૌનપણે વિચરતા.

૧૦. નિર્જનસ્થળમાં લગવાનને ઊભેલા જોઈ લોકો પૂછતા અથવા રાત્રિ વળતે જર પુરુષો પ્રભુને પૂછતાં કે-‘અરે! તું કોણુ ઊભો છે?’ ત્યારે લગવાન કશું બોલતા નહીં, તેથી તેઓ ગુસ્સે થઈ મારવાનું પણ કરતા; પરંતુ લગવાન તો નિઃસ્પૃહ રહીને સમાધિમાં તલ્લીન રહેતા.

૧૧. ‘અરે! અહીં તું કેમ ઊભો છે?’ એમ લોકો પૂછતાં ત્યારે લગવાન જવાબ દેતા નહોતા તેથી જો તેઓ બોલતા કે “અહીંથી જલ્દી જતો રહે” તો લગવાન અન્યત્ર જતા, કારણ કે એ મુનિઓનો ઉત્તમ આચાર છે. જો તેઓ જવાનું કહેતાં નહીં તો લગવાન મૌન રહી ત્યાં જ ધ્યાન કરતા.

૧૨. જ્યારે શિશિર ઋતુમાં ઠંડો પવન જોરથી ફુંકાતો હતો, જ્યારે લોકો થરથર ધ્રુજતા હતા, જ્યારે અપર સાધુઓ તેવી ઠંડીમાં પવન રહિત જગ્યા શોધતા હતા તથા વસ્ત્રો ઓઢવા આહતા હતા, જ્યારે તાપસો લોકો ગાળી શીતનું નિવારણ કરતા હતા, એમ જ્યારે શીત સહેલી ભારે કઠીન

હતી ત્યારે સંયમી લગવાન નિરીહપણે ખુદલા સ્થાનમાં શીત સહન કરતા થકા સમભાવે રહેતા. બીજા મુમુક્ષુજનોએ તેમ વર્તવા બપ કરવો.

(૩) નિરાગી પ્રભુએ કેવા કેવા પરિસહો સહ્યા ?

૧. લગવાન સદા સંયમમાં સાવધાન બની કર્કશ સ્પર્શ, ટાઢ, તાપ તથા ડાંસ અને મચ્છરના ડાંબ વિગેરે લચકર પરી-સહો સહન કરતા હતા.

૨. લગવાન દુર્ગમ્ય એવા લાટ દેશના વજ્રભૂમિ તથા શુભ્રભૂમિ નામના બન્ને અનાર્ય ભાગોમાં જઈને વિચર્યા હતા. ત્યાં તેમને બેસવાને કે ઉભા રહેવાને જગ્યા પણ નહોતી મળતી છતાં પ્રભુ કષ્ટ સહન કરીને રહેતા હતા.

૩. લગવાનને લાટદેશમાં ઘણા ભારે ઉપસર્ગો થયા છે. ત્યાંના અજ્ઞાન લોકો પ્રભુને સંતાપતા, ભોજન પણ લૂણું મળતું તથા કૂતરાઓ આવીને પ્રભુ ઉપર પડતા ને કરડતા.

૪. તેવે વખતે બહુ થોડા જ લોકો તે કૂતરાઓને કરડતાં નિવારતા. ઘણા લોકો તો ઊલટા લગવાનને મારતા અને કૂતરાઓને છુછુ કરી તેમના તરફ કરડવા મોકલતા.

૫. આવા લોકોમાં લગવાન ઘણા વખત વિચર્યા. ત્યાંની વજ્રભૂમિના ઘણાખરા લોકો લૂણું ખાતા તેથી તેઓ વધારે ક્રોધીલા હોવાથી સાધુને દેખી કૂતરાઓવડે તેમને એટલો બધો ઉપદ્રવ કરતા કે ત્યાં ભિક્ષુકો (બૌદ્ધધર્મી) ત્યાંના ભોમિયા છતાં એક મોટી લાઠી વિગેરે હાથમાં પકડીને ફરતા. તેમ છતાં પણ કૂતરા તેમની પૂંઠ પકડતા તથા તેમને કરડી ખાતા.

એ રીતે લાટદેશ વિહાર કરવાને ઘણો વિકટ છતાં વીર પ્રભુએ શરીરની મમતા તજી, કર્મનિર્જરાર્થે નીચ જનોનાં કડવાં વચનો સહન કર્યાં હતાં.

૬. એ રીતે જેમ બળવાન હાથી સંગ્રામના મોખરે પહોંચી, પરાક્રમ બતાવી જ્ય મેળવે તેમ વીરપ્રભુએ તે વિકટ ઉપસર્ગો પર જ્ય મેળવ્યો.

૭. કોઈ સ્થળે પ્રભુ ગામના પાદરે જતા કે ત્યાંના અનાયર્થ લોકો સામા આવી તેમને મારતા અને બોલતા કે અહીંથી દૂર જતો રહે.

૮. ઘણી વખતે લાટદેશમાં લોકો લાકડીથી, મૂઠીથી, લાલાની આણીથી, પત્થરથી કે હાડકાના ખખ્ખરથી પ્રભુને મારી મારીને પોકારો પાડતા હતા.

૯. કોઈ વખતે ભગવાનને પકડી અનેક ઉપસર્ગો કરી માંસ કાપી લેતા, તેમની ઉપર ઘૂળ વરસાવતા, તેમને ઊંચા કરીને નીચે પછાડતા; પરંતુ નિઃસ્પૃહી ભગવાન દેહ પરની મમતા તજીને તે સઘળું સહન કરતા હતા.

૧૦. જેમ શૌર્યવંત પુરુષ સંગ્રામના મોખરે રહીને દુશ્મનોથી પાછો હઠે નહીં તેમ પ્રબળ સત્ત્વવંત પ્રભુ એ ઉપસર્ગોથી પાછા નહીં હઠતા તે સઘળા ઉપસર્ગોને સહન કરતા થકા વિચર્યા હતા.

આવી રીતે નિઃસ્પૃહી પ્રભુએ સંયમનું પાલન કર્યું તેવી રીતે અન્ય મુમુક્ષુઓએ પણ વર્તવું.

(૪) વીર પ્રભુની તપશ્ચર્યા.

૧. શરીરે નિરોગી છતાં ભગવાન મિતાહારી રહેતા હતા અને કદાચ કોઈ આગંતુક રોગ ઉપજતા તો પ્રભુ તેનો પ્રતિકાર-ઈલાજ કરવા પણ ચાહતા નહીં.

૨. વળી શરીરને અશુચિમય જાણીને તેઓ જીલાળ, વમન, તૈલમર્દન, સ્નાન, ચંપી ને દાતણ પણ કરતા કે કરાવતા નહીં.

૩. ઇંદ્રિયોના વિષયોથી વિરક્ત થઈ ભગવાન અલ્પભાષી થઈને વિચરતા હતા.

૪. ભગવાન શીયાળામાં છાંયડામાં બેસીને ધ્યાન કરતા અને ઉનાળામાં ઉત્કટુક આસને તડકામાં બેસીને તાપ સહન કરતા.

૫. શરીરનિર્વાહાર્થે ભગવાન લૂખા ભાત, મંથુ અને અડદનો આહાર કરતા. આઠ આઠ મહિના સુધી એ ત્રણ ચીજો વાપરી ભગવાને ચલાવ્યું હતું.

૬. વળી પંદર પંદર દિવસ સુધી, મહિના મહિના સુધી, બે બે મહિના ને છ છ મહિના સુધી દિનરાત અન્નપાણી વગર ઉપોષિતપણે-ઉપવાસ કરીને, નિરીહ થઈ ભગવાન વિચરતા હતા.

૭. ત્રીજે ત્રીજે, ચોથે ચોથે કે પાંચમે પાંચમે દિવસે ઠરી ગયેલ અન્ન વાપરતા હતા.

૮ તત્ત્વજ્ઞ ભગવાન પોતે પાપ નહીં કરતા, બીજા પાસે પાપ નહીં કરાવતા અને પાપ કરનારને રૂઠો નહિં માનતા.

૯. ભગવાન શહેર કે ગામમાં જઈ બીજાને માટે કરેલો નિર્દોષ આહાર ચાચી લઈને, સમભાવે તે આહાર વાપરતા.

૧૦. લિહ્યા લેવા જતાં, લગવાનને રસ્તામાં ભૂખ્યા કાગડા વિગેરે પંખીઓ જમીન ઉપર રહીને પોતાનો આહાર કરતા જો નજરે પડતાં તો લગવાન તેમને કશી પણ અડચણ નહીં કરતાં ચતનાથી ચાલ્યા જતા હતા.

૧૧. ત્યાં કોઈ બ્રાહ્મણ, શ્રમણ, લિખારી, વિદેશી, ચાંડાલ, માર્જાર કે કૂતરાને કંઈ મળતું દેખી, તેમને વિદ્ય નહીં પાડતા થકા તથા મનમાં કશી અપ્રીતિ નહીં ધરતા સતા ધીમે ધીમે ચાલ્યા જતા હતા.

૧૨. વળી આહાર પણ સ્નિગ્ધ કે શુષ્ક, ઠરી ગયેલો, રાંધેલા અડદનો કે જૂના ધાન્યનો, અથવા જવ વગેરે નીરસ ધાન્યનો જેવો મળી આવતો, તેવો શાંતભાવે લઈને વાપરતા, અગર નહીં મળતો તો પણ શાંતભાવે રહેતા.

૧૩. વળી તે લગવાન ઉત્કટુંક, ગોદોહિકા, વીરાસન-વિગેરે આસનોથી નિર્વિકારપણે ધર્મધ્યાન કરતા હતા. વળી નિરીહ બની અંતઃકરણની પવિત્રતા જાળવતા થકા ઊર્ધ્વ, અધો અને તિર્યગ્ લોકના સ્વરૂપને ધ્યાનદશામાં વિચારતા હતા.

૧૪. એ રીતે કષાય રહિત થઈ, આસક્તિ તણ, શબ્દાદિક વિષયોમાં નહીં લોભાતા થકા લગવાન સદા ધ્યાનનિમગ્ન રહેતા અને એ રીતે છદ્મસ્થ અવસ્થામાં પણ લગવાન પ્રબળ પ્રસાદમ દાખવી કોઈ વળતે પણ પ્રમાદી બનતા નહીં.

૧૫. પોતાની મેળે જ સંસારની અસારતા જાણીને આત્માની પવિત્રતાથી મન, વચન અને કાયાને કળજે રાખી, શાંત

અને સરલ સ્વભાવી ભગવાન પવિત્ર પ્રવૃત્તિવંત રહ્યા. એવી મર્યાદા મતિમાન નિરીહ ભગવાને વારંવાર પાળેલી છે. એ રીતે ખીજા મુમુક્ષુઓએ પણ વર્તવું એમ હું કહું છું.

તા. ક.—આ અધ્યયનમાં વર્ણવેલ વીર પ્રભુનો અદ્ભુત વૈરાગ્ય તથા ધૈર્ય વાંચવાથી સુસ વાંચનારના હૃદયમાં પ્રભુ પ્રત્યે અદ્ભુત ભક્તિભાવ પેદા થશે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૨૪૪.]

ખરા યુવક—વિદ્યાર્થીની ફરજપૂર્વકની અંગત ભાવના.

૧. જે ભારતભૂમિમાં હું વસું છું તેમાં આશરે તેત્રીશ કોડ મનુષ્યોમાંથી કેટલા કોડ મનુષ્યોને પેટપૂરતું અન્ન પણ ખાવા મળતું નથી, તેવા દુઃખી દેશમાં મારે વિવિધ જાતિનાં ખાનપાન, મોજશોખના સાધનો જેવાં કે નાટક, સિનેમા વિગેરે એશઆરામ અને ખોટા ખાનપાનમાં નકામાં ખર્ચો કરવા યા કરાવવા તે ખીલકુલ શોભતા નથી. વળી આ દેશ અજ્ઞાન, કુરૂદીઓ, કુસંપ અને ધર્માધતાથી દુઃખી થઇ રહ્યો છે તેવી પરિસ્થિતિમાં મારે તન, મન, ધન અને સત્તાની સઘળી શક્તિઓનો ઉપયોગ સુશિક્ષા, સંપ, સુશીલતા અને સંયમવૃદ્ધિ થાય તેમ કરવો—કરાવવો ઘટે છે. અત્યારે ગતાનુગતિકતા તણ, આંખ ખોલી, સુવિવેક ધારી ડહાપણથી વર્તવાની ખાસ જરૂર છે.

૨. સમસ્ત ભારતવર્ષમાં અને મારામાં એકતા, ગુણાનુરાગ, સેવાભાવના, વીરતા, સત્ય—પ્રિયતા, સત્યધર્મસેવા, અહિંસકભાવના અને ન્યાયમાર્ગને સેવવામાં ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થ પ્રગટ થાયો !

૩. સારી ભાવના, સારું વાંચન, વિચારપૂર્વકનું મનન અને સત્સંગ તથા વિષયવાસના ઉપર કાળૂ મનના દોષો દૂર કરે છે અને તત્ત્વજ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન આત્માના દોષોથી-વિકારોથી બચવા માર્ગ દેખાડે છે, અને સન્ધ્યારિત્ર આત્માને શુદ્ધ કરે છે. આવી સદ્વિદ્યા હું પ્રાપ્ત કરીશ.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૨૦૬.]

વિદ્યાર્થીવર્ગે લક્ષ્યમાં રાખવા યોગ્ય હિતસૂચનાઓ.

૧. યતનથી સ્વધર્મનું સારી રીતે રક્ષણ-પાલન કરવાથી, તે સુરક્ષિતધર્મ આપણું રક્ષણ-પાલન કરે છે, એમ સમજી તેની ઉપેક્ષા ન કરવી.

૨. ધર્મના પસારે ઉત્તમ પદવી, માનવૈભવાદિક, દુર્લભ સામગ્રી વગેરે પામ્યા છતાં જો એ ઉપકારી ધર્મની અવગણના-ઉપેક્ષા કરવામાં આવશે તો ધર્મનો ધ્વંસ કરનાર એવા એ સ્વામીદ્રોહીનું શ્રેય-કલ્યાણ શી રીતે થઈ શકશે ?

૩. સર્વ ધર્મમાં પ્રધાન ધર્મ સર્વજોક્ત કહ્યો છે, તેને સારી રીતે સમજી શ્રદ્ધા સહિત તેનું સેવન કરનાર અવશ્ય સુખી થઈ શકે છે.

૪. સર્વજોક્ત ચિંતામણિ રત્ન સમાન સુદુર્લભ ધર્મ-રત્નની પ્રાપ્તિ જેવા તેવાને થઈ શકતી નથી. યોગ્ય પાત્રને જ તેની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે અને પાત્રતાવંત જ તેની સાર્થકતા કરી શકે છે.

૫. પાત્રતા વગર તેની સાર્થકતા થઈ શકતી નથી.

૬. ગંભીરતા, નીરોગતા, સૌમ્યતા, જનપ્રિયતા, લજ્જા, દયા, શુણાનુરાગ, વિનય, કૃતજ્ઞતા, પરોપકારકુશળતા વિગેરે શુણોના અભ્યાસથી તેવી પાત્રતા આવે છે.

૭. સુપાત્રમાં કરેલો યત્ન સફળતાને પામે છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૨૫૬.]

વિદ્યાર્થીઓને હિતસંદેશ.

લાલ ખત્તી ધરવી, ખરાબા પર અથડાઈ લાંગી જતાં નાવને બચાવવું અને એમ આધ્યાત્મિક વિનિપાત સામે જોરશોરથી ઘેર ઘેર ફરીને સંદેશ પહોંચાડવો એ અમારા પૂર્વજોનો જીવન-મંત્ર હતો તે પર નજર રાખી, અધિકારનો નિર્ણય કર્યા વગર, વહાલા વિદ્યાર્થીઓને કંઈક કહેવા જિજ્ઞાસા થઈ છે તેને સંતોષ-વાથી એના કહેનાર અને બીલનારનું શ્રેય થાય એ અભિલાષા છે.

સંસ્કાર મેળવવા એ જેનું લક્ષ્ય છે, કોમળતા એ જેનો સ્વભાવ છે અને ગ્રહણ કરવું એ જેનું કર્તવ્ય છે એવા વિદ્યાર્થીવર્ગમાં સંદેશ ફળવાન બને એ આશા અસ્થાને નથી. માત્ર અક્ષરજ્ઞાન મેળવવું, ડીગ્રી ધરાવવી, સર્વીસ-નોકરીને લાયક બનવું અને ફોઈ ટાઈટલ-ઉપાધિ મેળવી લેવી એ લક્ષ્ય હોવાનું આજના વિદ્યાર્થી પર ગંભીર અને શરમભર્યું તહોમત છે. આ આરોપ યા તહોમતના ખરાબા સામે આજનો માદો સંદેશ લાલ ખત્તી ધરે છે.

આજીવિકા, ડીગ્રી અને એવી બધી ઉપાધિનો સાચા અને

શુદ્ધ વિદ્યાર્થીને હિસાબ જ હોય. જે વિદ્યા કલ્યાણ તરફ, સ્વાતંત્ર્ય તરફ અને યાવત મુક્તિ તરફ દોરે-પ્રેરે તે જ સાચી વિદ્યા છે. પૌર્વાત્ય ઋષિ-મુનિઓએ ગાયું છે કે “સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે” આ પ્રાણપ્રદ મંત્ર દરેક વિદ્યાર્થીની નજર સામે હોવો જોઈએ. અને એ દીવાદાંડી તરફ નિશાન રાખીને જ વિદ્યાર્થીએ પોતાના જહાજને હંકારવું જોઈએ. આટલી નિઃસ્વાર્થતાથી જીવનની શરૂઆત થાય તો કોઈપણ દેશના વિદ્યાર્થી કરતા ભારતવર્ષનો વિદ્યાર્થી ઉતરતો ન થાય; પરન્તુ શરૂઆતમાં એ તરફ આપણું લક્ષ્ય હોતું નથી, હોય છે તો તે છેક જ પામર અને તુરં છ હોય છે તેથી આજના વિદ્યાર્થીમાંથી આદર્શ ગૃહસ્થ, નાગરિક, મુત્સદ્દી, દેશનાયક કે ધર્મરક્ષક મહાન્ પુરુષ ઓછા નીપજે છે.

શરૂઆતમાં જ લક્ષ્યહીન જીવન સામે લાલચો ધરાય છે, વશીકરણો ગોઠવાય છે અને અનેક મોહમંત્રોના મોરલી નાદો એની સામે ગુંજે છે. તેમાં આદર્શહીન વિદ્યાર્થી ફસાય છે, મોહ પામે છે, પરિણામે અકળાય છે, મૂંઝાય છે અને જવાબદારી અને જીવનયાત્રા સમાપ્ત કર્યા વિના જ અકાળે તેનો નાશ થાય છે.

ઉપરોક્ત વાત જરા વધારે સ્પષ્ટ કરીએ. વિદ્યાભ્યાસ-શિક્ષણની રેલ્વે પંક્તિ મેલથી પણ વધારે ઝડપી વ્યોમયાનથી આગળ ધપતી હોય ત્યાં મૂર્ખ અશિક્ષિત માણાપો વાસના અને વિકારોની ભયંકર લાલચોને આગળ ધરી બાળક-ને ફસાવે છે. તે પ્રસંગે ભોળો-આદર્શહીન અણસમજી બાળક વિદ્યાર્થી તેમાં ફસાય છે અને પૂરા પંદર વર્ષ પણ ન થયા

હોય તે પહેલા કોઈ ઢીંગલી સાથે પરણાવે છે. પરિણામે અણમેલ જિંદગીના વિદ્યાર્થીકાળના (૧૬ થી ૨૫) દશ વર્ષનું એ અપરમા અજાણતાં ગલિદાન ધરાય છે. પછી ? પછી શું ? આખીએ જિંદગી રસહીન, ઉત્સાહહીન અને પ્રેરણારહિત બને છે. નિર્બળતા; પામરતા અને તુચ્છતા એનો કળજો મેળવે છે; તેમ જ અપરિપકવ લાગણીઓ, વાસનાઓ અને વીર્યનું ઉન્માર્ગે વહન થાય છે.

ગર્ભ કાલનો કૂદતો અને થનથનતો કોડીલો વિદ્યાર્થી (યુવાન) આજે ગૃહિણી, વડિલો અને કુટુંબ વિગેરે બધા પ્રત્યેની ફરજો બજાવવામાં અશક્તિથી નિષ્કળ નિવડે છે. ‘તમે માવડીયા છો, મારી જરૂરિયાતો અને આશાઓ અપૂર્ણ રહે છે, પૂરી થતી નથી, કેટલીએ વાર ફેશનેબલ કપડાં અને ઘરેણાં લાવવા કહ્યું પણ ક્યાં લાવ્યા ? આમ હતું તો પરણ્યા શા માટે ?’ એમ કહી અજ્ઞાન જીવનસહચરી (સ્ત્રી) એ વિદ્યાર્થી-પતિ (પતિ થવાને નાલાયક) ને અવગણે છે અને અપમાને છે. ‘બાયલો છે, બાયડી કહે તેમ કરે છે, એને ચઢાવે છે, ઉપર રહી એણીને બહેકાવે છે, પાળી-પોષી મોટો કર્યો, પરણાવ્યો તે આ દિવસો માટે ?’ એમ કહી માબાપો એ પ્રિય પુત્રને તિરસ્કારે છે. એક તરફથી સ્ત્રીની અને બીજી તરફ કુટુંબીજનોની, એમ તાણ-ખેંચ મંડાય છે. અધૂરું જ્ઞાન, થોડું વાચન, અપરિપકવ મનન અને અલ્પ શિક્ષણ આનો નિકાલ કરવા નિષ્કળ નીવડે છે પરિણામે એ વિદ્યાર્થી (યુવાન) નિરાશ અને હતાશ બને છે.

અંતે વિકારોનો ગુલામ બની, ઉપકારક વડિલ જનોથી છૂટો પડે છે અને કૌટુંબિક લાવનાનો ધ્વંસ કરે છે. બસ ! બાકીની જિંદગી નિર્માલ્ય પેટ ઘસડતા કીડાની માફક પૂરી

કરી, સ્વજીવનયાત્રા સમાપ્ત કરે છે. વિદ્યાર્થીએ જો લક્ષ્યપૂર્વક વિદ્યાર્થીજીવનની શરૂઆત કરી હોત, માળાપોની ગિનજરૂરી લાલચને આધીન ન બન્યો હોત તો આ દુઃખદાયક પરિણામ ન જ આવત. હજી જરા આગળ વધીએ—

મેટ્રિક કે અસુક હદ સુધી વિદ્યાર્થી પહોંચે છે કે માળાપો, સ્ત્રી અને બધા સ્વજન-સંબંધીઓ તેને વિંટળાઈ વળે છે. ‘જુઓને ! હવે ઘણું લાણ્યો. આપણે વળી ક્યાં ગારિસ્ટર થવું છે કે બહુ લાણીએ વિગેરે રોજ કકળાટ મચાવે છે એટલે વિદ્યાર્થી કાયર બની નોકરીએ ચડે છે. ત્યાં પણ સાદાર્થ કે સચ્ચાર્થના સંસ્કારોને બદલે પોઝીશનના બાઉને આધીન બને છે. મહિને માંડ માંડ પંદરથી વીશ રૂપીઆ લાવતો હોય છે. તે હેટ, કોટ, પાટલૂન, નેકટાઇ, સ્યુટ અને એવા અનેક બીન જરૂરી ફેશનના ખર્ચમાં જ આવક પૂરી થાય છે. નિર્વાહ માટે દેવું કરે છે અને પછી અપ્રમાણિકતા સેવે છે. આદર્શહીન વિદ્યાર્થીની લાવી દશાનું આ આણું ચિત્ર માત્ર છે. એની કહાણીઓ ડગલે અને પગલે મળી રહે તેમ છે.

વિક્રાન્ ન્યાયાધીશો ન્યાયને બળકુ ચીજની માફક વેચે છે, સંસ્કારી ગણાતા વકીલો અને બેરિસ્ટરો અસીલોને નીચાવવા કળ્યાઓ લાંબાય તેવી અવળી સલાહ આપે છે અને સેવાના શ્રીરસ્તાનો દાવો કરતા ડોક્ટરો લક્ષ્મી લૂંટવા માટે દયાપાત્ર દર્દીઓ પ્રત્યે યમનું આચરણ કરે છે. આજની કેળવણીની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલા આ લોકોનું આ આચરણ જોયા પછી લક્ષ્યહીન આજીવિકા માટે જ લેવાતી વિદ્યાનાં કેવાં ઝેરી ફળો પાકે છે તે કહેવા માટે શબ્દો

પૂરતા નથી. અને તેથી જ આજે મારે આ સંદેશ સંલગ્નાવવાની જરૂર છે કે “વિદ્યાર્થી” પોતાના જીવનની શરૂઆત જ સેવાના સ્વાતંત્ર્યથી કરે, આઝાદી માટે મરી ફીટવાની પણ તાલીમ મેળવે, અને એવા જ લક્ષ્યવાળી વિદ્યા જીવનના એકેએક વિકાસમાર્ગને ખુલ્લા કરી આગળ વધે. તે જ ખરી વિદ્યા છે કે જે અંતે સુક્ષિત તરફ લઈ જાય.

ઋષિ-મુનિઓનો એ સિદ્ધાન્ત-નિર્ણય છે કે-

વિદ્યા દદાતિ વિનયં, વિનયાદ્યાતિ પાત્રતામ્ ।
પાત્રત્વાદ્ ધનમાપ્નોતિ, ધનાદ્ધર્મસ્તતઃ સુખમ્ ॥

આ નાનકડો પણ ભારે ઉપયોગી શ્લોકનો ભાવાર્થ-પર-માર્થ સારી રીતે સમજી, તેનું શાંત ચિત્તે મનન કરી, સ્વજીવન-વિકાસમાં ખૂબ ઉપયોગી થાય તેમ કરવું જોઈએ.

“ખરી વિદ્યા વિનય-નમ્રતા-મૃદુતા શિખવે છે અને મદ-અભિમાન-ઉદ્ભવપણું અને અહંકારને ગાળે છે. વિનય ગુણથી જીવ પાત્રતા-યોગ્યતા-લાયકાત પામે છે. પાત્રતા પામવાથી ન્યાયસર લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાય છે. ન્યાયસર લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિથી તેનો યથાસ્થાને વિનિયોગ-ઉપયોગ કરવાની બુદ્ધિ જાગે છે, એમ વિવેકપૂર્વક પ્રાપ્તલક્ષ્મીનો યથાયોગ્ય સ્થાને વિનિયોગ કરવાથી ગ્રાધકારી અંતરાય કર્મનો નાશ થવાથી આત્મિક સુખની સહેજે પ્રાપ્તિ થાય છે.”

ઉપરોક્ત શ્લોકમાં જણાવેલો આ ક્રમ સારો અને સીધો છે. મારી ઉમેદ છે કે વિદ્યાર્થી ળંધુઓમાં મારો આ સંદેશ જેમને પહોંચી શકે તેવા સઘળા વિદ્યાર્થીઓ દેશ-રાષ્ટ્ર-

સમાજ-ધર્મના સ્વાતંત્ર્ય માટે તે દિશામાં પોતાનું વિદ્યાર્થી-જહાજ કુશળતાથી હંકારશે ને સુખી થશે.

[આ પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૨૨૬.]

સાચા વિદ્યાર્થી બનવાની ખરી ભાવના.

૧. જ્યાંસુધી સંપૂર્ણ જ્ઞાન ન થાય ત્યાંસુધી આપણે સહુએ સદ્વિદ્યા મેળવવા ઉદ્યમ કરવો જોઈએ.

૨. આપણા જીવનને પવિત્ર કરે, વિચાર-વાણી-વર્તન-આચાર સુધારવામાં સહાય કરે, આપણા દોષ દૂર કરે અને સાચો માર્ગ સૂઝાડે તેવી વિદ્યા, વિનય અને બહુમાન સાથે પરોપકારી જ્ઞાની ગુરુની યોગ્ય સેવા કરીને મેળવવી.

૩. તેવી સાચી વિદ્યા દેનારા જ્ઞાની ગુરુનો ઉપકાર આપી જિંદગી સુધી ભૂલવો નહીં, તેમની હિતકારક આજ્ઞા માન્ય કરવી અને ગુરુએ યોગ્ય વિદ્યાર્થીઓને તેવી પવિત્ર વિદ્યા પ્રેમ-પૂર્વક-કંઈપણ લોભ-લાલચ વગર-આપવી.

૪. ખરા પવિત્ર વિદ્યાર્થીએ કોઈ પ્રકારની ખૂરી આદત, દુર્ગુણ કે જે આ ભવ અને પરભવમાં બહુ કષ્ટદાયક અપ-લક્ષણ છે (આ, કૌકી, કોકો, તમાકુ, ખીડી, સ્લીગારેટ, અલક્ષ્ય-ભોજન, વિષયલોભપતા, મસાલાદાર ખોરાક, નાટક, સિનેમા, અને કામોત્પાદક નોવેલનું વાંચન વગેરે) તેનો પ્રવેશ થવા ન પામે તેવી સાવચેતી રાખવી જોઈએ.

૫. તેવા કોઈપણ પ્રકારના દોષથી બચવા વિદ્યાર્થી પૂરતી

કાળજી રાખે તે માટે માતાપિતાદિક વડીલોએ અને શિક્ષકોએ લક્ષ રાખવું જોઈએ.

૬. પ્રારંભમાં બાળકને ગૃહશિક્ષણ જેવું મળે તેવા સંસ્કાર દાખલ થાય છે. તેથી તેવે સમયે જ બાળકોમાં કોઈ જાતના નબળા-કુસંસ્કાર ન પડે તેવી ચોક્કસ સંભાળ વડીલોએ રાખવાની જરૂર છે.

કેળવણી એટલે શું ?

૭. જેથી બુદ્ધિબળ ખીલે-વિકાસ પામે, ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ સુબુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરી સાચો માર્ગ સૂઝાડે, હિતાહિત સારી રીતે સમજાય, અહિત તજીને હિતકારી વાતનો જ આદર થાય-ગ્રહણ કરાય, વિવેક જાગે, ખરી વસ્તુસ્થિતિનું જ્ઞાન થઈ તેનો સ્વીકાર કરાય, અવગુણ જાણીને તજી દઈ ગુણને ગ્રહણ કરાય અને વાસ્તવિક ખરું સુખ સાંપડે એનું નામ જ કેળવણી છે.

તે કેળવણીના ત્રણ પ્રકાર છે.

૮. (૧) શરીરની, (૨) મનની અને (૩) હૃદયની. તેમાં શરીરને યોગ્ય કસરત વિગેરેથી સારી રીતે કસી પોતાનું દરેક કામ જાતે જ કરવા સશક્ત-સમર્થ બનાવવું તે શારીરિક કેળવણી.

૯. જેથી હિતાહિત, ગુણદોષ, કર્તવ્ય, અકર્તવ્ય સારી રીતે વિચારી સમજી શકાય તે માનસિક કેળવણી. સારું વાંચન, મનન અને સત્સંગથી માનસિક કેળવણી મળી શકે છે.

૧૦. ‘સાચું તે જ મારું’ એવો સત્ય તત્ત્વનો આદર જેથી

થાય અને ‘મારું’ તે જ સાચું’ એવો કદાચદ ટળે, જેથી શુદ્ધ તત્ત્વની શ્રદ્ધા પ્રગટે અને જેના પરિણામે અહિંસા (શુદ્ધ દયા) સત્ય, પ્રમાણિકતા, શીલ (બ્રહ્મચર્ય), સંતોષ, ક્ષમા, નમ્રતા અને સરલતાદિક અનેક સદ્ગુણોનો લાભ મળે તેને હૃદયકેળવણી અથવા આત્મિકકેળવણી કહી શકાય.

૧૧. શરીર નીરોગી રહે તેવી દૃઢ કાળજી હું હરહંમેશ રાખીશ, ખાનપાન વિગેરે પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ વાપરીશ, શરીર નીરોગી રહે તેવા ખાનપાન સાથે યોગ્ય અંગકસરત પણ કરતો રહીશ, જેથી સ્વ-પરકર્ત્તવ્ય કરવામાં ઉત્સાહ પૂરતા પ્રમાણમાં જાન્યો જાન્યો રહેવા પામે; પણ અન્યની આશાએ થોભી રહેવું ન પડે.

૧૨. દરેક કાર્ય-પ્રસંગે હિતાહિતનો વિચાર કરવાપૂર્વક હિતપ્રવૃત્તિનો આદર અને અહિતનો ત્યાગ કરવા મનની સ્વતઃ પ્રેરણા થયા કરે એવા ઉત્તમ ગ્રંથનું વાંચન, મનન કરવાવડે અથવા સત્સંગવડે મનને કેળવતો રહીશ.

૧૩. મન અને ઇન્દ્રિયોનો માલીક દેહમાં વ્યાપી રહેલો આત્મા શક્તિરૂપે અનંત શક્તિ અને અનંત જ્ઞાનાદિક ગુણોનો સ્વામી છે, છતાં પૂર્વલવના અનેક કર્મવાસનાના દોષથી દળાયેલો જણાય છે, તેને સર્વજ્ઞોક્ત શાસન મુજબ સંયમના માર્ગે યોજી અનુક્રમે સકળ દોષમુક્ત કરવા સતત પ્રયત્નશીલ જાનીશ.

૧૪. અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને મન, વચન, કાયાના યોગ-વ્યાપારવડે જીવ નવાં નવાં કર્મબંધન કરતો રહી લવપરંપરાને વધારતો રહે છે, તેનો સુવિવેકવડે પુરુષાતન ફારવી, ત્યાગ કરી, આત્માને ઉન્નતિના માર્ગે સ્થાપન કરતો રહીશ.

૧૫. પોતે સંયમનો માર્ગ આદરી, આત્મશક્તિ ખીલવી અન્ય પુરુષાર્થી ગંધુઓને તથા બહેનોને પણ ખરા સંયમ-માર્ગમાં જોડીશ.

૧૬. સંયમમાર્ગની જેમ જેમ રક્ષા-પુષ્ટિ વિશેષ બનવા પામે તેવા ઉપાયો લેવા બનતી કાળજી રાખીશ.

૧૭. ગતાનુગતિકતારૂપ લોકપ્રવાહને તથા તન, મન ને હૃદયની શુદ્ધિ કરે એવો સત્ય, શુદ્ધ માર્ગ સમજી આદરવાનો પ્રયત્ન કરીશ.

૧૮. આવી પવિત્ર કેળવણી મેળવી ખરેખરું સુખ સંપાદન કરીશ ત્યારે જ તેની સાર્થકતા થશે.

૧૯. આવી કેળવણી પામેવા માટે પ્રારંભથી-ખાળવયથી જ સાદાઈ અને સંયમના પવિત્ર પાઠ શીખી હું પોતે માર્ગ-નુસારી બનીશ.

૨૦. માર્ગાનુસારીપણાના ઉત્તમ પાંત્રીશ શુભોને આદરીશ અને સર્વજ્ઞોક્ત પવિત્ર ધર્મને લાયક બનવા ખૂબ પ્રયત્ન કરીશ, જેથી હુઃખમુક્ત થઈને સુખી થઈશ.

૨૧. ઉછાંછળી, ક્ષુદ્રવૃત્તિને તથા ગંભીરતાથી શુભમાત્રને હંસની જેમ તારવી કાઢતાં શીખીશ. દોષોની ઉપેક્ષા કરી શુભ ચક્રણ કરીશ.

૨૨. સઘળા અનાચારો-દોષો-દુર્વ્યસનોથી દૂર રહી, સ્વ-વીર્ય-શક્તિ વધારી, તેનો બને તેટલો સદુપયોગ સ્વપર-હિત માટે કરીશ.

૨૩. શાન્ત અને મિલનસાર પ્રકૃતિને ધારણ કરીશ.

૨૪. લોક નિંદે એવાં કામ તણ પ્રશંસા કરે એવાં કૃત્યો કરવા ઇનતું લક્ષ રાખીશ.

૨૫. હલકા વિચારોવડે મનને મલિન કરીશ નહિં; પવિત્ર ભાવનાવડે મનને પ્રસન્ન રાખીશ, મનને સ્થિર અને શાંત કરીશ.

૨૬. પાપથી તથા લોક-અપવાદથી ઝૂઝીતો રહીશ.

૨૭. માયા-કપટ તણ સરલતા રાખીશ.

૨૮. ઇનતાં સુધી કોઈની ઉચિત માગણીનો ભંગ નહિ કરું.

૨૯. ઉત્તમ કુળ-મર્યાદા લોપીશ નહિં.

૩૦. સહુ જીવ ઉપર દયા-અનુકંપા રાખીશ.

૩૧. કોઈનો ખોટો પક્ષ કરીશ નહિ. સાચાનો જ પક્ષ કરીશ; નિષ્પક્ષપણે વર્તીશ.

૩૨. સદ્ગુણ અને સદ્ગુણીનો રાગી ઇનીશ.

૩૩. સત્ય વાતનો ખૂબ આદર કરીશ.

૩૪. હું પોતે સારી કેળવણી મેળવી સ્વકુટુંબીજનોને પણ જોઈતી કેળવણી આપીશ.

૩૫. કોઈ કામ વગરવિચાર્યું કરીશ નહિં, પણ પરિણામે હિતકારી કાર્ય કરતો રહીશ.

૩૬. ગુણુ-દોષ, હિતાહિત, કાર્ય-અકાર્ય, ઉચિત-અનુચિત અને લક્ષ્ય-અલક્ષ્ય વિગેરેને સારી રીતે સમજી લેવા પ્રયત્ન કરીશ.

૩૭. પાકી બુદ્ધિવાળાં અનુભવી પુરુષોને અનુસરીને ચાલીશ; સ્વચ્છંદ વર્તન તજીશ.

૩૮. ગુણી જનોનો ઉચિત વિનય સાચવીશ.

૩૯. કાર્યકુશળ જની સ્વપરહિત સાધતો રહીશ.

૪૦. સ્વાર્થ તજી તન, મન, ધનથી પરનો સ્વતઃ ઉપકાર કરવા તત્પર રહીશ.

૪૧. ખીજાએ કરેલ ઉપકારને ભૂલીશ નહિં.

૪૨. સર્વ વાતે કુશળતા મેળવવા પ્રયત્ન કરીશ.

૪૩. માતાપિતાદિ વડિલો પ્રત્યે સદા સન્માનની દૃષ્ટિ રાખીશ અને તેમની હિતશિક્ષાને લક્ષમાં રાખી સદ્વર્તન સેવીશ.

૪૪. એ રીતે પવિત્ર કેળવણી મેળવી શરીર, બુદ્ધિ અને આત્માનો વિકાસ કરી માનવલવને સફળ કરવા પ્રયત્ન કરીશ.

૪૫. આ સર્વનો મૂળ પાથો બ્રહ્મચર્ય છે, તેથી શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવા માટે મન અને ઈન્દ્રિયોને કાબૂમાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરીશ. કામવિકાર પેદા થાય તેવા બધા સંલેગોથી સાવચેત રહીશ.

૪૬. હસ્તકર્મ, સૃષ્ટિકર્મવિરુદ્ધકર્મ અને બાળલગ્ન એ ત્રણે દોષો શરીર, બુદ્ધિ, આયુષ્ય અને સુખશાંતિનો નાશ કરી

રોગ, શોક અને ભારે અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી તેનાથી બચવા હું સદા લક્ષ્ય રાખીશ.

૪૭. નળળી સોળત, એક જ શય્યામાં સાથે શયન અને નળળી રમતગમતથી પણ સ્વવીર્યનો નાશ-પ્રહાર્યનો ભંગ થવા પામે છે તેથી તે સર્વને છોડીશ.

૪૮. યોગ્ય દેખરેખ વગર બચપણમાં જ જો આવી કોઈ નઠારી ટેવ પડી જાય છે તો કાયાશક્તિ હીન બની જવાથી જીવન તદ્દન નિર્માલ્ય-નીરસ થઈ જાય છે, એવું સમજીને હું તેનો ત્યાગ કરીશ.

૪૯. વિદ્યાર્થી-પ્રહાર્યજીવન એ જ જીવનના પ્રારંભનો સુખમય સમય છે. આ જીવન જેટલું દૃઢ ને પવિત્ર બનશે-રહેશે તેટલું સુખ અને દીર્ઘાયુ પ્રાપ્ત થવા ઉપરાંત તે મોક્ષ-દાયક બનશે, એમ સમજી તે તરફ હું અધિક લક્ષ્ય રાખીશ.

૫૦. પુરુષને પચવીશ વર્ષ પહેલાં અને સ્ત્રીને સોળ વર્ષ પહેલાં શરીરની મૂળ ધાતુઓ કાચી હોય છે; તેથી તેટલી ઉંમર પહેલાંનું લગ્ન વધારે નુકસાનકારક થાય છે.

૫૧. શરીર, બુદ્ધિ, બળ અને આત્મવિકાસ સારાં દૃઢ કરવા-સાચવી રાખવા ઈચ્છનારાઓએ ઉક્ત મર્યાદા લોપવી જોઈએ નહિ, અન્યથા તેમાં અનેક અનિષ્ટ પરિણામ ઉભયને જીવનપર્યંત ભોગવવાં પડે છે.

૫૨. જેઓ ઉક્ત મર્યાદાનું સારી રીતે પાલન કરવા લક્ષ્ય રાખે છે, તેઓ જીવનપર્યંત તેનાં અનેક સુંદર પરિણામોનો લાભ મેળવે છે.

૫૩. અખંડ બ્રહ્મચર્ય અર્થાત્ જીવનપર્યંત મન, વચન, કાયાથી શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાથી વિવેકી આત્મા બહુ જ ઊંચી દશાને પામે છે, એવા અનેક સત્પુરુષો અને સતી સ્ત્રીઓના ઉત્તમ દાખલા આપણને એવી ઉત્તમ દશા પાળવા પ્રેરણા કરે છે.

૫૪. વિનયથી વિદ્યાની પ્રાપ્તિ અને સફળતા થાય છે; વિનયહીનને વિદ્યા ફળતી નથી.

૫૫. વિદ્યાગુરુ અને વિદ્વાનો પ્રત્યે પૂજ્યભાવ ને બહુમાન રાખવાથી, તેમના સદ્ગુણોની પ્રશંસા કરતા રહેવાથી, તેમની નમસ્કારપૂર્વક ઉચિત સેવાભક્તિ કરવાથી, તેમની પ્રસન્નતા-પ્રસાદ ને અનુગ્રહ-મહેરબાની મેળવી શકાશે.

૫૬. ‘ સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે ’ જેથી અનાદિ અજ્ઞાન-મિથ્યા-ભ્રાંતિ ટળે, ખરું આત્મભાન થવા પામે, જેના પરિણામે અનેક દોષો નાશ પામે અને સદ્ગુણો પ્રગટે એવું શુદ્ધ-નિર્દોષ-પવિત્ર જીવન બને તે જ ખરી વિદ્યા બાજી.

૫૭. ખરી વિદ્યાથી વિવેક પ્રગટે છે, એટલે ગુણદોષની ખરી ઓળખાણ થાય છે, વહેંચણ કરતાં આવડે છે, જેથી અમૃતની જેમ ગુણનો આદર અને ઝેરની જેમ દોષનો ત્યાગ કરવાનું સહેજે બને છે.

૫૮. તે જ ખરો વિદ્વાન છે જેને ખરી વિદ્યા વરી છે.

૫૯. ખરો વિદ્વાન સાદાર્થ ને સંયમને સત્કારે છે.

૬૦. ખરો વિદ્વાન રાગ-દ્વેષ ને ક્રોધાદિક કષાયોને દૂર કરવા પૂરતું લક્ષ્ય આપે છે.

૬૧. રાગ-દ્વેષાદિક દોષો પ્રગટ થાય અને વૃદ્ધિ પામે એવાં નિમિત્તોને ખરો વિદ્વાન વશ થતો નથી.

૬૨. રાગ-દ્વેષાદિક વિકારો શાંત થાય-નષ્ટ થાય એવાં નિમિત્તોને ખરો વિદ્વાન સત્કારતો રહે છે.

૬૩. સાદાં અને સંયમી જીવનવાળાને હિંસાદિક પાપાચરણથી જેમ અને તેમ પાછા ઓસરવાનું-હઠવાનું અને અહિંસક સદાચરણના પંથે પળવાનું જ પસંદ પડે છે, જેથી સ્વપર-હિતમાં વધારો થવા પામે છે.

૬૪. મદ-અભિમાન-અહંકારાદિ દોષો-વિકારોને ગાળવા માટે વિદ્યાનું સેવન કરાય છે. જે વિદ્યાના સેવન-અભ્યાસવડે મદ-અહંકારાદિ દોષો નાશ પામે તે જ વિદ્યા સાચી સમજવી.

૬૫. વિનય-નમ્રતાથી વિદ્યા શોભી ઊઠે છે અને સદ્વિદ્યાથી જ નમ્રતા ગુણ આવે છે.

૬૬. જેમ ક્રોધ તપનું અજીર્ણ ગણાય છે તેમ મદ-અહંકારને પણ જ્ઞાન અને ક્રિયાનું અજીર્ણ સમજવું.

૬૭. શરીરના, મનના અને આત્માના મળને-દોષોને અને વિકારોને શોધી કાઢી તેને નિર્દોષ-નિરોગી બનાવે તેને ખરો વિદ્વાન જાણવો, તે વગર શુકપાઠીઓને તો વેદીઆં પશુ સમાન ગણવાં ઘટે.

લઈને તેમાં તેને પ્રવીણ ગત્તમ પરિણામ.

વિદ્યાર્થીની સ્થિતિ-શક્તિનો દુઃખપૂર્ણ માનસિક સ્થિતિમાં
પ્રતાં ઝેરરૂપ થાય છે.

વિદ્યાર્થીને શારીરિક શિશ્ન નકામું જાય છે. કંટાળા-

શિક્ષામાં લય રહેલો છે માં લીધેલા ખોરાકની અસર
થયેલી જોઈએ છીએ તેનું ઝાઝન કરતી વખતે મનને
શિક્ષા કરવાથી લયની વૃત્તિ ખોરાકનો શુભ પરિપાક થાય છે.
લયગસ્ત-ડરપોક અને શુભ લીધેલો ખોરાક વધારે પોષક
મગજ પર શિક્ષાથી લયંકર સૌકોઈને લાગુ પડે છે.

તેની આંખ આગળ નિરંતર આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૨૫૭.]
અને ગળ આવી શકતાં નહ

કરવાનું સદંતર તજ દેવું જોઈ

તિવાળી એક બહેનને એક

વિદ્યાર્થીઓમાં કુટુંબસાથે પરણાવી હતી, પરંતુ

શાળાના સંચાલકોએ ૭ કુટુંબ કંટાળી ગયું હતું.
આલના વિદ્યાર્થીઓના સંસ્ક્રમણથી પોતે દુઃખીદુઃખી
પણુ. દૂષિત બની જાય છે. સ્ત્રી પિયરમાં લાઈને પોતાના
છૂટથી ગમે ત્યાં હરેફરે છે એક વાર અવશ્ય પોતાને ઘરે
કરે છે ત્યાં નિઃસ્વાર્થ મિત્ર
લાવથી જોવાની જરૂર છે. એ પણ તેના લાઈને પોતાની
તપાસવાનું હોય છે. જો તેમ અંત આવે તેવો કોઈ ઉપાય
તો તેને જરૂર રોકી યોગ્ય શુભ અંતિ કરી. તે બંને વિનંતિ-

૬૧. રાગ-દ્વેષાદિક દોષો પ્રાપ્તવામાં આપણે મદદ કરીએ તો નિમિત્તોને ખરો વિદ્વાન વશ આપણને સાચો અનુભવ મળી શકશે.

૬૨. રાગ-દ્વેષાદિક વિકારો [આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૨૫૫.]
નિમિત્તોને ખરો વિદ્વાન સત્કાર્યક્ષા કરવાથી થતું નુકશાન

૬૩. સાદાં અને સંયમી આજે આપણી પ્રજાને લયલીત ચરણથી જેમ અને તેમ પાછા એમક કારણ આપણી શિક્ષાપદ્ધતિ છે. સદાચરણના પંથે પળવાનું જ ને પોષણ મળે છે, તેનાથી માણસ હિતમાં વધારો થવા પામે છે. આમ અને છે. બાળકના કોમળ

૬૪. મદ-અભિમાન-અહંકાર અસર થાય છે. શિક્ષાનો લય ખડો રહેવાથી વિદ્યાર્થીમાં તેજ માટે વિદ્યાનું સેવન કરાય છે. શ્રી, તેથી તેવી શારીરિક શિક્ષા મદ-અહંકારાદિ દોષો નાશ પામે છે.

૬૫. વિનય-નમ્રતાથી વિદ્યા [આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૨૫૬]
જ નમ્રતા ગુણ આવે છે.

હાખલ ન થવી જોઈએ

૬૬. જેમ ક્રોધ તપનું અહ કાસ ધ્યાન રાખવું ઘટે છે કે નબળી કારને પણ જ્ઞાન અને ક્રિયાનું ગર્વદોષથી બીજા કંઈક વિદ્યાર્થીઓ

૬૭. શરીરના, મનના અવેતન શાળાઓ કે જ્યાં વિદ્યાર્થીઓ વિકારોને શોધી કાઢી તેને નિર્અથવા સ્વેચ્છા મુજબ પ્રવૃત્તિઓ વિદ્વાન બાળકો, તે વગર સ્ત્રી શિક્ષકે યા ગૃહપતિએ પ્રેમ-સમોન ગણવાં ઘટે. તેમની પ્રવૃત્તિઓ કેવી છે? તે

ની પ્રવૃત્તિનું સ્વરૂપ અનિષ્ટ જણાય પ્રવૃત્તિ તરફ વાળવાનું લક્ષ રાખવું.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૨૫૬]

અન્નનું શુભાશુભ પરિણામ.

કલેશ યુક્ત વાતાવરણમાં કે દુઃખપૂર્ણ માનસિક સ્થિતિમાં ખાધેલ જોરાક અમૃતરૂપ નહીં થતાં ઝેરરૂપ થાય છે.

ભય અને ચિંતામાં ખાધેલું અન્ન નકામું જાય છે. કંટાળા-ભરેલા અને અનુસાહક વાતાવરણમાં લીધેલા જોરાકની અસર સારી થઈ શકતી નથી, તેથી ભોજન કરતી વખતે મનને સ્થિર-શાન્ત-પ્રસન્ન રાખવાથી જોરાકનો શુભ પરિપાક થાય છે. દિંમતી જોરાક કરતાં પ્રસન્નચિત્તે લીધેલો જોરાક વધારે પોષક નિવડે છે. આ વાત નાનાં-મોટાં સૌકોઈને લાગુ પડે છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૨૫૭.]

જીવનદોરી

સારા કુળની પણ કલેશ પ્રકૃતિવાળી એક ગર્ભિણી એક ઉત્તમ વિશાળ કુટુંબના નખીરા સાથે પરણાવી હતી, પરંતુ તેના કલેશી સ્વભાવથી આખું કુટુંબ કંટાળી ગયું હતું. તે પરણી આવેલ ગર્ભિણી પણ કષાયથી પોતે દુઃખીદુઃખી થઈ ગઈ હતી. અંતે તેણે પોતાના પિયરમાં લાઈને પોતાના અત્તીવ દુઃખની ખબર આપી એક વાર અવશ્ય પોતાને ઘરે પધારવા વિનંતિ કરી.

એ રીતે ગાઈના સાસરીઆઓએ પણ તેના લાઈને પોતાની સર્વ હકીકત જણાવી તે કલેશનો અંત આવે તેવો કોઈ ઉપાય કરવા પોતાના ગૃહે પધારવાની વિનંતિ કરી. તે જાંને વિનંતિ-

પત્રોનો આશય વિચારતાં પોતાની બહેનનો કલેશી સ્વભાવ મટે એવો ઉપાય કુશળતાથી ચિંતવી પોતે બાણે ભારે રોગગ્રસ્ત થયો હોય એવા રૂપે ત્યાં હાજર થયો. એથી સૌ બહુ ખુશી થયા. પોતે જ્યારે બહેનને મળ્યો ત્યારે તેની તબીયત વધારે બગડેલા જેવી જણાતાં બહેને પોતાનું દુઃખ વિસારી મૂકી ભાઈનું દુઃખ મટાડવા ચાંપતા ઉપાય કરવા તેને ખૂબ આજીજી કરી. ગમે તે ભોગે પણ ભાઈનું દુઃખ દૂર કરવા બહેનની લાગણી જોઈ ભાઈએ પ્રથમથી ચિંતવી રાખેલ ઉપાય જણાવી તેમાં રહેલી ભારે મુશ્કેલીનો ખ્યાલ આપ્યો; પરંતુ બહેને તેનું દુઃખ દૂર કરવા ગમે તેટલી મુશ્કેલી સહન કરી લેવા પૂરી ઈચ્છા અને તૈયારી દર્શાવી ત્યારે ભાઈએ કહ્યું કે બહેન ! જે જીવનદોરી હું તૈયાર કરી લાવ્યો છું તે તું છ મહિના સુધી સાવધાનપણે સુખમાં રાખી મૂકી શાંતિપાઠ જપે તો મારા દુઃખની આપોઆપ શાંતિ થઈ આવે. બહેને તેમ કરવા કબૂલ્યું અને એવી જ વ્યવસ્થાથી ચારથી છ માસ પર્યંત જીવનદોરી સુખમાં રાખવાથી-જીલને વશ રાખવાથી સહુના દુઃખનો અંત આવ્યો. સુખના અર્થી સહુએ એ ઉપરથી ભારે ધડો લેવા જેવો છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૨૦૭.]

અંતઃકરણની જાગૃતિ

જગતમાં જેને કાંઈપણ પુરુષાર્થ સંપાદન કરવો હોય તેને માટે ત્રણ વસ્તુઓની આવશ્યકતા છે. એમાંની પ્રથમ વસ્તુ અંતઃકરણની જાગૃતિ છે. અસુક એક કાર્ય કરવાની ઈચ્છા

થાય તો તે ઇચ્છાનો ઉમળકો ઠેઠ અંતઃકરણના તળમાંથી નીકળવો (ઊઠવો) જોઈએ. આવામાં વિવેકબુદ્ધિ બહુધા નિરુપયોગી હોય છે. અમુક એક કાર્ય વિવેચક બુદ્ધિને ગમ્યું તેથી જ કરવાનું છે એમ માનવું યોગ્ય નથી; કારણ કે બુદ્ધિનો પ્રદેશ અત્યંત સંકુચિત હોવાથી કોઈપણ કાર્યમાં અંતઃકરણનો ઉમળકો તો હોવો જ જોઈએ. જો અંતઃકરણનો ખરો ઉમળકો ઉત્પન્ન થાય તો તેના યોગે કાર્યની સહજ સ્ફૂર્તિ નિર્માણ થાય છે. સત્ય પ્રેમના ઉમળકાનું બળ એવું તો વિલક્ષણ છે કે તેના યોગે અશક્ય ઘટનાઓ સહજ શક્ય થઈ જાય છે. આ વિશ્વમાં જે અનંત રહસ્યો ભરેલાં છે તે સર્વ રહસ્યોની ચાવીઓ એક પ્રેમ-લક્ષિતના હાથમાં જ સંગ્રહાયેલી-સમાયેલી છે.

મારા ભાવી સુધારક બંધુઓ ! પ્રથમ અંતઃકરણને જાગૃત કરો ! તમે મુળથી જે કાંઈ બોલો છો તેનો પ્રતિધ્વનિ તમારા અંતઃકરણની ગહન દરી (ગુફા)માં ક્યાંય થાય છે ખરો કે ? મારા પ્રિય દેશમજ્જો ! તમે પણ પ્રથમ અંતઃકરણની જાગૃતિના કાર્યમાં નિમગ્ન થાઓ. દેવો અને ઋષિ-સુનિઓના વંશજો આજે પશુઓના રાજ્યમાં સંમિશ્ર થવાને યોગ્ય થાય છે એમ તમને ખરેખર અંતઃકરણપૂર્વક ભાસે છે ખરું કે ? લક્ષાવધિ લોકોનાં ઉદર ક્ષુધાથી સુકાઈને પાતાળમાં પેસી ગયાં છે, એ જોઈને તમારું અંતઃકરણ કિંચિન્માત્ર પણ દ્રવે છે ખરું કે ? ઘન અને કાળાં વાદળાંવડે આકાશ વ્યાપ્ત થતાં જેવી રીતે સર્વત્ર ઉદાસિત અંધકાર પ્રસરી રહે છે એવી રીતે અજ્ઞાનના ઉદાસિત અંધકારમાં આપણી માતૃભૂમિ ડૂબી રહેલી છે એ વિષે તમારા પોતાના અંતઃકરણમાં કાંઈ વેદના થાય

છે ખરી કે ? એ સમસ્ત પરિસ્થિતિના યોગે અંતઃકરણમાં વિલક્ષણ અસ્વસ્થતા ઉત્પન્ન થાય ખરી કે ?

નહિ એવો જવાબ હોય તો તેનું ખરેખરું કારણ શોધી લેશો ?

[આત્માનંદ પ્રકાશ પુ. ૨૫, પૃ. ૪૦.]

જૈનકુળમાં જન્મેલ મનુષ્યે વ્યવહારમાં કેમ વર્તવું ?

૧ પ્રથમ માળાપની સાથે કેમ વર્તવું તે વિષે.

માળાપની સેવા મન, વચન અને કાયાથી—એમ ત્રણ પ્રકારે થાય છે. કાયાએ કરીને પિતાના શરીરની સેવાલક્ષિત સેવકની પેઠે વિનયપૂર્વક કરવી. પિતાના મુખમાંથી વચન નીકળતાં જ તે પ્રમાણે કરવું. પિતાના શરીરની સેવા કરવી, પગ ધોવા, ચાંપવા, પિતાને ઉઠાડવા, બેસાડવા, લોજનમાં, શય્યામાં, વસ્ત્રમાં, શરીરમાં, વિનયમાં ધનાદિકવડે યથાયોગ્ય ભોગવાઈ 1વનય-પૂર્વક કરવી, પરંતુ કોઈ વાતનો આગ્રહ ન કરવો. પિતાની સેવા—ચાકરી નોકર પાસે કરાવવી નહિ પણ પોતે જ કરવી. પિતાની મરણ પ્રમાણે વર્તવું. કદાપિ માતા—પિતા કંઈ વચન કહે, તો પણ સત્પુત્રે ક્રોધ ન કરવો. માતા—પિતાના સ્વધર્મ સંબંધી મનોરથ પૂરા કરવા એ વગેરે પિતા સાથે ઉચિત આચરણ આચરવું.

માતાની સાથે પણ પિતાની માફક જ ઉચિત આચરણ આચરવું, પરંતુ પિતા કરતાં માતાના અધિક મનોરથ પૂરવા. દેવપૂજામાં, ગુરુસેવામાં, ધર્મશ્રવણમાં, આવશ્યકાદિક ધર્મકરણી કરવામાં, સાત ક્ષેત્રમાં દ્રવ્ય વાપરવામાં માતાની મરણ પ્રમાણે વર્તવું.

તીર્થમાં, યાત્રામાં, અનાથને આશ્રય આપવામાં, દીનનો ઉદ્ધાર કરવા વગેરેમાં માતાના મનોરથો વિશેષે કરીને પૂર્ણ કરવા.

માતા-પિતાને ધર્મમાં જોડવા જેવો ખીજો કોઈ ઉપકાર જગતમાં નથી, ખીજા કોઈ પણ પ્રકારે માતાપિતાના ઉપકારનો ખદલો સંતાન વાળી શકે તેમ નથી. પિતા કરતાં પણ માતાને આધક પૂજ્ય જાણવી. પશુ જ્યાં સુધી તેને ધાવે છે ત્યાં સુધી પોતાની માતાને મા જાણે છે, આહાર કરતાં ન શીખ્યો હોય ત્યાં સુધી અધમ માણસ પોતાની માતાને મા સમજે છે, વળી ઘરનું કામકાજ કરે ત્યાં સુધી મધ્યમ માણસ પોતાની માતાને માતારૂપ ગણે છે અને ઉત્તમ પુરુષ પોતાની માતાને તે જીવે ત્યાં સુધી નિરંતર તીર્થ સમાન માને છે.

એવી જ રીતે માતા પોતાનો પુત્ર છે એમ સમજીને જ જે સુખ માને છે તે પશુમાતા અથવા અધમ માણસની માતા જાણવી. પુત્ર કમાતો હોય ત્યાં સુધી તેનાથી સુખ માને તે મધ્યમ માણસની માતા જાણવી, પણ પોતાનો પુત્ર ધીર, વીર, ધર્માચરણી, સદાચારી વગેરે ઉત્તમ ગુણવાળો થાય તો જ સંતોષ પામે તે ઉત્તમ પુરુષની માતા જાણવી.

૨ લાઈ-લાંડુંમાં પરસ્પર કેમ વર્તવું તે વિષે.

હવે લાઈ-લાંડું સાથે વર્તવામાં નાનાલાઈએ મોટાલાઈને પિતા સમાન ગણવો. એટલે હરકોઈ કામમાં પિતાની સમાન મોટાલાઈનું માન રાખવું, તેની સલાહ પ્રમાણે કામ કરવું. મોટો લાઈ કોઈ કામમાં ઠપકો આપે તો કદાપિ ગુસ્સો કરીને

તેને સામો ઉત્તર આપવો નહિ, તેનું અપમાન કરવું નહિ, તેમ જ મોટાભાઈએ નાના ભાઈ-ભાંડું સાથે સ્નેહભાવથી વર્તવું. ચોરમાન ભાઈ-ભાંડું સાથે પણ ચોરમાનપણું એટલે કોઈપણ જાતની જુદાઈ રાખવી નહિ. નાના ભાઈનાં સ્ત્રી, પુત્ર, પરિવાર સાથે સલુકાઈથી વર્તવું. પોતાનો ભાર-તોલ ઘટે એવું અઘટિત આચરણ કરવું નહિ. પરસ્પર પ્રીતિભાવ વધતો જાય એવી રીતે વર્તવું. વેપાર-રોજગારમાં પણ નાનાભાઈને પૂછવા યોગ્ય વાત હોય તો પૂછવી. મનમાં અંતર રાખી કોઈ વાત છાની ન રાખવી. ભાઈથી ધન પણ ગુપ્ત ન રાખવું. કોઈ પણ કામકાજમાં કે વેપારમાં ભાઈને કોઈ માણસ છેતરી ન જાય તેને માટે મીઠાં વચને હિત-શિક્ષા આપવી. ભાઈને જો કોઈ જોડી સંગત લાગી હોય અથવા કોઈ જાતની ખરાબ ટેવ પડી હોય તો મધુર વચને શિખામણ આપવી, અથવા તેના મિત્રો પાસે કે સગાંસંબંધીઓની મારફત અપાવવી. ઈત્યાદિ જીજ્ઞાસા કરીને સમજાવવો, પણ તિરસ્કાર કરવો નહિ; કેમકે અપમાન કરવાથી વળતે તે નિર્લજ્જ, અમર્યાદ અને બેશરમ જાનીને ગમે તેમ વર્તશે અથવા સામો જોડી ઊઠશે, માટે ભાઈઓ સાથે હૃદયના સ્નેહ સહિત વર્તવું. તેમ છતાં ભાઈઓ અવિનય ન મૂકે ત્યારે સમજી માણસે મનમાં વિચારવું કે તેની પ્રકૃતિ એવી છે, એમ ધારીને ઉદાસીનપણે વર્તવું. એવી જ રીતે ભોજાઈ સાથે, તેમના પુત્રો સાથે, પુત્રની વહુ સાથે, ખાવાપીવામાં, માન-સન્માનમાં સમદૃષ્ટિ રાખવી. કોઈ પણ રીતનો મનમાં કે આચરણમાં અંતર રાખવો નહિ, તેમ જ ન્યૂનાધિકતા રાખવી નહિ. મિત્રાદિકને પણ ભાઈ સમાન ગણીને ધર્મકાર્યમાં અવશ્ય ગ્રેરણા કરવી, પણ ખૂરું કામ કરવામાં

સહાયકારી થવું નહિ. એ રીતે ભાઈની સાથે વર્તવાનાં આચરણો કયાં છે.

૩ પોતાની સ્ત્રી સાથે કેમ વર્તવું તે વિષે.

પોતાની સ્ત્રીની સાથે હમેશાં સ્નેહથી વચન બોલવાં તેમ જ સ્ત્રી પાસે સ્નાન, મર્દનાદિક યથાયોગ્યપણે કરાવવું. જ્યારે પતિ પત્ની પરસ્પર સાચો વિશ્વાસ રાખે અને તેથી દંપતીમાં સાચો પ્રેમ પ્રગટ થાય ત્યારે સ્ત્રી પોતે ધણી ઉપર સાચો સ્નેહ રાખે, અને કદીપણ ખૂરું આચરણ કરે નહિ તે સ્ત્રીને નિશ્ચય પ્રેમનું જીવન સમજી દેશ, કાળ, કુટુંબ અને ધનાદિકને અનુકૂળ વસ્ત્રાભૂષણ આપી સંતોષવી. જેથી કરીને ઘરમાં લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થાય.

રાત્રિની વખતે સ્ત્રીને વિના કારણે કયાંય પણ જવા દેવી નહિ, તેમ જ દુરાચારી, પાંખડી કે ખળ પુરુષો, કહેવાતા ભગત, જોશી, જોગીની સંગત કરવા દેવી નહીં. સ્ત્રી ઘરના કામમાં નિરંતર મન રાખે તેમ જ ધર્મકરણી દેવદર્શન તથા પ્રતિક્રમણાદિક કરવા માટે દહેરે કે ઉપાશ્રયે જાય, ત્યાં પણ માતા, બહેન, સાસુ કે બીજી કોઈ સુશીલ ધર્મી સ્ત્રીની સાથે જાય અને આવે. ઘરમાં ચોખ્ખાઈ રાખવી, સુપાત્રે દાન દેવું, સગાંસંબંધીનું સન્માન કરવું, રસોઈ કરવી-ઈત્યાદિ ઘરની શોભામાં, વસ્તુની સાચવણમાં, ગોઠવણમાં, કુટુંબનાં નાનાં મોટાં સર્વે માણસોની યોગ્ય સંભાળ રાખવામાં, ઘરની વસ્તુઓ સાચવવામાં, અને ટૂંકામાં ઘરનો સઘળો કારભાર યોગ્ય રીતે ચલાવીને ઘરને શોભાવવામાં સ્ત્રી કારણરૂપ છે. અથવા ઘરની શોભાનો સઘળો આધાર સ્ત્રી ઉપર છે, માટે સ્ત્રીઓને સારી, વ્યવહારો-

પયોગી તેમ જ ધાર્મિક યોગ્ય કેળવણી આપવી તથા અપાવવી. સ્ત્રીનો કદી પણ ચાર માણસ દેખતાં તિરસ્કાર કરવો નહિ. મારપીટ તો કોઈ દિવસ પણ ન કરવી. એવે વખતે યુક્તિ-પૂર્વક અને પ્રેમસહિત વિવેક શીખવવો.

ભત્તારિ ઘણો કાળ પરદેશમાં રહેવું નહિ. સ્ત્રીની પાસે ધનની હાનિ કે વૃદ્ધિ વિષેની વાત, કે ઘરની કોઈ શુભ વાત પ્રગટ કરવી નહીં તેમજ એક સ્ત્રી જીવતાં બીજી સ્ત્રી કદી પણ ન કરવી. કદાચ પુત્રાદિકને માટે બીજી સ્ત્રી કરવી પડે તો પણ બન્ને ઉપર સરખો ભાવ રાખવો. એ રીતે સ્ત્રી સાથે સ્નેહથી અને કૌમળતાથી વર્તવું, પણ કઠિનતાથી વર્તવું નહિ. ટૂંકામાં સ્ત્રીની યોગ્યતા પ્રમાણે તેની સાથે વર્તવું, તેમજ ધર્મકૃત્યોમાં યથાશક્તિ સહાયકારક થવું પણ અડચણ કરવી નહિ. એ પ્રમાણે સ્ત્રી સાથે વર્તવાનાં ઉચિત આચરણ કહ્યાં છે.

૪ પુત્ર તથા સગાસંબંધી સાથે કેમ વર્તવું તે વિષે.

પિતાએ પોતાના પુત્રને બાલ્યાવસ્થામાં પુષ્ટિકારક ખોરાક આપીને તેનું પોષણ કરવું અને વિવિધ પ્રકારની રમતો રમાડવી કે જેથી કરીને બાળકનાં બુદ્ધિ, બળ અને કાન્તિ વધે, શરીર પુષ્ટ થાય, તેમજ દેવ, ગુરુ, ધર્મ અને સુર સજ્જનાદિકની સંગત કરાવવી, ઉત્તમ જાતિવાળા, સારા કુળાચારવાળા અને સુશીલ પુરુષો સાથે મિત્રાચારી કરાવવી, બાળવિવાહ ન કરવો અને બાળકને વિદ્યાભ્યાસ આલતો હોય એવા વખતમાં કન્યા પરણાવીને તેના સઘળી રીતે કાચા સ્કંધ ઉપર સંસારની ધુસરી ન નાંખવી. વીશ વર્ષની અંદરનાં પુત્રનાં લગ્ન ન કરવાં, તેમજ લગ્ન કરવામાં કન્યાનું કુળ, જન્મ અને

રૂપ સરખાં હોય, સ્વભાવ સરખો હોય, કન્યાએ યોગ્ય કેળવણી લીધી હોય, એવી કન્યા સાથે પોતાના પુત્રનું પાણિ-ગ્રહણ કરાવવું. પુત્ર યોગ્ય ઉન્નતરનો થાય ત્યારે ઘરનો સર્વ પ્રકારનો ભાર તેને સોંપવો, તેમ જ પુત્ર સાંભળતાં તેની પ્રશંસા કરવી નહિ. વિશેષે કરીને પુત્રને વ્યવહારોપયોગી તેમ જ ધાર્મિક કેળવણી આપવામાં સંભાળપૂર્વક ચિત્ત આપવું. એ રીતે પુત્ર સાથે વર્તવાનાં ઉચિત આચરણો કહ્યાં છે.

૫ સ્વજનો સાથે કેમ વર્તવું ?

પિતામાતાના તથા સ્ત્રીના વડીલોના પક્ષના સ્નેહી સંજંઘી માણસોને સ્વજન કહે છે. આ સ્વજનોના ઘરનાં મોટાં કામોમાં હમેશાં આગળ પડતો ભાગ લેવો. સ્વજન કોઈ દુઃખમાં આવી પડે તો તેને દુઃખે દુઃખી થવું. જેમ કે સ્વજન ધનહીન થાય તો પોતે શોકાતુર થવું અને તેને બનતી સહાયતા કરીને તે વિપત્તિમાંથી તેનો ઉદ્ધાર કરવો, તેમ જ કોઈ પણ સ્થળે સ્વજનોની નિંદા ન કરવી. સ્વજનોના દુશ્મનો સાથે મિત્રચારી ન કરવી. સ્વજન સાથે પ્રીતિ બાળવવી હોય તો હાસ્ય તથા કલહ વચનોવડે લડાઈ-કળાઈ કરવાં નહિ. સ્વજન ઘરમાં ન હોય તો તેના ઘરમાં એકલા જવું નહિ. દેવ, ગુરુ અને ધર્મના કાર્યોમાં સ્વજનોને હમેશાં સામેલ રાખવા. જે સ્વજનની સ્ત્રીનો પુરુષ પરદેશ ગયો હોય તે સ્વજનના ઘરમાં એકલા ન જવું. બનતાં સુધી સ્વજનો સાથે લેવડદેવડનો વ્યાપાર કરવો નહિ, કેમ કે ધનાદિની આપ-લે કરવાથી કોઈ વખત કંકાસ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે. વ્યવહારિક કામોમાં સ્વજનની સાથે સલાહસંપત્તી વર્તવું. તથા જિનમંદિરાદિનાં કામો વિશેષે કરીને

સ્વજનો સાથે મળીને કરવાં, કેમ કે આવાં કામો ઘણા સ્વજનો સાથે મળીને કરે તેમાં બળ અને શોભા રહેલાં છે. એ રીતે સ્વજનો સાથે વર્તવાનાં ઉચિત આચરણો બતાવ્યાં છે.

૬ ગુરુ સાથે કેમ વર્તવું તે વિષે.

ધર્માચાર્ય વગેરે પોતાના ગુરુજનો સાથે અંતરમાં પ્રીતિ-લાવ રાખીને, વર્તવું, તથા મનમાં તેઓના ઉત્તમ ગુણોનું નિરંતર સ્મરણ કરવું. કોઈ દિવસ પણ તેમના ઉપર મનમાં રોષ આણવો નહિ અને કદાચ કોઈ વખતે તેમને અપ્રીતિવાળું કાર્ય થઈ જાય તો તેની પાસે નમ્રતાપૂર્વક ક્ષમા માગીને તેઓ પ્રસન્ન રહે તેમ કરવું. ગુરુએ આજ્ઞા કરતાં જ હર્ષ સહિત તે આજ્ઞા અમલમાં લાવવી. ગુરુને જોઈતી ચીજ લાવી આપવામાં સદા તત્પર રહેવું. પોતાના ગુરુજનોનો પોતાના ઉપર અથાગ ઉપકાર છે, એમ માનીને મનથી, વચનથી તથા કાયાથી જેમ બને તેમ શુદ્ધ સેવા કરવામાં કસર કરવી નહિ.

ગુરુની હિતશિક્ષા તથા ધર્મોપદેશ વિગેરે એક ચિત્તે કંઈ પણ શંકા રાખ્યા વગર સાંભળવાં. ગુરુજનનાં વખાણ જાહેર રીતે જ્યાં જ્યાં અવસર મળે ત્યાં ત્યાં પોતાને મુખે કરવાં; કેમ કે તેમ કરવાથી પોતાને તથા બીજાં માણસોને પણ પરિણામે બહુ લાભ થાય છે. ગુણી પુરુષોની સ્તુતિ કરનારાને એવા ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે. વળી લોકમાં પોતે નિંદાખોર નથી, પણ કરેલા ગુણને જાણે છે એવી કીર્તિ પ્રસરે છે. ઉત્તમ ગુરુની પ્રશંસાથી સત્સંગની ઈચ્છા કરનારા જ્ઞાનાભ્યાસીઓ તેવા ઉત્તમ પુરુષોના સહવાસમાં રહી જ્ઞાન મેળવવા તત્પર થાય છે.

પોતાના કાર્યથી પોતાના ગુરુની પણ હલકાઈ દેખાય, એવું આચરણ કદી પણ આચરવું નહિ. ગુરુ આદિ વડિલોનાં દૂષણ જોળવાની કે તેઓનાં છિદ્ર જોવાની ખૂરી ટેવ કદી પાડવી નહિ, એટલું જ નહિ પણ ખીજે કોઈ પણ માણસ ગુરુ આદિ ઉત્તમ પુરુષોની નિંદા કરતો હોય, ખોડખાપણ સંબંધી વાતો કરતો હોય તો તેને યોગ્ય શિક્ષાવચન કહી ફરીથી તેમ ન કરે તેવી રીતે પોતાની શક્તિ મુજબ શાંતપણે સમજાવવો.

ટૂંકામાં ગુરુનો વિનય બહુ યત્નપૂર્વક પ્રકુલ્લિત ચિત્તે કરવો. એટલે તેમને માટે આસન, શયન, વસ્ત્ર, આહારાદિક લાવી આપી, તેમનું અત્યંત આદર-સન્માન કરી સંતોષવા. ગુરુનો વિનય તથા બહુમાન કરવાથી ગૌતમ ગણધરાદિ મહા-પુરુષોને બહુ લાલ થયો છે, એવું શાસ્ત્રથી પ્રગટ જણાય છે. વળી દ્રોણાચાર્ય ગુરુને ઓળખ્યા વગર માત્ર તેમના ગુણના બહુમાનથી તેમની મૂર્તિ સ્થાપીને સાક્ષાત્ દ્રોણાચાર્ય ગુરુ હોય તેવી રીતે નિરંતર સેવા, ભક્તિ કરતા જંગલના એક સાધારણ ભીલપુત્ર એકલવ્ય બાણકળામાં આત નિપુણ થઈ બાણવળી અર્જુનની સાથે હરિકાઈ કરવાને શક્તિવાન થયો હતો. ગુરુના વિનયનું એવું ઉત્તમ દ્રુષ્ટ છે. એ પ્રમાણે ગુરુ સાથે વર્તવાનાં ઉચિત આચરણો કહ્યાં છે.

૭ ખીજા ધર્મવાળા સાથે કેમ વર્તવું તે વિષે.

ખીજા મતવાળો કોઈ લિક્ષાને માટે ઘરે આવે તો તેને માટે યથાઘટિત આદર-સત્કાર કરવો, પણ કોઈ રીતે આપણા ધર્મની નિંદા થાય તેમ ન કરવું. તેવી જ રીતે રાજાનું માન સાચવવા માટે વિશેષ સંભાળ રાખવી. તેમ જ પોતાની શક્તિ

પ્રમાણે યાચકાદિને દાન આપવું. મનમાં તેવા સાધુઓ પ્રત્યે ભક્તિભાવ ન હોય તો પણ ઘેર માગવાને આવે તો દાન દેવું, કેમ કે દાન દેવું તે ગૃહસ્થનો ધર્મ છે. કદાચ કોઈ મહાન્ પુરુષ ઘેર આવે તો સામા ઊભા થઈને તેને આસન આપવું તથા દાન દેવું. કોઈને પણ દુઃખી દેખીને તેના પર દયા આણીને તેને સહાયતા કરવી. દુઃખી જીવોની દયા કરવી એટલે દુઃખી, અનાથ, આંધળા, બેહેરા, રોગી વગેરેની દીનતાનું ચથાશક્તિ નિવારણ કરવું. જિનશાસનની નીતિ અને તેનો વિવેક જરાખર સમજવો ને આદરવો; કેમ કે તે વર્તવાથી શાસનની શોભા વધે છે.

૮ જુદા જુદા અવસરે કેમ વર્તવું તે વિષે.

અવસરે ઉચિત બોલવું તે બહુ ગુણકારી છે. ઉધરસ, છીંક, ઓડકાર, બગાસું ખાવું તથા હસવું વગેરે શુભ રીતે અથવા છાની રીતે કરવાં. સભાની વચમાં બેસીને આંગળીઓના નખમાંથી મેલ ન કાઢવો. નિંદા કે વિકથા ન કરવી. હોઠ ફરકાવીને જ માત્ર હસવું, પરંતુ મુખ ખોલીને ખડખડાટ હસવું નહિ. પોતાનું શરીર વગાડવું નહિ. તણખલું તોડવું નહિ. નખોથી દાંત ઘસવા નહિ. દાંતોથી નખ કાપવા નહિ. અભિમાન કરવું નહિ. ભાટ વગેરેના મુખની પ્રશંસા સાંભળીને કૂલાઈ જવું નહિ. જે નીચ માણસ આપણને હલકું વચન કહે તો પણ તેને સામું હલકું વચન કહેવું નહિ. જે વાતનો નિશ્ચય ન હોય, તે વાત પ્રગટ કરવી નહિ. કોઈનું ખૂરું બોલવું નહિ, તથા માતા, પિતા, ભાઈ, તપસ્વી, વૃદ્ધ, બાળ, ગોત્રી, ગરીબ, રોગી, આચાર્ય, પ્રાહુણ, અભ્યાગત, બહેન, બનેલી, મિત્ર, સ્ત્રી, વૈદ, પુત્ર વગેરે સર્વેની સાથે વચન વગેરેથી કલેશ કરવો નહિ.

ઘણા સાથે વૈર કરવું નહિ. જે કામમાં રસ ન હોય તે કામ કરવું નહિ. કદાપિ કરવું પડે તો ઘણાએ સાથે મળીને કરવું. ધર્મ, પુન્ય, દયા, દાન વગેરે શુભ કામોમાં બુદ્ધિ-માને સર્વમાં આગળ વધવું-અગ્રેસર બનવું. સુપાત્ર સાધુને દાન આપી ગર્વ કે ઈર્ષ્યા કરવાં નહિ. દરિદ્રી, પીડિત, સાધર્મિક, તથા જ્ઞાતિમાં બુદ્ધિવાળા હોય, શુણ્યમાં મોટા હોય, વયમાં મોટા હોય, સંતાન વગરનાં હોય તે સર્વનું યથાયોગ્ય પાલન કરવું.

આપણા કુળમાં જે કામ કરાતું ન હોય તે કદી કરવું નહિ. લોજન વગેરે પોતાની શક્તિ ઉપરાંત કરવાની હિંમત કરવી નહિ. વિવેકી માણસે તેલમાં, પાણીમાં, શસ્ત્રમાં, મૂત્રમાં, રુધિરમાં પોતાનું મુખ ન જોવું, કેમ કે તેથી આયુષ્યની હાનિ થાય છે. સુજ્ઞાને પોતાનું બોલેલું વચન પાળવું.

૯ લોજન તથા દાન કરવાની રીત.

સુપાત્રદાન મહાફળદાયક છે, માટે લોજન વળતે સાધુઓને વહોરાવવા માટે લક્ષિત સહિત નિમંત્રણ કરવું. આપણે હાથે પાત્ર લઈને શુરુના પાત્રમાં દાન દેવું. પછી વંદન કરવું. આપણા ઘરના દરવાજા સુધી વળાવવા જવું. જેને ઘેર સાધુ આવ્યા ન હોય તે મેઘની પેઠે રાહ જોતાં સાધુને આવતા જુએ તો મનમાં એમ સમજે કે મારે જન્મ સફળ થયો. સંત-પુરુષની પોતે દાન દઈને લક્ષિત કરી ન હોય ત્યાંસુધી ઉત્તમ પુરુષ લોજન કરતા નથી. રસ્તાના થાકેલાને, રોગીને, અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીને, લોચ કરેલા મુનિને તેમજ પારણાને દિવસે દાન દેવાય તો બહુ ફળ થાય છે. અભયદાન તથા સુપાત્રદાન મોક્ષ-ફળ આપે છે, અનુકંપાદાન સફળિત આપે છે, તથા

ઉચિતદાન અને કીર્તિદાન આ સંસારનાં મુખલોગ આપે છે. વળી વિશેષ કરીને લોજનને અવસરે યથાશક્તિ સ્વામીભાઈને તેડી લાવીને પોતાની સાથે બેસાડી લોજન કરાવવું, કેમ કે તે પણ પાત્ર છે. તેમાં પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરનારા અને કરાવનારા સુઝ સાધર્મી-ભાઈઓને લોજન કરાવવું તેથી વિશેષ ઉત્તમ કૃપાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

૧૦ લોજન કરવાની રીત.

પ્રભાતના પહોરમાં, સંધ્યા વળતે અને રાત્રિએ લોજન ન કરવું. તેમજ સડી ગયેલું, વાશી અન્ન કે ચલિત રસવાળી ચીજો ન ખાવી. જમણા પગ પર હાથ રાખીને કે હાથ ઉપર હાથ રાખીને, ખુદ્ધા આકાશમાં કે તડકામાં બેસીને, અંધારામાં કે વૃક્ષતળે બેસીને, અને ટચલી આંગળી ઊંચી રાખીને કદાપિ ન ખાવું. નગ્ન શરીરે કે હાથ, પગ, મુખ વગેરે ધોયા વગર, મેલે વસ્ત્રે કે ડાળે હાથે ખાવું નહિ. ભીને વસ્ત્રે કે મંસ્તંક લપેટીને કે અપવિત્રપણામાં કે વ્યગ્ર ચિત્તે કે તદ્દન જમીન ઉપર બેસીને કે ખાટલા વગેરે ઉપર બેસીને કે ઈશાનાદિક ખૂણા તરફ મુખ રાખીને કે ચંડાલ વગેરેના દેખતાં, ફૂટેલા પાત્રમાં કે મેલાં પાત્રમાં ખાવું નહિ. તેમજ રજસ્વલા સ્ત્રીએ અડેલી વસ્તુ, ગાયે કે શ્વાને સુંઘેલી વસ્તુ તથા અબાણી વસ્તુ અને અલક્ષ્ય વસ્તુ કદાપિ ખાવી નહિ. તેમ જ ખાતાં ખાતાં બચબચાટ શબ્દ કરવો નહિ. પણ દેવનું અને ગુરુનું સ્મરણ કરીને તથા સરખા આસન ઉપર બેસીને, ઘરનાં સર્વ સ્વજનોને નોતરીને, સંભારીને, ઘરનાં ઢોર, ઢાંખર, પશુ, પંખી વગેરે સર્વની લોજનાદિકની ખબર અંતર પૂછીને અને પોતાના નિયમને સંભારીને શરીરને માફક આવે એવું નિયમસર પથ્ય

લોજન કરવું. લોજન કરતાં કદી પણ કલેશ કરવો નહિ.
એ વગેરે લોજન વિધિ વિવેકથી સાચવવી*

[આ. પ્ર. પુ. ૨૨, પૃ. ૨૪૨]

માનવજીવન સફળ કેમ થાય ?

જેમ સૂર્ય વિનાનો દિવસ, ચંદ્ર વિનાની રાત્રિ અને દીપક વિનાનું મંદિર તેમ હેતુ વિનાનું મનુષ્યજીવન નિર્-
ર્થક સમજવું.

જેમ માણસો વરસાદવાળા દિવસમાં અંધારી રાત્રિમાં કે
અંધકારમય મંદિરમાં અથડાતા હોય છે તેમ હેતુ-નિશ્ચય કર્યા
વિનાના માણસો ભટકતા જણાય છે.

જેમ વાહણાં સહિત સૂર્યવાળો દિવસ, ચંદ્ર સહિત રાત્રિ અને
દીપક સહિત મંદિર તેમ મનુષ્યજીવન હેતુ સહિત હોવું જોઈએ.

*“ જેનો વ્યવહાર શુદ્ધ તેનો ધર્મ શુદ્ધ ” એ હકીકત સત્ય
હોવાથી જૈન તો શું પરંતુ કોઈપણ મનુષ્યે પોતાના વ્યવહારમાં કુટુંબ
વગેરે સાથે કેમ વર્તવું તે જાણવાની આવશ્યકતા છે, જેથી આ લેખમાં
સામાન્ય અને સરલ રીતે તે બતાવવામાં આવ્યું છે. આ પ્રમાણે વ્ય-
વહારમાં વર્તન કરનાર મનુષ્ય જૈન નામ ધારણ કરવાનો અધિકારી છે.
તેથી જ આવો સાદો વિષય પણ અતિ મહત્ત્વનો હોઈ અમારા વાચક-
વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરીએ છીએ. આ અને તેવા કેટલા વિષયો સં સં
મુનિ મહારાજશ્રી કપૂરવિજયજી મહારાજે જૈનસમુદાયના ઉપકાર માટે
શેઠ અમરચંદ તલકચંદ સીરીઝમાંથી અનેક વિષયોનો સાર લઈ શ્રી
આત્માનંદપ્રકાશમાં અને જૈન ધર્મ પ્રકાશમાં પ્રગટ કરાવ્યા છે તેમાંથી
કેટલાક અહીં આપવામાં આવ્યાં છે.—પ્રકાશક

ઘેલ વિનાનું ગાડું, ઘોડા વિનાની ગાડી, તેલ વિનાની મોટરકાર કે વરાળ વિનાની આગઝાડી જેમ ચાલે કે દોડે નહિ પણ ઘસડાય, તેમ જીવનનો મુખ્ય હેતુ હાથ આવ્યા વગર મનુષ્યજીવન ચાલતું કે દોડતું નથી, પણ ઘસડાતું અનુભવાય છે.

આ ઘસડાતાં જીવનો કોનાં છે ? એ સહેજે જણાઈ આવે છે. તેઓને ખાલું પડે માટે ઉદ્યોગ કરે છે. જાણે કે જીવન ખાવા માટે જ હોય ?

રાત્રે સૂવાનું મળે માટે દિવસે વૈતરું કરી ખાવા બેટલા દિવસે જ પૈસા પેદા કરી લે છે જેથી ખાવા-પીવા ઉપરાંત સૂવાનું પણ મળે.

ટાઢ અને તડકાના ભયથી બચવાને માટે જરા સરખું લુગડું, પણ કમાઈ લેવા મજૂરી કરી લે છે, કે જેથી તડકા અને ટાઢના ભયથી બચાય.

છોકરાં-છેયાંનું પોષણ કરવું પડે માટે મહેનત કરે છે કે જેથી પોતે કે પોતાનાં છોકરાં ભૂખે ન મરે.

આ ચાર બાબતો એટલે આહાર, નિદ્રા, ભય અને પશુવૃત્તિ (મૈથુન) માટે જ પોતાના મનુષ્યજીવનને ઘસડતા આજકાલ થોડા માનવો નથી જણાતા; પરંતુ જે મનુષ્ય હોઈને જીવન શું છે ? તેનું મનન કરે છે, યા સદ્ગુરુ કે સત્શાસ્ત્રવડે સમજી નક્કી કરે છે તે મનુષ્યજીવનનો મુખ્ય હેતુ પુરુષાર્થ સાધવા તે છે એમ સમજે છે. તેઓનું જીવન પુરુષાર્થને માટે હોય છે. તેઓનો પુરુષાર્થ જીવનને માટે નથી હોતો. તેઓનું જીવનરૂપી જળ પુરુષાર્થરૂપી પ્રણાલિકામાં વહેન કર્યા જ કરે છે.

પુરુષાર્થ.

ધર્મ—જેને માનવજીવનનો મુખ્ય હેતુ ધર્મ એમ સમજાયું છે તેમાં કોઈ એવું બળ સ્ફુરે છે કે તેઓને ખાવું, પીવું, પહેરવું, ઓઢવું તે પણ ધર્મને માટે હોય છે. એટલે ધર્મને પ્રથમ પુરુષાર્થ જેણે જાણ્યો છે તેનું મનુષ્યજીવનરૂપી ગાડું આ સંસારમાં જેમ તેમ અસ્તવ્યસ્ત ઘસડાતું નથી, પણ પ્રયત્નશીલ સારા બળદોવડે નિયમસર ચાલતું દેખાય છે. જેણે પોતાનું જીવન આમ ધર્મને અર્પણ કર્યું છે તે માણસો પાસેથી દુઃખો, પવનથી જેમ વાદળાં વેરાઈ જાય તેમ નાશી જાય છે, અને સુખો લોહું જેમ લોહચુંગકથી ખેંચાઈ આવે તેમ ખેંચાઈ આવતાં માલૂમ પડે છે.

ધર્મ, અર્થ—જે મનુષ્યો જીવનનો પ્રથમ હેતુ ધર્મ છે, એવું સમજી પછી ધર્મપૂર્વક અર્થપ્રાપ્તિ કરવી એવું સમજ્યા છે તે મનુષ્યની જીવનરૂપી ગાડી એવી તો સરસ દોડતી જણાય છે કે જાણે ઉલોગરૂપી આરબી ઘોડાથી તે જોડેલી ન હોય !

ધર્મ, અર્થ, કામ—જે મનુષ્યો જીવનનો હેતુ ધર્મ-પૂર્વક અર્થની અને અર્થને યોગ્ય કામની પણ પ્રાપ્તિ કરતા જણાય છે, તેઓની મોટરકાર સદુદ્ધમરૂપી વિજળીથી દોડતી ફ્લાઈંગકાર હોય તેમ માલૂમ પડે છે.

મોક્ષ—જે મનુષ્યો એ જીવનનો પ્રથમ હેતુ ધર્મ, પછી ધર્મપૂર્વક અર્થ મેળવી એવી તો કામપ્રાપ્તિ કરે છે કે જેથી પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બંધાય. હવે મોક્ષ અર્થાત્ સર્વત્યાગરૂપી પુરુષાર્થ હાથમાં આવતાં, અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપી

લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવા એવું તો પરાક્રમ સ્કુરે છે કે તેમનું રેલ્લે
ટ્રેન જેવું જીવન, ઉત્સાહ-ખલરૂપી વરાળથી, ઘણી ત્વરાથી
દોડતું હોય એમ માલૂમ પડે છે.

સાર—પુરુષાર્થ નક્કી થયા વિના મનુષ્યજીવન પણ
ઘસડાય છે. પુરુષાર્થ એ જીવનનો હેતુ છે, એમ જાણી
નક્કી થવાથી જીવન સરલ, સુલભ થવાને અંગે આત્મામાંથી કોઈ
અપૂર્વ અને અલૌકિક બલ-વીર્યનાં અખૂટ ઝરણાં નીકળ્યા જ
કરે છે, અને આવા પુરુષાર્થીને નાનાવિધ સંસારના સુખો
આપી સ્વર્ગીય સુખો અનુભવાવી છેવટે મોક્ષના મહાઆનંદ
તરફ લઈ જાય છે, માટે માનવ-જીવનનો હેતુ સમજી જીવન
તે હેતુને સમર્પણ કરી દેવું કે જેથી જેમ નદીના પ્રવાહમાં હોડી
ત્વરાથી તરે, તેમ બાહ્યાવસ્થાના નદીરૂપી ધર્મમાં, યુવાવસ્થાના
નદરૂપ અર્થમાં, પુખ્તાવસ્થાનાં સમુદ્રરૂપ કામમાં ને વૃદ્ધાવસ્થાનાં
મહાસાગરરૂપ મોક્ષમાં, માનવનૌકા તરી લોકને અંતે રહેલ
સિદ્ધિગતિ-ખંદરે પહોંચે છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૨, પૃ. ૮૬.]

કોઈ પણ કાર્યસિદ્ધિ માટે પાંચ કારણો.

કાળ, કર્મ, સ્વભાવ ને, ભાવીભાવ એ ચારો રે;
દેખી પુરુષાકારને, સાચા પણ થયા જાંખા રે.

ચંદ્રપ્રભુ સુખચંદ્રમાં

આ જગતમાં કોઈ પણ કાર્ય આ પાંચ કારણ એકત્ર
મળ્યા વિના થતું નથી. કેટલાક માણસો પાંચ કારણથી
કાર્ય થાય છે એમ માનતા નથી, માત્ર એક જ કારણથી માને

છે, વળી કોઈ બે કારણથી માને છે; છતાં તેઓના કાર્યની સિદ્ધિ તો પાંચે કારણ મળે છે ત્યારે જ થાય છે. અર્થાત્ કાર્ય-સિદ્ધિમાં તો એક કારણ મુખ્યપણે અને બીજા ચાર કારણ ગૌણપણે હોય છે. આટલા માટે શ્રી વીર પરમાત્માના સર્વદર્શી દર્શનમાં પાંચ કારણ માનેલાં છે.

એ પાંચ કારણોના નામ આ પ્રમાણે છે: કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, પુરુષકાર અને પૂર્વકર્મ.

કાળ—વખત.—જે વખતે જે કાર્ય થવા યોગ્ય હોય તે કાર્ય તે વખતે જ થાય.

સ્વભાવ—ખાસીયત—ધર્મ, જે વસ્તુમાં જે ધર્મ, ગુણ કે ખાસીયત હોય તેને અનુસરતું જ કાર્ય થાય.

નિયત—આને નિયતિ પણ કહે છે. એનો અર્થ જે કાર્ય જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ બનવાનું હોય તે જ બને.

પુરુષકાર—ઉદ્યમ, વીર્ય, બળ, પરાક્રમવડે જે કાર્ય કરવામાં આવે તે.

પૂર્વકર્મ—પૂર્વકૃત કર્મ. પૂર્વે જેવાં કર્મ કર્યાં હોય તેના ઉદયને અનુસરતું કાર્ય થાય.

આ પાંચ કારણો કેટલીક બાબત પર લાગુ પાડવાથી વર્તનને પણ ઉપયોગી થઈ પડશે. તે કારણ કેમ લાગુ પડે છે તે હવે બતાવીએ છીએ.

મોક્ષપ્રાપ્તિમાં પાંચે કારણની આવશ્યકતા.

આગળ કહ્યું તેમ પાંચ કારણ કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, પુરુષકાર અને પૂર્વકર્મ છે.

આ પાંચમા આરામાં મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય કે નહિ તે સંબંધી વિચાર કરીએ.

૧. કાળ—આ પંચમ કાળ એવો છે કે તેમાં જીવને મુક્તિ ન થાય, એમ શ્રી વીતરાગ ભગવાને સૂત્રોમાં કહ્યું છે. આ પંચમકાળમાં જન્મેલા મનુષ્યોને મોક્ષપ્રાપ્તિ થતી નથી તેથી તેને શાસ્ત્રમાં દુઃષમ કાળ કહ્યો છે. એ કાળ મોક્ષે જવાને જે કાળ અનુકૂળ હોય તેવો નથી.

જેમ આંખા પાકવાને વસંત ઋતુ અવશ્ય જોઈએ તેમ મોક્ષ પામવાને ત્રીજો, ચોથો આરો અવશ્ય જોઈએ. ઉત્સર્પિણીમાં પહેલો, બીજો અને અવસર્પિણી કાળમાં પાંચમો અને છઠ્ઠો આરો મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે પ્રતિકૂળ છે. બન્નેનો ત્રીજો ને ચોથો આરો અનુકૂળ છે.

૨. સ્વભાવ—હવે ધારો કે કાળ કદાચ અનુકૂળ હોય એટલે ત્રીજો, ચોથો આરો હોય છતાં પણ જે જીવ મોક્ષ પામવાના સ્વભાવવાળા છે તે જ જીવ મોક્ષે જાય, બીજા જીવો ન જાય. જેમ મગમાં સારા અને કોયડુ બંને હોય છે. સારા મગની સાથે કોયડુ પણ ચૂલે પકવવાને મૂક્યા હોય તો સારા મગ ચંડશે પરંતુ કોયડુ ચંડશે જ નહિ; કારણ કે કોયડુમાં ચડવાનો સ્વભાવ નથી. કોયડુ મગ જેવા જીવોને અલભ્ય જીવો કહે છે, માટે કદાચ ત્રીજા, ચોથા આરા જેવો અનુકૂળ કાળ હોય તો, પણ તેમાં મોક્ષ જવાને યોગ્ય એવાં લભ્ય જીવો જ મોક્ષે જાય, મોક્ષે જવાને અયોગ્ય એવા અલભ્ય જીવો મોક્ષે ન જાય; કારણ કે અલભ્ય જીવોમાં તેવો સ્વભાવ જ નથી.

૩. નિયતિ—નિયતિ અથવા નિયત એ કારણનો અર્થ લવિતવ્યતા અથવા લાવીલાવ છે. અર્થાત કેવળીએ જે લાવ બનવાના જોયા હોય તેજ બને છે. મનુષ્ય સમુદ્રમાં ફરે, અટવીમાં જાય, અનેક પ્રયાસ કરે પણ લાવી હોય તે થાય. આંખે સંખ્યાબંધ મહોર આવે પણ તેમાંથી કેટલાક ખરી જાય, કેટલાકની ખાખટી થાય, કેટલીક કેરી પાકે ને કેટલીક સાખ થાય. એમાં લવિતવ્યતાજ કારણરૂપે સમજવી. નિયતિના વશથી અણુચિંતવ્યું આવી મળે અને સો વર્ષનું ચિંતવેલું નિષ્ફળ જાય. બ્રહ્મદત્તચક્રી જેના બે હજાર દેવો અંગરક્ષક હતા તેની આંખ એક ગોવાળે ફેડી નાખી તેમાં લવિતવ્યતાજ કારણબૂત સમજવી. એક કાકોઢૈઓ પક્ષી ઝાડ પર બેઠો હતો તેને મારવા ઉપર બાજ પક્ષી ફરતું હતું, નીચે પારધી બાણ ચડાવીને બેઠો હતો, તેવામાં પારધીને સાપ કરજ્યો એટલે તે મરી ગયો અને તેનું બાણ છૂટી ગયું તે બાજને વાગ્યું તેથી તે મરી ગયો ને કાકોઢૈઓ બચી ગયો. એમાં લવિતવ્યતા કારણબૂત સમજવી. સંગ્રામમાં શસ્ત્રોએ હથેલા બચી જાય છે, વગડામાં શ્વાપદોથી બચી જાય છે અને ઘરમાં બેઠા મનુષ્ય મરી જાય છે તેમાં લવિતવ્યતાજ બળવાન સમજવી. એક વાત અહીં ખ્યાલમાં રાખવી કે આમાં લવિતવ્યતાની મુખ્યતા છે. બાકી બીજા કારણો ગોણપણે તો છે જ. એક કારણથી કોઈ પણ કાર્ય થતું નથી.

૪. પુરુષકાર—એટલે ઉદ્યમ. હવે જીવને ત્રીજા, ચોથા આરા જેવો મોક્ષ જવાને યોગ્ય કાળ મળે, વળી તે જીવનો લબ્ય સ્વલાવ હોય, છતાં જો ઉદ્યમ ન કરે તો મોક્ષ ન મળે. જેમકે શ્રેણિક રાજા ચોથા આરામાં હતા માટે મોક્ષ

પામવાને કાળ તો યોગ્ય હતો, વળી શ્રેણિક રાજા ભવ્ય જીવ હતા એટલે મોક્ષ પામવાને યોગ્ય સ્વભાવવાળા હતા, છતાં મોક્ષ પામવાને જે ઉદમ કરવો જોઈએ તે ન કર્યો—દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિ અંગીકાર કરી ન શક્યા તેથી મોક્ષે ન ગયા. તે પ્રમાણે કૃષ્ણ મહારાજ પણ સમક્રિતી હતા, મોક્ષ પામવાને યોગ્ય ચોથો આરો હતો, મોક્ષે જવાના સ્વભાવવાળો તેમનો ભવ્ય જીવ હતો, પરંતુ મોક્ષ પામવાને ઉદમ કર્યો નહિ; તેથી મોક્ષે ન ગયા તેથી ઉદમ અથવા પુરુષકારની પણ તેટલી જ અગત્ય છે.

૫. પૂર્વકર્મ—એટલે પૂર્વે જેવાં કર્મો કર્યા હોય તેવાં ફળ મળે. પૂર્વકૃત એટલે પૂર્વે કરેલાં કર્મ એ પાંચમું કારણ છે. જીવો સ્થૂલભૂત ભવિ જીવ હતા અને ઉદમ કરવામાં પણ ખામી ન હતી. પોતાની પ્રીતિપાત્ર વેશ્યાને ત્યાં રહી બ્રહ્મચર્ય વિગેરે કઠિણ પંચ મહાવ્રત પાળ્યા હતા; છતાં પૂર્વે કરેલાં કર્મ એટલાં બધાં હતાં કે તે બધા ક્ષય થઈ શક્યાં નહિ. ઘણાં ક્ષય થયાં અને થોડાં બાકી રહી ગયાં એટલે કે તેમની કર્મની સ્થિતિ પરિપક્વ થઈ નહિ, તેથી મોક્ષપ્રાપ્તિ કરી શક્યા નહિ.

આમ પાંચ કારણ કોઈ પણ કાર્યસિદ્ધિમાં અવશ્ય હોય છે. સર્વ દર્શનવાળાં આ પાંચે કારણો વિના કાર્ય કરી શકતા નથી, છતાં પણ એક જૈનદર્શન જ આ પાંચે કારણોને ખુલ્લી રીતે માન આપે છે.

[આ. પ્ર. યુ. ૨૨, પૃ. ૨૬૩.]

શુદ્ધ દેવ ગુરુની યોગ્ય ઉપાસના વિધિ.

“અંગ ૧ વસન ૨ મન ૩ ભૂમિકા ૪, પૂજોપકરણ ૫ સાર; ન્યાય દ્રવ્ય ૬ વિધિ શુદ્ધતા ૭, શુદ્ધિ સાત પ્રકાર.”

(શરીર-શુદ્ધિ, વસ્ત્ર-શુદ્ધિ, મન-શુદ્ધિ, ભૂમિ-શુદ્ધિ, પૂજોપકરણ-શુદ્ધિ, દ્રવ્ય-શુદ્ધિ અને વિધિ-શુદ્ધિ.)

(ઉક્ત) સાતે શુદ્ધિ સમાચરી, કરીએ નિત્ય પ્રણામ.

૧. શરીરની અશુદ્ધિ ટાળી, શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરીને દેવગુરુના દર્શને જવું.

૨. ગૃહ-વ્યાપાર સંકેલી, ચોખ્ખું ચિત્ત રાખી, દેવગુરુની સેવા-ભક્તિ કરવી.

૩. દેરાસરે અને ઉપાશ્રયે જ્યાણાથી ભૂમિ શુદ્ધ કર્યા બાદ પ્રમાદ રહિત નિત્ય કરણી કરવી.

૪. પૂજા-સેવાના ઉપકરણ એવાં સાફ ને સુંદર રાખવાં કે વાપરતાં આપણને શુભ ભાવોહાસ બળે.

૫. શુદ્ધ આચાર-વિચાર સેવનાર, ન્યાય-નીતિથી વ્યાપાર-વ્યવસાય કરનારને દેવગુરુની પૂજા-સેવા સફળ થાય છે.

૬. શુદ્ધ નિષ્ઠાથી કરેલી દેવગુરુની સેવા-ભક્તિ કદપવેલીની જેમ ફળે છે.

૭. દર્શન, વંદન કરી, પાછા નિસરતાં દેવગુરુને પુઠ ન દેવી, પડખાના દ્વારેથી કે પાછે પગલે વિવેકસર બહાર નીકળવું.

૮. પુરુષોએ પ્રભુની જમણી બાજુએ અને સ્ત્રીઓએ ડાબી

ખાજીએ રહી, મર્યાદાસર દેવશુરની સેવા-લક્ષિત કરવી. દર્શન, વંદન, પૂજન પણ તે જ રીતે કરવાં.

૯. શાણા સંમજવાન વડીલને આગળ કરી, વિનય બહુમાન-પૂર્વક વિધિયુક્ત શુદ્ધ દેવશુરને વંદન-પૂજન કરવું.

૧૦. આપણામાં દેવ-શુર જેવા ઉત્તમ ગુણો પ્રગટે એવા પવિત્ર લક્ષ્યથી તેમની સેવા-લક્ષિત લાવોદ્ધાસપૂર્વક કરવી.

૧૧. મદ, વિષય, કષાય, વિકૃતિ અને આળસ એ પાંચે પ્રમાદ ચત્તવડે તજવાથી જ નિજ શ્રેય સાધી શકાય છે.

૧૨. દેવશુરની સર્વ પ્રકારની આશાતના વર્જવી અને તેમની આજ્ઞાનો યથાશક્તિ આદર કરવો.

૧૩. એકનિષ્ઠાથી શુદ્ધ દેવ-શુરની સેવા-લક્ષિત કરનારને કશી વાતની ન્યૂનતા રહેતી નથી.

૧૪. શુદ્ધ દેવ-શુરની લક્ષિતમાં આત્માર્પણ કરવું. તન્મય થઈ જવું.

૧૫. શુદ્ધ ચિત્ત, વિત્ત અને પાત્રનો દુર્લભ યોગ પામી, તેનો લાભ લઈ લેવા ચૂકવું નહિ.

૧૬. અવસરની કરણી અવસરે કરી લેવા કાળજી રાખવી.

૧૭. જીવ રહિત જગ્યાએ શુદ્ધ પરિમિત જળથી સ્નાનાદિ કરી, શરીર નિર્જળ કરી (લુહી), શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી, મોર-પીંછીવતી વાસી પુષ્પાદિ નિર્માલ્ય ઉતારી, જળ, ચંદન, બરાસ વિગેરે શુદ્ધ દ્રવ્યોવડે પ્રતિદિન પ્રેમપૂર્વક પ્રભુપૂજન કરવું.

૧૮. લાઈઓએ ઉત્તરાસનનો છેડો અને બહેનોએ સુકોમળ રૂમાલ મુખ આગળ રાખી પ્રભુસ્તુતિ કરવી.

૧૯. અષ્ટપટ (આઠપડો) મુખકોશ બાંધી મૌનપણે દેવનો અંગપૂજા-સેવા આત્મલક્ષથી કરવી.

૨૦. પૂજા કરનારે પોતાના લલાટ, કંઠ, હૃદય અને નાભી ઉપર લક્ષપૂર્વક ચાર તિલક કરવાં.

૨૧. પ્રભુના જમણે અને ડાબે અંગૂઠે, બન્ને હાથોએ, બે કાંઠે, બે બાજુએ, મસ્તકે, લલાટે, કંઠે, હૃદયે અને નાભિ ઉપર અનુક્રમે તિલક નવ અંગપૂજાના હુકામાં કહ્યા પ્રમાણે શાસ્ત્રોક્ત હેતુના વિચારપૂર્વક કરવાં.

૨૨. પ્રથમ પ્રભુના મસ્તકથી માંડી સર્વાંગે ઉત્તમ બરાસ ચંદનવતી વિલેપન કરવું. ત્યારપછી યથાયોગ્ય ઉત્તમ પુષ્પાદિ-વડે પ્રભુપૂજા કરવી.

૨૩. ફૂલ (પુષ્પ)ની માળા સોયવતી વીંધીને નહીં પણ વિવેકથી ગૂંથી પ્રભુના કંઠે આરોપવી.

૨૪. સુગંધી પ્રકુલ્લિત, પાકાં અને શુદ્ધ ભાજનમાં આણેલાં, અખંડ, થોડાં કે ઘણાં પુષ્પો જયણાચુક્ત ચડાવવાં.

૨૫. પૂજાની સઘળી સામગ્રી યથાશક્તિ મૂરછી-મમતા ઉતારીને પોતાના ઘરની જ વાપરવી.

૨૬. દીપક પ્રભુની જમણી બાજુએ અને ધૂપ ઉખેલીને ડાબી બાજુએ જયણાથી રાખવો. આંગી પ્રમુખ પ્રસંગે પણ દીપક જયણાથી પ્રગટાવવા લક્ષ રાખવું.

૨૭. પૂર્વ કે ઉત્તર દિશા તરફ સ્વમુખ રાખી, દ્રવ્યપૂજનો વિધિ સાચવી, પછી શાંતિથી મધુર સ્વરે ચૈત્યવંદનાદિ અર્થ આલંબનના લક્ષ સહિત કરવું.

૨૮. જિનમંદિર અને જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠાદિક પ્રસંગે જૈનવિધિ મુજબ જરૂર લક્ષ રાખવું, જેથી સર્વ રીતે જય થવા પામે.

૨૯. પ્રભુપ્રતિમાને પ્રભુ તુલ્ય લેખવવી અને દેવશુરભક્તિનો યથાર્થ લાભ લેવો.

૩૦. દ્રવ્યપૂજાદિક ધર્મકરણી, લાવ પ્રગટાવવામાં શુભ નિમિત્તરૂપ કહી છે તે યાદ રાખવું.

૩૧. શાસ્ત્રાનુસારે યથાશક્તિ કરવામાં આવતી કરણી નિશ્ચે ફળદાયક થાય છે.

૩૨. ઉત્તમ વૈદ્યના કહેવા મુજબ વર્તવાથી જેમ વ્યાધિનો સર્વથા અંત આવે છે તેમ શુદ્ધ દેવ-શુરના એકાંત હિત-વચનને અનુસરવાથી સર્વથા સંસારનો અંત કરી મોક્ષગતિ પામી શકાય છે.

૩૩. મનુષ્યજન્માદિ અતિ દુર્લભ સામગ્રી પામીને, જન્મ-મરણના અનંત દુઃખનો સર્વથા અંત આવે એવી ઉત્તમ કરણી શુદ્ધ આત્મલક્ષથી સદા ય કરવી-સહુ આત્માર્થી જનોએ તેમાં સતત ઉદ્યમ કરવો-પ્રમાદ રહિત પુરુષાર્થ સેવવો ઉચિત છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૯, પૃ. ૭૧.]

શાણુ શ્રીમંતોનું હિતકર્ત્તવ્ય.

આપણા જૈન શ્વેતામ્બર સમાજની આટઆટલી અવનતિ-સર્વતોમુખી અવનતિ પ્રત્યક્ષ થઈ રહેલી નજરે જોયા છતાં તેમાંનાં ઘણાખરા શ્રીમંતો હજી સુધી ખરી દિલસોજી દર્શાવવા યોગ્ય પ્રયત્ન કરતા નથી ને ગતાનુગતિકપણે લગભગ આઘ્યા કરે છે. આ દેશમાં તેમ જ અન્ય દેશોમાં અન્ય દિલસોજ શ્રીમંતો પોતાનો દ્રવ્યપ્રવાહ કેળવણીના વિશાળ પ્રદેશમાં છૂટથી વહેવા દે છે પણ આપણા જૈન શ્વેતામ્બરસમાજના શ્રીમંતો સમયને ખરાબર ઓળખી પોતાનો દ્રવ્યપ્રવાહ જરૂરી દિશામાં વિવેકથી વાળે એ અતિ જરૂરનું છે; છતાં તેઓ તેની કેમ ઉપેક્ષા કરે છે ? તે સમજી શકાતું નથી.

જૈન શ્રીમંતો પ્રતિવર્ષ લાખો રૂપીઆ ખર્ચે છે ખરા, પરંતુ આપણા સમાજમાં ખરી કેળવણીનો પ્રચાર કરવા તેઓ બહુ જ થોડો ફાળો આપે છે. જેટલું દ્રવ્ય લોક-દેખાદેખી, વાહવાહ માટે કે સ્વેચ્છા મુજબ ખર્ચાય છે તેમાંથી બળ સફળતા મળે એવું ઉત્પાદક દ્રવ્ય કેટલું અને અનુત્પાદક દ્રવ્ય કેટલું ખર્ચાય છે તેનો કંઈ હિસાબ છે ? વિવેક અને વિચાર-પૂર્વક, શાસન અને સમાજના હિતાર્થે, તેમાંથી કેટલું દ્રવ્ય ખર્ચાય છે તેનું કંઈ માપ છે ? આ રીતે વિવેકરહિત થઈ રહેલા દ્રવ્યવ્યયથી સમાજના પુનરુદ્ધાર કે ઉન્નતિની આશા શી રીતે રાખી શકાય ? કંઈક શાંત ચિત્તથી વિચારી જોતાં તેમને સમયોચિત સ્વકર્ત્તવ્યની આછી ઝાંખી થઈ શકશે ?

કેટલાંક વર્ષો થયાં કંઈક શાસનપ્રેમી, સેવાસિક જનો હૃદયની ઊંડી લાગણીથી આપણા શ્વેતામ્બર જૈનસમાજની

પડતી સ્થિતિનું દીર્ઘ અવલોકન કરતાં રહી, તેની હૃદયભેદક વ્યવહારિક-નૈતિક-રાજક્રિય તથા ધાર્મિક અવનતિ નજરે નિહાળી, તેનાં વાસ્તવિક કારણોની તપાસ કરી, તાત્કાલિક તેના આંપતા ઇલાજ લેવા માટે પોકારી પોકારી અનેકશઃ લેખો દ્વારા કે પત્રો દ્વારા સ્પષ્ટ જાહેર કરતા આવ્યા છે; પરંતુ જાણે હજી કંઈ સમાજની અવનતિ થવામાં ણાકી રહી હોય તે પૂરી થાય ત્યાંસુધી ઘણાખરા સ્વેતામ્બર શ્રીમંતો તેનો અમલ કરવાની ભયંકર ઉપેક્ષા કરતા રહ્યા છે, એ ભારે ખેદ અને શરમની વાત છે.

અન્ય જૈન અને જૈનેતર સમાજોની કેળવણી પ્રમુખ પરત્વે થઈ રહેલ સતત પ્રગતિ જોતાં આપણો સમાજ કેટલો ગંધે પાછળ પડી ગયો છે તેનો વ્યાજળી ખ્યાલ કોઈક વિરલ સંશોધકને જ આવતો હશે. આવી ભયંકર ઉપેક્ષાનું પરિણામ પણ એવું જ ભયંકર આવવાનું સંભવિત છે. એથી જ હજી પણ કુંભકર્ણુની જેવી ઘોર નિદ્રામાંથી કંઈક જાગૃત થઈને આંખો ખોલીને જોવાય અને તેનો યોગ્ય પ્રતિકાર-ઇલાજ કરાય-કરી લેવાય તો વધારે સારું એમ મારું માનવું છે.

જો આપણા સમાજને ટકાવી રાખી જૈનશાસનને શોભાવવા-દીપાવવાની ખરી ઇચ્છા-અભિલાષા જ હોય તો હવે સવેળા ચેતીને મિથ્યા ભ્રમવશ થયેલી અને થતી આપણી સેંકડો ભૂલો સમજી સુધાર્યે જ છૂટકો છે. ઉન્નતિની ખરી દિશાને ઓળખી પૂરતી શ્રદ્ધા ને હિમ્મતથી સાચા માર્ગે સંચરવાથી જ આપણા પુનરુદ્ધાર થવા પામશે. આપણી ભાવી સંતતિને સાચા માર્ગ-દર્શક થવાને આપણે જ સાચો માર્ગ દઢતાથી આદરશું ત્યારે ને ત્યારે જ આપણી મુક્તિ છે.

ઉપદેશશતક અપરનામ આભાણુશતકનો અનુવાદ.

૧. ગુરુચરણકમળને પ્રણમી અને શ્રુતદેવતાને સ્મરી કલ્યાણ-કારી ઉખાણા હેતુ સહિત કહેવામાં આવશે.

૨. જિનધર્મમાં રક્ત એવો ઉત્તમ ફળવાન પુરુષ સર્વ જનોને પૂજનીય બને છે. ‘સોનું’ ને વળી સુગંધ’ હોય તેને કોણ ન આદરે ?

૩. તુષ્ટિ પુષ્ટિકારી ગોળની જેમ શ્રેષ્ઠ જિનધર્મ ચરાચર સર્વ પ્રાણીઓને પ્રીતિકારી થાય છે.

૪ પુષ્કળ દૂધથી ભરેલા દક્ષિણાવર્ત શંખની પેઠે વિધિપૂર્વક આરાધ્યો છતો જૈનધર્મ સુખકારી થાય છે.

૫. જેમ આંખાના ફળની આકાંક્ષા આંગડીના ફળથી પૂરાતી નથી, તેમ જિનધર્મના ફળની આકાંક્ષા અન્ય ધર્મોવડે પૂરી શકાતી નથી.

૬. જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્રવડે સારી રીતે ભાવિત એવો આત્મા ખીર, ખાંડ ને ઘીના સ્વાદથી અધિક સુખ પામે છે.

૭. ધર્મનિષ્ઠા વગર મંત્ર, તંત્ર, યંત્ર ને ઔષધનું સેવન સમ્રાટ જળને વલોવવા જેવું અસાર છે, એમ સુસ જનોએ વિચારવું.

૮. ધર્મોપદેશ સમયે જે લક્ષ્યપૂર્વક સાંભળતો નથી પણ પ્રમાદ કરે છે-ઉઘે છે, તે સોનાનો નિધાન મળવાને વખતે અંધાપો પામે છે ને તેના લાભથી વંચિત રહે છે.

૬. અમૃત જેવો મીઠો-શીતળ ને સુખદાયક જિનધર્મ તજી, નિર્ભાગી જનો મિથ્યાત્વરૂપી વિષને આદરે છે.

૧૦. જૈનશાસનને પરિહરી, જેણે અન્ય મત આદર્યો છે તેણે પોતાનાં બન્ને નેત્રો બંધ કરી અંધકાર પેદા કર્યો છે.

૧૧. ધર્મોપદેશ તથા દાન દેતાં શ્રમ તથા દ્રવ્યનો વ્યય થાય તો તે કપૂર આવતાં દાંત પડવાની જેમ નિંદાપાત્ર ન ગણાય.

૧૨. યથાર્થ ગુણુથી ભરેલા શ્રી જૈનશાસનમાં પણ જે દૂષણ હોવાનું કહેવું તે દૂધમાંથી પૂરા કાઢવા જેવું છે.

૧૩. પ્રમાદી ને અતિઅભિમાનીના ચિત્તમાં ધર્મવાસના ન પ્રગટે. નિર્ભાગીના ઘરમાં પ્રાચે નિધાન ટકી શકતું નથી.

૧૪. મરણના અવસરે ધર્મ કરવાનો મનોરથ, વિશાળ સરોવર ખાલી થયા બાદ તેને પાજ (પાળ) બાંધવા જેવો નિરર્થક બાણુવો. પહેલાંથી જ ધર્મકાર્યમાં સાવધાન રહેવું જોઈએ.

૧૫. પુન્યશાળી સાથે પુન્યહીનને સ્પર્ધા કરવી ન પાલવે. શું હાથીઓની પેઠે મનુષ્યો શેલડીના સાંઠા ચાવી શકે ?

૧૬. કાણા કુંભમાં જેમ જળ ટકી ન શકે તેમ પાપ-કર્મવડે ભલિન પ્રાણીમાં ધર્મવાસના રહી ન શકે.

૧૭. દરિયામાં જળ પુષ્કળ છતાં પાત્ર પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય તેમ પૃથ્વીમાં રત્નો પુષ્કળ છતાં પુન્ય પ્રમાણે તે પમાય.

૧૮. દેવગુરુ પ્રમુખ સારી સામગ્રી મળ્યા છતાં જે પ્રમાદી બની રહે છે તે પાસે સરોવર જળથી ભરેલું છતાં તરશ્યો રહે છે.

૧૯. તીર્થયાત્રા કરનાર ભાગ્યશાળી મનુષ્ય ભૂતળમાં સંઘપતિ થાય છે તેથી આ વાત સત્ય થઈ છે કે ધર્મસેવનથી જય પમાય છે.

૨૦. દયા સર્વ જનોને અભીષ્ટ છે અને તે વીતરાગ-સર્વ-જ્ઞાએ, ઉપદેશેલી છે, એ તો ‘દૂધમાં સાકર ભળી’ તથા ‘જોઈતું હતું’ અને વૈદે કહ્યું’ એવી ઉક્તિની સમાન ગણવા યોગ્ય છે.

૨૧. જેમ ‘ગઈ તિથિ પ્રાદ્યણ પણ વાંચતા નથી.’ તેમ પૂર્વે કરેલાં પાપને ધર્મીજનો અનુમોદન આપતા નથી.

૨૨ જેમ પાણીના માર્ગે પાણી શીઘ્ર વહી જાય છે તેમ ધીર-ઉત્તમજનો સ્વભાવે જ ઉત્તમ માર્ગે જાય છે.

૨૩. જેમ ઉપાય કરવાથી પાણીની ગતિ (ધાર્યા પ્રમાણે) નીચે ઊંચે થાય છે, તેમ ઉપદેશ દેવાથી પાપસ્વભાવવાળાની (પાપ પરિહરવાવડે) સદ્ગતિ થઈ શકે છે.

૨૪. જેમ વટેમાર્ગીઓ દૂરથી પણ વૃષ્ટિ થયાની વાતો કરે છે, તેમ જિનોક્ત દયા-દાનાદિક ધર્મને બીજા ધર્મવાળા પણ વખાણે છે-વિસ્તારે છે.

૨૫. સંપૂર્ણ કળાકાર મોરના નૃત્યની જેમ પરંપરાગત ધર્મ વગર સર્વ કરણી શોભતી નથી.

૨૬. ક્રમાગત સુસાધુસમુદાયને તણ, મોહવશ વિકળ બની, સાચરને તણ જેમ દેડકાં ખાખોચીયાંનો આશ્રય લે છે તેમ અજ્ઞજનો અન્ય અસાર સમુદાયનો આશ્રય શોધે છે.

૨૭. પોતાના ગમે તેવા અશુદ્ધ ધર્મને પણ ખોટો કોણ માને છે ? પોતાની દુષ્ટ માતાને ડાકણ કોણ કહે વાર ?

૨૮. જેમ કૂતરાની પૂંછડી પ્રયત્નથી દાટી રાખી હોય તો પણ સીધી થતી નથી તેમ ગમે તેટલી રક્ષા ને શિક્ષા પામેલ નીચ જનો સન્માર્ગને આદરતા જ નથી.

૨૯. જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્રની આશાતના ઘણી વાર કર્યા પછી મિચ્છામિ દુષ્કંડ દેવો તે સાગરમાં લોટની ચપટી નાંખવા સમાન ગણાય.

૩૦. પરસ્ત્રીમાં લાંપટ અને પરદ્રવ્યનો ચોર પ્રાપ્તિ વિનાશને પામે છે, કેમકે ‘ ધર્મે જય ને પાપે ક્ષય ’.

૩૧. જે મુખ્ય માર્ગને તજી, સ્વેચ્છાચારી બને છે તે નિંદાપાત્ર થાય છે. પાપી પાપવડે પચાય છે અર્થાત્ પાપનો ઘડો ભરાય એટલે ફૂટે છે.

૩૨. પોતે પાપકર્મ કરનારો અને અન્ય જનોને નિન્દતો મનુષ્ય શી રીતે શુદ્ધ થઈ શકશે ? કાગડો પોતે કાળો હોવા ઉપરાંત ગળીના કુંડમાં ન્હાય તો પછી તે શી રીતે ઉજ્જવળ થઈ શકે ?

૩૩. પાપકર્મ કરનાર પ્રાણી ગમે ત્યાં ગયો છતો મધ્ય ગ્રંથીવડે કદર્થિત કપાસની પેઠે સર્વત્ર પીડા પામે છે.

૩૪. દૂધવડે ઘોવામાં આવે છતાં પણ કાગડો શું હંસપણું પામી શકે ? ન પામી શકે. તેમ તપવડે ભલે કાયા કૃશ કરી નાખી હોય છતાં મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ સારી ગતિ પામી શકતો નથી.

૩૫. પ્રથમ તો બુદ્ધિહીન અને અહંકારથી વ્યાપ્ત હોય તેની દશા અત્યંત ચપળ વાનરને વીંછી કરડ્યા જેવી જાણવી.

૩૬. પૂર્વે હીનજાતિ અને ક્રોધવડે અંધ બનેલા માણસને ઉકરડામાં રહેલા ઊંટ જેવો હલકો જાણવો.

૩૭. જે સ્વશાસ્ત્રપ્રમાણથી સિદ્ધ થયેલા હિંસાધર્મને દયાધર્મ કહે છે, તેનું વચન પોતાની માતાને વાંઝણી કહેવા સરખું વૃથા છે.

૩૮. રાજા પોતે અનીતિ કરે તો પછી પ્રજાની શી ગતિ ? આચાર્ય પોતે અકાર્ય કરે તો પછી શિષ્યની શી ગતિ ?

૩૯. શ્રી જિનેશ્વરદેવનું આરાધન મોક્ષને માટે થાય છે અને વિરાધન સંસારબ્રમણને માટે થાય છે તે જ સત્યોક્તિ કહેવાય છે.

૪૦. અનેક પ્રકારના તપ કર્યા છતાં અજ્ઞાની જીવની સિદ્ધિ થતી નથી, જેમ દહીંને ઘોળતાં અંધને માખણ-પ્રાપ્તિ થતી નથી.

૪૧. જેમ કુપુત્ર અનાયાસે ઘરમાંથી બહાર નાસી જાય, તેમ સદ્ભાગ્યના યોગથી ઔષધોપચાર વગર જ વ્યાધિ લય-નાશ પામી જાય છે.

૪૨. સૂર્ય સામી નાંખેલી રજ-ધૂળ પોતાની આંખમાં પડે છે તેમ શુરુમહારાજની કરેલી અવજ્ઞા પોતાને જ અહિતકર થાય છે.

૪૩. સદ્ગુરુનો સંગ તણ કડવું બોલનાર ગુરુનો-કુગુરુનો આદર કરે છે તે બુદ્ધિહીનો ચિંતામણિને તણ કાચના કટકાને ગ્રહે છે.

૪૪. જેથી ધમ નો નાશ થાય અથવા હીનતા પામે એવું વચન કયો શાણો બોલે ? જે સોનાથી કાન તૂટે તેવું સોનાનું આભરણ કોણ પહેરે ?

૪૫. જૂના લયથી વચ્ચને ઉતારી નવચ્ચા થઇ રહેવાની જેમ લોકની હાંસીના લયથી શું પોતાનો આચાર મૂકી દેવાય ?

૪૬. અન્યોન્ય-માંડોમાંડે વાર્તાલાપથી સમ્યગ્દષ્ટિવંતને રહેલી ભ્રમરૂપ શંકા નીકળી જાય છે.

૪૭. મિથ્યાદષ્ટિની ક્રિયા-કરણી સમક્રિતધારી જનોને કર્તવ્યરૂપ ન જ થાય.

૪૮. મૂઢ-મૂર્ખની સંગતિ કરી સમક્રિતને મલિન કરી દેવું તે પોતાનું પેટ ચોળીને શૂળ પેદા કરી લેવા જેવું બાણુવું.

૪૯. ક્ષાયિક સમક્રિતી અને નિર્મળ વૃત્તિવાળા જીવોના મનમાં પણ કદાપિ સુવર્ણ-સોનામાં શ્યામતાની જેમ-જિન-વચનમાં સંદેહ ન થાય.

૫૦. કદાચહુથી સન્માર્ગ તજી ઉન્માર્ગે ચાલનારને બોધ કરવા પ્રયત્ન સેવવો તે માટીના પાકા ઘડાને ફેણ પછી તેને કાંઠો ચઢાવવા જેવો નિષ્ફળ પ્રયત્ન બાણુવો.

૫૧. જેમ સમજી-શાણી લોકોએ બાળવયના રાજપુત્રોને પણ હુલાવવા નહીં તેમ જૈનમુનિઓને-સાધુઓને નિંદવા નહીં, પણ વાંદવા.

૫૨. જેમ ઉતાવળે આંખા ન પાકે તેમ ચારિત્રનું સેવન કરવાથી શીઘ્ર-તત્કાળ મોક્ષ ન જ મળે.

૫૩. સુસાધુઓ અને કુસાધુઓના સંયોગ યોગ્ય-હિતાવહ નથી. વેશ્યા અને દિગંબરોના સાથની જેમ તે શોભાસ્પદ કેમ થાય ?

૫૪. સંયમરહિત સાધુપણની ક્રિયા કરવી તે ગુહ્ય લાગે હાંક્યા વગરના નગ્ન પુરુષને માથે પાઘડી બાંધવા તુલ્ય છે.

૫૫. જેમ થૂંકવડે પુડલા કરવાનું અસંમત-અમાન્ય છે તેમ અંતરના-હૃદયના લાવ વગર સાધુવેષ ધારણ કરવાનું અસંમત જાણવું.

૫૬. દાળના પુડલા કરવા માંડતાં તેને પ્રથમથી જ તેલ ખીવાની સ્પૃહા હોય છે, તેમ દીક્ષા ગ્રહણ કરતાં જ તેનાથી પ્રાપ્ત થનારા વૈલવસુખની સ્પૃહા રહ્યા કરે તે ત્યાજ્ય છે.

૫૭. જેમ ઘોળે દહાડે ચંદ્રપ્રકાશ (ચાંદની) તથા મુંડિત મસ્તકે મુગટ ન શોભે તેમ લાવહીન-લાવ વગરના પુરુષને ધર્મકરણી અને પુન્યહીનને સુખસ્પૃહા ન જ શોભે.

૫૮. વિષયકષાયોવડે જેણે સંયમમાર્ગ ઠીલો કર્યો તેણે જાડા મૂશળવતી મોતીને વીંધવા માંડ્યું જાણવું.

૫૯. અહીં પ્રગટ મળતું સામાયિકાદિથી સમાનતાનું સુખ તજીને જે પરલોકના પરોક્ષ સુખને ઇચ્છે છે તે કમર ઉપર રહેલા પ્રત્યક્ષ બાળકને તજીને ઉદરમાં રહેલા બાળકની ઇચ્છા કરવા જેવું છે.

૬૦. સાધુપણ આદરીને જેણે પોતે દુરાચાર સેવ્યો તેણે હાથીની પેઠે પોતાના હાથે જ પોતાના માથે ધૂળ નાંખી જાણવી.

૬૧. જ્યાં કમળ હોય ત્યાં હંસો ખુશીથી વસે છે, તેવી રીતે જ્યાં આત્મહિત થાય ત્યાં સાધુઓ પ્રસન્નતાથી રહે છે.

૬૨. સિંહની પેઠે શીલસન્નાહ-જાખતર યુક્ત અને તપબળવડે શૂરવીર એવા જ્ઞાની મહાસુનિયો મોહાદિક કર્મવૈરીઓનો વિનાશ કરવા માટે સદા પ્રયત્ન કરે છે.

૬૩. જે સાધુએ યથેચ્છા-સ્વેચ્છાપૂર્વક શરીરસત્કાર કરવા માંડ્યો તેણે શિવસુખનો તિરસ્કાર કર્યો અને સૂતેલા સિંહને જગાડ્યો બાણવો. સાધુસુનિયો જે શરીરસત્કાર કરે તો ભવબ્રમણરૂપ ભયંકર પરિણામ આવે.

૬૪. જ્ઞાન-ધ્યાન અને સંયમ-માર્ગમાં વિશેષ તત્પર રહેનારા સુશિષ્યોને સંયમ-માર્ગમાં પ્રેરણા કરવી તે પોતાની મેળે જ ભારને વહન કરતા એવા સુન્નતિવંત વૃષભ-બળદને પ્રેરવા બરાબર છે.

૬૫. અત્યંત ઘરડી ગાયના ગળે ઘંટડી બાંધવી જેમ ન શોભે તેમ વિષભક્ષણ સમા સુવર્ણાદિક દ્રવ્ય ઉપર મૂર્છા ધરવી-મમતા રાખવી તે સાધુસંતને ન જ શોભે.

૬૬. ચારિત્ર સારી રીતે વૈરાગ્યપૂર્વક આદર્યા પછી લોક-લજ્જાથી ડરવું તે નાચવા લાગેલી નટડીને લોકલાજથી પોતાનું સુખ ઢાંકવા જેવું બાણવું.

૬૭. સાધુઓ જે યથેચ્છ-સ્વેચ્છાપૂર્વક મર્યાદાનો લોપ કરે તો ‘વાડ ચીલડાને ખાય’ એના જેવી વાત કોની આગળ જઇને કહેવી ?

૬૮. લજ્જાવડે ચારિત્રને છુપાવી મોક્ષની કામના કરવી તે “છાશ લેવા જવું અને દોણી સંતાડવા” જેવી ઘટના છે.

૬૯. કલિકાળમાં બોધિણીજ(સમકિત)ની પ્રાપ્તિ થવી તે મરુદેશમાં કલ્પવૃક્ષની ઉત્પત્તિ, નિર્ધન સ્થિતિમાં નિધાન-દ્રવ્યનાં દર્શન અને દુષ્કાળમાં દૂધપાકના ભોજન સમાન જાણવું.

૭૦. પ્રથમ તો સૂત્રસિદ્ધાન્તની વાચના અને તેની વ્યાખ્યા-વિવેચન કરનારા પંડિત હોય તો ‘ દૂધમાં સાકર ભળી ’ એવી ઉપમા તેને ઘટે.

૭૧. સિદ્ધાન્તની વાચના ટીકા વગર વધારે સારી લાગે નહીં, તેથી બાળક અંગૂઠાને ધાવે તેવી એને ઉપમા જાણવી.

૭૨. કદાચહ દોષવાળા(કદાચહી)ને સૂત્ર સિદ્ધાન્ત સંભળાવવું તે અંધની આગળ દીપક પ્રગટાવવા જેવું જાણવું.

૭૩. અંગ-ઉપાંગાદિક સઘળા અંથો દ્રાહશાંગી મધ્યે જાણવા. જેમ વધારે મોટા હાથીના પગલામાં વૃષભાદિકનાં પગલાં સમાઈ જાય તેમ.

૭૪. મોટા સરોવરમાં જ્યાં જળ હોય ત્યાં કાદવ પણ હોય તેમ જ્યાં ઉત્સર્ગ મુખ્ય-ધોરીમાર્ગ ચાલતો હોય ત્યાં અપવાદ-ગૌણમાર્ગ પણ હોઈ શકે.

૭૫. જે પ્રથમ સારી મતિ-બુદ્ધિવાળો હોય અને પછી સિદ્ધાન્તના રહસ્યોનો પાર પામ્યો હોય તે પગમાં ઘુઘરી બાંધેલા નર્તક(નાચનાર-નટ)ની જેમ શોભે છે.

૭૬. બધા વિપરીતગામી ચોર જેમ કોટવાળને બાધ કરે છે તેમ ઉત્સૂત્રભાષક સૂત્રભાષકને બાધ કરે છે.

૭૭. જેમ કુકર-કૂતરાના પેટમાં દૂધપાક ટકતો નથી તેમ તુચ્છ સત્ત્વવાળાના હૃદયમાં છેદગ્રંથોનો અર્થવિસ્તાર ટકી શકતો નથી.

૭૮. જેમ મેઘજનિત પાણીનું પૂર પણ ચીકણા ઘડાં સ્પર્શતું નથી તેમ અલબ્ધ અને દુર્ભવ્યના ચિત્તને આગમ રહસ્ય સ્પર્શતું નથી-પરિણમતું નથી.

૭૯. જેમ સૂર્ય છાળડીથી ઢંકાતો નથી તેમ જિનાંગ ઉપરોક્ત યુક્તિ-પ્રયુક્તિવડે પરાભવ પામી શકતું નથી.

૮૦. પાણીને વસ્ત્રવતી ગાંસડીમાં ગમે તેવો કુશળ માણુ પણ ખાંધીને રોકી ન શકે, તે આરપાર નીકળી જાય તેમ સ શાસ્ત્રોમાં શિરોમણિ જિનાગમ ખીજા કોઇથી રોકી શકાતું નથી.

૮૧. જેમ કુહાડાના ઘા મારવાથી ધોયેલું વસ્ત્ર નકામું થાય છે તેમ સ્વહઠવાદથી જિનવચનને દૂષિત કરવાથી તે નકામું થાય છે.-અનર્થકારી થાય છે.

૮૨. અરણ્યમાં કરેલા ગીતગાનની પેઠે કુબુદ્ધિ રખાઈરાની સલામાં ભગવંતના વચનરૂપ શાસ્ત્રની વ્યાખ્યા કરી તે નકામી જાય છે.

૮૩. જેમ ખાળકો છાશ પીવાનું જાણે છે, દહીંને મથવા વલોવવાનું જાણતા નથી, તેમ મૂઢ જીવો સૂત્ર વાંચી જાણે પણ સૂત્રનો અર્થ-પરમાર્થ જાણતા નથી.

૮૪. જેમ અંધ માણસોની સલામાં ‘કાણો રાણો’ સલાગે છે તેમ કેવળજ્ઞાન રહિત આ પંચમ આરામાં આ પાળ સારા લાગે છે.

૮૫. જેમ હાથીના દાંત દેખાડવાના અને ચાવવાના બુદ્ધિ બુદ્ધિ હોય છે તેમ પરવાદી-અન્ય ધર્મીઓના કહેવાના અને કરવાના આદેશ બુદ્ધિ હોય છે.

૮૬. હિંગથી વધારેલા લસણની જેમ ક્રોધથી મિશ્રિત થયેલ ઉત્સૂત્રભાષણ સુઝજને સર્વથા તણ દેવું.

૮૭. તણખલાથી ઢાંકેલો અગ્નિ અવશ્ય સળગી ઊઠે છે, તેમ માયાથી ગોપવેલું-મનમાં રહેલું ઉત્સૂત્ર પ્રગટ થઈ જાય છે.

૮૮. જેમ બાળક બધું ઊજળું દૂધ દેખે છે પણ છાશ દેખતો નથી તેમ માયાવીના મધુર વચનવડે યુક્ત સમ્રળું ભોળા લોકો હિતવચન જ ગણે છે પણ અહિત ગણતા નથી.

૮૯. વગરવિચાર્યું કામ કરી લીધા પછી વિવેકી જનોને પૂછવું શું કામનું ? વિવાહ કરી લીધા પછી જાતિ પૂછવામાં શું ફળ ? તે તો “ પાણી પીધા પછી પૂછે ઘર. ” તેના જેવું ગણાય.

૯૦. ઉખર ક્ષેત્રમાં વાવેલું ધાન્ય અને તેનાથી ધનની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા નિષ્ફળ બને છે તેમ ધર્મબુદ્ધિથી કુપાત્રને દીધેલું દાન નિર્રથક-નકામું જાય છે.

૯૧. ધર્મની ગાયના દાંત-જેમ ન જોવાય તેમ દાતાએ દીધેલું દાન થોડું છે કે ઘણું તે પડિત જનોએ વિચારવું નહીં.

૯૨. ‘ થવાનું હોય તે જ થાય ’ પણ ઉદમ સદા ય કર્ચા કરવો, નહીં તો સર્વ કાર્યોમાં આગસપાણું આવી જતાં થવાનું હોય તે પણ થઈ શકતું નથી.

૯૩. જેમ પાયા મજબૂત હોય તો તેની ઉપર ચણેલી સીંત મજબૂત બનતાં ઘર સારી રીતે ટકી શકે છે તેમ સુશીલ અને કુળવંતી નારીના કઠણ શીલના પ્રભાવે કુટુંબપરિવાર યોગ્ય આદરમાન પામે છે.

૯૪. જેમ બીલાડો દૂધ દેખે છે પણ તેના માલેકે ઉગામેલો દંડ-લાકડીનો પ્રહાર જોતો નથી તેમ મૂઠ જન પરસ્ત્રીના રૂપ-રંગને જોવે છે પણ પતંગની જેમ પ્રાણનાશક પરિણામને જોઈ શકતો નથી.

૯૫. વિષયસુખને આધીન થયેલો જીવ સદ્ગતિમાં કેમ જતો નહીં હોય ? ઉંદર સાવરણી સાથે દરમાં ન જઈ શકે તેમ.

૯૬. લોકો જેવું ધાન્ય વાવે છે તેવું જ લણે છે તેમ મનુષ્યો જેવું દાન દે છે તેવું જ ફળ પામે છે.

૯૭. કેઈ એક માણસ સંસારચક્રથી-જન્મમરણથી લયલીત થયો હોય તેને બીજો કહે કે તું મને ભજ-મારી સેવા-ભક્તિ કર. આ વાત પોતાની દાઢીને બાળી દીવો કરવા જેવી બાણી.

૯૮. વિદ્યાના આસ્વાદ જેવો દુર્ગતિ દેનારો પરસ્ત્રી-સંગ સુરજનોએ તજવા યોગ્ય છે.

૯૯. એક પુડલા માટે કૂવામાંથી જળ કાઢવાના રેંટને વેચી દેવા જેવા ક્ષણિક સુખને મેળવવા માટે હે ચેતન ! તું મોક્ષમાર્ગનો અનાદર કરી રહ્યો છે તે સમુદ્ર જેવી મહાન્ ભૂલને જલદી સુધારી લે !

૧૦૦. દરિદ્ર ગામમાં દાનાદિક ધર્મસાધન વગર મનુષ્ય-
જીવન અતિક્રમણું (પૂરું કરવું) તે અજ્ઞ નારીઓનું ચીંથરા
ફાડવા જેવું જાણવું.

૧૦૧. સંસારના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલા તત્ત્વ-
વેત્તા વિદ્વાનોને બહુશાસ્ત્રશ્રવણ-ઉપદેશની શી જરૂર હોય ?
હાથમાં રહેલા કંકણને જેવા માટે દર્પણની શી જરૂરત હોય ?

૧૦૨. જેમ ખાલી ખારણીયામાં એક સાથે બે મુશળ-
સાંબેલાંને ઉપયોગ-પ્રયોગ કરવો વ્યર્થ-નકામો છે તેમ મોક્ષ-
માર્ગ માટે ક્રિયાહીને મોક્ષસુખની તેમ જ ઐહિકસુખની
સ્પૃહા કરવી તે નકામી છે.

૧૦૩. લાગ્ય પ્રમાણે સ્પૃહા કરવી, સોડ પ્રમાણે સાથરો
કરવો-એટલે જેવડું ઓઢવાનું વસ્ત્ર હોય તેટલા પગ પ્રસારવા.

૧૦૪. અધમાધમ જીવોને ઇર્ષ્યા-અદેખાઇ પર્વતની ફાટની
જેવી કાયમી હોય છે, ત્યારે ઉત્તમ જીવોને તે પાણીમાં કરેલી
રેખા જેવી ક્ષણિક હોય છે.

૧૦૫. સદા ય સ્વશ્રેયને ઇચ્છનારા લબ્યજનો હશે તે ધર્મો-
પદેશશતકનામા આ સહ્ય આભાણુશતકમાલિકાને કંઠાત્ર
કરી લેશે-ધારણ કરી લેશે.

૧૦૬. સંવત ૧૬૯૯ વર્ષે, પોષ માસે, પુણ્ય નક્ષત્રે,
રાજનગરની પાસે ઉપમાનપુર નામના શ્રેષ્ઠ નગરમાં, શ્રી-
તપગચ્છરૂપી ગગનમધ્યે સૂર્ય જેવા પ્રતાપી, પ્રગળ પુન્યશાળી,
શ્રી વિજયદેવસૂરીશ્વરના શાસનમાં આર વિદ્યાના પારગામી

વાચક કલ્યાણવિજયજીના શિષ્ય વાચક ધનવિજયજી નામના આણુગારે—મુનિવરે આ શતકની રચના કરી છે; તેમાંથી ખપી-જનો ગમ્મત સાથે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે !

[આત્માનંદ પ્રકાશ પુ. ૨૬, પૃ. ૧૪-૩૬-૬૦].

યોગપ્રદીપનો ભાષાનુવાદ.

૧. હે ભવ્યાત્મા ! જ્યાં સુધી તું રોગથી ન ઘેરાય, જરા અવસ્થા આવી ન પહોંચે અને આયુષ્ય આળાદ હોય—ક્ષીણ થઈ ન જાય ત્યાં સુધીમાં તું કલ્યાણ સાધી લે.

૨. “ વર્તમાન સ્થિતિ કયા કારણથી પ્રાપ્ત થઈ છે ? હવે પછી કઈ ગતિમાં ગમન કરીશ ? કઈ ગતિમાંથી અત્યારે આવવું થયેલ છે ? કોણ મારા ઉપકારી બંધુ છે ? અને હું કેને કેને ઉપકારી થઈ આલંબન આપી શકું છું ? ” એ રીતે આત્મચિન્તવન કરવું જોઈએ.

૩. કલ્યાણના અર્થી જીવે તીર્થસેવાને ઈચ્છે છે ખરા, પરંતુ કલેશના કારણરૂપ થવા પામે એવાં તીર્થોવડે શું ? શરીર મધ્યે રહેલું ધર્મતીર્થ સમસ્ત તીર્થથી અધિક છે. સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ ધર્મથી પવિત્ર આત્મા સર્વોપરી સત્ય ભાવતીર્થ છે એમ મહાપુરુષોનું કથન છે.

૪. “ આ તીર્થ છે ” “ આ તીર્થ છે ” એમ જાણી જે દ્વંદ્વ કરે છે તે જ્ઞાન-ધ્યાન વગરના રહી જાય છે. પવિત્ર તીર્થ-ભૂમિમાં જઈને પણ જ્ઞાન-ધ્યાન, વ્રત-નિયમનું સેવન કરી, તેમાં વધારો કરવા ખાસ પ્રયત્ન આદરવો જોઈએ; નહીં તો વિવેક-

શૂન્યપણે કેવળ પરિભ્રમણ કરવાથી શો ફાયદો થાય ?—શી સફળતા થાય ? આવા પવિત્ર આશયથી જ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રરૂપ આત્મા એ જ ઉત્તમ જનોને મન સત્ય લાવતીર્થ રૂપ છે.

૫. જન્મથી માંડી ઉપાર્જન કરેલાં સકળ સુકૃત્ય (પુન્ય)ને કાયામાં રહ્યો રહ્યો ખાઈ જતો આ દુષ્ટ પ્રમાદરૂપી પ્રસિદ્ધ ચોર ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય નથી જ તે કોઈ પણ જોઈ શકતા નથી, એ સખેદ ભારે આશ્ચર્યકારક છે.

૬. નહીં જેવી કિંમતી વસ્તુ ચોરાઈ જતાં, લોકો ચોરની તપાસ કરવા માંડે છે, પરંતુ અનંત જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ નિજસ્વરૂપ સર્વસ્વને છુપી રીતે ચોરી જતા દુષ્ટ મનરૂપી ચોરને અજ્ઞાન લોકો જોઈ શકતા નથી, એ ઓછા શોચની વાત નથી.

અત્ર જ્ઞાનીનું કર્તવ્ય બતાવે છે:—

૭. તેથી જ કાયારૂપી કિલ્લામાં આશ્રય કરી રહેલા પોતાના અજ્ઞાનાચ્છાદિત આત્માને સુમુક્ષુ જનોએ સમતા-સામાયિક સમલાવરૂપ દીપકની સહાયવડે સદા જોવો-જાણવો-અનુભવવો જોઈએ.

૮. દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય ને ઉપયોગરૂપ આત્મા જ સુપ્રસન્ન-સારી રીતે ખીલ્યો-વિકસ્યો છતો અહીં જ સ્વર્ગાદિક સદ્ગતિરૂપ વખાણ્યો છે, પરંતુ એથી અન્યથા મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અવિરતિજનિત રાગ, દ્વેષાદિક વિલાવરૂપે પરિણામ પામેલો અપ્રસન્ન-કષાયકલુષિત આત્મા જ પોતે અહીં જ નરકાદિક નીચ ગતિરૂપ કહ્યો છે એ સંશય વગરની સાચી હકીકત છે.

૯. જેના દર્શનની વાંછાવડે લોકો “ અહીં તીર્થ, અહીં તીર્થ ” કરી રહ્યા છે તેઓ આત્મદેવને અહીં જ દેહમંદિરમાં વસતો છતો દેખી શકતા નથી. ફક્ત જ્ઞાની-યોગી પુરુષો જ તેને દેખી શકે છે.

૧૦. દેવદર્શન નિમિત્તે લોકો ઠેકાણે ઠેકાણે દુનિયામાં ભ્રમ્યા કરે છે, પરંતુ જડબુદ્ધિવાળા તે બાપડા સ્વશરીરમાં જ વસી રહેલા આત્મદેવને ઓળખી શકતા નથી.

૧૧. મુમુક્ષુજનોએ તો સર્વ ધાતુ-વિકાર વગરના અને કર્મકલંક વગરના જ્ઞાનસ્વરૂપી નિરંજન આત્માને જ ધ્યાવવો-ચિન્તવવો-અનુભવવો જોઈએ.

૧૨-૧૩. સદા સંતોષ-અમૃતનું આસ્વાદન કરનારો, શત્રુ-મિત્ર ઉપર સમભાવ રાખનારો, સુખ-દુઃખમાં નહીં મુંઝાતાં નિર્લેપ રહેનારો અને રાગ, દ્વેષથી સુદ્ધર-વિમુખ રહેનારો, સૂર્ય ને ચંદ્રમા જેવો શોભાયુક્ત, સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાળ-વાસી સહુને ઉપકારક, અક્ષય આનંદ સુખથી ભરેલો એવો નિજ આત્મા મુમુક્ષુજનોએ સદા ય ધ્યાવવો જોઈએ.

૧૪. શુદ્ધ સ્ફટિક રત્ન જેવો ઉજ્જવળ, સર્વજ્ઞ સરખા ગુણોથી ભૂષિત અને પરમાત્મપણાને યોગ્ય સકળ કળાયુક્ત એવો નિજ આત્મા સુબુદ્ધિશાળી જનોએ ધ્યાવવો-ચિન્તવવો જોઈએ.

૧૫. રૂપાતીત ધ્યાનમાં મુમુક્ષુજનોએ બીજાં ગમે એવાં સારાં સુંદર દૃશ્ય આલંબનો તજીને પરમાત્મા સરખી શક્તિ-સંપત્તિ અનંત ગુણ સમૃદ્ધિના ધારક નિજ આત્માનું જ ધ્યાન કરવું જોઈએ.

૧૬. એ રીતે સતત અભ્યાસવાળા રૂપસ્થ અને રૂપાતીત ધ્યાનયોગવડે યોગી પુરુષો નિજ શરીરમાં સ્થિતિ કરી રહેલા આત્માને યથાવસ્થિત અવલોકી શકે છે—અનુભવી શકે છે.

૧૭. જેણે સદ્વ, રજો ને તમોગુણ—સ્વભાવ રહિત આત્માને યથાર્થ ઓળખ્યો—અનુભવ્યો ન હોય તેને જ તીર્થ તથા પ્રભુ-પૂજાદિક કરવા ઘટે. સિદ્ધયોગીઓને તેની જરૂર રહેતી નથી.

૧૮. આત્મજ્ઞાન પરમતીર્થ રૂપ છે. બાહ્ય જળ માત્ર તીર્થ કહેવાય નહીં, કારણ કે નિજ આત્મજ્ઞાનવડે જે શૌચ-શુદ્ધિ થાય છે તે શૌચ-શુદ્ધિ જ ઉત્તમ કહેલી છે.

૧૯. સર્વ ધર્મ—કાર્યોમાં આત્મજ્ઞાન પ્રધાન ધર્મ—કાર્ય છે, અને સર્વ વિદ્યામાં આત્મજ્ઞાન પ્રધાન છે; કેમ કે એ આત્મજ્ઞાનથી જ શાશ્વત અજરામરપદરૂપ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

૨૦. આત્મજ્ઞાન વગર ગમે એવા આકરાં તપ તપવાથી અને દુષ્કર વ્રત—નિયમોનું પાલન કરવાથી યોગી પુરુષોનો પણ મોક્ષ થતો નથી તો પછી બીજા સામાન્ય જીવોનું તો કહેવું જ શું ? ખરેખર આત્મજ્ઞાન જ મોક્ષસાધક બને છે. એટલે કે આત્મજ્ઞાન સહિત કરેલી સફળ કરાણી મોક્ષદાયક થઈ શકે છે.

૨૧. સર્વધર્મમય, જ્ઞાનાદિગુણયુક્ત અને સર્વવર્ણુ રહિત આ આત્માને જે ઓળખી—અનુભવી શકે છે તેને જન્મ-મરણ કરવાં પડતાં નથી.

ભાવાર્થ—આત્મધર્મમાં સર્વ ધર્મસાધનનો સમાવેશ થઈ જાય છે, કેમ કે સર્વ ધર્મસાધન આત્માની પ્રાપ્તિ માટે છે. આત્મા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિક ભાવ લક્ષ્મીથી યુક્ત છે,

તેમ જ આત્મા અરૂપી હોવાથી પંચવિધ રક્ત, પીત, શ્વેતાદિક વર્ણ વગરનો છે એમ અનેક રીતે આત્માની ઓળખાણ અને પ્રતીતિ કરીને તેનો અનુલવ કરે તેનાં જન્મ-મરણનાં દુઃખ ટળી જાય છે; પરંતુ પરવસ્તુમાં લાગેલી અનંતી પ્રીતિ તબ્બત તો જ આત્માનુલવ થઈ શકે છે.

૨૨. એ રીતે સ્વદેહમાં સ્થિતિ કરી રહેલા પોતાના અરૂપી આત્માનું ધ્યાન (એકાગ્રતાથી ચિન્તવન) કરીને પરમપદને પામેલા નિરંજન પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું જોઈએ.

૨૩. તીવ્ર વૈરાગ્યભીની દૃષ્ટિથી, દુનિયાનાં સર્વ દૃશ્ય પદાર્થોની અસારતાનો નિશ્ચય કરીને યોગી પુરુષ જન્મમરણની જંજાળમાંથી છૂટવા માટે પરમપદને પામેલા પરમાત્માને જ કેવળ સારરૂપ જાણે, જોવે ને અનુલવે.

કેવા દેવનું આલંબન લેવું યુક્ત છે તે કહે છે—

૨૪. શંકર કે જિનેશ્વર કે જે જેને સદા પ્રિય, માનનીય હોય તે એક શાંત સિદ્ધ થયેલ પ્રભુનું શરણ લેવું.

૨૫. સુર, અસુર અને નરનાયકોવડે પૂજાયેલા, સર્વ જગજીવને હિતકારી અને સર્વ દોષ-રાગ, દ્વેષ, મોહથી સર્વથા મુક્ત થયેલા દેવાધિદેવ કહ્યા છે; તેમ જ વળી—

૨૬. સારી-નરસી ગતિ આપનાર એવા, પુન્ય-પાપના માર્ગને પેલે પાર ગયેલા, સ્વસ્વરૂપમાં રહેલા, જન્મ-મરણનો નાશ કરનારા, બાહ્ય દૃષ્ટિવાળા અજ્ઞાની જીવોને અગમ્ય (નહીં ઓળખાય એવા) અને અંતર્દૃષ્ટિવાળા જ્ઞાની વિવેકી

જનોને ગમ્ય-સહેજે ઓળખાય એવા તે પરમાત્મા પ્રભુ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી હોય છે. તેમ જ:—

૨૭. નિરાકાર, આભાસ-પ્રકાશ વગરના, લવપ્રપંચ રહિત, નિરંજન-કર્મ કલંક રહિત, સદા આનંદમય, સિદ્ધ, બુદ્ધ અને સમસ્ત રોગ શોકાદિ દુઃખ રહિત એવા પરમાત્મા પ્રભુ હોય છે. વળી—

૨૮. કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપી, પૂર્ણ સ્વતંત્ર, અક્ષય, આકાશ જેવા નિર્મળ, શાશ્વત, વિશ્વાત્મા, અસંખ્ય પ્રદેશી, જ્ઞાનશક્તિ-વડે વિશ્વવ્યાપક અને અનુત્પન્ન-અનાદિ કાળના-પુરાણા પ્રભુ છે.

૨૯. સકળ કર્મ-વિકાર રહિત સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને દર્શનવાળા અથવા સાકાર ને નિરાકાર ઉપયોગવાળા અથવા અશરીરી (અરમશરીરી) જીવનમુક્ત ને અશરીરી (દેહાતીત) વિશ્વ-પ્રકાશક પરબ્રહ્મ, ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાની અને ઉત્કૃષ્ટ વીર્ય-શક્તિવાળા એવા પરમાત્મા હોય છે.

૩૦. સત્ત્વ, રજો ને તમોગુણથી સર્વથા મુક્ત થયેલા, ગંધ અને સ્પર્શથી સર્વથા રહિત, કોઈ શસ્ત્રાદિકથી છેદાય નહીં તથા ભેદાય નહીં એવા તેમ જ નિર્લેપ અને નિર્મળ વીતરાગ પ્રભુ હોય છે.

૩૧. છન્નસ્થ અવસ્થામાં સગુણ અને કેવળી અવસ્થામાં નિર્ગુણ, પરમ શાન્તિ પામેલા, સંસારસાગરથી લબ્યજનોને તારનારા, જેવા તેવા મૂઢ જીવોને દુર્લક્ષ્ય પણ પરમ સ્થિરતા-સમાધિવંતને લક્ષ્યગત થયેલા, તથા સદેહ અવસ્થામાં ઉત્તમ વર્ણુવાળા અને દેહાતીત સિદ્ધ અવસ્થામાં સર્વ પ્રકારના વર્ણુ વગરના પરમાત્મા હોય છે. વળી—

૩૨. નિશ્ચયદષ્ટિથી આત્મદ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક રૂપવાળા અને વ્યવહારદષ્ટિથી ગુણપર્યાયની અપેક્ષાએ અનેક રૂપવાળા, દેહાદિક દષ્ટિથી જોતાં સ્થૂલ અને તત્ત્વદષ્ટિથી જોતાં સૂક્ષ્મ, અથવા વિવિધ કર્મની અપેક્ષાએ સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ, લઘુ તથા ગુરુ લેખાતા અથવા કર્મના લાઘવથી લઘુ અને ગુણના ગૌરવથી ગુરુ એવા નિર્વાણ(મોક્ષ)પદને પામેલા દેવાધિદેવ પરમાત્મા કહેવાય છે. વળી—

૩૩. બ્રાહ્મણો! જેને બ્રહ્મારૂપે, વૈષ્ણવો જેને વિષ્ણુરૂપે અને શૈવો જેને શંકરરૂપે ઓળખે છે તે જ આ નિરંજન દેવ છે. વસ્તુતઃ સિદ્ધ સિદ્ધ મત-સંપ્રદાયવાળા જુદા જુદા નામથી એક જ શુદ્ધ નિરંજન દેવની સેવા કરે છે, એમ સમદષ્ટિએ જોનાર વિચારકને લાગે છે.

૩૪. જૈનો જેને જિનેન્દ્ર કહે છે, સોગતો-ઝૌદ્ધો જેને બુદ્ધ કહીને ઓલાવે છે અને નાસ્તિકો-કૌલિક સંપ્રદાયવાળા જેને કોલ કહે છે તે જ આ સનાતન પરમાત્મ દેવ છે; કારણ કે

૩૫. જેમ શુદ્ધ સ્ફટિક રત્ન, રાતા, પીળા, કાળા, લીલા કૂલરૂપ રંગવડે બહુરૂપી દેખાય છે, તેમ છ દર્શનવાળાઓ એક જ શુદ્ધ પરમાત્માને અનેકવિધ કલ્પનાઓવડે અનેક રૂપે જોવે-જાણે-અનુભવે છે; પરંતુ વિવિધ રંગના કૂલ સમી કલ્પના દૂર થતાં તે શુદ્ધ-મૂળ રૂપે પ્રકાશે છે.

૩૬. વળી જેમ શુદ્ધ જળ ભૂમિના જુદા જુદા વર્ણ-સંયોગથી અનેક રૂપવાળું લાગે છે તેમ જુદી જુદી લાવના-કલ્પનાવડે એક જ પરમાત્મા અનેક રૂપે ગવાય છે; તેમ જ

૩૭. જેમ કાયામાં એક સાથે રહેલા પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયો કંઈ એક જ માર્ગે પ્રવર્તતા નથી, પણ જુદે જુદે માર્ગે જુદા જુદા રસ લે છે *તેમ લિન્ન લિન્ન ભાવનાના યા તો કલ્પનાના યોગથી જો કે છએ દર્શનવાળા એક જ માર્ગે ચાલતા નથી અને જુદે જુદે માર્ગે ચાલે છે તેમ છતાં સહુની ઇચ્છા એક જ શુદ્ધ પરમાત્માને મળવાની-લેટવાની હોય છે. અતઃ લેહભાવના (કલ્પનાબળ) દ્વર થતાં સમભાવ પ્રગટ થવાથી ગમે તે દર્શનવાળા શુદ્ધ પરમાત્માનું દર્શન કરી, પરમાત્મારૂપ થઈ શકે છે.

૩૮. ઉક્ત શુદ્ધ પરમાત્મા નિર્દોષ અથવા નિર્દોહ, મોહમુક્ત, પરમ શાન્ત, સર્વજ્ઞ અને મોક્ષદાતા છે. ઉક્ત સ્વરૂપી ભગવાન જ (ઉપાસના કરવા યોગ્ય) એક નિરંજન દેવ છે.

૩૯. વળી રૂપ-વર્ણવર્ણિત પરમાત્મા સહુના રક્ષક (યોગ-ક્ષેમકારી), ક્રિયા, કાળ અને સત્વાદિક ગુણથી પર, સંસાર-સૃષ્ટિસર્જનાદિક ખટપટથી સર્વથા મુક્ત, તથા સર્વ તેજથી વિલક્ષણ તેજવાળા છે. તેમ જ—

૪૦. કેવળજ્ઞાનવડે પૂર્ણ, સંપૂર્ણ સ્વરૂપસ્થિરતારૂપ સહજાનંદને પામેલા, અને કેવળજ્ઞાનવડે જેને સંપૂર્ણ પદાર્થો બાણી, દેખી શકાય છે એને જ અહીં દેવાધિદેવ કહેવાય છે.

૪૧. એ રીતે અનંત જ્ઞાનાદિક ગુણોથી ભરેલા, અનંત સ્વરૂપસ્થિરતારૂપ સહજાનંદમાં સદા ઝીલતા, અને જન્મ-

* છતાં તે મનદ્વારા આત્માને મળે છે.

મરણના દુઃખમાંથી સર્વથા મુક્ત થયેલા એવા મોક્ષપદવીને પામેલા દેવાધિદેવનું ધ્યાન (એકાગ્રપણે ગુણચિન્તવન) કરવું જોઈએ.

૪૨. સમતા (સમભાવ) રૂપી નિર્મળ ગંગાજળવડે યોગી પુરુષ પરમાત્મભાવમાં પરિણામ પામેલા એવા નિજ આત્મ-પ્રભુને સ્નાન-અભિષેક કરે અને પછી સુગંધી એટલે સુવાસ-ભરેલાં આઠ ભાવપુષ્પોવડે આત્મ-પ્રભુની પૂજા કરે. (જુઓ શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિકૃત અષ્ટક.)

૪૩.-૪૪. પછી સ્થિર થયેલા મનને દૃઢ-વશ કરીને, વિશાળ લક્ષ્મિરૂપી સ્થાનમાં પરમાનંદરૂપી ઘેઘર, ઘી, સાકર અને કપૂર વિગેરે મૂકીને પછી જ્ઞાનજ્યોતિવડે ઉદ્દિત એવી દીપ-શ્રેણીને પ્રગટાવી, અનુક્રમે આત્મ-પ્રભુની પવિત્ર આરતિ ઉતારે.

૪૫. હરહંમેશ આ રીતે દેવાધિદેવ-આત્મપ્રભુની હું ભાવથી પૂજા કરનારો થાઉં એમ યોગી પુરુષ ચિન્તવે.

૪૬. કર્મવશ શરીર આકારને પામેલો અંતરાત્મા સ્વહંસ-રૂપી પોતાને, પરમાત્મારૂપી પરમહંસ સાથે જોડી, તેમાં એકતા અનુભવતો સતો મોક્ષપદને પામે છે.

૪૭. યોગનો અભ્યાસી પુરુષ શુભ ધ્યાનના યોગે, બહિરાત્મભાવ તજી, અંતરાત્મભાવ એટલે અંતર આત્મારૂપ બની, પરમાત્મભાવનું જૂળ સ્થિરતાથી ચિન્તવન કરે. તેમ કરતો સતો પરમાત્મા સાથે એકતા અનુભવી, પોતે પરમાત્મરૂપ થાય છે. પરમાત્મભાવ સાથે અલેદતા-એકતા ચિન્તવતો યોગી પરમાત્મદશાને પામી શકે છે. તે પોતાના આત્માને પરમાત્મભાવે કેવી રીતે ચિન્તવે તે કહે છે—

૪૮. આનંદ સામ્રાજ્યના ઉત્તમ લાભવાળા કેવળજ્ઞાન-ભાસ્કર જેવો પરમાત્મસ્વરૂપી હું (અંતરાત્મા) બધો સંસારસાગર તરી પાર પામ્યો છું,

૪૯. સર્વલોકના અગ્રે રહેલા સિદ્ધ પરમાત્મા સમાન મારો આત્મા છે, એ રીતનું ચિન્તવન અક્ષય-અવ્યાળાધ-મોક્ષ-સુખનું સાધનરૂપ સમજીને સદા ય કયાં કરવું.

૫૦. પરમાત્માના ધ્યાનમાં લીન થયેલ યોગી આત્માને નિરંજન દેવતાં દર્શન થયે-પરમાત્મસ્વરૂપનું ભાસન થતાં, આનંદના આંસુનો પ્રવાહ ચાલે અને શરીરમાં રોમાંચ ખડાં થાય, એ પરમાત્મ-દર્શનનું લક્ષણ જાણવું.

મોક્ષદાયક અષ્ટાંગયોગનું પ્રથમ નામમાત્ર વર્ણન—

૫૧-૫૨. સંયમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, સમાધિ, ધારણા અને ધ્યાન-એ યોગનાં આઠ અંગ સુરજનોએ જાણવાં. એની પૂર્ણસાધના કરવામાં આવે તો એથી ઉત્તમજનોને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. વસ્તુતઃ આત્માને મોક્ષ સાથે જોડી દે તે યોગ. તેના આઠ અંગ ઉપર કહ્યા છે.

૫૩. જે કરણી કરવામાં મન ન ખેદાય-લેદાય, પણ સ્થિર-શાંત-પ્રસન્ન-આનંદિત રહે તે ધર્મ, તે વ્રત, તે ધ્યાન, તે તપ ને તે યોગ સાર્થક-સફળ-મોક્ષપ્રાપ્તિને અનુકૂળ સમજવાં. ચિત્તની ચંચળતા, અરુચિ અને ખિન્નતાને દૂર કરવાથી જ સફળ પ્રવૃત્તિ થઈ શકે છે.

૫૪-૫૫. સંકલ્પ-વિકલ્પ જ્યાં ન નહે અને આત્મકલ્યાણ સાધવા સિવાય બીજો કોઈ પણ અંતરકેતુ (આશય) ન હોય

એવા કોઈપણ ઉપદ્રવ વગરના નિશ્ચિન, શાંત, પવિત્ર સ્થળે ધારણાવડે પરમાત્મ-સ્વરૂપમાં સ્થિર થવાય તેમ ચિત્તને સદા સાવધાનપણે જોડી દેવું અને ચઢતા પરિણામે પરમાત્મપદ પામવાની શુદ્ધ ભાવના કર્યા કરવી. આવા ઉચ્ચ પદને પામેલ યોગીને ફરી જન્મ-મરણ કરવા પડતા નથી. તે અજરામર એવા મોક્ષપદને સહેજે પામી શકે છે.

સારાંશ:—મનની સ્થિરતાથી ધ્યાનાદિક યોગ સાધવામાં ભારે અનુકૂળતા આવે છે અને તેમાં દૃઢ વૈરાગ્ય અને અભ્યાસ-યોગે અધિક સ્થિરતા થતી જાય છે. મનની સ્થિરતા જળવાય ને વૃદ્ધિ પામે એવાં સ્થળાદિક સાધન ગવેષી લેવાં, જ્યાં ધારેલા કાર્યમાં વિશ્વાસ થવા સંભવ ઓછો રહે. તેમ છતાં કંવચિત કોઈ અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ પરીઘટ કે ઉપસર્ગ તથા કર્મસંયોગે વિઘ્ન આવી પડે તો નિઃશંક ને નિર્ભય બની નિશ્ચિનપણે તે સહન કરી લેવા સાવધાન રહેવું. તેમ કરવાથી સ્વકાર્યસિદ્ધિ ત્વરિત થવાની. તેવી તક સાધી લેવામાં જ સાર છે. સમર્થ આત્મસાધક યોગીને એ ઉચિત જ છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૨, પૃ. ૧૦૯-૧૪૨.]

સૂક્ત વચનો.

૧. વાસનાના બે પ્રકારની છે : શુદ્ધ અને અશુદ્ધ. શુદ્ધ વાસના જન્મ, મરણના ફેરા ટાળે છે ને અશુદ્ધ વાસના સંસાર વધારે છે.

૨. ઈષ્ટ, અનિષ્ટ (શુભાશુભ), શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ પામીને જે હર્ષ-ખેદ કરતો નથી, તેમાં સમભાવે રહે છે-સાક્ષીરૂપે રહે છે તે આત્મા શાંત કહેવાય છે.

૩. જે ઇંદ્રિયોને કબજે રાખી શકે, સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સમભાવ રાખે, ભાવીની ઇચ્છા રાખતો નથી અને સહેજે મળેલું ચઢણુ કરે છે, કોઈનો પણ દ્વેષ કરતો નથી તે શાંત કહેવાય છે.

૪. મરણ, ઉત્સવ તથા યુદ્ધમાં જેનું અંતઃકરણ ચંદ્રકિરણ સમાન શીતળ અને સમભાવી રહે છે તે શાંત કહેવાય છે.

૫. શમથી શ્રેય પ્રાપ્ત થાય છે, શમ પરમપદ છે, શમ શિવસ્વરૂપ છે, શમ શાંતિરૂપ છે અને શમ જ બ્રાન્તિભંજક છે.

૬. સંતોષ, સાધુસંગ, સદ્વિચાર ને શમ એ ચાર વાનાં માણુસોને ભવસાગરથી પાર ઉતરવાના ઉપાયરૂપ છે.

૭. સંતોષ પરમ લાભરૂપ છે, સત્સંગ પરમગતિ રૂપ છે, સદ્વિચાર પરમ જ્ઞાનરૂપ છે ને શમ પરમ રત્નરૂપ છે.

૮. બાળપણમાં અજ્ઞાનથી, યૌવનમાં કામના ઉન્માદથી અને વૃદ્ધવયમાં સ્ત્રી વિગેરેની ચિંતાથી અત્યંત પીડિત થયો છતો આત્મા સ્વહિત ક્યારે કરી શકે ?

૯. સુશુરુ-ઉપદેશ અને શાસ્ત્રાર્થ જાણ્યા વગર આત્માને ઓળખી શકાતો નથી. સદ્ગુરુનો ઉપદેશ અને શાસ્ત્રાર્થ એ ઉભયનો સંયોગ જ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. તે વગર જીવ મિથ્યાભ્રમવશ માર્ગ ભૂલી અવળે માર્ગે ચઢી અનેક પ્રકારનાં દુઃખ પામે છે.

૧૦. ભ્રમમાં પડી જીવ પોતે અનેક ભૂલો કરે છે અને પરિણામે ઇચ્છા વગર પણ અનેક દુઃખ પામે છે.

૧૧. સમ્યક્ જ્ઞાનપ્રકાશ યોગે વસ્તુતત્ત્વનો યથાર્થ બોધ

થતાં અનાદિ ભ્રમ લાંગે છે, તેથી જીવ ગંભીર ભૂલ કરતો અટકે છે અને દુઃખનો જલદી અંત આવે છે.

૧૨. ખરી વિદ્યા તે છે કે જેથી આત્માનો ઉદ્ધાર જલદી થાય, કર્મનો અંત થાય, જન્મ-મરણનો નાશ થાય અને સર્વ ઉપાધિ રહિત પરમપદ-મોક્ષની અવિનાશી અક્ષયસ્થિતિ કાયમને માટે પ્રાપ્ત થાય. આવી ઉત્તમ વિદ્યાથી ખરી શ્રદ્ધા પ્રકટે છે અને એથી સંયમમાર્ગનો આદર કરાય છે. ખરી પતિતપાવની વિદ્યાના જેટલાં વખાણુ કરીએ તેટલાં એાછાં છે.

૧૩. જે માણસ બુદ્ધિમાન, કુળવાન, ક્ષમાવાન, વિનયવાન, શૂરવીર, કૃતજ્ઞ, રૂપઐશ્વર્યવાન, દયાળુ, મદ-અહંકાર રહિત, દાતાર, પવિત્ર, લજ્જાવાન, ભાગ્યશાળી, દૃઢ મૈત્રીવાળો, અતિ સરળ સ્વભાવવાળો, સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળો, નીતિવાન અને ંધુ-વર્ગને આશ્રયસ્થાનરૂપ હોય તે માણસનો જન્મ આ લોકમાં અને પરલોકમાં સફળ થયો જાણવો.

૧૪. ખોટી પ્રશંસા ડાહ્યા અને મૂર્ખ જનોને હુર્ષ નિમિત્તે થાય છે અને સાચી નિંદા ડાહ્યા માણસોને પણ દુઃખ ઉપજાવે છે.

૧૫. જે મનુષ્યો ચક્રોર હોય છે તેઓ ખીજનાં મનને તેમના બોલવા ઉપરથી, નિઃશ્વાસ ઉપરથી અને નિરીક્ષણથી પણ જાણી શકે છે.

૧૬. મહાન્ પુરુષનો આશ્રય કર્યો હોય તો તે તેજહીનને પણ તેજસ્વી (પ્રભાવશાળી) બનાવે છે. બુદ્ધિ, શિવ-શંકરના સંસર્ગથી ભસ્મ પણ પવિત્ર બને છે.

૧૭. સત્પુરુષોએ દુર્જનનો સર્વથા દૂરથી જ ત્યાગ કરવો, કેમ કે તેને સ્વાર્પણ કરવાથી (દિલ અને લક્ષ્મી દેવાથી) તેના મનને દ્વિધા કરે છે—અનર્થ ઉપજાવે છે—હાનિ પહોંચાડે છે.

૧૮. દૃઢ ટેકવાળા ધીર પુરુષને આખી પૃથ્વી ઘર—આંગણું જેવી છે, સમુદ્ર જળની નાનકડી નીક જેવો છે, પાતાળ ભૂમિ સમાન છે અને મેરુપર્વત એક સામાન્ય રાક્ષસ જેવો છે.

૧૯. પરાક્રમવંતને પર્વત પણ તૃણ જેવો લાગે છે, પરંતુ પરાક્રમરહિતને એક તૃણ પણ પર્વત જેવું લારે થઇ પડે છે.

૨૦. પ્રમાદ સમો કોઇ શત્રુ નથી અને ઉદમ સમો કોઇ બંધુ નથી. તે બેમાંથી હિતકારક જે સમજાય તેનો આદર કરો.

૨૧. ઉત્તમ પુરુષમાં વિચાર, વાણી અને વર્તન—આચારમાં એકતા—સમાનતા હોય છે, તેમાં પરસ્પર વિરોધ આવતો નથી.

૨૨. ઉપદેશવડે સ્વભાવ બદલી શકાતો નથી. વાંદરાને સારી રીતે કેળવ્યો હોય છતાં પણ તે તેની ચપળતા તજતો—છોડતો નથી.

૨૩. વિકટ કાર્યમાં જે પુરુષ આરંભેલા કાર્યને પૂર્ણ કર્યા વગર તજતો નથી તે ધીર—વીરને લક્ષ્મી પ્રસન્નતાથી વશ થઇ રહે છે.

૨૪. શુદ્ધ ચિત્તવાળાની સઘળી કરણી લેખે લાગે છે—સફળ થાય છે.

૨૫. મોટાં માણસોનાં કષ્ટ જોઇ દુર્જનો હસે છે—રાજ થાય છે, પરંતુ સજ્જનો—ઉદાર દિલવાળા તે તંના પ્રત્યે દિલસોજી ધરાવે છે.

૨૬. ઉત્તમ પુરુષોની વિભૂતિ-સમૃદ્ધિ-સમુન્નતિ બીજના ભણ માટે (પરોપકાર માટે) થાય છે.

૨૭. કરત કરત અભ્યાસસે, જડમતિ હોત સુબાણુ;
(મંદબુદ્ધિવાળા પણુ યોગ્ય અભ્યાસક્રમથી શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિશાળી થઈ શકે છે.)

૨૮. ઉપકારનો જદ્દો દેવાની ભાવના રાખવી.

૨૯. જ્ઞાન અને અભ્યાસથી નિર્ભયતા અને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થાય છે, માટે હે આત્મનુ! તું પણુ તારો તે વારસો સંભાળી દેવા તત્પર થા-તે મેળવવા જદ્દી પ્રયાણુ કર.

૩૦. માણુસ જેવા વિચાર કરે છે તેવો તે બને છે.

૩૧. જે જેનું ચિન્તવન કરે છે તે તન્મય થઈ જાય છે.

૩૨. ધૈર્ય અને દૃઢતાથી પ્રત્યેક કાર્યમાં પડવું જરૂરનું છે. એમ ન થાય તો નિરાશા જ નિર્માયિલી છે.

૩૩. અનિયમિતતા મનુષ્યને આગળ વધવા દેતી નથી.

૩૪. નિયમિતપણું એ અભ્યાસના ફળનું એક અત્યંત આવશ્યક અંગ છે.

૩૫. વિચાર ચારિત્રનું નિર્ચામક ખાસ ગ્રેરક છે.

૩૬. કેવા બનવું એ આત્માના પોતાના જ હાથમાં છે.

૩૭. સર્વ સંસ્કૃતિનું ફળ (મૂળ) ચારિત્રને ઉન્નત બનાવવામાં જ હોવું જોઈએ.

૩૮. પ્રભુ પ્રત્યે-પરમશુર પ્રત્યે શુદ્ધ આચરણ કરવા લક્ષ રાખવું.

૩૯. બીજાની ઉપર ઉપકાર કરીને અભિમાન કરતા નહીં.

૪૦. શરીરમાં રોગો આગસથી થાય છે. આગસ પુરુષો જેટલા રોગી હોય છે તેટલા ઉદમવાળા રોગી હોતા નથી.

૪૧. પૈસાથી સારાં અને નળાં ખાંને પ્રકારના કામ થાય છે.

૪૨. નિરુદ્ધમીપણું તે રોગો ઉત્પન્ન કરવાનું ઘર છે.

૪૩. રોગનું કારણ અજ્ઞાન પણુ છે. અજ્ઞાનતાથી, અન્યને દુઃખ આપવાથી દુઃખ, રોગ પેદા થાય છે, મનશુદ્ધિથી-પવિત્રતાથી તે દુઃખ મટી શકે છે.

૪૪. દષ્ટિ સુધરે તો સર્વ ઠેકાણેથી ગુણ મળી શકે છે.

૪૫ સહુનો આત્મા સમાન ગણો, કોઈને દુઃખ ઉપજાવે નહિ.

૪૬. જેને મૃત્યુ સાથે લાઇખાંધી હોય, મૃત્યુથી નાશી છૂટવાની શક્તિ હોય, 'હું મરીશ નહિ' એવી ખાત્રી થઇ ગઇ હોય તે ભલે ધર્મસાધન કરવાનું આવતા દિવસ ઉપર મુલતવી રાખે-પસંદ કરે ! પણ—

૪૭-૪૮. તે પ્રમાણે મૃત્યુ સ્વવશ ન હોય તો જેમ બને તેમ ત્વરાથી આત્મસાધન કરવું; કારણ કે શ્રેયકામ કરતાં સો વિધનો આવી પડવાનો સંભવ છે.

૪૯. ઈર્ષ્યા, લાષાદિક પાંચ સમિતિઓ ચારિત્રધર્મમાં સ્થિર થવા કહી છે અને મનશુભ વગેરે ત્રણ ગુણો અશુભ વિષયોથી સર્વથા નિવર્તવા-બચવા માટે મહાપુરુષોએ કહી છે.

૫૦. ઉપરોક્ત આઠે પ્રવચનમાતાનું જે સારી રીતે સેવન કરે છે-પરિપાલન કરે છે તે વિક્રાન્ મુમુક્ષુ મુનિ શીઘ્ર સર્વ સંસારબંધનથી સર્વથા મુક્ત થઈ મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૫૧. સંપત્તિ સમયે કુલાઈ જઈ આત્મસંયમ જોવો નહીં તેમ જ દુઃખ આવે ત્યારે ગમગીન બની પુરુષાર્થ છોડવો નહીં.

૫૨. મનની ઇચ્છા વિરુદ્ધ ઈંદ્રિયોથી ઘસડાઈ જવું તે પોતાની માણસાઈ (મનુષ્યત્વ) જોઈ બેસવા બરાબર છે.

૫૩. જો આપણે આપણી પાશવવૃત્તિઓને આપણે સ્વાધીન કરી ન શકીએ તો પશુઓમાં અને આપણામાં રતિભાર ભેદ (તફાવત) નથી, આપણે મનુષ્યરૂપમાં પશુ સમાન જ ગણાવાને લાયક છીએ; માટે પોતાનું મનુષ્યત્વ સિદ્ધ કરવાને ઈન્દ્રિયોને અને શરીરને પ્રથમ વશ કરવાં જોઈએ.

૫૪. ધ્યાનમાર્ગનું પ્રથમ પગથિયું ઈંદ્રિયનિગ્રહ અને બીજું મનોનિગ્રહ છે, તે અતિ વિકટ-દુષ્કર છે, તેમ છતાં તે ખાસ કર્તવ્યરૂપ છે. પૂર્વે કઈક મહાનુભાવોએ તેમ કરેલ છે અને વર્તમાનમાં પણ કોઈ વિરલા કરી શકે છે.

૫૫. મન અતિ ચંચળ છે તેમ છતાં વૈરાગ્ય અને અભ્યાસ-વડે તે વશ થઈ શકે છે. અભ્યાસથી શું દુષ્કર છે ?

૫૬. અભ્યાસ પણ લક્ષ સહિત નિયમિત હોય તો ચોક્કસ લાભકારક થાય છે.

૫૭. સાધનો અનેક છતાં સાધ્ય એક છે.

૫૮. અધિકાર, યોગ્યતા-પાત્રતા પરત્વે સાધનો અનેક છે.

૫૯. જે વિષય(સાધન)માં માણસને રસ-આનંદ પડે છે તે વિષય ઉપર ચિત્તની એકાગ્રતા સુખે સંભવી શકે છે.

૬૦. જો મરણનો ભય મનની એકાગ્રતા કરાવી શકે તો આત્મદર્શનનો પ્રેમ માણસને કેમ એકાગ્ર બનાવી ન શકે ?

૬૧. ગમે તેવા વિકટ પ્રસંગમાં પણ નિરાશ નહીં થતાં તે તે પ્રસંગોની પાર જવા આત્માનું સામથ્ય અંતરમાં રહેલું છે, એવી આત્મશ્રદ્ધા દૃઢ રાખવાથી અને એકનિષ્ઠાથી આત્મા-વલંબી થવાથી અનહદ લાભ થઈ શકે છે.

૬૨. આપણા નિમિત્તે આપણી ગફલતથી કહો કે પ્રમાદ-શીલતાથી સદ્ગુણી જનોનું દિલ-મન દુઃખી થવા ન પામે, અને તેમ થતાં તેમની ક્ષમા યાચવા પ્રમાદ ન સેવાય એ કદયાણુથી જનોને ઉચિત છે.

૬૩. કબૂલ કરેલાં વચનનો ભંગ, ગઈ વસ્તુનો શોક અને અન્યની નિદ્રાનો ભંગ એ ત્રણ વાનાં સમજી મનુષ્યે ન કરવાં.

૬૪. આપણે કોઈને વચન આપ્યું જ હોય-તેવો વિશ્વાસ આપ્યો જ હોય તો ગમે તે ભોગે તેનું પાલન કરવું જ જોઈએ.

૬૫. અજ્ઞાની છવો એક ખીન્ન સાથે કલેશ-કુસંપ કરી પ્રાયે પાયમાલ થઈ જાય છે, જ્યારે પરિણામદર્શી સુસજનો સંપના સદ્ભાવથી વર્તતાં-રહેતાં આઘાદ રીતે વૃદ્ધિ પામે છે.

૬૬. ‘હું જ ખરો.’ ‘મારું ધાર્યું’ જ થવું જોઈએ.’ એવો દુરાગ્રહ રાખવાથી જ કલેશ-કુસંપના બીજ રોપાય છે.

૬૭. આપણો કેઈ મિત્ર, સ્વજન કે સ્વધર્મી બંધુ અણુધારી આક્રતમાં આવી પડ્યો હોય તો તેને તન-મન-ધનનો ભોગ આપી, સમયોચિત સહાય કરી, સારી સ્થિતિમાં લાવી મૂકવો તે સુસભ્ય-ઉત્તમ મનુષ્ય તરીકેનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

૬૮. આદર સહિત દાન, મિષ્ટ-મધુર વચન, સુસરલ હૃદય, ત્યાગ અને સંયમ પ્રમુખ સદ્ગુણોવડે ત્રણે જગત વશ થાય છે તો મનુષ્યલોકમાં લોકપ્રિય થવાય તેમાં શી નવાઈ ?

૬૯. આયુષ્યની હાનિથી વૃદ્ધાવસ્થાએ જ્યાંસુધી શરીરને ખોખરું કરી નાંખ્યું નથી, વિવિધ વ્યાધિઓએ જ્યાંસુધી શરીરમાં ઊંડા મૂળ ઘાલી શરીરને ક્ષીણ બનાવ્યું નથી અને ઇન્દ્રિયોની વિજ્ઞાનશક્તિ કામ કરતી બંધ થઈ નથી; ત્યાંસુધીમાં આત્માથી જનોએ સાવધાનપણે ચેતીને ધર્મસાધન કરી લેવું જોઈએ. જો અવસર પામી ચેતી ન શકાય તો પછી ઘર બળવા માંડે ત્યારે કૂવો ખોદવો શા કામનો ? પાછળથી પસ્તાવો કરવો ન પડે એમ પ્રથમથી ચેતીને ચાલવું જોઈએ.

૭૦. જે ગામ-શહેર કે નગરમાં જિનમંદિર હોય, જ્યાં શાસ્ત્ર-અર્થના જાણકાર એવા સાધુ, સંત તથા શ્રાવકોનો સુયોગ મળતો હોય, અને ગૃહવ્યવહાર યોગ્ય ઉચિત સાધનો સુગમ રીતે મળતાં હોય તેવા સ્થળમાં શ્રાવકે-સત્પુરુષે-સજ્જન મનુષ્યે સદા નિવાસ કરવો યોગ્ય ગણાય છે.

ખરી પવિત્રતા.

વિચાર, વાણી અને આચરણ-વર્તનમાં રહેલી મલિનતા-વિષમતા, વિપરીતતાદિષ્ટ ખામીઓને દૂર કરી તેમાં સહ્યતા-સરલતા-સત્યતા કહો કે એકતા કહો તે આવે, રહેણી-કહેણી શુદ્ધ-અવિસંવાદી બનવા પામે અને આત્માભિમુખતા સચવાય તે ખરી પવિત્રતા જાણવી.

પવિત્રતા આદરવી-રાખવી આત્માર્થી જ નોને બહુ જરૂરી છે, કેમ કે ઉક્ત પવિત્રતા સેવવામાં થતા પ્રયત્નનાં પ્રમાણમાં આત્મિક બળ વધે છે, અને તેમાં જેટલી જેટલી ખામી રહે છે-એટલે વિચાર, વાણી અને વર્તન-આચરણ જેટલાં જેટલાં મલિન રહે છે, તેટલી તેટલી મુશ્કેલીઓ આત્મવિકાસના માર્ગમાં નડતી રહે છે.

ઉક્ત પવિત્રતા કેળવવા અને વધારવા આત્માર્થી જ નોએ ખૂબ પ્રયત્ન અવશ્ય કરવો જોઈએ. એથી અનુક્રમે સર્વ કલ્યાણ સંભવે છે.

ઉક્ત પવિત્રતા કેળવવા અને વધારવા માટે જેમ બને તેમ વિચાર, વાણી અને આચારને વિવેકપૂર્વક સુધારવા યોગ્ય પ્રયત્ન જાતે જ સેવવો, તથા શિષ્ટ જનોનો સમાગમ ઉક્ત લક્ષ્યથી કરવો. એમ કરવાથી અનુક્રમે સાચી પવિત્રતાની પ્રાપ્તિ અને પુષ્ટિ થવા પામશે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૧૧૬.]

આત્મનિરીક્ષણ.

આપણે અજ્ઞાનપણે સત્પુરુષોના અસત્ દોષોને પ્રગટ કરવાને પ્રવૃત્ત થઈએ છીએ.

આપણાં ચિત્ત પ્રમાદને આધીન રહે છે.

આપણે દુર્જનોની પાસે રહી, પરાયાં છિદ્રોને જોઈએ છીએ— પરાયાં છિદ્રો જોવાની આપણને દેવ પડી ગઈ છે, તેથી સત્સમાગમમાં સ્ત્રી શ્રી જિનેશ્વરોના, મુનીશ્વરોના અને ઉત્તમ પુરુષોના સુંદર ગુણસમૂહનું દીર્ઘન કરીને આપણે આપણો જન્મ સફળ કરવો જોઈએ.

ઉત્તમ દેવશુરના ગુણગાન કરતાં ધીમે ધીમે આપણે એવા ઉત્તમ ગુણને લાયક બનશું અને અનુક્રમે તેમના પગલે ચાલી સદ્વર્તનદ્વારા તથા રતનત્રયી(જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર)ને આરાધી આત્મકલ્યાણ સાધીશું.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૩૦૪.]

આત્મિક રાજ્યપ્રાપ્તિનો ઉપાય.

આત્મિક રાજ્યની પ્રાપ્તિ માટે તે માર્ગના પારગામી ગુરુદેવની સેવા કરવી. ધર્મશાસ્ત્રોનાં રહસ્યના પારગામી થવું. શાસ્ત્રના ઊંડા રહસ્યનો વિચાર કરવો તેમ જ તે વડે મનને દબ કરવું. મનશુદ્ધિ માટે ક્રિયા કરવી. આત્મભાન જાગૃત રહે તે માટે સત્પુરુષોનો સમાગમ કરવો. અસત્સંગ તેમાં વિઘ્નરૂપે છે માટે તેનો ત્યાગ કરવો. રાગ-દ્વેષ દૂર કરવાં. બધા જીવોને પોતા

સમાન ગણવા. પોતાની માફક સર્વ જીવો સુખના વાંછક છે. માટે તેમનું રક્ષણ કરવું. શક્તિ અનુસાર તેમને જોઈતી મદદ કરવી. વાણી ઉપર કાળૂ મેળવવો. તે માટે પ્રિય, પથ્ય, સત્ય, સ્વદેય, સમયોચિત જોલવાની ટેવ પાડવી. બાહ્યધન એ મનુષ્યોના પ્રાણ જેવું છે, જેના જવાથી જીવો દેહનો પણ ત્યાગ કરે છે, તેવાં કારણોમાં નિમિત્તભૂત ન થવાય તે માટે કોઈનું કાંઈ પણ તેની ઈચ્છા સિવાય ન લેવું. નવ વાડપૂર્વક શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. બાહ્ય અને અભ્યંતર પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો. સંયમને ઉપકારી જીવન જીવવું. નિર્દોષ આહાર, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્રાદિકની મદદ લઈ, ધર્મમાં મદદગાર શરીરનું રક્ષણ કરવું. સ્થાનાદિ પ્રતિબંધ થવા ન પામે તે માટે નવકલ્પી વિહારે પ્રતિબંધ રહિત વિચરવું. નિદ્રા, તંદ્રા, આલસ્ય, વિષાદ (ખેદ) અને પ્રમાદને અવકાશ ન આપવો. અનુકૂળ ઇન્દ્રિય-વિષયોમાં આસક્ત ન થવું અને પ્રતિકૂળમાં ઉદ્વિગ્ન ન થવું. સદા સંતોષી બનવું. દરેક ક્ષણે વિશુદ્ધ પરિણામવડે કર્મમેલ ધોયા કરવો. વિવિધ તપશ્ચર્યા કરવી. પાંચ પ્રકારે સ્વાધ્યાય કરવો. પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિવાળા પવિત્ર માર્ગમાં અંતઃકરણને જોડવું. ક્ષુધા તૃષ્ણાદિક પરિષદો સહન કરવા. ધૃતિ, બુદ્ધિ અને સ્મૃતિ વધે એવો અભ્યાસ સેવવો. મનને આત્મા તરફ વાળવું અને પરમાત્મસ્વરૂપમાં એકાગ્રતા વધારવી. આ પ્રમાણે વર્તન કરવાથી આત્મિક રાજ્યમાં પ્રવેશ થઈ શકે છે. અધિકારી જીવે તેમ કરવું ઉચિત છે.

અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય-વૈરાગ્યની મદદથી વિશ્વના તમામ પદાર્થોમાંથી વિરક્ત થવાય છે. જો વૈરાગ્ય ન હોય તો જીવ પોતાનો માર્ગ મૂકીને કોઈ ને કોઈ વિષયમાં આસક્ત થઈ

જઈ આગળ વધતો અટકી પડે છે; માટે આત્મરાજ્ય મેળવવામાં વૈરાગ્યની જાહેર જરૂર છે. સામાન્ય વૈલવથી માંડી દેવલોક સુધીનો વૈલવ કાગડાની વિષ્ટા જેવો લાગવો જોઈએ. આત્મમાર્ગના પ્રયાણમાં મદદગાર થાય એવાં સાધનો સેવવાનો સતત-દૃઢસ્થાયી અભ્યાસ પ્રેમપૂર્વક વધારવો જોઈએ. મનની ચંચળવૃત્તિઓ રોકાય અને શુદ્ધ બને તેવો અભ્યાસ જાહેર ઉપયોગી છે. અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય આ બંને આત્મરાજ્યમાં પ્રવેશવા માટે સહાયકરૂપે ગ્રહણ કરવા.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૯, પૃ. ૩૦૮.]

ચારિત્ર-અંધારણમાં કેટલાક ખાસ અગત્યના ગુણો.

ધૈર્ય—એ ગુણથી ચારિત્રમાં આગળ વધાય છે, ચારિત્ર દૃઢ થતું જાય છે. પ્રત્યેક નિષ્કળતાનું મૂળ ધૈર્યની ખામી છે. ગમે એવા વિકટ પ્રસંગે પણ હિમ્મત નહિ હારી જતાં, તેમાંથી ગુણ ગ્રહણ કરતા રહી, તેનો પાર ખામનાર ધૈર્યવંત મનુષ્ય ચારિત્રને સફળ કરી શકે છે. નિરાશા કે શોકના પ્રસંગથી ઘેરાતા લગારે ગભરાયા વગર તેનાં કારણ તપાસવાં અને ધૈર્યને ખીલવવાનાં સાધનો તરીકે તેનો ઉપયોગ કરવો.

પ્રમાણિકતા, સત્યતા ને સરલતા—એ ચારિત્ર—મંદિરની દીવાલોની ગરજ સારે છે. તેના ઉપર ચારિત્રનો સઘળો આધાર રહે છે. સત્યનો સાચો ભક્ત હશે તે ખીજને ભૂલવણીમાં નાખવા કદી પ્રયત્ન કરશે નહિ. અન્યને છેતરવા જતાં આપણે જાતે તો જરૂર છેતરાઈએ જ છીએ. ખીજ તો

ન છેતરાય; કારણ કે માણસ ગમે એવું કપટ કરે તો પણ મનુષ્યો એકબીજાનાં હૃદય પારખી જાય છે અને પછી તો કપટીનો વિશ્વાસ ઊઠી જવાથી તેનું સાચું કામ પણ માર્યું જાય છે અને તેનો ખગાપો થયા કરે છે.

પ્રેમ-નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ એ આસ્ત્રિયમંદિરનું રક્ષણ કરનારું ઉપયોગી ઢાંકણ છે. જેમ મકાનનું બાહ્ય છાપરું તાપ અને વરસાદથી રક્ષણ કરે છે તેમ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ પણ જ્ઞાન અને ધૈર્યનો અયોગ્ય ઉપયોગ થતો અટકાવે છે. શુદ્ધ પ્રેમ વગરના જ્ઞાન ને ધૈર્ય પણ લયરૂપ થઈ પડે છે.

પ્રેમ એ એકલો શબ્દ લાગણીસૂચક છે, પરંતુ તેમાં માન, પ્રશંસા, પૂજ્યભાવ, ભક્તિભાવ; પરોપકાર, દિલસોજી, દયા, અનુકંપા અને સહાયકવૃત્તિ વિગેરે અનેક સદ્ગુણોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આ સર્વે સદ્ગુણો પ્રેમમાંથી જ પ્રગટે છે. પ્રેમનો મુખ્ય ગુણ **મિત્રતા** છે અને દૃઢ મિત્રતા એ જ અંધુત્વ છે. તેના ઉપર આપણા આત્મવિકાસનો મોટો આધાર છે. જો આપણો આત્મા બળવાન, ધૈર્યવાન બને તો આપણને આગળ વધતાં કોણ અટકાવી શકે ?

સ્વતંત્રતા—માં જ જીવનનો ખરો આનંદ છે અને સ્વતંત્રતાનો ખરો ઉપયોગ એ જ ખરું જીવન. કારાગૃહમાં સડવું તેના જેટલું જ બંધન પોતાનો સમય વ્યર્થ ગાળવામાં, પોતાનો ધર્મ યથાર્થ નહિ બજાવવામાં અને પોતાની શક્તિનો યોગ્ય ઉપયોગ નહિ કરવામાં છે. એટલા માટે જ બાહ્ય પદાર્થોથી લય પામવાની જરૂર નથી, પરંતુ આપણી શક્તિઓનો યોગ્ય ઉપયોગ

થતો નથી એ જ મોટો ભય છે. આપણી દરજ સદ્ગુણોમાં સંપૂર્ણ રીતે આગળ વધવાની છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૩૦૫.]

પ્રમાદ-વિષય.

આ લોકમાં જે વિષયસુખ છે તે આપાતરમ્ય (ભોગ-વતાં સારાં મધુર) લાગે તેવાં છે પરન્તુ પરિણામે તે વિરસ-કટુક-કિમ્પાકનાં ફળ જેવાં નિવડે છે. જેમ ખરજ ખણતા તો મીઠી લાગે છે પણ પાછળથી તે ભારે પીડા ઉપજાવે છે. જેમ મધ્યાહ્ન સમયે ઝાંઝવાનાં જળ ખોટી બ્રાન્તિ ઉપજાવે છે તેમ વિષયસુખ માટે સમજવું. તેમાં આસક્તિ (રાગ, ક્રેષ) કરવાથી જીવને અનંતા જન્મ-મરણનાં દુઃખ વેદવાં-ભોગવવાં પડે છે. વળી વિષયસુખ ક્ષણિક-ક્ષણવિનાશી છે અને એક ણિન્દુ માત્ર છે, જ્યારે મોક્ષનાં સુખ અક્ષય, અનંત અને અવિનાશી છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૧૫]

મલિન વાસના-ભાવનાનું ખળ તોડવા પ્રયત્ન.

આપણા હૃદયમાં જ્યાંસુધી મલિન વાસના-ભાવના ભરી છે અને તે દૂર કરવા પૂરતો પ્રયત્ન નહીં કરાય ત્યાંસુધી તેમાં શુભ ભાવના પેદા થઈ શકશે નહીં. જુઓ, ડુંગળી ઊગાડવા માટે કપૂર જેવા સુગંધી પદાર્થોનું ખેતરમાં ખાતર નાંખી, તેને ગંગા નદીના ચોખ્ખા જળવડે સોનાના કળશોથી સિંચત કર્યું હોય, વળી ડુંગળી ઊગતાં તેના પાંદડાને ચંદન અને

કસ્તૂરી જેવા પદાર્થોવડે લેપન કર્યું હોય તો પણ તે ડુંગળીની સ્વાભાવિક દુર્ગંધ દૂર થઈ શકતી જ નથી; કારણ કે તેમાં રહેલી દુર્ગંધ તેના હાડોહાડમાં વ્યાપી રહેલી હોય છે.

ઉપરના ઉપનયવાળા દૃષ્ટાન્તથી નિરાશ નહીં થતાં સાચા દિલથી મલિન વાસના કાઢવાનો સતત પ્રયાસ કરવામાં આવે અને શુભ પવિત્ર ભાવનાનું સિંચન ચાલુ રહે તો મલિન ભાવનાનું જોર ઘટતાં ધીરે ધીરે તે નષ્ટ થશે અને અંતે પવિત્ર-શુભ ભાવના વધશે.

શ્રીમદ્ દેવચન્દ્રજી મહારાજે પ્રથમ જિનેશ્વરના સ્તવનમાં કહ્યું છે કે—

પ્રીત અનાદિની વિષભરી, તે રીતે હો કરવા મુજ ભાવ;
કરવી નિવિષ પ્રીતડી, કીણ ભાંતે હો કહો બને બનાવ ?
ઋષભ જિણુંદશુ પ્રીતડી.

પ્રીત અનંતી પરથકી, જે તોડે હો તે જોડે એહ;
પરમપુરુષથી રાગતા, એકત્વતા હો દાખી ગુણગેહ.
ઋષભ જિણુંદશુ પ્રીતડી.

પ્રભુજીને અવલંબતાં, નિજ પ્રભુતા હો પ્રગટે ગુણરાશ;
દેવચન્દ્રની સેવના, આપે મુજ હો અવિચલ સુખવાસ.
ઋષભ જિણુંદશુ પ્રીતડી.

ઉપરના સ્તવનમાંના ઉદ્દગારો તેના ખાસ અર્થ-ભાવાર્થ-રહસ્ય સાથે સમજી જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરવાથી ઘણો લાભ થવા સંભવ છે.

ધર્મ અને વ્યાપાર પર ત્રણ વણિકોનું દષ્ટાન્ત.

કોઈ ત્રણ વણિકો પોતપોતાની મૂળ મૂડી-પુંજ સાથે લઈને વ્યાપાર કરવા પરદેશ નીકળ્યા. તેમાંથી એક વણિક સાવધાનપણે વ્યાપાર કરતા મૂળની પુંજને વધારી-ઘણે લાભ મેળવી ઘરે આવ્યો. બીજો વણિક વ્યાપાર કરતાં ખર્ચ કરતાં વધારે કમાયો નહિ તેથી જેટલી પુંજ લઈને ગયો હતો તેટલી મૂળ પુંજને લઈ ઘરે આવ્યો. ત્રીજો વણિક જે પુંજ લઈને ગયો હતો તે પુંજ બધી ગુમાવી બેઠો.

ઉપરના વ્યાપાર-વ્યવહારમાં ત્રણ વણિકોનું દષ્ટાન્ત દીધું. તે પ્રમાણે ધર્મ-વ્યવસાયમાં પણ તેવી જ રીતે ત્રણ પ્રકારના જીવો હોય છે તે અહીં બતાવે છે.

મનુષ્યપણામાં પ્રશસ્તભાવે તપ-સંયમનું સેવન-ધર્મારાધન કરી ઉચ્ચ ગતિ સાધવામાં આવે તેણે મૂળગત મૂડીને વધારી લાભ મેળવ્યો જાણવો.

તથાવિધ પ્રાપ્ત થયેલ સાધનસામગ્રીને અને ભદ્રિકતા-સરળતાને જાળવી રાખી દાનરૂચિ વિગેરે શુભ કરણીવડે ફરીને મનુષ્યભવ પામે તેણે મૂળની મૂડી સાચવી રાખી જાણવી.

હિંસા, વિશ્વાસઘાત, ચોરી અને વ્યભિચારાદિક હલકાં પાપકૃત્યો કરી નરક-તિર્યંચાદિ નીચી ગતિમાં ઉપજે તેણે મૂળની મૂડી-પુંજ ગુમાવી દીધી સમજવી.

ત્રણ પ્રકારના સાધુ.

હંસ, કાગ અને બગની જેવા તેમનાં આચરણ ઉપરથી ત્રણ પ્રકારના સાધુ કહ્યા છે.

૧. બાહ્ય અને અભ્યંતર શુદ્ધ આચરણવાળા સાધુ હંસ જેવા જાણવા.

૨. બંને પ્રકારે મલિન આચરણવાળા સાધુ કાગ-કાગડા જેવા જાણવા.

૩. બહારથી બિજળા પણ અંતરથી મેલા આચરણવાળા સાધુ બગ-બગલા જેવા જાણવા.

ભાગ્યજોગે સદાચરણ સેવવાની-સારાં કામ કરવાની તક હાથ લાગી હોય તો તેને સાર્થક કરવી; પણ તેને નકામી શુભાવી દેવી નહીં.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૭૩.]

મનોરથોની ઉપયોગિતા અને બળ.

મનુષ્યો અનેક મનોરથો ભલે કર્યા કરે, પરંતુ જ્યાં સુધી વિચારોને મનોરથો સાથે ભેળવી દેવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે જય પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ. જે મનુષ્યો મનોરથ વિના વિચારને જીવનમાં મૂકે છે તે નાવિક વિનાના વહાણની પેઠે ગોથાં ખાય છે અને લય પામી જાય છે; તેથી જે મનુષ્ય યોતાના જીવનમાં કાંઈ કાર્ય-સેવા આત્મકલ્યાણ કરવા ઇચ્છતો હોય અને તેમ કરી જિંદગી સફળ કરવા માગતો હોય તેણે યોતાના વિચારો મનોરથોની સાથે જોડી દેવા જોઈએ.

જે મનુષ્યોને જીવનનો ઉદ્દેશ હોતો નથી તેઓ લય, ચિન્તા, દુઃખો વિગેરેના ભોગ થાય છે. દરેક મનુષ્યોએ પોતાના મનમાં આત્મકલ્યાણના આદર્શો અને જીવનના મનોરથો ઘડી રાખવા જોઈએ અને તેને સફળ કરવા સતત પ્રમાણિક ઉદ્દમ કરવો જોઈએ. મનુષ્યે ચિત્ત-દૃઢચિત્તથી પોતાની વિચારશક્તિઓને પોતાના મનોરથના લક્ષ્ય પર લઈ જવી જોઈએ અને તેને શ્રેય સમજી તેની સફળતા અર્થે પોતાનું જીવન અર્પણ કરવામાં જરા પણ શંકાસ્પદ ન થવું જોઈએ. પોતાના વિચારોને અયોગ્ય વિકલ્પો, ઇચ્છાઓ તથા વિષયો તરફ જતાં રોકવાં જોઈએ.

જેમને પોતાના મનોરથ સફળ થવાની આશા બીલકુલ ન હોય તેમણે પોતાના વિચારોને કર્તવ્યની પૂર્ણાહુતી કરવા તરફ લગાડવા જોઈએ.

સૌથી વિશેષ ભીરુ મનુષ્ય પણ શક્તિ, સતત ઉદ્યોગ અને અભ્યાસથી મનોરથ પ્રમાણે પ્રાપ્ત કરી શકે છે. સાધારણ મનુષ્ય પણ અભ્યાસવડે મનોરથને સોંપેલા વિચારોવડે સામાન્ય મનુષ્ય મટી દેવી મનુષ્ય બની જાય છે. એટલા જ માટે મહાપુરુષ કહે છે કે-ખરાબ વિચારોવાળો મનુષ્ય સદ્વિચાર કરવાના સતત અભ્યાસથી સદ્વર્તનશાળી બની શકે છે.

મનુષ્યે પોતાના મનોરથોના ધ્યેયને ધ્યાનમાં રાખી, પોતાના ઇષ્ટસ્થાન પર પહોંચવાનો સરળ માર્ગ શોધી કાઢી, લક્ષ્યના સુંદર માર્ગમાં વિચરતી વખતે આમતેમ જોયા વિના વિહાર કરવો જોઈએ.

સુંદર મનોરથમાં વિહરનારે સંદેહ, શંકા, લય અને

શૂન્યતાને દૂર ફેંકી દેવાં જોઈએ, કારણ કે તે તેના માર્ગમાં કાંટારૂપ છે અને જ્યાં તેને અવકાશ નથી ત્યાં મનોરથદઢતા, કાર્યશક્તિ તૈયાર હોય છે. જે મનુષ્યે સંદેહ વગેરે ઉપર જય મેળવ્યો તેણે નિષ્ક્રિયતાને નિશ્ચયથી જીતી લીધેલ હોય છે, દરેક કઠિનતાની સામે સાહસ કરે છે અને બુદ્ધિપૂર્વક પ્રયાસ કરે છે તે તેના પર વિજય મેળવે છે. નિઠર થઈને વિચારરૂપ મનોરથને તદ્દાત્મક સ્વરૂપે કરી દેવામાં આવે તો મનુષ્ય પોતાની શક્તિ ઉપર શાસન કરનાર નરરત્ન કહેવાય છે. આવા વીરપુરુષો પોતાની શક્તિથી, મનોરથના બળથી, અપરિમિત ઉદ્યોગથી ઈચ્છિત-ધારેલાં કાર્યો કરી શકે છે. આવાં ઘણાં દૃષ્ટાંતો જૈન અને જૈનેતર શાસ્ત્રોમાં મોજીદ છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૧૧૩.]

લોગલાલસાને તજવાની-જીતવાની જરૂર.

૧. લોગલાલસાવર્તી આત્મા કર્મના લેપથી મલિન થવા પામે છે અને લોગલાલસાનો ત્યાગી આત્મા કર્મથી લેપાતો નથી. લોગલાલસાવંત આત્મા સંસારચક્રમાં ભ્રમણ કરતો રહે છે અને લોગલાલસાનો ત્યાગી મહાત્મા ભવભ્રમણથી મુક્ત થાય છે.

૨. એક લીલો, બીજો સુકો એવા બે માટીના ગોળાને લીંત સાથે અડળાવ્યા છતાં જે લીલો ગોળો છે તે લીંતને ચોંટી જાય છે, સુકો ગોળો લીંત ઉપર ચોંટતો જ નથી.

૩. એ રીતે જે કોઈ કામલોગની લાલસાવાળા દુર્બુદ્ધિ મોહમૂઢ જનો છે તેઓ સંસારમાં ચોંટી રહે છે અને સુકા

ગોળાની જેવા જે કોઈ ભોગલાલસાથી વિરક્ત થયેલા છે તે સંસારમાં ચોંટતા નથી પરંતુ શીઘ્ર મુક્ત થાય છે. ભોગલાલસાને ભવબ્રમણ કરાવનારી બાણી સુઝજનોએ તજવા યોગ્ય છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૫, પૃ. ૨૮૨.]

નિર્ગ્રંથ શબ્દનો ભાવાર્થ.

ગ્રંથ એટલે અષ્ટવિધ કર્મ અને તે કર્મના હેતુરૂપ મિથ્યાત્વ, કષાય, અવિરતિ અને મન, વચન, કાયાના યોગ (વ્યાપાર) તે સઘળાં કર્મો અને તે કર્મના બંધહેતુરૂપ મિથ્યાત્વ, કષાયાદિકને ટાળવા (જીતવા-નિગ્રહ કરવા) જે સરલ ભાવે ત્રિકરણ યોગે સાવધાનપણે પ્રયત્ન કરે છે તે ખરા નિર્ગ્રંથ કહેવાય છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૫, પૃ. ૨૮૨.]

અમે આવા ગુણવાળાને બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

૧. ઘી સિંચેલા અગ્નિની પેઠે પૂજિત અને કેવળજ્ઞાની જેને વળાણે છે એવા સદ્ગુણુવંતને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ (પૂર્વોક્ત સદ્ગુણુવંત તે પાંચ મહાવ્રતધારી સાંધુ-સુનિજનો જ હોઈ શકે છે).

૨. જે મનુષ્ય સ્વજન-કુટુંબવાળાં સ્થાને આવી હરખાતો નથી અને ખીન્ન સ્થાનકે જતાં ખેદ ધરતો નથી તથા તીર્થંકર પ્રભુનાં પ્રકાશેલાં વચનોમાં રમણુ કરે છે તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

૩. નિર્મળ કરેલા અને ચોપેલા સુવર્ણ જેવા યથોક્ત તપ-

વડે વિશુદ્ધ થયેલા અને રાગ-દ્રેષ તથા લયરહિતને અમે પ્રાક્ષણ કહીએ છીએ.

૪. તપવડે કૃશ કાયાવાળા, ઈંદ્રિયોને દમનારા, લોહી માંસ જેનાં સૂકાણાં છે એવા (કૃશ શરીરવાળા), અહિંસાદિક વ્રતો પાળવામાં સાવધાન અને જેણે ક્રોધાદિક કષાય ટાળ્યા છે તેને અમે પ્રાક્ષણ કહીએ છીએ.

૫. કોઈ પણ જીવ માત્રને કોઈ પણ રીતે હણતા નથી તેને અમે પ્રાક્ષણ કહીએ છીએ.

૬. ક્રોધથી, લોભથી, હાસ્યથી કે લયથી જે કદાપિ જૂઠું બોલતા નથી તેને અમે પ્રાક્ષણ કહીએ છીએ.

૭. સજીવ, અજીવ કે મિશ્ર, થોડી કે ઘણી કોઈ ચીજને જેઓ કદાપિ ગ્રહણ કરતા નથી તેને અમે પ્રાક્ષણ કહીએ છીએ.

૮. દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચ સંબંધી વિષયલોગ મન, વચન ને કાયાથી જે કદાપિ કરતા નથી, કરાવતા નથી અને અનુમોદતા નથી તેને અમે પ્રાક્ષણ કહીએ છીએ.

૯. જેમ પંકમાં ઉત્પન્ન થયેલ અને જળથી વૃદ્ધિ પામેલ કમળ પંકથી અને જળથી લેપાતું નથી તેમ જે કામલોગથી જરા પણ લેપાતા નથી તેને અમે પ્રાક્ષણ કહીએ છીએ.

૧૦. લોહુપતા રહિત કેવળ સંયમની રક્ષા માટે જ પિંડને પોષનાર, ગૃહ રહિત, પરિગ્રહ રહિત અને ગૃહસ્થોના પરિચય રહિત નિર્લેપપણે સંયમ સાધનારને અમે પ્રાક્ષણ કહીએ છીએ.

૧૧. જે માતૃપિતા, બાંધવો તથા જ્ઞાતિસંબંધ છોડીને

ભોગતૃણા તજી સાવધાનપણે સંયમનું પાલન કરતા રહે છે તેને અમે પ્રાદ્ધાણ કહીએ છીએ.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૪. પૃ. ૨૮૨]

આ તે જીવની કેવી જડતા ?

૧. મોહની ગાઠ નિંદમાં પડેલો જીવ જોભાન બની ગયો છે.

૨. તેમાંથી ઢંઢોળી જગાડવા કોઈ કોઈ ઉપકારી જનો પ્રયત્ન પણ કરે છે, છતાં અભાગી જીવ જાગતો નથી અને પ્રમાદમાં પડ્યો પડ્યો ઘોર્યા કરે છે.

૩. આ માનવભવ, આર્ય દેશ, ઉત્તમ કુળ, ઉત્તમ જાતિ પ્રમુખ દુર્લભ સામગ્રી કેટલી મુશીબતે પામ્યો છે તેનું પણ તેને કશું ભાન નથી.

૪-૫. આ માનવભવ દશ દષ્ટાંતે દુર્લભ કહ્યો છે; પરંતુ મદ, વિષય, કષાયાદિથી પ્રમાદવશ થઈ જીવ તેવા મનુષ્યભવને એળે ગુમાવી રહ્યો છે.

૬. મધુળિંદુની જેમ નજીવા ક્ષણિક વિષયસુખમાં આ પ્રાણી કેટલો બધો લોભાઈને કેટલો બધો દુઃખી થઈ રહ્યો છે ?

૭. કોઈ ઉપકારી જ્ઞાની ગુરુ તેને તેની ભયંકર સ્થિતિનું ભાન કરાવવા અને બનતા પ્રયાસે તેને તેનાં મહાદુઃખરૂપ કૂપમાંથી ઉદ્ધરવા વિદ્યાધરની પેઠે હિતભરી પ્રેરણા કર્યા કરે છે, પરંતુ તે અભાગી જીવ પેલી વિષયતૃણા તજી તેમના શરણે જવામાં વિલંબ કર્યા કરે છે.

૮. સંસારચક્રમાં લમતાં અનંતી વાર વિવિધ વિષયજન્ય સુખ પામી ચૂક્યો છે છતાં જાણે પ્રથમ કોઈ વાર પામ્યો જ ન હોય તેમ અભારે તુચ્છ વિષયસુખમાં મૂંઝાઈ રહ્યો છે અને ખરું ધાર્મિક કર્તવ્ય-આત્મસાધન કરવાનું ભૂલી પરિણામે જન્મ-મરણના ફેરામાં પડે છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૨૦૮.]

ખરી જરૂર શાની છે ? હવે કંઈક જાગીને જુઓ !

પ્રભુ ! અમને ખરા માણસ આપો ! આવા સમયમાં મોટા દિલના, મજબૂત મનના, ખરી શ્રદ્ધાવાળા અને કામ કરવાને ખુશી, પદવીના લોભથી તણાઈ ન જાય તેવા, પદવીની લાલચથી ઠગાય નહિ તેવા, દૃઢ અભિપ્રાય તથા મજબૂત સંકલ્પ-શક્તિવાળા, સત્યવાન, ચારિત્રપાત્ર માનવોની જરૂર છે.

કર્તવ્ય કરો-પોતાના અધિકાર પ્રમાણે કામ કરો, તેના ફળ માટે અધીરા ન બનો. અર્પણબુદ્ધિથી કામ કરનાર ઘણું કમાય છે.

નિઃસ્વાર્થ સેવાથી થતો આત્મસંતોષ-એ તેનો જોવો તેવો બદલો નથી.

ધર્મની પરીક્ષા-કસોટી-દેશના સામાજિક પ્રશ્નોનાં નિર્ણયમાં અમુક ધર્મ કેટલો ઉપયોગી થઈ પડે છે એ ધર્મની પૂરતી કસોટી છે, એમ હાલનું જગત વધારે ને વધારે માનતું જશે.

તમારા પોતાના ધર્મ તરફ દૃષ્ટિ ફેરવો, તેનાથી તમારા

દેશની ઉન્નતિ થાય છે કે કેમ ? તેની તપાસ કરો. તે કાંઈ કામ કરે છે કે નહીં ? તેની તજવીજ કરો. જે કાંઈ પરિણામ આવ્યું જોઈએ તે તેનાથી આવે છે કે નહીં ? તેની તપાસ કરો.

જે માણસ સંપૂર્ણ રીતે ધર્મનિષ્ઠ રહે તેને સમાજસેવા તથા દેશાભિમાન તરફ કેટલું પ્રેરણાહીન રહે છે ? તેની તપાસ કરો. એવી વિચારવા યોગ્ય ઘણી ઘણી બાબતો છે. કોઈ માણસનું ધાર્મિક જીવન તેના કાર્યોમાં સ્પષ્ટ રીતે માલૂમ પડી ન આવે તો તે જીવન ચૈતન્યમય અગર ખરું જીવન હોઈ શકે નહીં. માત્ર બુદ્ધિમાન લોકોની એક જાતિ ઉત્પન્ન કરવી એ જ કેળવણીનો હેતુ હોવો જોઈએ નહીં. સમાજના અંગભૂત તરીકે લોકોમાં કર્તવ્યબુદ્ધિ અને જવાબદારીની લાગણી ઉત્પન્ન થાય એ પણ તેનો હેતુ છે.

એકતા—વિચાર, વાણી અને વર્તન—આચારની એકતા આવવી જોઈએ, અને દરેકમાંથી મલિનતા દૂર થઈ પવિત્રતા ફાળવે થવી જોઈએ. એમ કરવાના અભ્યાસથી જ આપણા સૌનું શ્રેય સંભવે છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૩૧૫.]

કષાયનો જય.

કષ=સંસાર, તેનો આય=લાભ કરે તે કષાય.

કષાય—ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર પ્રકારનો છે. તે દરેકનું પ્રશમરતિકાર નીચે મુજબ વર્ણન કરે છે:—

ક્રોધ—કષાય સહુને પરિતાપ કરનાર, ઉદ્વેગ કરનાર અને

વૈર-વિરોધ ઉપજાવનાર છે, એટલું જ નહીં પરંતુ તે ભવિષ્યમાં થનારી સારી ગતિને પણ અટકાવે છે.

માન-જ્ઞાન, આચાર અને વિનયને લોપનાર, તથા ધર્મ, અર્થ અને કામમાં અંતરાય પાડનાર એવા માન કષાયને ખરે વિદ્વાન થોડો વખત પણ સ્થાન આપતો નથી અર્થાત્ તેને ટકવા દેતો નથી.

માયા-માયાવી પુરુષે કદાચ કંઈપણ અપરાધ કર્યો ન હોય તો પણ તે માયાદોષથી દૂષિત સતો સર્પની પેઠે કોઈને પણ વિશ્વાસપાત્ર થઈ શકતો નથી.

લોભ-સર્વ વિનાશના મૂળરૂપ અને સર્વ આપદાઓ પામવાના મુખ્ય કારણરૂપ લોભને વશ થયેલ જીવને એક ક્ષણ પણ સુખ-શાન્તિ ક્યાંથી હોય ?

ઉક્ત ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ અતિ દુર્જય છે. તેમને વશ પડેલ જીવને એટલાં બધાં કષ્ટ સહિવાં પડે છે કે તેનું સંપૂર્ણ વર્ણન પણ થઈ ન શકે. ટુંકાણુમાં ક્રોધથી પ્રીતિનો વિનાશ થાય છે, માન-અહંકારથી વિનય ગુણનો લોપ થાય છે, માયા-કપટ-શઠતાથી વિશ્વાસ ભંગ થવાને લીધે મિત્રતા-ભાઈચારાનો નાશ થાય છે અને લોભથી સર્વ ગુણનો વિનાશ થાય છે.

ક્ષમા-સમતા-ઉપશમભાવથી સહિષ્ણુતા કેળવી ક્રોધનો જય કરવો, મૃદુતા-નમ્રતાવડે માન-અહંકારનો જય કરવો, ઋણુતા-સરળતાવડે માયા-કપટનો જય કરવો અને સંતોષ-વૃત્તિવડે લોભ-તૃષ્ણાનો જય કરવો.

દયા ધર્મનું મૂળ છે. ક્રોધી-અક્ષમાશીલ-અસહિષ્ણુ હોય તે દયાને સાધી-આરાધી શકતો નથી, તેથી જે ક્ષમાપ્રધાન-ક્ષમાવંત ક્ષમાશ્રમણ હોય તે ઉત્તમ અહિંસા-દયાધર્મને સાધી-યાળી-આરાધી શકે છે.

સર્વે ગુણો વિનયને આધીન છે અને વિનય ગુણ મૃદુતાને આધીન છે, તેથી જેનામાં સંપૂર્ણ મૃદુતા વસે છે તે સર્વ ગુણભાગી બની શકે છે.

માયાવી જીવ વિશુદ્ધિ પામતો નથી, અશુદ્ધ આત્મા ધર્મને આરાધી શકતો નથી, ધર્મારાધન વગર મોક્ષ થતો નથી અને મોક્ષ ઉપરાંત બીજું કોઈ પરમસુખ વિદ્યમાન નથી.

લોભ-તૃષ્ણામાં તણાતો જીવ સુખશાંતિને પામતો નથી અને સંતોષ સમાન કોઈ સુખ નથી તેથી લોભ તણ સંતોષ-નો આશ્રય કરવો યુક્ત છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૨૭૦.]

સિદ્ધ પરમાત્માના આઠ ગુણો અને તેથી થતો આત્મિક લાભ.

૧. અનંતજ્ઞાન-જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થવાથી આ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. આથી લોકાલોકના સ્વરૂપને સમસ્ત પ્રકારે જાણે છે.

૨. અનંતદર્શન-દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થવાથી, આ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. આથી લોકાલોકના સ્વરૂપને સમસ્ત પ્રકારે દેખે છે.

૩. અવ્યાખ્યાધિસુખ-વેદનીય કર્મનો ક્ષય થવાથી, સર્વ પીડા રહિત-નિરુપાધિકપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

૪. અનંતચારિત્ર-મોહનીય કર્મનો ક્ષય થવાથી આ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. આમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને યથાખ્યાત ચારિત્રનો સમાવેશ થાય છે. આથી સિદ્ધ ભગવાન સ્વસ્વભાવમાં સદા અવસ્થિત રહે છે તે જ ત્યાં ચારિત્ર છે.

૫. અક્ષય સ્થિતિ-આયુઃકર્મનો ક્ષય થવાથી, નાશ ન થાય એવી અનંત સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રત્યેક સિદ્ધની સ્થિતિની આદિ છે પણ અંત નથી; તેથી તેની સાદિઅનંત સ્થિતિ કહેવાય છે.

૬. અરૂપીપણું-નામકર્મનો ક્ષય થવાથી વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રહિતપણું થાય છે; કેમ કે શરીર હોય તો એ ગુણો રહે છે પણ સિદ્ધ ભગવાનને શરીર નથી તેથી અરૂપીપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

૭. અગુરુલઘુ-ગોત્રકર્મનો ક્ષય થવાથી આ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી ભારે, હળવો અથવા ઉચ્ચ, નીચપણાનો વ્યવહાર રહેતો નથી.

૮. અનંતવીર્ય-અંતરાય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંતદાન, અનંતલાભ, અનંતભોગ, અનંત ઉપભોગ અને અનંત વીર્ય-શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

એ પ્રકારે ખરા પુરુષાર્થયોગે સિદ્ધ પરમાત્માને પ્રાપ્ત થયેલા આઠ ગુણોથી અપૂર્વ અને નિરંતરનો આત્મિક લાભ પ્રાપ્ત થયેલો હોય છે.

બોધદાયક વચનો.

૧. તન અને મનની કોઈ પણ શક્તિનો સદુપયોગ તે સદ્ગુણ અથવા પુણ્ય છે અને તેનો દુરુપયોગ કે ક્ષય તે દુર્ગુણ અથવા પાપ છે.

૨. આપણને એવી જાતના શિક્ષણની જરૂર છે કે જેનાથી આપણું ચારિત્ર બંધાય (નીતિ-રીતિ સુધરે), માનસિક બળનો વધારો થાય, બુદ્ધિ વિશાળ બને અને જેના યોગે માણસ પોતાના જ પગ ઉપર ઊભો રહી શકે-સ્વાશ્રયી બને.

૩. આપણી માતૃભૂમના કલ્યાણ માટે તેના કેટલાક બાળકોએ પવિત્ર બ્રહ્મચારી અને બ્રહ્મચારિણીઓ થવાની તેનાથી ખાસ જરૂર છે.

૪. આ દેશમાં લાષણોથી કંઈ જ વળે તેમ નથી. આપણા લણેલા દેશીઓ (કદાચ) તે સાંભળશે ને બહુ તો તાળીઓ બજાવી ‘ શાળાશ ! ઠીક કહ્યું ’ ના પોકારો કરી પોતાનો આનંદ જણાવશે એટલું જ માફ. ઘેર જઈને તો સાંભળેલું તમામ ખલાસ.

૫. આપણને જેની ખાસ જરૂર છે તે થોડાક તરુણ યુવકોની છે કે જેઓ પોતાના દેશબંધુઓને માટે સઘળું જ ત્યાગી દે અને વખત પડે ત્યારે ભોગ આપવા પણ તત્પર થાય; માટે પ્રથમ તો આપણે એમનાં જીવન ઘડવાં જોઈએ. ત્યારપછી તેના દ્વારા ખરા કામની આશા રાખી શકાય.

૬. જે દેશના લોકોને પેટપૂરતું ખાવાનું સુદ્ધાં મળતું નથી તે લોકો ધર્મને કેવી રીતે ને ક્યાંથી આચરી શકે ? (પેટનો ખાડો પૂરાયા વગર ધર્મ-કર્મ ક્યાંથી સૂઝે) ?

૭. કોઈના પણ દોષો તેના મોઢામોઢ કહો અને બીજાઓ આગળ તો તેના ગુણ જ ગાઓ (એથી સ્વપરહિતરક્ષા થવા સંભવ છે).

૮. દરેક જણ પોતે ધારે તેવો મહાન્ થઈ શકે. અખંડ પ્રદાયર્થ એ શક્તિ અને બળની આવી છે.

૯. માત્ર ઇશ્વરપ્રાપ્તિના હેતુપૂર્વક જ જે જન બાર વર્ષ સુધી અખંડ પ્રદાયર્થ પાળે છે તેનામાં એ શક્તિ ચોક્કસ આવે છે, એવો મારો જાતિઅનુભવ છે.

૧૦. જે પ્રજાને તેના પિતાનો ઇતિહાસ નથી તે પ્રજાને આ જગતમાં બીજું કંઈ જ નથી. હું ફલાણા ફલાણા ખાનદાનનો ફરજંદ છું એવું જે માણસને શ્રદ્ધાપૂર્વક અભિમાન હોય તે માણસ ખરાબ થશે એવું તમે માનતા હો તો ન માનશો.

૧૧. જ્ઞાનપ્રદાનનું કામ જ્યાંસુધી ત્યાગી-સાધુ, સંન્યાસીઓના હાથે થતું ત્યાંસુધી ભારતનું ભવિષ્ય સર્વથા ઊજળું હતું, ભારતને માટે બધી બાબત જ સુગમ હતી.

૧૨. ભારતના સંતાનોનાં શિક્ષણનો ભાર જ્યાંસુધી સાચા ત્યાગીઓના શિરે પાછો નહિ મૂકવામાં આવે ત્યાંસુધી ભારતને પારકા જોડા ઉપાડવા જ પડશે. (પારકી આજ્ઞા માનવી જ પડશે.)

૧૩. આપણા લોકોનું મોટું અનિષ્ટ આગસ છે અને એ જ આપણી દરિદ્રતાનું મુખ્ય કારણ છે.

૧૪. વિશ્વવ્યાપી બંધુત્વ 'વસુદૈવ કુટુમ્બકમ્' એ ભાવને

શી રીતે પમાય છે ? પ્રથમ તો એક જ્ઞાતિ, પંથ કે મંડળના સંકુચિત અને નાના સરખા મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં જ એ બંધુ-ભાવની શરૂઆત થાય છે. પછી ક્રમે ક્રમે આગળ વધતાં તેનો ધીરે ધીરે વિકાસ થઈને છેવટે ‘વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્’ વિશ્વવ્યાપી બંધુત્વના ઉત્કૃષ્ટ ભાવને પમાય છે.

૧૫. ઉમ્મર વધવાની સાથે મનુષ્યનું પ્રેમ, લક્ષિત અને વિશ્વાસનું ક્ષેત્ર પણ વિસ્તૃત થવું જોઈએ, અને મરણસમય નજદિક આવતાં તો ચરાચર સર્વ સૃષ્ટિમાં પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર કરવાની સ્થિતિએ પહોંચવું જોઈએ.

૧૬. કાર્યની સિદ્ધિના વિલાંબ, અવિલાંબનો આધાર તે કાર્ય માટેની બાંંત અને સ્વાર્થત્યાગની મર્યાદા પર રહેલો છે.

૧૭. આંતર તેમ બાહ્યજીવનની ઉન્નતિ સાધો અને તેમાં વિષમતા આવવા ન દો.

૧૮. ત્યાગ અને સેવા એ બે હિંદના રાષ્ટ્રીય ધ્યેયો છે. એ બે દિશામાં પૂર્ણ પ્રગતિ થતાં—એ બે ભાવોની રેલમહેલ થતાં બાકીનું બધું આપોઆપ આવી મળશે.

૧૯. ધાર્મિકતાની ધ્વજ-અધ્યાત્મજ્ઞાનની પતાકા ભારત-વર્ષમાં જેટલી ઊંચે ચઢે તેટલી ઓછી છે. એમાં જ ભારતનો ઉદ્ધાર છે અને એ જ ઉદ્ધારની ચાવી છે.

૨૦. મનુષ્ય જે કામ કરે છે તે ઉપરથી નહિ પણ તે જે રીતિથી પોતાનું કામ કરે છે તે રીત ઉપરથી જ તેને હલકો કે ઉત્તમ કહેવો જોઈએ. કામ કરવાની રીત અને તે કરવાની તેની શક્તિ એ બે જ મનુષ્યની ખરેખર કસોટી છે.

૨૧. અજ્ઞાનાવૃત જીવાત્માઓને જાગૃત અને મુક્ત કરવામાં ઉચ્ચ કોટિની નિષ્કામ નિષ્ઠા ખરેખર ઘણી જ મદદગાર થાય છે.

૨૨. પ્રત્યેક વિજયવંત મનુષ્યની પાછળ કોઈ ને કોઈ ઠેકાણે સાચી નીતિ અને સુંદર સહૃદયતા રહેલી હોવી જોઈએ.

૨૩. નિઃસ્વાર્થતાના પ્રમાણમાં જ સફળતાનું પ્રમાણ રહેલું હોય છે.

૨૪. જે માણસ સ્વતંત્ર રીતે નિષ્કામપણે કર્મ કરે છે તે પરિણામની પરવા કરતો નથી. નોકર હોય તે જ પગારની ગરજ કરે છે—રાખે છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૯૩.]

આત્મોન્નતિપ્રેરક હિતવચનો.

૧. મનુષ્ય જ્યારે અહંભાવ ભૂલી જઈને એકનિષ્ઠાથી કામ કરે છે ત્યારે જે કાર્ય થાય છે તે ઊલટું બહુ જ સારું થાય છે. બધાં જ કાર્યો એવી રીતે કરવાં જોઈએ.

૨. યોગવડે જેણે પરમાત્મા સાથે એકતા સાધી છે તે મનુષ્ય પોતાનાં બધાં જ કાર્યો એવી રીતે એકતાનથી કરે છે, અને તેમાં કોઈ જાતનો સ્વાર્થ રાખતો નથી.

૩. આપણે એવાં કામ હાથ ધરવાં જોઈએ કે જેમાં સારાનું પ્રમાણ વધારેમાં વધારે હોય અને દોષનો ભાગ ઓછામાં ઓછો હોય. નિર્ભય, સાહસિક અને નિઃસ્પૃહ થવું એ કેટલું સારું છે ?

૪. જે દોડો પોતાનો અહંભાવ ભૂલી જઈને કામ કરે છે

તેઓ દોષભાગથી અલિપ્ત રહે છે, કારણ કે તેઓ જે કાર્ય કરે છે તે જગતના શ્રેય અર્થે હોય છે.

૫. અનાસક્ત રહી કર્ત્તવ્ય-કર્મ આચરવાથી સર્વોત્તમ સુખ ને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

૬. જેને કશાની પરવા નથી હોતી તેની પાસે બધું જ આવે છે. કહ્યું છે કે-‘ ત્યાગે તેની આગે. ’

૭-૮. આદર્શ અને તે પણ એક જ આદર્શ માટે જીવો. તે આદર્શને એવો તો મહાન, એવો તો સંગીન થવા દો કે જેથી મનમાં બીજો કોઈ પણ ભાવ રહેવા ન પામે, બીજા કશાને માટે મનમાં અવકાશ જ ન રહે કે બીજું વિચારવાનો વખત પણ ન રહે.

૯. “ આદર્શ માટેની તાલાવેલી ” જસ આદર્શની સિદ્ધિને માટે એ જ એક સર્વથી પહેલું અને મોટામાં મોટું પગથિયું છે. તે પછી તો બધું સહેલું ને સરલ બની જાય છે.

૧૦. પરમાત્માને જ હમેશાં શોધો, કેમ કે પરમાત્મામાં જ અનંત સુખ રહેલું છે.

૧૧. જે અપરિમેય અને અનિર્વચનીય છે, જે હૃદયના ઊંડાણમાં જ માત્ર જોઈ શકાય છે, જે તુલનાતીત છે, સીમાતીત છે, અવિકારી છે અને આકાશ જેવો અનંત છે તે પરમાત્માને ઓળખો, તેને જ શોધો-બીજા કશાને શોધો નહિ.

૧૨. સર્વવ્યાપક અને સર્વશક્તિમાન સચ્ચિદાનંદના જ્ઞાનદ્વારા શાશ્વતશાન્તિ અને પ્રેમની પ્રાપ્તિ એ જ યોગીજનની એક માત્ર લાવના હોય છે.

૧૩. જેમના ઉપર કોઈ પણ જાતના બંધનનો અધિકાર ચાલતો નથી તે જ ખરો યોગી છે.

૧૪. માત્ર (આત્મ) સાક્ષાત્કાર જ આપણને મુક્તિનો અનુભવ કરાવે છે.

૧૫. સાચું સુખ ઈંદ્રિયોના વિષયભોગમાં નથી રહ્યું, પણ ઈંદ્રિયોથી પર રહેવામાં રહ્યું છે.

૧૬. ખરું વ્યક્તિત્વ કદાપિ વિકાર પામતું નથી અને પામશે પણ નહિ; એવું વ્યક્તિત્વ તે આપણે અંતરાત્મા-શુદ્ધાત્મા-નિત્યાત્મા છે, આપણે પોતે જ છીએ.

૧૭. ભલા થવું ને ભલાઈ કરવી એ જ ધર્મસર્વસ્વ છે.

૧૮. પ્રમાણિકતા એ જ સૌથી સરસ નીતિ છે, સદ્ગુણી માણસને અંતે લાલ જ થાય છે.

૧૯. મહાન્ ચીજો, મહાન્ ભોગો-આત્મસમર્પણ સિવાય કદી પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી.

૨૦. મારો આત્મા સનાતન શાંતિ અને અનંત આરામને માટે તલસે છે.

૨૧. એકલા સાવધાન રહો ! એકલા સાવધ રહો ! એકલો રહેનારો ખીન્નઓની સાથે કદી અથડામણમાં નથી આવતો, કોઈને ખલેલ નથી કરતો ને પોતે પણ ખલેલ નથી પામતો.

આત્મહિતૈષી જનોને ઉત્તેજક વચનો.

૧. અનંત વીર્ય, અનંત ઉત્સાહ, અનંત સાહસ અને અનંત ધૈર્યની અપેક્ષા રાખો; તો જ મહાકાર્ય સિદ્ધ થઈ શકે ને દુનિયાનું ભલું થઈ શકે.

૨. ‘સમયોચિત કર્તવ્ય સાધન’ એ જ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે અને કાર્ય, કાર્યને સમજીને આદરવાથી તે બંધનરૂપ નીવડતું નથી.

૩. શુભની વૃદ્ધિદ્વારા જ અશુભનો નાશ થશે.

૪. દોષ જોવા બહુ રહેલ છે, પણ ગુણ જોવા એ જ મહાપુરુષનો ધર્મ છે.

૫. ભય કેવો ? કોનો ભય ? છાતી વજ્ર જેવી કરીને કર્તવ્ય કરવા મંડી પડો.

૬. પરસ્પરની ટીકા કરવી એ તો સર્વનાશનું મૂળ છે.

૭. યથાર્થ સાધુતા, હૃદયની ઉદારતા, મહત્તા અને પવિત્રતા જ્યાં હોય ત્યાં મારું મસ્તક ચિરકાળ આદરપૂર્વક નમો.

૮. સ્વાર્થસાધનારૂપ લોહાની સાંકળ અને નિઃસ્વાર્થ સેવારૂપ સોનાની સાંકળ એવી બે સાંકળો પૈકી સોનાની સાંકળ અનેક રીતે ઉપકારક છે અને હેતુ સરી રહેતાં તે સાંકળ પોતાની એળે જ ફર થઈ જાય છે.

૯. મારા પોતાના જ કલ્યાણનો વિચાર કરવાનો હું ગમે તેટલો યત્ન કરું છું છતાં પણ બીજાઓના હિતનો વિચાર

મને વારંવાર આવ્યા કરે છે—વળતોવળત તેમ કરવાની મને ફરજ પડે છે.

૧૦. જો તમને નેતા થવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રથમ સૌના સેવક બનો.

૧૧. શક્તિ વિના જગતનો ઉદ્ધાર નથી થતો, શક્તિ વગર કંઈ જ થઈ શકે નહીં.

૧૨. પરોપકારવૃત્તિ આવ્યા વગર પોતાની મુક્તિની ઇચ્છા રાખવી એજ અઘટિત છે. પરને અર્થે જેણે સર્વસ્વ અર્પી દીધું તે જ મુક્ત થાય છે.

૧૩. દોષો અને ખામીઓથી ભરપૂર હોવા છતાં એક માત્ર હિન્દની જ ભૂમિ એવી છે કે જ્યાં જીવાત્મા મુક્તિ સંપાદિત કરી શકે છે—પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૧૪. આ બધો પાશ્ચાત્ય ભલકો મિથ્યા ગર્વ માત્ર છે, તે આત્માને માટે કેવળબંધન કર્તા જ છે.

૧૫. સત્ય જ માત્ર એકલું ચિરંજીવ છે. ભગવાન્ સત્ય દેવ ! તું મારો માર્ગદર્શક થા !

[આ. પ્ર. પુ. ૨૬, પૃ. ૯૭,]

અનુભવ વચનો.

૧. જે સુખના છેડે-અંતે-પરિણામે દુઃખ થવા પામે તે સુખ નહીં અને તેવું સુખ કામનું પણ નહીં.

૨. જેના છેડે-અંતે સુખ થવા પામે તેવું સાધન-કાર્ય જરૂર કરીએ. તેને દુઃખરૂપ ગણવું નહિં અને તેમાં પડતાં દુઃખને ગણકારવું પણ જોઈએ નહિ.

૩. પરપૌઠગલિક વસ્તુમાં સુઝાઈ, સહજસ્વાભાવિક આત્મિક સુખ જોઈ ખેસાય એમ ન કરવું.

૪. ‘હું કોણ છું ? મારું શું સ્વરૂપ છે ?’ એ વિચાર શાંતભાવે વિવેકપૂર્વક કરવો.

૫. જેને આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ યથાર્થ સમજાયું હોય-અનુભવવામાં આવ્યું હોય એવા નિર્દોષ અનુભવીનું વચન માર્ગદર્શક માની સ્વીકારવું-માન્ય કરવું.

૬. સર્વ જીવ-આત્મામાં સમદૃષ્ટિ રાખવી-રાખતાં શિખવું. કોઈને કશી પ્રતિકૂળતા જાણીજૂઝીને ઉપજાવવી નહિં.

૭. શક્તિરૂપે સહુ જીવ-આત્માઓ સરખા છે. એમાં છૂપી રહેલી શક્તિ વ્યક્ત-પ્રગટ થાય તેમ કરવા પ્રયત્ન કરવો.

૮. ‘Health is wealth’ આરોગ્ય-તંદુરસ્તી એ ખરી દોલત બદકે દોલતથી અધિક છે.

૯. ‘તું ઠરી અવરને ઠાર, એ છે શ્રી જિનશાસનમાં

સાર' આ અમૂલ્ય હિતવચન સહુ સુખના અર્થી જીવોએ હૃદયમાં કેરી-કોતરી રાખવું જોઈએ.

૧૦. ધૈર્ય અને ખંતથી ગમે તેવાં વિકટ કામ પણ પાર પાડી શકાય છે.

૧૧. વિવેકવાળા પુરુષાર્થવડે અસાધ્ય જેવા જાણાતાં કામ પણ સિદ્ધ થઈ શકે છે.

૧૨. 'Haste is waste' અતિ ઉતાવળ અને અધીરાઈથી કરેલાં કામ અતિ હાનિરૂપ નિવડે છે. “ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે.”

૧૩. મન, વચન અને કાયાની પવિત્રતા સારી રીતે સાચવવાથી એટલે સ્વર્ગીય-સંરક્ષણરૂપ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાથી, સર્વ ઇષ્ટસિદ્ધિ થાય છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૧૫,]

શરીર : ભાડાનું ઘર છે.

૧. જેમ ભાડાનું ઘર વાપરીએ તો જ સારું રહે છે નહીં તો ભાડાનો જે ખર્ચ થાય તે બધો વ્યર્થ જાય છે, તેમ આ શરીરને પરોપકાર, જપ, તપ વિગેરે કામમાં વાપરવામાં આવે તો જ તે લેખે થાય છે-સાર્થક થયું મનાય છે. નહીં તો તેના પોષણમાં જે વ્યય કરવામાં આવે તે સઘળો વ્યર્થ જાય છે.

૨. આ દેહ માટીના પિંડરૂપ છે, નાશવંત છે, નિંદા-જીગૃહ્સા યોગ્ય છે અને રોગોનું ઘર છે તેવા દેહવડે ધર્મ-

સાધન કરી જે આત્મહિત સિદ્ધ થતું હોય તો હે મૂઠ આત્મા ! તું તેને અર્થે શા માટે સફળ પ્રયત્ન કરતો નથી ?

૩. જે માણસ અન્યથા અનુપયોગી છે એવા આ દેહ તરફ મમત્વ રાખી ધર્મસાધન કરતો નથી તે ખરેખર મૂઠ આત્મા કહેવાય છે, માટે જ દેહમમત્વ તણ સહુએ દેહવડે બનતું ધર્મસાધન કરવું નોંધ્યું.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૧૫.]

બોધવચનો

૧. આહારે વ્યવહારે ચ, સ્પષ્ટવક્તા સુખી ભવેત્ । આહાર અને વ્યવહારમાં સ્પષ્ટ-નિખાલસપણે બોલી પોતાનો આશય જણાવનાર સુખી થઈ શકે છે.

અન્યથા હાજી હા કરનાર અથવા મીઠું મીઠું બોલનાર પોતાનો આશય ગુંગળાવી સ્વપરને હાનિરૂપ થાય છે.

૨. ‘ અગ્રિયસ્ય ચ પથ્યસ્ય વક્તા શ્રોતા ચ દુર્લભઃ ’ કડવું પણ હિતકારી વચન કહેનાર ને સાંભળનાર બન્ને દુર્લભ-કોઈક જ હોય છે. ‘ કડવું એસડ મા પાય ’ એવું સમજનાર, કટુક પણ પરિણામે હિતકારી વચનને મોઢું બગાડ્યા વગર સાંભળનાર અને આણુછૂટકે એવું કટુક પણ પથ્યરૂપ વચન કહેનાર કોઈ વિરલા હોય છે. બહુધા તો હાજી હા કરનારા અથવા પરિણામે દુઃખકારક છતાં મીઠું મીઠું બોલનારા વધારે મળી આવે છે એ ખેદકારક વાત છે.

૩. સંપ Harmony-જ સુખનું મૂળ છે અને કુસંપ એ કલેશ-દુઃખનું મૂળ છે એમ જાણી, કુસંપને જડમૂળથી કાપી નાખી સુસંપ સ્થાપશે અને તેનો આદર કરશે તે જ સઘળાં દુઃખ-કલેશથી બચી જશે અને સુખના ભાગી થઈ જશે.

૪. સંકુચિત-સ્વાર્થી વૃત્તિ તજી, ઉદાર દિલથી ઉદાર ભાવના રાખવાથી કુસંપનો ત્યાગ-અંત અને સુસંપનો આદર કરી, તેને ચિરસ્થાયી બનાવી શકાશે.

૫. “અયં નિજઃ પરો વેતિ, ગણના લઘુચેતસાં” “આ મારું અને આ પરાયું” એવી ક્ષુદ્ર જીવોની સંકુચિત અને સ્વાર્થી વૃત્તિ હોય છે.

૬. પરંતુ “ઉદારચરિતાનાં તુ વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્” ઉદાર દિલના મહાશયોને તો સારી આલમ-દુનિયા કુટુંબ સમાન સમજાય છે. શાથી ?-નિઃસ્વાર્થ ઉદાર ભાવનાના યોગથી.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૨૧૯.]

હિત-શિક્ષાવચનો.

પ્રબળ વિષયવાસના યા મનોવિકાર જીતવા માટે

૧. સુજનનોએ સમજી રાખવું જોઈએ કે જે પુરુષ પરસ્ત્રી તરફ વિષયવાસનાની દૃષ્ટિથી જુએ છે તે પુરુષ હૃદયથી તે સ્ત્રી સાથે વ્યભિચારી બને છે.

૨. શરીરની અંદર ઉત્પન્ન થતા દુષ્ટ અને દુર્જય મનો-

વિકારોની સામે વીરતાપૂર્વક લડો. જે મનુષ્ય તે વિકારો ઉપર વિજય મેળવે છે તે ત્રણ ભુવનનો વિજેતા થાય છે.

૩. જે સદ્વિચાર, ભાવના અથવા સત્કાર્ય પાછળ મનુષ્યની સમગ્ર શક્તિઓનો વ્યય કરવો પડે છે તેવા વિચાર, ભાવના કે કાર્ય પાછળ પૂર્ણ બળથી લાગવામાં હઠળહારની વિકારજનક શક્તિનું યોગ્ય રૂપાંતર થઈ જાય છે. સુર પુત્રવધુની જેમ તેથી પરિણામે દુષ્ટ ને દુર્જય વિકાર ઉપર કાળૂ મેળવી શકાય એવું સુંદર પરિણામ આવે છે.

૪. કોઈ પણ સારી સમાજોપયોગી સંસ્થાની વ્યવસ્થા કરવી, યાવત્ નિઃસ્વાર્થપણે જ જનસેવામાં સ્વજીવન અર્પણ કરવું, કોઈ પણ રૂપે પોતાનું સ્વરૂપ-વ્યક્તિત્વ પ્રગટ કરવાની ભાવના કરી તેને અમલમાં મૂકવી, ટૂંકમાં કોઈ પણ પ્રકારની મહત્વાકાંક્ષાને સિદ્ધ કરવી એ પુરુષ કે સ્ત્રીની ઉભરાઈ જતી ઉત્પાદક શક્તિને પ્રગટ થવા માટે ઉત્તમ આવકારદાયક માર્ગ છે.

૫. વિકારોના સ્વાભાવિક જીવનશક્તિને વશ થવાને બદલે આપણે આપણી બધી શક્તિઓને કોઈક ઉચ્ચ હેતુ સિદ્ધ કરવાને માટે વિચારપૂર્વક યોજવી જોઈએ.

૬. હેતુ વગરની ક્રિયાઓ જીવનશક્તિનો નિર્થક વ્યય છે.

૭. નિતેન્દ્રિયત્વ પ્રાપ્ત કરવા માટે કાંઈ કરવાને તથા કાંઈ મેળવવાને દૃઢ સંકલ્પ-નિશ્ચયપૂર્વક બળ અજમાવો, જેથી અહુ લાલ થઈ શકશે.

પ્રકીર્ણ બોધવચનો.

તજવાયોગ્ય નાશકારક પાંચ દૂષણો—૧. જ્ઞાનનો ગર્વ, ૨. બુદ્ધિની મંદતા (જડતા), ૩. કૂર-કઠોર વચન, ૪. રૂઢભાવ (રૌદ્ર-નિર્દય સ્વભાવ) અને ૫. આળસ-પ્રમાદ-એ પાંચ નાશકારક દૂષણો આત્માની ઉન્નતિ (ઉદય) ઇચ્છનારાએ અવશ્ય તજવાં જોઇએ. અર્થાત્ ઉદયાર્થી જીવોએ ૧. જ્ઞાનનો ગર્વ કરવો નહીં. ૨. મંદબુદ્ધિવાળા થવું નહીં. ૩. કઠોર-કટુ વચન બોલવાં નહીં. ૪. બીજાનું અનિષ્ટ ઇચ્છવું—ચિન્તવવું નહિ અને જનતા સુધી રૌદ્ર પરિણામ સેવવા-આદરવા નહીં. તેમજ ૫. આળસ-પ્રમાદ અંગે ધારવાથી દૂર રહેવું.

સુશ્રાવકતા—આ લોક કે પરલોક સંબંધી ક્ષણની આશંસા રહિતપણે, ઉદાર ભાવયુક્ત, હર્ષ-પ્રકર્ષવશ રોમાંચિત સતો સુશ્રાવક વીતરાગ પ્રભુની દ્રવ્યભાવથી પૂજા-ભક્તિ કરે તેમ જ સાધર્મી-જનોનું વાતસલ્ય સાચવે. તે જ તેનું સાચું શ્રાવકપણું બાળવું.

દશ પ્રકારનાં પુન્યક્ષેત્રો—૧. જિનમંદિર, ૨ જિનગિળ, ૩. જિનઆગમ, ૪-૭. ચતુર્વિધ સંઘ, ૮. દીન-દુઃખીજનોને આશ્રય-દાન, ૯. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રને પુષ્ટિકારી પૌષધશાળા, અને ૧૦. ઉક્ત સર્વક્ષેત્રોને સહાયક ધાય એવું સાધારણ દ્રવ્ય.

વર્જવા યોગ્ય નવ નિયાણા—અન્ય ભવમાં ૧. રાજ, ૨. ધનવાન, ૩. સ્ત્રી, ૪. પુરુષ, ૫. સામાન્ય દેવ, ૬-૭. અદ્ય વિષય-વાસનાવાળા અને વિકાર વિનાના દેવ, ૮. શ્રાવક અને ૯. નિર્ધન થવા માટે પોતે કરેલી ધર્મકરણીના ક્ષણરૂપે ભાગણી કરવી. એ નવેનિયાણાં સુજનનોએ કરવા યોગ્ય નથી. એવા ક્ષણની ઇચ્છા જ વર્જવી.

સાધુજનોને આચરવાની સાત માંડલી—૧. સૂત્ર-ગ્રહણ, ૨. અર્થ-ગ્રહણ, ૩. ભોજન-ગ્રહણ, ૪. કાળ-પ્રતિલેખન, ૫. આવશ્યક-પ્રતિક્રમણ ૬. સ્વાધ્યાય અને ૭. સંતારાપોરસી (શયન) સંબંધી. એમ સાત માંડલી કહી છે. ઉક્ત કરણી પ્રસંગે એકસ્થાનવતી સહુ સાધુ-સાધ્વીઓ પ્રેમભાવે સાથે મળીને ઉક્ત માંડલીની મર્યાદા સાચવી શકે છે. છતી શક્તિએ તેનો અનાદર કરવાથી તેની વિરાધના કરી લેખાય છે.

પૃથ્વીમાં ભૂપણુરૂપ પુરુષો—૧. શક્તિવંત છતાં ક્ષમાશીલ હોય, ૨. શ્રીમંત છતાં ધનના મદરહિત હોય અને ૩. વિદ્વાન છતાં જ્ઞાનના ગર્વરહિત-નમ્ર હોય તેમનાથી પૃથ્વી ભૂષિત-અલંકૃત છે.

સજ્જન સ્વભાવ—૧. પરની નિન્દા કે હાંસી કરતા નથી. ૨. સ્વપ્રશંસા યા તો આપવખાણ પોતે કરતા નથી. ૩. પ્રસંગ મળતાં પ્રિય અને હિતવચનો જ વહે છે. આવો સજ્જન-સ્વભાવ ખાસ અનુમોદન અને અનુકરણ યોગ્ય છે. વળી મેઘનાં જળ, ચંદ્રની ચાંદની અને ઉત્તમ વૃક્ષોનાં ફળની જેમ ઉત્તમ-સજ્જનોની સઘળી સમૃદ્ધિ પરોપકાર માટે જ હોય છે.

ઉત્તમ મનુષ્ય—અકાર્ય કરવામાં આળસુ-અનાદરવંત હોય, પરને પીડા ઉપજાવવામાં પાંગળા હોય, પરનિન્દા કરવામાં મૂંગા ને સાંભળવામાં ળહિરા હોય, અને પરસ્ત્રી સન્મુખ જોવામાં જન્માન્ધ હોય-એવાં આચરણથી ઉત્તમતા આવે છે-વધે છે.

પરીક્ષા—શિષ્યની પરીક્ષા વિનયમાં, સુલટની પરીક્ષા યુદ્ધ-સંગ્રામમાં અને મિત્રની પરીક્ષા સંકટમાં થવા પામે છે, તેમ દાનના દાતારની પરીક્ષા દુષ્કાળપ્રસંગે થવા પામે છે.

દાન પરત્વે શિખામણુ—પાસે ધન છતાં દાન દઈ ન શકે, દાન દે છતાં સાથે વાણીની મીઠાશ ન રાખે એ અંતરાય અને અવિવેકનું પરિણામ જાણવું. કારણ કે પ્રિયવચન સાથે ઉદારતાથી યથા સ્થાને વિવેકપૂર્વક દાન દેનારા સંસારમાં કોઈ વિરલા જ નજરે પડે છે.

જેમ કોઈક વૃક્ષને ફળ પુષ્કળ આવે પણ શીતળ છાયા ન મળે, કોઈક વૃક્ષની શીતળ છાયા હોય પણ સુસ્વાદુ ફળ ન મેળે, કોઈ ને કોઈ વાતની ખામી રહેલી હોય છે. શીતળ જળ, સુસ્વાદુ ફળ અને શીતળ છાયાવાળાં ઘટાદાર વૃક્ષોયુક્ત સરોવર કોઈક જ સ્થળે હોય છે.

સાત પદાર્થોની વૃદ્ધિ—૧. સતકીર્તિ, ૨. સુકુળ, ૩. સુપુત્ર, ૪. વિવેક-કળા, ૫. સુમિત્ર, ૬. સદ્ગુણ અને ૭. સુશીલ. એ સાતની વૃદ્ધિથી જીવને ધર્મ-વૃદ્ધિ થવા પામે છે.

હૃદયમાં ધારવા યોગ્ય સાત પદાર્થ—૧. ઉપગાર, ૨. ગુરુ-વચન, ૩. સ્વજન અથવા સજ્જન, ૪. સુવિદ્યા, ૫. ગ્રહણ કરેલાં વ્રત-નિયમ, ૬. વીતરાગ દેવ, અને ૭. નવકાર મહામંત્ર—એ સાત વાનાં કદાપિ વીસરવાં નહીં.

ભાવના, પરિણામ અને પ્રવૃત્તિ—એ દરેક પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એમ બે પ્રકારે હોઈ શકે છે. કોઈ પણ કાર્યની સિદ્ધિ માટે ક્રમસર એની જરૂર રહે છે, એના વગર કોઈ પણ કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. એ સંબંધી વિશેષ હકીકત ગુરુગમ્યથી કે ગ્રંથાંતરથી સ્વયમેવ જાણી લઈ અપ્રશસ્ત-ભાવ તજવાનો ખપ કરી પ્રશસ્તભાવ આદરવા સાવચેત થવું જેથી ઇષ્ટ કાર્યસિદ્ધિ થઈ શકે.

ધર્મના અનુયાયી માટે—જે ધર્મમાં આપણો જન્મ થયો હોય તેમાંથી કંઈ સારું તત્ત્વ શિખવાનું લક્ષ્ય રહેવું જોઈએ. આપણે એવું પવિત્ર જીવન ગાળવું જોઈએ કે આપણે લીધે તે ધર્મની પ્રતિષ્ઠા વધવા પામે. ધર્મ પાળનારી વ્યક્તિ ઉપરથી મોટે ભાગે તે ધર્મની કિંમત અંકાય છે.

વિશ્વપ્રેમ જાગૃત કરવા માટે—સંપૂર્ણ જગત્ પોતાના કુટુંબતુલ્ય છે એ ભાવના રાખવી. આવું વચન ઉચ્ચારવાનું કામ સરલ છે, પણ તેને જીવનમાં ઉતારતાં પહેલાં પોતાના ઘરથી શરૂઆત કરવી જોઈએ. ગૃહસુધારણા પૂર્વે પણ સ્વસુધારણાની ખાસ જરૂર છે. એમ કરાય તો જ વિશ્વપ્રેમ સંબંધી ભાવન ક્રમેક્રમે સાર્થક થઈ શકે.

સ્વકર્ત્તવ્યનિષ્ઠા માટે—કર્ત્તવ્યનિષ્ઠાનો મોટો લાભ એ છે કે મનુષ્યને એથી શ્રેષ્ઠ સંયોગ મળે છે, અધિક હિત-કર્ત્તવ્ય કરવા આંતરપ્રેરણા મળે છે અને ઉત્સાહ વધે છે. ‘મેં મારું કર્ત્તવ્ય ઠીક બજાવ્યું છે’ એ વિચારથી ઉત્પન્ન થતા આંતરિક સંતોષની કિંમત કોણ આંકી શકે ?

“સારાં કામમાં બનતો યત્ન કરવો” એટલે—ઘણી વાર આપણી શક્તિ ઉપરાંતનાં ઘણાં કામ આપણે હાથ ધરીએ છીએ. તેનું પરિણામ એ આવે છે કે આપણા મનને સંતોષ ઉપજે તેવી સારી રીતે એક પણ કામ કરી શકતા નથી, જેથી નિરાશા પેદા થાય છે. જો આપણામાં કામ કરવાની વિશેષ શક્તિ જ હોય તો થોડું કામ કરી આગસુ થઈ પડી રહેવું નહિં પણ ક્રમેક્રમે થોડું થોડું કરતાં રહેવું. તેમ જ આપણે જેટલાં કામ સારી રીતે કરી શકીએ તે કરતાં વધારે

કામ હાથ ધરવાં નહિ. આપણે દરેક હિત-કર્તવ્ય આનંદ-પૂર્વક અને હિમ્મત રાખીને કરવું જોઈએ. એ સુખની આવી છે.

અપ્રમાણિકતા તજવા માટે—આપણી વાણી, વર્તન કે આચરણથી બીજો છેતરાય એવું બોલવું, વર્તવું કે આચરણ કરવું એ બધું અપ્રમાણિકતામાં સમાઈ જાય છે.

ધંધાને અંગે અપ્રમાણિકતા વધારે ચલાવાય છે. શાખ-આખરુ-પ્રતિષ્ઠાની કિમ્મત શી છે ? તે મનુષ્યો લોભને અંગે ભૂલી જાય છે. તમે કદાચ થોડા વખતને માટે થોડાં માણસોને છેતરી શકશો, પણ વખત જતાં તે છેતરપીંડી ચાલશે નહિ; તેથી તમારી અપ્રમાણિકતાની છાપ ચારે બાજુ ફેલાય છે અને તમે કદપના પણ ન કરી હોય તેવી રીતે તમારી પેઢીને બેસી જવાનો યા તો આખરુ ગુમાવવાનો દુઃખદાયક પ્રસંગ આવી મળે છે, પરંતુ સંતોષવૃત્તિથી પ્રમાણિકપણે વર્તનારાઓને આવો દુઃખદ પ્રસંગ આવતો નથી.

પ્રમાણિકતા સાથે કાર્યદક્ષતા આદરવા માટે—પ્રમાણિકતાથી ધન કમાતાં શરૂઆતમાં વાર લાગશે, પણ જ્યાં એક વાર માણસની શાખ-પ્રતિષ્ઠા બંધાઈ જાય છે ત્યાં તેનો વેપાર-ધંધો ધમધોકાર ચાલે છે. મનુષ્યોને પ્રમાણિકપણે ધન કમાવાની ધીરજ રહેતી નથી, એકદમ વધારે લાભ લેવા અપ્રમાણિક સાધનોનો આશ્રય લે છે. તેનું કેવું દુઃખદાયક પરિણામ આવે છે તે આપણે નજરે જોઈએ છીએ.

મનુષ્ય અન્યાયથી એક બીજા મનુષ્યને છેતરે છે અને મનમાં માને છે કે હું અંશુક કમાયો. ખરી વાત, પણ તેણે ખોયું

કેટલું ? તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. તેણે જોઈ ચારિત્રની પ્રતિષ્ઠા, તેણે જોઈ તેની પેઢીની આબરુ, તેણે જોયાં આત્માનાં સંતોષ અને શાંતિ, તેણે જોયો લવિષ્યનો મોટો લાલ અને તેથી પણ વધારે ગેરલાલ તો એ થાય છે કે તેનામાંથી ન્યાયનું તત્ત્વ આદ્યું જાય છે. વૃદ્ધો કહેતા આવ્યા છે કે—‘લાખ જજો પણ શાખ ન જજો’ પણ અત્યારે તો છડેચોક એ વચનનો અનાદર કરાય છે. તેમ નહીં કરતાં ખૂબ પ્રમાણિક બનો, એ જ વિજયની આવી છે, ચારિત્રની આવી છે, પ્રતિષ્ઠાનો પ્રાણ છે, આત્માની શાન્તિ અને ઉન્નતિ છે અને ન્યાય—નીતિનો ધોરી રસ્તો છે.

કાર્યદક્ષતા—પ્રમાણિકતાની સાથે કાર્યદક્ષતા નામના ગુણની ભારે અગત્ય છે. તે ગુણમાં ઘણા ગુણોનો સમાવેશ થાય છે. તે ગુણોમાંથી થોડા મુખ્ય ગુણો અહીં જતાવવામાં આવે છે.

(૧) **સમયપાલન**—જે સમયે જે વસ્તુ કે જે માલ કોઈને આપવા વચન આપ્યું હોય તે પ્રમાણે તેને આપવું તે સમયપાલન છે.

(૨) **સાચી હરીફાઈ**—પોતાનો માલ વધારે સારો બનાવવો તથા રાખવો-ગોઠવવો એ વિજયનું એક ચિહ્ન છે.

(૩) **ખંતથી મંડ્યા રહેવું**—કઠિન લાગતું કોઈ કામ સુલતવી નહીં રાખવાની ટેવ જરૂરની છે. કાર્યને સુલતવી રાખવાથી હાથ ધરવાના કામની કઠિનતા કે અપ્રિયતા ઓછી થતી નથી બદકે વધે છે અને પછી તે કામ કરવામાં વધારે અશક્તિ જણાય છે, વળી તેથી (કાર્યને સુલતવી રાખવાની ટેવથી) મનુષ્યમાં અનિશ્ચિતતા, અપ્રમાણિકતા, અસત્ય અને વચનભંગ વિગેરે અનર્થો ઉપજે છે. જેઓ સુલતવી રાખવાની ટેવને જતી

કરીને શીઘ્રતાથી દરેક કામ હાથ ધરે છે તેમનામાં નિશ્ચયતા, ઉત્સાહ, આત્મ-વિશ્વાસ અને સત્યતા વિગેરે ગુણો ખીલવા પામે છે.

ઉપરનાં બધાં અંગો કાર્યદક્ષતા ગુણના સમજવા. એ રીતે પ્રમાણિકતા સાથે જ્યારે કાર્યદક્ષતાનો મેળ મળે છે ત્યારે તે બાળતમાં મનુષ્ય સારી રીતે વિજય મેળવી શકે છે.

નિશ્ચય-નિશ્ચળતા-એ આપણે ઉન્નતિના માર્ગે જવું જ હોય તો યથાર્થ સમજપૂર્વક શાંત પળોમાં અમુક નિશ્ચયો-નિયમો બાંધવા અને પછી ગમે તેવાં પ્રલોભનો કે લાલચો આવે છતાં તે નિશ્ચયથી ડગવું નહિં-તેને ખરાખર વળગી રહેવું. પ્રારંભમાં ભૂલો જણાશે, ઘણી વાર નિશ્ચય પ્રમાણે નહિં પણ ચલાય છતાં નિશ્ચયબળ મજબૂત હશે તો જરૂર ઉન્નતિ સાધી શકાશે અને આપણું જીવન અન્ય જનોને પણ સુખદાયક નીવડશે.

ઉપરોક્ત પવિત્ર જીવન સેવવા આપણે અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો ઘટે છે. સજ્જન પુરુષોનો ઉત્તમ ધર્મ ચારિત્ર, પ્રમાણિકતા, કાર્યદક્ષતા છે, એ જ ખરી વિજયની ચાવી છે, એ જ ઉન્નતિનો સાચો માર્ગ છે, એ જ આત્મસંતોષનું સાધન છે, એ જ આત્મસાક્ષાત્કારનું ખીજ છે અને એ જ છેવટે કલ્યાણનો માર્ગ-સફળ ઉપાય છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૨૭૬.]

ખરું સુખ સંતોષવૃત્તિમાં છે તે ન ભૂલશો.

લોભ-તૃષ્ણા જેવો કોઈ મોટો વ્યાધિ નથી, અને સંતોષ સમાન કોઈ શ્રેષ્ઠ સુખ નથી. એ જ્ઞાનીનાં હૃદયનો હૈયે ધરી, વિષય-

તૃણાદિકના પૂરમાં તણાતા આપણા આત્માને બચાવવા પ્રયત્ન કરશે અને સાચી સંતોષવૃત્તિ આદરશે તો જન્મમરણના અનંતા દુઃખમાંથી છૂટી અંતે શાશ્વત મોક્ષસુખને મેળવવા લાગ્યશાળી થશે. સંસારમાં રહ્યા છતાં પણ સાચી સંતોષવૃત્તિ પકડી જે જે અંશે ઉપાધિથી અબળા થતા જવાશે એટલે-એટલે અંશે આપણે ખરા ધર્મને માટે લાયક થઈ શકશું. કહ્યું છે કે “જે જે અંશે નિરુપાધિકપણું, તે તે જાણો રે ધર્મ.”

બાહ્યાડંબર તળે-લોહદેખાવ કરવાથી આપણું બગડે છે. સાદાઈ અને સંયમથી સંતોષ ગુણની વૃદ્ધિ થવા પામે છે. એમ કરવાથી જરૂરિયાતો ઘણી ઓછી થતી જાય છે. જરૂરિયાતો ઓછી થઈ જવાથી થોડીએક ઉપયોગી વસ્તુથી ચલાવી લેવાય છે, તેથી સમય અને શ્રમનો ઘણો બચાવ થાય છે. એ ઉપરાંત અલ્પ દ્રવ્યથી જીવનનિર્વાહ સુખે ચાલી શકે છે, તેથી પોતાને લોભ કે તૃણાના પૂરમાં તણાવું પડતું નથી. એટલું જ નહીં પણ લોભી જનોને માટે તેને દયા આવે છે અને તેઓ સાદાઈ તથા સંયમનો સીધો ને કુદરતી માર્ગ ગ્રહણ કરી સુખી થાય એમ ઇચ્છી તેમને પોતાના જ દાખલાથી હિત માર્ગ સમજાવી ઠેકાણે પાડવા પ્રયત્ન પણ કરે છે. આ રીતે પાપની હાનિ અને સુકૃત્ય-પુન્યની વૃદ્ધિ થવા પામે છે. એટલે કે બાહ્યાડંબર કરવા, નકામી જરૂરિયાતો વધારવા જે જે પાપમય પ્રવૃત્તિ કરવી પડતી હતી તે દૂર થઈ અને સાદાઈ ને સંયમયોગે ધર્મ-પુન્યની વૃદ્ધિ થવા પામે છે.

અર્થનું પ્રયોજન અને અર્થ ઉપાર્જન કરવાની દિશા.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં વર્તતા ભાઈ-બહેનોને ગૃહતંત્ર ચલાવવા, તેમ જ બની શકે તેટલો તે દ્વારા પરમાર્થ સાધવા અર્થ-દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાની જરૂર પડે છે. દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા નીતિના ધોરણે ચાલવાથી અનેક જાતના લાભ થાય છે અને અનીતિના માર્ગે ચાલવાથી અનેક પ્રકારના ગેરલાભ થવા પામે છે. પ્રથમ નિશ્ચય કરવો જોઈએ કે ધર્મ-નીતિને અનુસરી તેનું રક્ષણ અને પોષણ થાય તેવી રીતે યોગ્ય વ્યવસાય કરવો અને તે વડે દ્રવ્યોપાર્જન કરવું, એથી વિરુદ્ધ વર્તન ન કરવું. સુખપ્રાપ્તિને એ સરલ માર્ગ છે, કેમ કે એ રીતે વર્તતાં પ્રાપ્તદ્રવ્યથી સ્વકુટુંબ-પોષણાદિક જીવનનિર્વાહ કરવા ઉપરાંત જે કંઈ બચવા પામે તેથી યથાયોગ્ય પરમાર્થ કરી, પરલવસુધારણા પણ કરી શકાય છે, પરંતુ જો ધર્મ-નીતિને વિસારી અનીતિ-અન્યાયથી અર્થ-દ્રવ્યોપાર્જન કરવામાં આવે છે તો એવા દ્રવ્યથી અંતે અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે. એવું અનીતિનું દ્રવ્ય લાંબો વખત ટકી શકતું નથી, તેનાથી ખરું સુખ ભોગવી શકાતું નથી તેમ જ તેનાથી પરમાર્થ સાધવા જેવી સદ્બુદ્ધિ પણ સૂઝતી નથી. પરિણામે આ ભવ તેમ જ પરલવ બન્ને એળે ગૂમાવવા જેવું બને છે એમ સમજી, સંતોષવૃત્તિ ધારીને થોડુંઘણું પણ નીતિના માર્ગે જ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાનું ધોરણ રાખવું. એ જ માર્ગાનુસારીપણાનું પ્રથમ પગથિયું છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૨૧૮.]

સમકિતની છ ભાવના.

૧. સમકિત એ શ્રુતચારિત્રરૂપી ધર્મવૃક્ષનું મૂળ છે.
૨. " " " " ધર્મનગરમાં પ્રવેશ કરવાનું દ્વાર છે.
૩. " " " " ધર્મમંદિરનો પાયો છે.
૪. સમકિત એ શ્રુતચારિત્ર પ્રમુખ સમસ્ત ગુણનું નિધાન (ભંડાર) છે.
૫. " " " " શમ દમાદિકે ગુણોના આધાર-રૂપ છે.
૬. " " " " શ્રુત-શીલનો રસ સાચવી રાખવાનું ભાજન છે.

સાર—સમ્યક્ત્વ ગુણ આબાદ હોય તો જ શ્રુત-ચારિત્ર ધર્મ ટકી શકે છે, તેમ જ ખીન્ન અનેક ગુણોની પ્રાપ્તિ, રક્ષા અને વૃદ્ધિ થઈ શકે છે, તેથી જ શાસ્ત્રકારે સમ્યક્ત્વ ગુણની ખાસ મહત્તા વખાણી છે. સહજસ્વભાવે કે ગુરુઉપદેશવડે તેની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. તેની રક્ષા અને પુષ્ટિ માટે જ તેના લિંગ, લક્ષણ, ભૂષણાદિ વખાણ્યાં છે. સમકિતના સડસઠ બોલની સન્નિધિ અર્થ સાથે સમજી લઈ કંઠાંત્ર કરવા લાયક છે.

સમકિતનાં છ સ્થાન. (જેમાં સમકિત સ્થિર રહી શકે)

૧. આત્મા છે :—ચેતનાલક્ષણ જીવ-આત્મા વિદ્યમાન છે.

જો કે તે ક્ષીર-નીરની પેઠે પુદ્ગલમિશ્રિત છતાં અનુભવ-રૂપી હંસચંચુયોગે એથી અળગો થઈ શકે એવો છે.

૨. આત્મા નિત્ય છે :—ખાળકને સ્તનપાનવાસના પૂર્વલવના અભ્યાસથી થવા પામે છે. દેવ-મનુષ્યાદિક તો તેના અનિત્ય પર્યાયો છે. ગમે તે ગતિમાં કર્મવશ જતાં આત્મ-દ્રવ્ય અનુસ્યુત રહે છે. પોતાના જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર પ્રમુખ ગુણો પણ શક્તિરૂપે બન્યા રહે છે, એટલે દ્રવ્યથી આત્મા અવિચલિત અને અખંડિત સમજાય છે.

૩. આત્મા કર્તા છે :—અશુદ્ધ વ્યવહારથી તે વિવિધ કર્મોનો કર્તા છે અને શુદ્ધ વ્યવહાર (નિશ્ચય નય)થી તો તે જ્ઞાનાદિક નિજ ગુણોનો જ કર્તા છે.

૪. આત્મા ભોક્તા છે :—વ્યવહારથી પુણ્ય-પાપફળનો ભોક્તા છે અને નિશ્ચય નયથી જ્ઞાન-ચારિત્રાદિક સ્વગુણોનો ભોક્તા છે.

૫. મોક્ષ છે :—જ્યાં અચળ અને અનંત સુખનો વાસ છે એવું મોક્ષપદ છે. જ્યાં કશી આધિ, વ્યાધિ કે ઉપાધિ અંશમાત્ર નથી એવા મોક્ષસ્થાનમાં સર્વોત્તમ સ્વાભાવિક સુખ વર્ત્યા કરે છે.

૬. મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય પણ છે :—જ્ઞાન અને સંયમ અથવા જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર એ ઉક્ત મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરવાનો અમોઘ-સફળ ઉપાય છે. માત્ર જ્ઞાન કે કેવળ ચારિત્રથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી; બન્નેના સહયોગથી જ મોક્ષપ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. પંચ-પાંગળા અને અંધ-આંધળાના દૃષ્ટાંતે જ્ઞાન વગરની ક્રિયા અંધ જેવી અને ક્રિયા વગરનું એકલું જ્ઞાન પંચ-પાંગળા જેવું અર્થ ક્રિયાકારી નહીં હોવાથી નિષ્ફળ લેખાય છે; તેથી જ મોક્ષાર્થીએ જ્ઞાનક્રિયા ઉભય આરાધવાની ખાસ જરૂર છે.

જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય

જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યનું મહાત્મ્ય.

ખરા જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યનું મહાત્મ્ય અજળ છે. તેના પ્રભાવથી કોઈ તથાવિધ કર્મનાં યોગે-તેના પ્રબળ ઉદયે કામ-લોગને લોગવતાં છતાં જ્ઞાની પુરુષ અજ્ઞાનીની જેમ કિલ્લ કર્મોથી લેપાતો-ળંધાતો નથી, કેમકે તેવે પ્રસંગે પણ પોતે નિર્લેપ પ્રાય રહે છે. તેથી જ કહ્યું છે કે “લોગ કર્મ ક્ષણ રોગ-તાણી પેરે, લોગવે રાગ નિવારી.”-ઉત્તમ જીવો-લવલીરુ જીવો, નીકટલવી જીવો લોગકર્મના ક્ષણ તરીકે પ્રાપ્ત થયેલ સુખ-સામગ્રી ચાવત રાજકલ્પિને પણ રોગની જેમ તેના પર રાગ-આસક્તિ ન ધરાવતાં લોગવે છે. રોગ લોગવનારને જેમ રોગ ઉપર રાગ-પ્રેમ આવતો નથી પણ ખેદ આવે છે તેમ ઉત્તમ જીવો લોગકર્મના ક્ષણરૂપ સુખસામગ્રીને રોગની જેમ લોગવે છે. તેવા જીવોને તેવી સુખસામગ્રી ઉપર રાગ કે આસક્તિ નહિ હોવાથી અને કેવળ સાક્ષીભાવે તેવી પ્રવૃત્તિ સેવાતી હોવાથી, અન્ય અજ્ઞાની જીવોને તેવી જ પ્રવૃત્તિ અતિ રાગ કે આસક્તિથી સેવતાં જેવો કિલ્લ કર્મનો ળંધ થાય છે તેવો કર્મળંધ જ્ઞાની વૈરાગીને થવા પામતો નથી; પરંતુ ઉદિત-ઉદય પામેલા લોગાવલી કર્મનો ક્ષય થવા પામે છે એ જ એની ખરી ખૂણી છે.

મુગ્ધ અજ્ઞાની જનોનું અન્યથા આચરણ—ઉપા-ધ્યાયજી શ્રી યશોવિનયજી મહારાજ જ્ઞાનાષ્ટકમાં વર્ણવે છે કે—‘જેમ ભૂંડ વિદ્યામાં મગ્ન થઈ જાય છે તેમ અજ્ઞાની જીવ અજ્ઞાનાચરણમાં મગ્ન રહે છે અને જ્ઞાની પુરુષ હંસની પેઠે જ્ઞાનાચરણમાં જ મગ્ન થઈ રહે છે.’ અજ્ઞાની જીવોનું આચરણ એથી અન્યથા પ્રકારનું

એટલે ઊલટું જ હોય છે. તેમને તથાવિધ મોહક વિષયોનો સંયોગ મળતાં અત્યંત રાગ-આસક્તિવશ અંધ બની દુઃખે નિવારી શકાય એવા કિલ્લટ કર્મો બાંધવાનું બન્યા કરે છે; તેમ જ તેવા વિષયોની ગેરહાજરીમાં પણ તેની અંખના કરતા રહી તેઓ કેવળ મોહવશ ભારે કર્મબંધ કર્યા કરે છે. સુજ્ઞાની-વૈરાગી જનો તો તથાવિધ લોગસામગ્રીના લોગસમયે પણ તેમાં ઉદાસીન દશા રાખતા હોય કર્મનિર્જરા જ કરતા રહે છે. મધુર્જિદના દૃષ્ટાંતે મુગ્ધ અજ્ઞાની જનો કુત્સિત વિષયસુખમાં મગ્ન થઈ રહે છે અને કદાચ દૈવયોગે કોઈ ઉપકારી મહાત્મા તેમને તેવા કુત્સિત વિષયોનો સંગ છોડી સાચા સુખને માર્ગે ચાલવા બોધ આપે છે ત્યારે પણ તેઓ તેનો યોગ્ય આદર નહિ કરવાથી દુઃખથી છૂટી શકતા નથી.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૨૦૯.]

સંયમ માર્ગમાં સુસ્થિત-સ્થિર રહેવા માટે.

૧. મુનિએ સઘળી સાંસારિક જંજાળ છોડી, ઉપશમપૂર્વક શરીરનું અનુકંમે વધતા વધતા તપથી દમન કરતા રહેવું.

૨. એટલા માટે પરાક્રમી મુનિએ શાંત મનથી સંયમમાં રાગ ધરી, સમિતિ ગુપ્તિને ધારણ કરી સદા પ્રયત્નવંત રહેવું.

૩. મુક્તિ મેળવનાર વીર પુરુષોનો માર્ગ ઘણો વિકટ છે.

૪. જે પુરુષ બ્રહ્મચર્યમાં દૃઢ રહીને શરીરને તપથી દમે છે તે જ વીર પુરુષ મુક્તિ મેળવનાર છે અને તે જ માનનીય ગણાય છે.

૫. જે પુરુષ શરૂઆતમાં કદાચ ઇંદ્રિયોને વશ કરી શક્યો હોય પણ પાછો મોહનીયકર્મના પ્રાબલ્યથી વિષયોમાં આસક્ત થાય છે તે બાળ (મંદ) પુરુષ કોઈ પણ કર્મબંધનથી છૂટો થઈ શકતો નથી, તથા કોઈ પણ કર્મપ્રપંચથી રહિત થઈ શકતો નથી.

૬. જ્ઞાનવંત અને પરમાર્થદર્શી પુરુષો આરંભથી દૂર રહે છે, તેમની આ રીત ઘણી પ્રશંસનીય છે; કેમ કે આરંભથી જીવને વધ-બંધનાદિક ભયંકર દુઃખો તથા અસહ્ય પીડાઓ ભોગવવી પડે છે.

૭. તેથી મુનિજનોએ કોઈપણ બહારના પ્રતિબંધો કાપીને મોક્ષમાર્ગ તરફ લક્ષ રાખવું અને આરંભનો ત્યાગ કરી વર્તવું.

૮. કરેલાં કર્મનાં ફળ ભોગવવાં જ પડે છે એમ સમજીને આગમ-તત્ત્વના જાણનાર મુનિજનોએ કર્મના બંધથી દૂર જ રહેવું.

૯. જે પુરુષો ખરેખરા પરાક્રમી, સત્પ્રવૃત્તિની રીતિઓથી વર્તનારા, જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં રમનારા, હમેશાં ઉદ્યમવંત, કલ્યાણ તરફ દૃઢ લક્ષ રાખનારા, પાપથી નિવર્તેલા-પાછા હઠેલા અને યથાર્થપણે લોકને જોનારા હતા-હોય છે, તેઓ ગમે ત્યાં રહેતાં છતાં સત્યને જ વળગી રહેનારા હોય છે.

૧૦. તેવા તત્ત્વદર્શી પુરુષોને ઉપાધિઓ રહેતી નથી.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૭૨.]

સુખદુઃખના વિચાર ઉપર બોધદાયક ચૌભંગી.

છે ને છે:—પુન્યાનુબંધી પુન્યકારક અભયકુમાર મંત્રીશ્વરની પેઠે.

છે ને નથી:—પાપાનુબંધી સુખભોગીને અહીં છે પણ ભવાંતરમાં નથી. વેશ્યાની માફક.

નથી ને છે:—અહીં સુખસંપત્તિ પ્રાપ્ત ન થવાથી વૈરાગ્ય પાળી, ચારિત્ર લઈ તપ-જપ-સંયમમાં સાવધાનપણે વર્તતા અર્કિચન-નિર્ઘંથ-આણુગાર આગામી ભવે સ્વર્ગ-મોક્ષાદિના સુખ પામે છે તેની જેમ.

નથી ને નથી:—મહાપાપકર્મથી નીચ અવતાર પામી, પાછાં નીચ કર્મ કરી દુર્ગતિમાં જનાર, અહીં સુખી નથી તેમ ભવાંતરમાં પણ તેને સુખ મળનાર નથી તે કસાઈ, વાઘરી વિગેરેની પેઠે.

સાર:—આ મનુષ્યલોકમાં સત્કર્મ કરીને જીવવું અથવા મરવું સારું. એથી અન્યથા દુષ્કર્મ કરી વિપરીત આચરણ કરવું સારું નથી.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૭, પૃ. ૭૩.]

દાનધર્મનું આરાધન.

દાન ત્રણ પ્રકારે કરાય છે: (૧) દાતૃશુદ્ધ (૨) દેયશુદ્ધ, અને (૩) ગ્રાહકશુદ્ધ. આ ત્રણ પ્રકારવડે શુદ્ધ દાન સર્વ શુભ અર્થની સિદ્ધિને કરનારું થાય છે.

૧. દાતૃશુદ્ધ:—જેના ચિત્તમાં ઇર્ષ્યા અને પશ્ચાત્તાપાદિ

દોષો ન હોય તથા શુદ્ધ પાત્રને જોવાથી થયેલ હર્ષજનિત રોમાંચવડે જેનું શરીર દેહીપ્યમાન હોય તેવો વિવેકી આત્મા દુઃખની ઇચ્છા વગર જે દાન આપે તે દાતૃશુદ્ધ દાન કહેવાય છે.

૨. દેયશુદ્ધ:—ન્યાયનીતિથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી ગતા-વેલું, નિર્દોષ અને પોતાની માલીકીનું ઉત્તમ અન્નપાનાદિ સત્પાત્રને વિષે, વિધિપૂર્વક દેવામાં આવે તે દેયશુદ્ધ દાન કહેવાય છે.

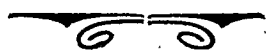
૩. ગ્રાહકશુદ્ધ:—આગમમાં કહેલા ઉત્તમ ક્ષેત્રમાં (ઉત્તમ સત્પાત્રમાં) દીધેલા દાનનો યથાવિધ ઉપયોગ થાય તે ગ્રાહકશુદ્ધ દાન કહેવાય છે.

તેવી જ રીતે વર્ગી દાનમાં (૧) ચિત્તશુદ્ધિ, (૨) વિત્ત-શુદ્ધિ અને (૩) પાત્રશુદ્ધિ હોય તો યથેષ્ટ લાભ થાય.

૧. ચિત્તશુદ્ધિ:—ચિત્તની પ્રસન્નતા, ભાવની વૃદ્ધિ, ઉદ્ધાસ-પૂર્વક નિઃસ્વાર્થપણે દેવામાં આવતા દાનને ચિત્તશુદ્ધિ દાન કહેવામાં આવે છે.

૨. વિત્તશુદ્ધિ:—ન્યાયોપાર્જિત, નિર્દોષ એવું સ્વકીય દ્રવ્યથી નીપજવેલ અન્નપાનાદિનું દાન કરવું તેને વિત્તશુદ્ધિ દાન કહેવામાં આવે છે.

૩. પાત્રશુદ્ધિ:—શાસ્ત્રોક્ત યથાયોગ્ય પાત્રનો યોગ પામીને સંયમની રક્ષાને માટે. (સંયમની વૃદ્ધિ માટે) દેવાતું દાન તે પાત્રશુદ્ધિ દાન લેખાય છે.

સદ્બોધ-સત્તીતિદર્શક વચનામૃત.

૧. જીવનની એકે ક્ષણ કરોડો સોનામહોરોથી પણ ખરીદી શકાતી નથી તેથી એવી અમૂલ્ય ક્ષણોને વ્યર્થ ગુમાવવા જેવી ખીજ કંઈ નુકસાની છે ? કોઈ નથી.

૨. સદ્બોધ સદ્બોધનો સહોદર છે તેથી આજે અને તે કાલ ઉપર રાખો નહીં.

૩. વખત કુદરતનો ખજાનો છે, ઘડી ને કલાકો તેની તીજેરીઓ છે, પણ ને ક્ષણો તેના કિંમતી હીરા છે એમ સમજી તેને જેમ તેમ મૂર્ખાઈથી વેડફી નાખશો નહીં.

૪. જ્ઞાન અને વિવેક ખરી આંખો છે. એના વિના માણસ છતી આંખે આંધળો છે. તે દુર્ગુણને લઈને જીવ દુર્ગતિના ઊંડા ખાડામાં પડે તેમાં નવાઈ જેવું શું છે ?

૫. ડૉક્ટર, બેરીસ્ટર કે પ્રોફેસરની ડીગ્રી મેળવવામાત્રથી કેળવણીનો હેતુ પૂરો થતો નથી, પણ સેવારસિક બનીને સ્વપરશ્રેય સાધવાથી તેનો ખરો હેતુ પાર પડે છે. ખરી રીતે જેનાથી મન અને ઇંદ્રિયોને કાળૂમાં રાખવાનું શિખાય તે જ ખરી કેળવણી સમજવી.

૬. જે માણસ પોતાની ઇચ્છાને કાળૂમાં રાખી શકે નહીં તે જગતમાં વિજય મેળવી શકે નહીં.

૭. સમાજસેવા ને દેશસેવા એ ઉત્તમ છે પણ આત્મસેવા એ સર્વથી ઉત્તમ છે, કેમ કે જગતનાં સર્વ પ્રાણીઓને આત્મવત્ ગણે, પરધનને પથ્થર સમ ગણે અને પરસ્ત્રીને સ્વમાત તુલ્ય ગણે તેનાથી જ આત્મસેવા થઈ શકે છે.

૮. પ્રશંસાની ઇચ્છા રાખો નહીં પણ પ્રશંસા થાય તેવાં કાર્યો પ્રેમથી કરતા રહો. કીર્તિ સત્કાર્યની સાથે જ રહે છે, છતાં નિષ્કામ-નિઃસ્વાર્થ સેવા કરનાર તેની પરવા કરતા નથી.

૯. જો તમારે મોટા થવું હોય તો પ્રથમ નાના-લઘુ બનો. ઊંડો પાયો નાખ્યા વિના મોટું મકાન ચણી શકાતું નથી, તેમ જ તેમાં સુખપૂર્વક રહી શકાતું નથી.

૧૦. મોટાઇનું માપ ઉમ્મરથી કે શ્રીમંતાઇથી નહીં પણ અછલથી ને ઉદારતાથી થાય છે, માટે ડાહ્યા તથા ઉદાર બનો અને ડહાપણુભર્યાં ને ઉદારતાવાળાં કાર્ય કરો.

૧૧. તલવારની કિંમત મ્યાનથી નહીં પણ તેની ધારથી થાય છે, તેમ માણસની કિંમત ધનથી નહીં પણ સદાચારથી થાય છે; માટે જેમ બને તેમ પ્રમાદ ત્યજી સદાચરણુપરાયણુ રહો.

૧૨. વૈર લેવું એ હલકાઇનું કામ છે જ્યારે ક્ષમા કરવી એ મોટાઇનું કામ છે. વૃક્ષો પથ્થર મારનારને પણ ફળે આપે છે. 'વૈરથી વૈર શમતું નથી પણ ખરા પ્રેમથી તે શાન્ત થઇ શકે છે.'

૧૩. વાદળાં વરસે ત્યારે અને વૃક્ષો ફળે ત્યારે નીચા નમે છે તેમ સમૃદ્ધિ પામ્યા પછી તેવા સમૃદ્ધતા સમયમાં વધારે નમ્ર બને તે જ સજ્જન લેખાય.

૧૪. વરસાદ માગ્યા વગર વરસે છે તેમ સજ્જનો માગ્યા વગર પોતાને પ્રાપ્ત સમૃદ્ધિ પરોપકારવાળાં કાર્યોમાં ખર્ચે છે, અને તેને સફળ કરી સ્વમાનવજીવનને સાર્થક બનાવે છે.

૧૫. ઊંચ પદવી કે અધિકાર પામીને ગરીબોની દાદ સુણે

નહીં તે શેતાન. શેતાનના માથા ઉપર કાંઈ શીંગડા ઊગતાં નથી. પોતાની સારી-નરસી કરણીથી જ તેની કિંમત થઈ શકે છે.

૧૬. સખાવત સ્વર્ગની કુંચી છે અને દયા ખાનદાનીનો ખળનો છે; છતાં તેનાં દર્શન દુર્લભ છે.

૧૭. નદીનું પાણી અસલ સમુદ્રમાં ભળે છે અને તે પાછું વરસાદરૂપે વરસી નદીને મળે છે તેમ દાન આપનારની દોલત પાછી વ્યાજ સાથે તે દાતાને જ મળે છે. તેમ છતાં માયા-મમતા તણ, પરોપકારના કાર્યમાં તેનો વ્યય કરનારા વિરલા છે.

૧૮. ભુંડાઈને બદલે લલાઈ કરે અને અપકારીનો પણ ઉપકાર કરે તેને ખરો સત્પુરુષ સમજવો.

૧૯. ચઢતીમાં ગર્વ ન કરે અને શરણાગતનો કેદી ત્યાગ ન કરે તેને જ મોટો માણસ સમજવો.

૨૦. સાંભળે કે ગ્રહણ કરે તેને જ શિખામણ આપવી સારી. મૂર્ખને શિખામણ દેવાથી ઊલટી હાનિ થવા પામે છે.

૨૧. ખીલને ઠપકો આપવો એ જ અવગુણ આપણામાં હોય તો તે જલ્દી દૂર કરી દેવો ઘટે.

૨૨. ચોર, વ્યભિચારી, ધર્મદ્રોહી ને રાજદ્રોહીથી દૂર રહેવામાં જ મજા છે; અન્યથા ખુવારી છે.

૨૩. અનેક યુદ્ધોમાં જીત મેળવનાર યોદ્ધા કરતાં મન ઉપર જીત મેળવનાર મોટો યોદ્ધો છે.

૨૪. શ્રીમંતોને ત્યાગીઓને સંતોષવાથી જે સુખ મળે તે સુખ ખીજ ચીજમાં મળતું નથી.

૨૫. ધનમાં, મોજશોખમાં અને ખાવાપીવામાં સંતોષ રાખવો સારો, પણ જ્ઞાન-દાન અને ધર્મ-અભ્યાસમાં તો જેમ અને તેમ વધારો કરાય તેમાં લાભ છે.

૨૬. જેનાથી હુઃખ મટે તેની જ પાસે હૃદય ખોલવું. જેની તેની પાસે હૃદય ખોલવાથી હલકાર્થ થાય છે.

૨૭. અપ્રીણ કરતાં કરજ ભૂંડું. અપ્રીણ ખાનારને જ મારે ત્યારે કરજ તેના વંશજોને મારે છે.

૨૮. ઉત્તમ પુસ્તકો સત્સંગ જેવું કામ કરે છે ત્યારે ખરાબ પુસ્તકો સત્સંગની અસર ભૂંસી નાંખે છે.

૨૯. ધર્મનું મૂળ વિનય છે. ખરા દિલથી વડીલો, સન્નનો અને ગુરુજનોનો વિનય સાચવો.

૩૦. ઉપગારીનો ઉપગાર ભૂલી જનારમાં માણસાઈનો ગુણ રહી શકતો નથી. અરે ! પશુઓ પણ ઉપકારનો બદલો વાળે છે તો બુદ્ધિમાન માણસોએ એને ભૂલવો કેમ જોઈએ ?

૩૧. જો તમારે પવિત્ર જીવન ગુન્દરવું જ હોય તો અંતઃકરણને પવિત્ર કરવા પૂરતો પ્રયત્ન કરો.

૩૨. પરમાત્મા પરમપવિત્ર પ્રભુને મેળવવા તમારે પણ ખુલ્લા હૃદયના નિષ્કપટી અને પવિત્ર થવું જોઈએ. ‘રંજન ધાતુ મેળાપ.’ ‘કપટ રહિત થઈ આત્મ અરપણો રે.’ એ વાક્યો મનન કરવા જેવા છે.

૩૩. સત્યવ્રત સર્વથી ઉત્તમ વ્રત છે. એક વાર જૂઠું ખોલવાથી પ્રમાણિકપણામાં ખામી આવે છે.

૩૪. બધાં મનુષ્યો આપણા વિચારનાં ક્યાંથી થાય ? વિશાળ દિલના થઈ સહુ સાથે નિભાવી લેવું ઘટે.

૩૫. પ્રભાતમાં પરમાત્માની નિષ્કામ સ્તુતિ કરવી અને ઉચ્ચ મનોરથપૂર્વક એવી પ્રાર્થના કરવી કે મારા માતા, પિતા, ગુરુ, શત્રુ, મિત્રો વિગેરે સર્વ જીવોનું કલ્યાણ થાઓ, સદ્બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાઓ, સઘળા દોષ-અપરાધો નષ્ટ થાઓ, સર્વે પરોપકાર-રસિક થાઓ અને સર્વે સર્વત્ર સુખી થાઓ.

૩૬. મન પવિત્ર થયા વગર જ્ઞાન-વૈરાગ્યનો ખરો રંગ ચઢતો નથી.

૩૭. જેવી મતિ હશે તેવી જ ગતિ થશે. કર્મનો અટલ નિયમ કોઈને કદાપિ પણ છોડશે નહિ.

૩૮. દેહાધ્યાસનો એટલો શરીર પરની મમતાનો ત્યાગ કરવો અને પોતાનો આત્મા પરમાત્મા સમાન છે એનો અનુભવ કરવો. જ્યાં સુધી દેહાદિક જડ વસ્તુઓમાં મમતા હોય ત્યાં સુધી એવો અનુભવ ક્યાંથી થાય ?

૩૯. શાસ્ત્રાદિ લાણવું તે દ્રવ્યજ્ઞાન છે અને આત્મસ્વરૂપને ઓળખવું એ ખરું પારમાર્થિક જ્ઞાન છે.

૪૦. કૃતઘ્નતા સમાન મહાદોષ નથી અને કૃતજ્ઞતા સમાન કોઈ ગુણ નથી.

૪૧. ગુણની પ્રાપ્તિ જેટલા દુર્લભ નથી તેટલી ગુણીજનોના ગુણની અનુમોદના કરવી દુર્લભ છે.

૪૨. વસ્તુતત્ત્વને યથાસ્થિત સમજી લીધા વગર ખાલી મોક્ષની ઇચ્છા રાખવાથી શું વળે ?

૪૩. સંસારચક્રનો માર્ગ પ્રમાદવાળો છે અને મોક્ષનો માર્ગ પ્રમાદ વગરનો છે.

૪૪. કામ અને અર્થ પાછળ જીવ જોવો પરિશ્રમ કરે છે તેવો પરિશ્રમ મોક્ષ માટે કરે તો તે જરૂર મળે.

૪૫. અન્ય જીવોને જેટલી શાંતિ આપશે તેટલી તમને મળશે.

૪૬. જિંદગી ટૂંકી છે ને જંજળ લાંબી છે. જંજળને ટુંકાવશે તો જિંદગી લાંબી ને રસમય લાગશે.

૪૭. સુગમમાં સુગમ એવો કલ્યાણ-માર્ગ જીવને પ્રાપ્ત થવો આ દુષ્કર્મ કાળમાં અત્યંત દુષ્કર છે.

૪૮. જ્યાં સુધી સાંસારિક પદાર્થમાં અત્યંત રાગ હોય ત્યાં સુધી પરમાર્થનો માર્ગ પ્રાપ્ત થવો ઘણો કઠણ છે.

૪૯. દેહની જેટલી ચિંતા રાખે છે તેથી અનંતગણી ચિંતા આત્માની રાખવી જોઈએ, કેમ કે ચિંતામણિ રત્ન સરખા આ દુર્લભ માનવદેહમાં અનેક લવનાં કર્મ સદ્વિવેકથી ટાળી શકાય છે.

૫૦. અનંત જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર (આનંદ) અને વીર્યથી અલિપ્ત એવા આત્માની એક ક્ષણ પણ વગર વિચાર્યે નકામી જવા દેવી નહિ. સદ્લાગી સુવિવેકી સુસુક્ષ્મો જ તેનો પૂરો લાલ મેળવી શકે છે.

૫૧. હજારો ઉપદેશવચનો સાંભળ્યા કરવા કરતાં તેમાંનાં થોડાં પણ ગુણુકારી વચનો વર્તનમાં મૂકવાં તે વિશેષ કલ્યાણુકારી છે. સાકરની ખરી મીઠાશ ચાખનારને મળે છે, સાકર મીઠી છે તેવી વાતો કરનારને નહિ.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૧, પૃ. ૨૪૪.]

શુદ્ધ સ્વદેશી વસ્ત્રાદિકનો સ્વીકાર કરી લેવા જૈનસમાજને નમ્રપણે બે બોલ

૧. શુદ્ધ સ્વદેશી વસ્ત્ર જ બહોળે ભાગે વાપરવાં અને તેનો બંને તોટલો કુટુંબ-કળીલાદિકમાં પ્રેમથી પ્રચાર કરવા આખા હિંદમાં ખૂબ જોશભર હીલચાલ ચાલી રહી છે, તેમ છતાં જૈન-સમાજનો મોટો ભાગ હજી સુધી કેમ પ્રમાદવશ પડી રહ્યો છે ? આવો પ્રશ્ન હિંદનું હિત હૈયે ધરનારના મનમાં સહેજે થવા પામે છે. તેનો વ્યાજબી ઉત્તર આપવા કોઈ તૈયાર છે ?

૨. સદ્ભાગ્યે જૈન યુવાનોમાંના અમુક ભાગને કે જેમણે સ્વદેશી હીલચાલ પસંદ પડવાથી તેનો સ્વીકાર જાતે કરી પોતાના કુટુંબ-કળીલાદિકમાં તે દાખલ કરવા કંઈક પ્રયાસ સેવ્યો જણાય છે, તેથી કંઈક શુભ આશા બાંધી શકાય છે.

૩. હિંદના દરેક શહેર કે ગામમાં થોડોઘણો પણ શુદ્ધ સ્વદેશીનો પ્રવેશ થઈ ચૂક્યો લાગે છે, સ્વદેશી ભાવના વધી છે, એટલે દરજગે વિદેશી વસ્ત્રાદિક ઉપરનો મોહ ઘટ્યો ગણાય. ધર્મ, નીતિ અને અર્થની દૃષ્ટિથી આ સ્વદેશી ભાવના ઘણી હિતકર અને સ્પષ્ટ સમજાય તેવી અમને લાગે છે. તેમ બીજાં

ભાઈ-બહેનો સત્સમાગમથી સ્પષ્ટ સમજી લેવા ખપ કરશે તો હજી સુધી તેનો સર્વાંશે સ્વીકાર કરવામાં જે સંકોચ રહ્યા કરે છે તે રહી શકશે નહિ. અરે ! આમાં છુપાઈ રહેલા અનેક-વિધ લાલ તેમને સ્પષ્ટ સમજાશે ત્યારે ગમે તેવી લાલચોને લાત મારીને શુદ્ધ સ્વદેશી ભાવનાનું જ રક્ષણ અને પોષણ કરવું તેમને જરૂર ગમશે. તે એટલે સુધી કે ગમે તેવા પ્રસંગમાં તેઓ શુદ્ધ સ્વદેશીને જ પસંદ કરી વળગી રહેશે અને ખીન્ન ભોળા મુઘ્ધ જનોને પણ તેમ કરવા નમ્રભાવે વિનવશે-સમજાવશે.

૪. જૈન શ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં માર્ગદર્શક (ઉપદેશક) તરીકે મુખ્યપણે સાધુ-સાધ્વીઓ જ ગણાય છે. તેમાંનો મોટો ભાગ આ શુદ્ધ સ્વદેશીની હીલચાલથી તદ્દન વિરુદ્ધ તો નહીં પણ તેથી અલગ રહેલો જણાય છે. તે વ્યાજબી થતું કે થયું લાગતું નથી. કેવળ અર્થદૃષ્ટિથી નહીં તો ધર્મ-નીતિની દૃષ્ટિથી જોતાં પણ તે સહુએ લગારે સંકોચ વગર શુદ્ધ સ્વદેશીનો તરત જ સ્વીકાર કરવો જોઈએ, કેમકે તેવાં શુદ્ધ સ્વદેશી વસ્ત્રો હવે જ્યાં ત્યાં મળવા સુલભ છે, એટલું જ નહીં પણ કેટલાક દેશહિતૈષી જૈનયુવકો તથા કેટલાક કુટુંબો તેવાં શુદ્ધ વસ્ત્રો જાતે વાપરતાં હોવાથી સાધુ-સાધ્વીઓને તેનો લાલ લેવા વિનવે છે. આવે વખતે ત્યાગી ગણાતા આપણા સાધુ-સાધ્વીઓ વિદેશી, બ્રહ્મ વસ્ત્રોનો મોહ તજી શુદ્ધ સ્વદેશીનો સ્વીકાર નહીં કરે તો તેમને વધારે ને વધારે નિંદા-ટીકાપાત્ર થવું પડશે. જે સમયને ઓળખી ચાલે તે જ સાધુ લેખાય.

એકલા હિંદને માટે જ ખપ પૂરતાં વસ્ત્રો વણવામાં આવે છે, તેને કાંઈ ચઢાવવા નિમિત્તે પ્રતિવર્ષ લગભગ એક કોડ જાનવરોની

ચરણી તૈયાર થાય છે. તેવી ચરણીના દોષ-કલંકથી ખરડાયેલાં વસ્ત્રો ઉપર કેવળ દયાધર્મની દૃષ્ટિથી જ વિચાર કરતાં એક ક્ષણુવાર પણ મોહ રાખવો કોઈ પણ દયાળુ ભાઈ-બહેનને ઉચિત નથી, તો પછી ઉપદેશક અને ત્યાગી ગણાતા સાધુ-સાધ્વીઓને તો તેવો ખોટો મોહ તેવી બ્રહ્મ-દોષિત વસ્ત્રાદિક ઉપર રાખવો કેમ જ ઘટે ? તેમણે તો દરેક શુભ પ્રસંગે આમ-વર્ગને સ્પષ્ટ જણાવી દેવું જોઈએ કે આજસુધી આ વિદેશી વસ્ત્રોની ખનાવટમાં કેવી બ્રહ્મ યીજો વપરાય છે તે અંધારામાં રહ્યાથી જ અમે તે દોષથી બચી ન શક્યા, પરંતુ હવે તે બધું દીવા જેવું સ્પષ્ટ થવાથી અમે ગમે તે ભોગે શુદ્ધ સ્વદેશીની જ ભાવનાને રક્ષીશું અને પોષીશું. અમને હવે પછી કોઈ પણ જૈન ગણાતા શ્રાવક-શ્રાવિકાએ વિદેશી વસ્ત્ર વહોરાવવું જ નહીં. તેમ છતાં કોઈ સુગ્ધજનો તેવાં વિદેશી વસ્ત્રો વહોરવા વિનંતિ કરશે તો તે અમે સ્વીકારી શકશું નહીં. જાતે સુખશીલતા તબ્બા વગર ખીજા ઉપર સારી છાપ પાડી શકાય નહી, એ વાત ખૂબ લક્ષમાં રાખવી જોઈએ.

૫. જૈનધર્મ પ્રત્યે એટલે તેનાં પવિત્ર દયામય ફરમાનો પ્રત્યે તથા તેનું પાલન કરવા બંધાયેલા ત્યાગી સાધુ-સાધ્વીઓ પ્રત્યે સદ્ભાવ જગાડવા સહુએ શુદ્ધ સ્વદેશીમાં જ રંગાવું જોઈએ.*

[આ. પ્ર. પુ. ૨૧. પૃ. ૭૮.]

* લગભગ સોળ વર્ષ ઉપર જ્યારે સ્વદેશી વસ્તુ માત્રની હીલચાલ પૂરજોશમાં ચાલતી હતી ત્યારે સં. સુ. કપૂરવિનયજી મહારાજે જૈન સમાજને ઉદ્દેશીને સ્વદેશી વસ્ત્ર વિગેરે માટે એ બોલ લખેલા તે ચાલુ સમયમાં પણ ઉપયોગી હોવાથી અહીં લીધા છે.

સર્વસામાન્ય હિતવાક્યો.

૧. અત્યારે પ્રાપ્ત શક્તિ, સામગ્રીનો જેમ જેમ સમજ અને શ્રદ્ધાસહિત ડહાપણથી દેશ, કાળને ઓળખી સદુપયોગ કરી લેવાય તેમ તેમ તેનો અધિકાધિક લાભદાયક વિકાસ થવા પામે અને ઇષ્ટ કાર્યસિદ્ધિ અલપ શ્રમે થોડા વખતમાં જ સુંદર રીતે થવા પામે.

૨. સમયોચિત કર્ત્તવ્યકર્મ તન, મન પરોવી કરવા મચી જવાય તો તેથી અધિકાધિક હિતકાર્ય નિઃશંક સાધી શકાય, પાકો અનુભવ મળે, દૃઢ પ્રતીતિ-વિશ્વાસ જામે અને કાર્ય-સિદ્ધિમાં જરૂરી સ્વાર્થત્યાગ કરવા લાણી રુચિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ થાય.

૩. વિશ્વવિખ્યાત થયેલ મ. ગાંધીજીનું જીવતું-જાગતું દૃષ્ટાંત હોયો. તેના જવલંત દેશદાઝભર્યા દૃષ્ટાંતથી અનેક ઉત્તમ ભાઈ-બહેનો તેમનો સુંદર આશય સમજી, તે માર્ગ પસંદ કરી, યથાયોગ્ય કર્ત્તવ્યકર્મ નિઃસ્વાર્થભાવે કરવા તત્પર થઈ રહ્યા છે.

૪. અમુક યુવકો અને સહુદય શ્રદ્ધાળુ તથા વિરલ વિદ્વાન-વર્ગને ખાદ કરતાં આખી સમાજમાં એકંદર ઘણી જડતા વ્યાપી રહેલી જણાય છે. તેને દૂર કરવા દરેક દેશદાઝવાળા હિંદવાસીએ મથન કરવું જોઈએ.

૫. સી. આર. દાસ, મોતીલાલ નહેરુ જેવાનાં ઉદાર ચરિત્રો ગમે તેવા કઠણ દિલના સુખશીલ જનોનું હૃદય હલાવી-પીગાળી નાંખે એવાં છે. એવાં અનેક નર અને નારીરત્નો ત્યાગ-સંયમની વેદી ઉપર નિઃસ્વાર્થપણે આત્મભોગ આપી ગયાં છે. એનું ઊંડું રહસ્ય શાંતચિત્તે નિષ્પક્ષપણે વિચારી

લેવાય તો બાકીના દૂરવર્તી શ્રીમંતો અને વિદ્વાનો પણ માન મૂકી નમ્રભાવે સમાજસેવા અને દેશસેવામાં પોતાને છાંજે અને બની શકે એવો સક્રિય ભાગ લેવાને સહેજે આકર્ષાય. એમ થવું કે કરવું તે દરેક વખતને માટે જરૂરનું છે.

૬. ત્યાગી, સાધુઓ, સંન્યાસીઓ વિગેરે ધર્મગુરુઓ આ દિશામાં સમયને ઓળખી કર્તવ્યદિશા નક્કી કરીને ચાલે તો તેઓ પણ સમયોચિત શાસનસેવા કરી રહ્યાં લેખાય, કેમ કે તેમનાં હિતવચન અને આચરણને અનેક જનો અનુસરે છે. તેમણે પણ પોતાની જવાબદારી વિચારવી ઘટે છે.

૭. આપસઆપસનાં કર્તવ્યક્રમ કરવાની જવાબદારી વિચારી ભેતાં પૂર્વોક્ત સેવાભાવનાથી રંગાયેલ ગમે તે સહુદય સજ્જનો પોતાના સમાગમમાં આવતા અનેક ભાઈ-બહેનોના હૃદયમાં પ્રેમથી પ્રવેશી તેમને સ્વ સ્વ કર્તવ્યનું યથાર્થ ભાન કરાવી શકે એ બહુ જરૂરનું ને સરલ હિતકાર્ય છે.

૮. મ. ગાંધીજીની પણ પ્રાચે એ જ માન્યતા સંભવી શકે. તેને જે જેટલી સમજ શકે અને તે મુજબ ચાલવાની જેટલી તાકાત કેળવી શકે તેના પ્રમાણમાં તે પોતાનું નિશ્ચિત કાર્ય સરલતાથી કરી શકે.

૯. સાદાઈ રાખવી, બીજી જરૂરી નકામી વસ્તુનો ત્યાગ કરવો, તેના વગર ચલાવી લેવું, ખોટા આવેશમાં આવી સ્વ-શક્તિનો દુરુપયોગ ન કરવો, સંચિત-શક્તિનો સારામાં સારા કાર્યમાં ઉપયોગ કરતાં રહેવું. ૬૪ (નૈષ્ઠિક) બ્રહ્મચર્ય પાળવું, ન્યાય, નીતિ ને પ્રમાણિકતાને પ્રાણુસમાં લેખવાં, સંતોષવૃત્તિ

સજવી, સહુને આત્મસમાન ગણી પ્રતિકૂળતા નહીં ઉપજવતાં. અનુકૂળ આચરણ સેવવું—એ સર્વસામાન્ય સનાતન નીતિ—રીતિ સદા ય લક્ષ્યગત રાખી રહેવું.

૧૦. મુઘ્ધ જનને કેટલાંક કામ દેખાવમાત્રથી નજીવં લાગતાં હોય પણ પરિણામદર્શી મહાજનોને તે મહત્વનાં લાગવાથી જ તેઓ તેને પ્રધાન સ્થાન (મહત્વ) આપે છે. તેમ જ ખીજાં કેટલાંક દેખાવમાત્રથી રમ્ય-દેખાવડાં જણાતાં પણ પરિણામે અરમ્ય-અનિષ્ટ કાર્યોને મુઘ્ધ જનો ગેરસમજથી મહત્વ આપે છે પણ દીર્ઘદૃષ્ટિ સુજ્ઞજનો તેનો ત્યાગ-બહિષ્કાર કરે છે કરાવે છે ને અનુમોદે છે એ રહસ્ય સમજવા જેવું છે.

૧૧. ગા, ખીડી, હોટેલનું ખાણું, નીસો-મદ ઉપજાવે એવી ચીજોનું સેવન (ખીણું), મોહક-ફેશનેબલ વસ્ત્રપાત્રાદિકની વપરાશ અને માન, ચાંદ વિગેરેને મુઘ્ધજનો સારાં જાણી મહત્વ આપે છે, ત્યારે દીર્ઘદૃષ્ટિ ને દેશદાઝવાળા દરેકે દરેક ભાઈબહેન તે બધાંને ભારે અનર્થ અને આપદાને આપનારાં સમજી તજી દે છે, અને શુદ્ધ સ્વદેશી વસ્ત્ર, પાત્ર, ખાનપાનાદિકને જ ગુણુકારી સમજીને પસંદ કરે છે.

૧૨. કલેશ-કુસંપ દૂર કરી દેશદાઝ દિલમાં ધારી ઐક્યતા કરવાથી સહુ મનુષ્યો સ્વપરહિત સાધી આત્મકલ્યાણ કરી શકશે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૧, પૃ. ૨૧]

પર્યુષણ પર્વ અને આપણું કર્તવ્ય.

પ્રથમ તો સાંવત્સરિક મહાપર્વ અને ખીન્નું મહાવ્રતધારી મુનિઓનું કોઈ એક યોગ્ય ક્ષેત્રમાં નિશ્ચયપૂર્વક ચાતુર્માસ ગાળવા સ્થિર થઈ રહેવું એ ઉભય અર્થમાં પર્યુષણ શબ્દ પ્રયોજાયેલો છે.

જૈનશાસનમાં ખીન્ન અનેક પર્વો કહ્યાં છે પરંતુ આ પર્યુષણ પર્વ સર્વ પર્વમાં શિરોમણિરૂપ ગણાય છે. આસો અને ચૈત્રી સંબંધી શાશ્વતી અઠ્યાદિ જેવી રીતે ઉત્તમ દેવ-દેવીઓ અને મનુષ્યો ઉજવે છે તેવી રીતે આ પર્યુષણ પર્વની અઠ્યાદિનો પણ અતુલ મહિમા ઠેકાણેઠેકાણે લબ્યાત્માઓ ઉજવે છે.

વર્તમાન શાસનના નાયક શ્રી મહાવીર પ્રભુનું જેમાં સવિસ્તર ચરિત્ર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેમ જ અન્ય તીર્થંકર-દેવોના ઉદ્ધાર ચરિત્રોનું જેમાં યથાયોગ્ય વર્ણન આપવા ઉપરાંત ગણધરાદિક ઉત્તમ સ્થવિર સાધુ-મહાત્માઓનાં કુળ, ગણાદિક સહિત નામ, વર્ણન તથા સાધુ સમાચારી-મુનિમર્યાદાનું યથાતથ્ય વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે તે પવિત્ર શ્રી કલ્પસૂત્ર પર્યુષણ પર્વમાં ગુરુમુખે સાંભળવાનું સુભાગી સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રુતકેવળી (ચૌદ પૂર્વધારી) શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીનાં મધુર અમૃત વચનરૂપ શ્રી કલ્પસૂત્રને આ ઉત્તમ પ્રસંગે વિનય બહુમાનપૂર્વક વાંચી-સાંભળી-વિચારી લબ્યાત્માઓ પોતાના ભવતાપને શમાવે છે-કર્મોને ખપાવે છે.

આ પર્વમાં શ્રી કલ્પસૂત્રના શ્રવણ સાથે સકળ ચૈત્યપરિપાટી, સમસ્ત સાધુવંદન, અન્યોન્ય સાધર્મિક ક્ષમાપના,

અષ્ટમ તપસ્યા અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ પણુ અવશ્ય કરવા લાયક છે. એ પાંચ કૃત્યો સાધુઓને તેમ જ ગૃહસ્થોને સમાન રીતે કરવાનાં હોય છે. વિશેષમાં આત્માર્થી સાધુજનો દ્રવ્ય-લાવથી લોચ કરે છે અને જ્ઞાની, ધ્યાની, બાળ, વૃદ્ધ, તપસ્વી સાધુઓનો યથાયોગ્ય વિનયાદિક કરી કર્મની નિજ રા કરે છે. તેવી જ રીતે વિવેકવંત શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ યથાશક્તિ ઉદાર દિલથી યથાયોગ્ય દાન દે છે, નિર્મળ મન, વચન, કાયાથી શીલ-સદાચાર પાળે છે, યથાશક્તિ તપ કરે છે અને સ્વપરની ઉન્નતિ થાય એવી લાવના લાવે છે. સાધર્મીવાત્સલ્ય કરે છે અને જૈનશાસનની પ્રલાવના કરે છે. ઉપરોક્ત સઘળી ધર્મકરણી તેના પવિત્ર હેતુને લક્ષમાં રાખીને કરવાની જરૂર છે. જેઓને તેટલી ભાંડી સમજ નથી હોતી તેઓ અન્યને અનુસરીને દેખાદેખી આવી શુભ કરણી કરવા પ્રવર્તે છે અને તેનું ફળ પોતાના પરિણામ પ્રમાણે મેળવી શકે છે.

સામાન્યપણે પર્યુષણપર્વપ્રસંગે આ એક સ્થાપિત વ્યવહાર સુજળ ઘણે લાગે સહુ સાધુ-સાધ્વીઓ તેમજ શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ એવા આદરથી વર્તે છે કે જૈન નહિ એવા અન્ય જનો પણ થોડુંઘણું તેનું અનુકરણ કરે છે, કરવા લાગે છે. આવા ઉત્તમ પ્રસંગે દેવશુરની સેવાલક્ષિત પણુ ભારે આડંબર સાથે પુષ્કળ દ્રવ્યનો વ્યય કરીને કરાય છે. તેમ જ કાયાની માયા-મમતા તણ કઠણ તપસ્યા સાથે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષ્ઠ પ્રમુખ ધર્મક્રિયા પણુ ઉમંગથી કરવામાં આવે છે. આમાંની સઘળી કે ઘણીખરી ધર્મકરણી થોડાઘણા ફેરફાર સાથે કેટલાએક લાઈજાહેનો કાયમ-સદાકાળ કરતા હોય છે અને કેટલાએક આતુર્માસાદિક નિવૃત્તિના વખતમાં અને કેટલાએક

આવા ખાસ પર્વપ્રસંગે જ કરતા હોય છે. આવી પવિત્ર કરણી કરી પોતાના આત્માને ઉચ્ચ સ્થિતિમાં મૂકવો જોઈએ.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૧, પૃ. ૯.]

આત્મનિરીક્ષણનો અભ્યાસ રાખવા નિવેદન.

કુશળ વ્યાપારી જેમ આવક-જવક, લાલ-હાનિનો જમે-ઉધાર હિસાબ સાવધાનતાથી ચોખ્ખો રાખવા પ્રયત્ન કરે છે તેમ સાચા સુખના અર્થી સજ્જનોએ પણ મહાપુણ્યના જોગે સાંપડેલી દશ દૃષ્ટાન્તે દુર્લભ એવી મનુષ્યલવાદિક શુભ સામગ્રીને સફળ કરી, લોકોત્તર સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાની એક પણ કિંમતી ક્ષણ નકામી ન ચાલી જાય, તેમાં કાંઈ ને કાંઈ જ્ઞાન, ધ્યાન, વ્રત, નિયમનું શ્રદ્ધા ને આદર સહિત પાલન કરવા સાવધાન રહેવાય તેવી ઊંડી કાળજી રાખવી જોઈએ. તેનું નામ આત્મનિરીક્ષણ કહી શકાય.

તથાવિધ આત્મલક્ષ કે ઉપયોગ વગર કરવામાં આવતી વિવિધ ધર્મકરણી મોક્ષસાધક થઈ શકતી નથી. આત્મલક્ષ કે ઉપયોગ વગરની કરાતી પૂજા, પ્રભાવના કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણાદિક ક્રિયા લક્ષ સાધ્યા વગર ફેંકેલા તીરની માફક નિષ્ફળપ્રાય સમજવી. સાચા સુખનો ઉપાય ધર્મસાધનારૂપ છે. અહિંસા, સંયમ અને તપ એ ધર્મનું લક્ષણ છે. આત્મલક્ષ-ઉપયોગ સહિત ઉક્ત ધર્મનું યથાવિધિ સેવન કરાય તો તે મહા-મંગળકારી છે. વાસ્તવિક રીતે આત્માનો શુદ્ધ-વિશુદ્ધ ભાવ-ઉપયોગ જ ધર્મનો ખરા પ્રાણરૂપ છે-પ્રમાણરૂપ છે તેથી જ તે સાધુ હો કે ગૃહસ્થ હો, રાજા હો કે રંક હો,

પુરુષ હો કે સ્ત્રી હો, સહુને એકાન્ત હિત, શ્રેય અને કલ્યાણ-કારી થવા પામે છે. આવી સફળુદ્ધિ સાથે શુદ્ધ શ્રદ્ધાન અને સદાચારપરાયણ થવા પૂરતું ધૈર્ય-બળ અર્પવા પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરવી ઘટે છે.

“ જય વીયરાય ”ના પાઠમાં એવી જ પ્રાર્થના કરાય છે; પણ તેના અર્થની સમજ સાથે તે ઉપયોગ સહિત કરાય અને મોહ-પ્રમાદાદિક કાઠિયાનો ત્યાગ કરી સ્વસ્વ અધિકાર-યોગ્યતા અનુસારે તથાવિધ ધર્મકરણી. નિષ્કપટપણે કરવાનો બપ જાગે તો ઉક્ત પ્રાર્થનાની સાર્થકતા સહેજે શીઘ્ર થવા પામે જેમની સાથે કંઈપણ વૈમનસ્ય-વિરોધ થયેલ હોય તેને ત્રિકરણ શુદ્ધિથી ટાળી, તેમને સરલ દિલથી જેમ બને તેમ વહેલાસર ચેતીને સંવત્સરી સુધીમાં બમવા-બમાવવાની શુભ પ્રથાને લક્ષમાં રાખી સહુ ભાઈબહેનોએ નમ્રભાવે બમવું અને બમાવવું.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૦, પૃ. ૧૬૨.]

શુદ્ધ સંયમ-આત્મનિગ્રહથી થતી આત્મ-શાંતિ.

૧. કલ્યાણાર્થી જનો સ્વાધીનપણે શુદ્ધ સંયમનું સેવન કરી શાંતિ મેળવી શકે છે. બીજાને તે મળી શકતી નથી.

૨. મન અને ઇન્દ્રિયોને સ્વેચ્છા મુજબ ઉન્માર્ગે ચાલતાં ચુક્તિથી સાવધાનતાપૂર્વક રોકી જે તેને સન્માર્ગે પ્રવર્તાવે છે તે અનેક પ્રકારનાં ભાવી દુઃખની જાળથી મુક્ત થાય છે.

૩. રાગ, દ્વેષ ને ક્રોધાદિક કષાયોનો જે સુર જનો સમભાવ ધારણ કરી, ક્ષમા-નમ્રતાદિક સદુપાયવડે સાવધાનપણે જય-પરાજય કરે છે તેમના સુખનો પાર રહેતો નથી.

૪. મન, વચન ને કાયાની પવિત્રતા કહો કે વિચાર, વાણી ને આચારની શુદ્ધિ કહો જે ભવ્યજનો સાવધાનપણે તેને સાચવી રાખે છે તેઓ અખંડ સુખ-શાંતિનો સહેજે અનુભવ કરી શકે છે.

૫. જે સંત-સાધુજનો સહુને સ્વકુટુંબ તુલ્ય ગણીને કોઈને ક્યારે પણ પ્રતિકૂળતા-દુઃખ-પરિતાપ ઉપજાવતા જ નથી તેમને પછી દુઃખ-પરિતાપ આવે જ ક્યાંથી ? જેવું આપવું તેવું જ મેળવવું એવી નીતિ છે.

૬. અનેક મુગ્ધ જનો મોકળી વૃત્તિથી પ્રમાદ યા સ્વચ્છંદતા-વશ (વિષય-કષાય-નિંદા-વિકથાદિકને આચરી) અનેક જીવોને દુઃખ, ત્રાસ આપી એવાં આકરાં પાપકર્મ ણાંધે છે કે પછી તેનું ક્ષણ ભોગવતી વખતે તેને ભારે વિષમ લાગે છે.

૭. તેથી જ સુખના અર્થી દરેક સુઝ જનોએ મન, ઇન્દ્રિયો-ને લગામમાં રાખવાં, રાગ-દ્વેષાદિક ભાવથી સાવધાનપણે દૂર રહેવા વિચાર, વાણી ને આચારમાં પવિત્રતા સાચવી રાખવા, અને પાપવૃત્તિથી પાછા ફરી, સંયમવૃત્તિ જાગૃત કરવા જરૂર તત્પર થવું એ જ સર્વ ઉપદેશનો સાર છે.

૮. તદ્દન નિરંકુશ વૃત્તિ રાખવારૂપ અસંયમથી આ લોકમાં તેમ જ પરલોકમાં જીવને ભારે વિપત્તિ વેઠવી પડે છે. તેમાંથી સ્વાધીનપણે આત્મનિગ્રહરૂપ સંયમ સેવનારા બચી શકે છે.

૯. સંપૂર્ણ સંયમયોગના બળથી, સકળ દુઃખમુક્તિ થઈ અક્ષય-મોક્ષસુખ મેળવી શકાય છે.

સામાયિક-પ્રતિક્રિયા-દેવવંદનાદિ ધર્મક્રિયામાં કરવો જોઈતો યથાવિધિ આદર

આત્માને માયિક જંગલમાંથી મુક્ત કરી, મન, વચન, કાયાથી પાપવ્યાપારનો પરિહાર કરીને સમતારસમાં ઝીલવું-નિમગ્ન રહેવું તે સામાયિક કહેવાય છે. માન, અપમાન તરફ દુર્લક્ષ કરી સ્વજન-પરજન કે શત્રુ-મિત્ર ઉપર સમભાવ રાખી રહેવું તેને સામાયિક કહે છે. અભ્યાસરૂપે ઓછામાં ઓછો જે ઘડીનો સમય આત્માથી લાઈ-ખડેનોએ સામાયિકમાં ગાળવો જોઈએ. પછી ધીમે ધીમે તેમાં વધારો કરતાં પૌષધમાં ચાર ખંડોર કે આઠ ખંડોર પર્યંત સામાયિકનો વખત કરી શકાય છે.

સામાયિક-પૌષધમાં જેનું સાધ્ય-લક્ષ્ય શુદ્ધ ને ચોક્કસ આત્મિક હોય છે તેને તો તેવા અભ્યાસમાં અપૂર્વ આનંદ ને શાંતિ ઉપજે છે. સંત-સાધુ-મુમુક્ષુ જનોને તો જિંદગી-પર્યંત તેનું સેવન કરવાનું હોય છે. દૈનિક અભ્યાસયોગે મનની સ્થિરતા-શાંતિ વધતી જાય છે. ખરા આત્માથી સંત-સાધુ-જનોની સમતા વખાણને પાત્ર છે. સમતા જ ખરેખર સંયમ યા ચારિત્રધર્મનું રહસ્ય-સાર છે; તેથી તેનો ખપ-આદર દરેકે દરેક નાના, મોટા શ્રાવકે કરવો જોઈએ. ખની શકે તો ચીવટ રાખી પ્રભાતમાં જ તેનો અભ્યાસ શરૂ કરી દેવો જોઈએ અને તે સદાકાળ નિભાવવો; તેથી ચિત્તની પ્રસન્નતા વધશે. ઘણાખરા મુગ્ધ ભોળાજનો તો કેવળ પ્રમાદવશતાથી જ તેવા અપૂર્વ લાભને ચૂકે છે અને પછી પસ્તાવો કરે છે, તેથી જગ્યા-સમજ્યા ત્યારથી જ સાવધાન ખની, આળસ-પ્રમાદ તજી, ઉદ્યમવંત થઈ, પ્રાતઃકાળે અથવા સમયના સહલાવે યોગ્ય

અવસરે-વખતે આ અપૂર્વ લાલ જરૂર હાંસલ કરતાં રહેવું જોઈએ. તેમાં જો અપૂર્વ લાવ જાગે તો તેને ટકાવી રાખવા સાવચેત થવું જોઈએ-રહેવું જોઈએ. તેવા અપૂર્વલાવ કે ધ્યાનની ધારા અખંડિત રાખવા માટે સામાયિકનો સમય અને તેટલો લાંબાવવો જોઈએ અને સમતાને ટકાવી રાખવા કે વધારવા માટે અધિક હિતકર આલંબનનું સેવન કરવું જોઈએ.

મન-વચન-કાયાથી લાગતા દોષથી બચવા અને તેમાં પવિત્રતા દાખલ કરવા ખૂબ કાળજી રાખવી જોઈએ. મનને સમતારસથી સ્થિર કરી પ્રતિક્રિયા કરવું જોઈએ. તેથી જાણતાં-અજાણતાં, થતાં કે થયેલાં પાપથી ચતનપૂર્વક પાછા ઓસરવું-પાછા ફરવું-હઠવું અને ફરી સાવધાન બની પાપ ન કરવું તે પ્રતિક્રિયા કહેવાય છે.

પ્રતિક્રિયા સૂત્રોનું રહસ્ય સમજવાનો અને તેમાં આવતા આવશ્યકોનો પરમાર્થ જાણવાનો જરૂર પ્રયત્ન કરવો, અને લક્ષ્યપૂર્વક આગસ-પ્રમાદ તણ તેનો લાલ લેવો. તે જ લાવ-આવશ્યક કહેવાય છે. આજકાલ ઘણે સ્થળે અવિધિ અને અજ્ઞાન દોષ વધારે જણાય છે, વિધિ અને સમજણનો આદર ઓછો થતો જાય છે તેમાં પણ સુધારો કરવાની ખાસ જરૂર છે.

જૈન પાઠશાળા અને કન્યાશાળા વગેરે વધ્યાં છતાં ધર્મકરણી કરનારની સંખ્યામાં લાગ્યેજ વધારો જોવાય છે, કારણ કે જ્યાં વ્યવહારુ શિક્ષણ પણ ખામીભરેલું, રસવગરનું અને કાર્ય-સાધક ઓછું અપાય છે ત્યાં ધાર્મિક શિક્ષણની વાત ક્યાં કરવી ? ગોખણપટ્ટી માત્રથી વધારે સારું પરિણામ લાગ્યે જ આવે. વિધિરસિક સહુદય શિક્ષકો તેમાં જરૂર સુધારો કરી શકે.

દેવવંદન-ગુરુવંદનાદિ પણ પ્રતિક્રમણની જેમ રહસ્ય, અર્થ અને સમજણ વગરનાં થતાં જોવામાં આવે છે. પ્રભુપ્રાર્થના સ્તુતિમાં, “ પંચમી તપ તમે કરો રે પ્રાણી ” કહે છે. આવી રીતે સંબંધ અને સમજ વગરનું જોવામાં આવે છે તો તેનું પણ રહસ્ય, હેતુ વગેરે સુઝ જનોએ સમજવાં અને ખીજાં ભાઈ-બહેનોને શાંતિથી સમજાવવાં ઘટતો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જેથી સ્વપરહિતમાં અભિવૃદ્ધિ થવા પામે અને આત્મિક ઉન્નતિની સાથે શાસન ઉન્નતિ થાય.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૦, પૃ. ૨૩૮.]

કલ્યાણના અર્થી જનોએ કેવું વર્તન રાખવું જોઈએ ?

૧. સન્માર્ગગામી-માર્ગાનુસારી થવું જોઈએ, ન્યાયનિષ્ઠ, નીતિયુક્ત-પ્રમાણિક બનવું જોઈએ, સત્યાગ્રહી થવું જોઈએ.

૨. સ્વકુળને શોભે એવો ગમે તે પ્રમાણિક ધંધો-રોજગાર કરી સ્વકુટુંબ સાથે સ્વજીવનનિર્વાહ કરવો જોઈએ.

૩. આવકના પ્રમાણમાં જ ખર્ચ કરવું. ઉઠાઉ નહીં થતાં સાદાઈ અને કરકસરના નિયમો લક્ષમાં રાખી સંતોષ-પૂર્વક રહેવું. ખર્ચ કરતાં બચત રહે તેમાંથી દીન-દુઃખી-જનોને યોગ્ય આશ્રય આપી તેમને સંતોષવા બનતા પ્રયત્નો કરવાં.

૪. સહુને આપણા મિત્ર-બંધુ-સ્વજન સમાન ગણવા જોઈએ.

૫. દુઃખીજનોને યોગ્ય આશ્વાસન આપી દરેક રીતે તેમનું દુઃખ દૂર કરવા કે ઓછું કરવા તત્પર રહેવું જોઈએ.

૬. સુખી કે સદ્ગુણી જીવોને દેખી રાજી-પ્રસુદિત થવું જોઈએ અને આપણે એવી જ ઉત્તમ ચાહતા રાખી તેમનું શુભ અનુકરણ કરવું.

૭. ગમે એવા નીચ, નિંદક જેવા નાદાન ઉપર પણ દ્વેષ કે કોપ નહીં કરતાં કરુણાબુદ્ધિથી તેમને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો, છતાં વિપરીત પરિણામ આવતું જણાય તો તેની ઉપેક્ષા કરી પ્રમાદ રહિત અન્ય ઉચિત હિત આચરણ કરી લાલે ઉપાર્જન કરતાં રહેવું.

૮. સર્વ જીવમાત્રને પોતાના આત્મા સમાન ગણી, કોઈને દુઃખ-પ્રતિકૂળતા ઉપજે એવું અહિત આચરણ કરવાથી વિરમવું અને એકાંત હિતકર આચરણ કરવું.

૯. કામ, ક્રોધ, મોહ, મદ અને મત્સરપ્રમુખ અંતરંગ શત્રુઓનું ખૂબ ચીવટથી દમન કરતાં રહેવું.

૧૦. માતા, પિતા, સ્વામી, વિદ્યાગુરુ અને ધર્મગુરુની શુદ્ધ નિષ્ઠાથી સેવા-ચાકરી હર્ષ સહિત કરવી.

૧૧. કોઈની નિંદા, ચાડી-ચુગલીથી સદંતર દૂર જ રહેવું.

૧૨. સુખ-દુઃખમાં હર્ષ-શોક નહિ કરતાં સમભાવે રહેતાં શીખવું. સિંહની જેમ શૂરવીરપણે ચાલવું, પણ શ્વાનની પેઠે નિર્બળતા ધારણ કરવી નહિ.

૧૩. આશ્રિતવર્ગની યોગ્ય વખતે ઘરાબર સંભાળ લેવી-પોષ્યવર્ગનું વખતસર પોષણ કરવું.

૧૪. સદ્ગુણી જનોનો સહર્ષ વિનય-સત્કાર કરવો.

૧૫. શુદ્ધ દેવ, ગુરુ, ધર્મને બરાબર ઓળખી-પારખી ગ્રહણ કરવા.

૧૬. પરીક્ષા કરીને ગ્રહણ કરેલા ધર્મની નિઃસ્વાર્થ સેવા કરવી. બને તેટલું આત્માર્પણ કરવું. તન-મન-ધનનો સદ્વ્યય સંકેત રહિત કરવો.

૧૭. આત્માની શક્તિ જાગૃત કરી નિર્જાળ છવોનું રક્ષણ કરવું.

૧૮. ઇંદ્રિયો અને કષાયોનો નિગ્રહ કરી, મન, વચન અને કાયાથી હિંસાદિક પાપનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવારૂપ સંયમ-વડે આત્માની અનંત શક્તિઓ જાગૃત થઈ શકે છે.

૧૯. સહુને હિતરૂપ થાય એવું પ્રિય અને સત્ય વચન બોલવું.

૨૦. ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય જ ઇચ્છવું-ગ્રહણ કરવું, પરદ્રવ્ય અથવા અન્યાયનું દ્રવ્ય પથ્થર તુલ્ય જાણી લેવું-ગ્રહણ કરવું નહિ.

૨૧. સ્વદારાસંતોષી થવું. પરસ્ત્રીને મા-બહેન સમાન ગણવી.

૨૨. પરિગ્રહનું પરિમાણ-પ્રમાણ કરવું. ધનની મર્યાદા કરવી-લોભવૃત્તિ તજવી.

૨૩. જરૂરપૂરતી જ જવા-આવવાની દિશામર્યાદા બાંધવી.

૨૪. પત્તર કર્મદાન-મહાપાપારંભના વ્યાપારથી તદ્દન દૂર રહેવું અને જરૂરીઆત વગરના ભોગોપભોગનો નિયમ કરવો.

૨૫. અનર્થદંડ એટલે પાપોપદેશ, કુવ્યસન, અશુભ ધ્યાન, નીચ જનનું (અસતી) પોષણ, કામોદીપન ખેલ, કુતૂહલ વગેરેને જરૂર તજવાં.

૨૬. રાગ-દ્વેષ દોષનિવારક, સમતારસથી ભરપૂર, સચ્ચારિત્ર-શુણ્યપોષક, જન્મમરણાદિ દુઃખશોષક સામાયિક વ્રતનું પાલન કરી, સમજપૂર્વક અને તેટલી વાર કરવા અવશ્ય અભ્યાસ પાડવો.

૨૭. પાપની રાશિ-પાપકર્મોવડે ન ઉપજે અથવા ઓછી ઉપજે એવા નિત્ય નિયમો ધારણ કરવા.

૨૮. દરેક આઠમ અને પાખીપ્રમુખ પર્વદિવસે જ્ઞાન-ધ્યાન-તપ-જપવડે આત્માને વિશિષ્ટ પોષવો. (દરરોજની કરણી કરતા પર્વતિથિએ વિશેષ પ્રકારે ધર્મકરણી કરવી.)

૨૯. નિઃસ્પૃહી સંતજનોની-સાધુ મુનિરાજોની અથવા વ્રતધારી શ્રાવકોની ભક્તિ કર્યા પછી લોજન કરવું.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૦, પૃ. ૧૬૦]

અમૃત વચનો

૧. જેટલી હાનિ કટ્ટર વિરોધી-શત્રુઓથી થતી નથી તેટલી હાનિ સ્વચ્છંદચારી જીવોને ક્રોધ-માન-માયા-લોભરૂપ કષાયોથી થાય છે.

૨. આત્મહિતેચ્છુઓએ ક્રોધાદિ ચાર કષાયોને જરૂર દમવા જોઈએ.

૩. ક્ષમા-ઉપશમ-સમતા-સહનશીલતાવડે ક્રોધને જીતવો જોઈએ.

૪. મૃદુતા-નમ્રતા-સહ્યતા-વિનીતતાવડે માન-મદ-અહ-કારને જીતવો જોઈએ.

૫. આર્જવતા-ઋણુતા-સરલતાવડે માયા-કપટ-દંભ-શઠ-તાને જીતી લેવી જોઈએ.

૬. મુક્તિ-સંતોષવૃત્તિ-નિર્દોષતાવડે લોભ-તૃષ્ણાને જીતી લોભવૃત્તિને મર્યાદિત કરી દેવી જોઈએ.

૭. માયા અને લોભ ટુંકાણમાં રાગરૂપે ઓળખાય છે તથા ક્રોધ અને માન દ્રેષરૂપે ઓળખાય છે.

૮. ઇર્ષ્યા-રોષ-પરપરિવાદ-મત્સર-વૈર-વિરોધપ્રમુખ દ્રેષના અનેક પર્યાય છે.

૯. ઇચ્છા, મૂર્છા, કામ, સ્નેહાદિક અનેક રાગના પર્યાય છે.

૧૦. માધ્યસ્થતા, વૈરાગ્ય-વિરાગતા, શાંતિ-ઉપશમ-પ્રશમ, દોષક્ષય, કષાયવિન્યપ્રમુખ વૈરાગ્યના પર્યાયો છે. તેના વડે રાગદ્રેષનો જય થઈ શકે છે.

૧૧. રાગ, દ્રેષ યા કષાય ઉપર જ સંસારબ્રમણનો બધો આધાર છે. તે ઘટે તો સંસારપરિબ્રમણ પણ ઘટે જ.

૧૨. તેથી જ રાગ-દ્રેષ-કષાય જેમ વૃદ્ધિ પામતા અટકે, તેમાં ઓછાશ થવા પામે, યાવતૂ તેથી સર્વથા મુક્ત થવાય એવા ઉપાયો યોજવા જોઈએ.

૧૩. જે જે નિમિત્તોથી રાગદ્રેષાદિક વધતા હોય તે નિમિત્તોને તજવાં અને જેથી રાગદ્રેષાદિક ઘટતા હોય તેવા નિમિત્તોનો સુખાર્થી જનોએ આદર કરવો જોઈએ.

૧૪. જ્યાંસુધી રાગદ્વેષાદિક સર્વથા નષ્ટ ન થાય ત્યાંસુધી અવિરત ઉદ્યમ કરવો, અર્થાત્ જે રીતે રાગદ્વેષાદિક સમૂળગા નષ્ટ થાય તેવો સદુદ્યમ કર્યો જ કરવો.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૦, પૃ. ૨૧૫]

શાસન રહસ્ય હિતોપદેશ

૧. કેઈ રાજા-મહારાજાની આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી એક જ વાર પ્રાણ નાશ થાય છે, પરંતુ વીતરાગ-સર્વજ્ઞ દેવની એકાન્ત હિતકારી આજ્ઞાનો બાણીબોધને સ્વચ્છંદતાથી ભંગ કરનારને અનંતી વાર તેની શિક્ષા ભોગવવી પડે છે-અનેક ગતિઓમાં રખડવું પડે છે.

૨. જેમ પ્રમાણ કે મર્યાદા વગરનું ભોજન જીવિતના નાશ-રૂપ થાય છે અને પ્રમાણોપેત-મર્યાદાવાળું ભોજન કરવાથી જીવિતની રક્ષા થવા પામે છે-થાય છે તેમ રૂડી-શુદ્ધ ધર્મ-મર્યાદાનો લોપ કરી સ્વચ્છંદાથી ધર્મકરણી કરવા વડે સંસાર-ભ્રમણ કરવું પડે છે, પણ ધર્મનું પવિત્ર રહસ્ય સમજી, દૃઢ શ્રદ્ધા રાખી તેનું યથાવિધિ પ્રેમપૂર્વક પાલન કરવાથી જન્મ-મરણનો અંત થાય છે અને અક્ષયસુખની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

૩. કમ ખાના ઔર ગમ ખાના (ઓછું ખાવું અને મર્યાદાપૂર્વકનું ઓછું ખોલવું). આ કહેવતાનુસાર વિચક્ષણ ભાઈ-બહેનોએ ખાવાપીવામાં, ખોલવામાં, યોગ્ય વિચારપૂર્વક મર્યાદા અને કહાપણથી રહેવાની જરૂર છે; કારણ કે તેની ઉપેક્ષા કરવાથી વળતે ભયંકર પરિણામ આવે છે. અનાદિ કાળનો

જે અભ્યાસ આ જીવને પડ્યો છે તે એકાએક સર્વથા ઘટવો મુશ્કેલ છે છતાં અંતરની લાગણીપૂર્વક ખંતભરી સાવધાનતાથી વર્તતા તેમાં ઘણો સુધારો થવા સંભવ છે. પુરુષાર્થથી માણસ ધારે તે કરી શકે છે.

૪. ખરેખર ઉત્સર્ગ અને અપવાદ કહો, વિધિ અને નિષેધ કહો, અથવા મુખ્ય અને ગૌણ માર્ગ કહો તે પોતપોતાના સ્થાનમાં કલ્યાણ કરનાર અને બળવાન હોય છે. એક બીજાના સ્થાનમાં તે અનર્થ કરનાર અને હુર્નિજ હોય છે. પુરુષવિશેષથી સ્વસ્થાનમાં પ્રબળ હોય છે, જ્યારે પરસ્થાનમાં નિર્બળ હોય છે. સમર્થ-સશક્ત-સહનશીલને ઉત્સર્ગ-વિધિમાર્ગ સ્વસ્થાન-ધોરી રસ્તો છે અને અપવાદ-ગૌણ-નિષેધ માર્ગ અસમર્થ-અશક્ત-અસહનશીલને પરસ્થાનરૂપ ગણાય છે.

૫. મિથ્યાત્વ સમાન કોઈ શત્રુ, રોગ, ઝેર કે અંધકાર નથી. શત્રુ, ઝેર, રોગ કે અંધકાર એક જ ભવમાં દુઃખ દેનાર છે; ત્યારે જેનો નાશ કરવો ભારે મુશ્કેલ છે એવું મિથ્યાત્વ-વિપરીત બુદ્ધિ-અશ્રદ્ધા ભવોભવમાં દુઃખદાયક થાય છે. જ્ઞાની પુરુષોએ ખરું જ કહ્યું છે કે-વિકરાળ અગ્નિમાં દેહને હોમી દેવો કોઈક રીતે સારો છે, પણ મિથ્યાત્વયુક્ત જીવવું કદાપિ સારું નથી.

૬. જે કોઈ ગમે તેટલું કષ્ટ ધર્મનિમિત્તે કરવા છતાં અજ્ઞાનતાથી અથવા મનકલ્પિત વિચારોથી અથવા ઉચ્છૃંબલ-વૃત્તિથી જરા પણ ઉત્સૂત્ર-જિનાગમ-સૂત્રવિરુદ્ધ બોલે છે અથવા આચરે છે તે જીવને જન્મમરણનાં દુઃખ ભોગવવાં પડે છે; કેમ કે તેથી બોધિનીજ-સમકિત-શુદ્ધ શ્રદ્ધાનો લોપ થાય

છે અને તેથી લવબ્રમણ કરવું પડે છે. એટલા જ માટે સુન્ન-સુબુદ્દિ જનો પ્રાણાંતે પણ ઉત્સૂત્રભાષણ કરતા નથી. થોડું પણ મનકલ્પનાથી ઉત્સૂત્ર બોલવાવડે કેવું લયંકર પરિણામ આવે છે તેની ઉપર મરીચિ પ્રમુખતાં દૃષ્ટાંતો શાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે.

૭. કર્ત્તવ્યાકર્ત્તવ્યનું યથાર્થ જ્ઞાન રાખી કર્ત્તવ્યનિષ્ઠ રહેવારૂપ જીવહયા-જયણા સદાકાળ રાખવી, શ્રુત-ચારિત્રધર્મને પેદા કરનારી, તેનું રક્ષણ તથા પોષણ કરનારી હોવાથી તે એકાંત સર્વત્ર સુખ આપનારી છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૦, પૃ. ૨૩૨]

હિતવચનો

૧. પથ્થરની નાવ સરખા લોભી ગુરુ અને લોભી ચેલા બન્ને ડૂબે છે.

૨. નિર્લોભી સંત-સાધુની સંગતિથી ઉત્તમ માર્ગ પામી જીવ જલદીથી સંસારસમુદ્ર તરી જાય છે. એવા સંત-મહાત્માની સેવા-ભક્તિ સદૃશ થઈ શકે છે.

૩. સંત-સાધુજનો કાષ્ઠની નાવની જેમ પોતે તરે છે અને તેના આશ્રિતજનોને પણ તારી શકે છે.

૪. નમ્રતા-લઘુતા-વિનય એ ખરેખર અદ્ભુત વશીકરણ છે.

૫. ઊંચા કુળવાન હોય, પણ કરણી ઉચ્ચ ન હોય તો તેવા ઊંચા કુળથી શું ફળ ?

૬. ચંદન-સુખડને ગમે તેટલું ઘસવાથી, શેરડીને ગમે

તેટલી પીલવાથી અને સુવર્ણને ગમે તેટલું તપાવવાથી પોતાની સુગંધ, મીઠાશ અને કાન્તવર્ણ-પીળાશ તજતાં નથી, તેમ ઉત્તમ પુરુષો પ્રાણાંતે પણ સન્નતતા તજતા નથી.

૭. અનેક વિકટ કસોટીમાંથી પસાર થઈ, સ્નેહ-નેહ નિભાવવો કઠણ છે.

૮. સંતવચન અમૃત જેવાં મિષ્ટ-મધુર-શીતળ હોવાથી શાંતિ આપે છે, ત્યારે દુર્જનવચન ઝેર જેવાં કટુક અને આકરાં હોવાથી હૃદયને ઝાળીને ઝાળ કરી નાંખે છે.

૯. સહુને સુખદાયક મિષ્ટ વચન બોલવું, કઠવું-કઠોર વચન ન જ બોલવું.

૧૦. પરમાર્થ-પરોપકારની ખાતર જાતે કષ્ટ સહન કરવું, પણ સ્વાર્થથી અંધ બની પરને પીડા ઉપજાવવી નહિ; એ જ સંત-સાધુ-ઉત્તમ જનોનો કઠણ પણ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે.

૧૧. ગમે તેટલા ઉપદેશરૂપી જળથી પથ્થર સમાન કપટીનું મન પલળવાનું નથી.

૧૨. નિઃસ્વાર્થી સંતજનોનું એક પણ હિતકર વચન સરલ-સ્વભાવી ચોખ્ખા દિલના લક્ષ્ત જનને માટે કલ્યાણસાધક બને છે.

૧૩. જ્યાં લોકોને ગુણની કદર જ ન હોય ત્યાં નિઃસ્વાર્થી સાધુ-સંત શું કરે ?

૧૪. પોતાના સ્વાર્થ ખાતર માગવું તે મૃત્યુ સમાન ગણવું જોઈએ અને પરમાર્થ-પરોપકાર માટે માગવું ઇષ્ટ ગણવું જોઈએ. તેમાં લાજ-શરમ-પ્રતિષ્ઠાની હાનિ ન સમજવી.

૧૫. એક વર્ણતના અહંકાર માત્રથી જે કંઈ શુભ કાર્ય કર્યું-કરાવ્યું હોય તે ધૂળમાં મળી જાય છે.

૧૬. અતિહઠ-કદાચહ કરવાથી ગમે તેવું સુંદર કામ પણ વિનાશને પામે છે.

૧૭. અતિ સર્વત્ર વર્જવાનું કહ્યું છે, તેના તાત્પર્ય વિચારવા જેવો છે.

૧૮. જેના દિલ-હૃદયમાં શુદ્ધ પ્રેમ પ્રગટ થાય તેને જગત દાસરૂપ થાય છે. શુદ્ધ પ્રેમપૂર્વકની લેખિત મુક્તિને મેળવી આપે છે.

૧૯. આત્મામાં પ્રેમ પ્રગટ્યો છાનો રહેતો નથી. મુળથી ન બોલે તો નેત્રથી તેની પ્રતીતિ થાય છે, અશ્રુ કે ખુમારીથી પ્રેમ પર-ખાય છે અને તે આઠે પહોરમાં પલક માત્ર પણ વિસરાતો નથી.

૨૦. સંયમ-આત્મદમન-નિર્દોષ જીવન એ સકળ સુખની અજમાવી શકાય તેવી અજળ ચાવી છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૦, પૃ. ૨૫૭]

આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણોને પુષ્ટિ આપનાર પૌષધ

શ્રાવકનાં પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણુવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત પૈકી અગિયારમું પૌષધવ્રત છે. સામાયિક અને દેશાવગાસિક તો તેના ખપી શ્રાવક કે શ્રાવિકાઓ હમેશાં નિયમસર કરી શકે છે, પણ પૌષધવ્રત કેટલીક કઠિનતાને લીધે તે બહુધા પર્વ-દિવસોમાં જ કરવાનું નિર્માણ થયેલ છે. દરેક અષ્ટમી, ચતુર્દશી,

પાખી, પૂર્ણિમા તથા અમાવાસ્યાના દિવસે તેને ઉચ્ચરવાનું—
પૌષધ કરવાનું શાસ્ત્રોમાં ઘણું સ્થળે વિધાન છે. વધારે વખત
ન બની શકે તો એવા પર્વના દિવસે તેનો અવશ્ય આદર કરવાનું
ભૂલવું ન જોઈએ. તે પૌષધનું સ્વરૂપ સમજી તેનો ખપ કર-
વામાં વિશેષ લાભ થાય છે. તેનું સ્વરૂપ શ્રાવકકલ્પતરુ વગેરે
પુસ્તકોમાં વર્ણવેલું છે; છતાં અહીં સંક્ષેપથી તેનું વર્ણન કરી
લખ્યજનોનું તે તરફ મન આકર્ષવા યત્ન કરું છું.

આજકાલ શ્રાવકવર્ગમાં સુખશીલતા કે પ્રમાદ વધતો
જાય છે, તેથી પૌષધ-પ્રતિક્રમણાદિકમાં ઘણી મંદ પ્રવૃત્તિ થયેલી
જણાય છે અને જે કંઈ ધાર્મિક ક્રિયા થાય છે તે પણ
બહુધા સમજવગરની, ગતાનુગતિકતાવાળી અને ઉપયોગ-શૂન્ય
હોય છે. કેઈ વિરલ સદ્ગુણી શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ તે ધાર્મિક
ક્રિયા-ધર્મકરણી સમજપૂર્વકની, સદ્ગુણવાળી અને ઉપયોગ-
વાળી કરતા હશે, પણ બહુધા જ્યાં ત્યાં ઘણી મંદતા અને
ઉપેક્ષાવાળી દેખાય છે, જેથી કરીને તેના અભ્યાસ-જોગે
આત્માને સ્થિર કરવાનું, મન-ઈંદ્રિયોને કાબૂમાં રાખવાનું
અને કષાયોને દમન કરવાનું બની શકતું નથી. એવા
સામાયિક-પ્રતિક્રમણ-પૌષધ કે જે આત્મિક ઉન્નતિના સાધનો
છે તેની ઉપેક્ષા કરવી તે આત્મદ્રોહ સમજવો.

ચાર પ્રહર કે આઠ પ્રહર પર્યંતના પૌષધ-સામાયિકમાં
નીચે પ્રમાણે ચાર પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા કરાય છે.

૧. સર્વથા કે દેશથી ખાન-પાનનો ત્યાગ.

૨. શરીર સત્કાર (સ્નાન-મર્દન-શોભા પ્રમુખ)નો સર્વથા
ત્યાગ.

૩. સર્વથા મન-વચન-કાયાથી બ્રહ્મચર્ય પાળવું (વિષય-ભોગથી વિરમવું).

૪. સર્વથા સાંસારિક વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો.

મુખ્યપણે સૂર્યોદય પહેલાંથી લીધેલી ઉપરોક્ત પ્રતિજ્ઞા બીજા દિવસનો સૂર્યોદય થતાં સુધી પાળવી તે આઠ પ્રહરનો પૌષધ કહેવાય છે અને બીજી સૂર્યોદય પહેલાંથી લીધેલી પ્રતિજ્ઞા સૂર્યાસ્ત સુધી પાળવી, કે સૂર્યાસ્ત પહેલાં લીધેલી પ્રતિજ્ઞા બીજા દિવસના સૂર્યોદય સુધી પાળવી તે ચાર પ્રહરનો પૌષધ કહેવાય છે.

વીશસ્થાનક, જ્ઞાનપંચમી, મૌનએકાદશી વગેરેના તપ કરનારાં ધારે તો ઉપર મુજબની સમજ સાથે ચારે પ્રકારના પૌષધનો સહેજે લાભ મેળવી શકે. તે પ્રમાણે કરવામાં વખતની અનુકૂળતા હોય તો તપશ્ચર્યાના આરાધનના દિવસે સામાયિકાદિનો વિશેષ લાભ મેળવી શકાય છે તેથી તેમ કરવા ચૂકવું ન જોઈએ.

પૌષધ કરવામાં સદ્ગુરુનો સાક્ષાત્ પ્રસંગ હોય તો તેમની સમીપમાં યથાવિધિ ઉચ્ચરવો શ્રેષ્ઠ છે. તેવો જોગ ન હોય તો ગુરુમહારાજની સ્થાપના (સ્થાપનાચાર્ય) સમીપે ઉચ્ચરવો. વ્રતધારી-દૃઢવૈરાગ્યવાળા શ્રાવકો રાત્રિ સમયે પૌષધમાં કાઉ-સ્સગ-કાયોત્સર્ગ ધ્યાને રહી શકે છે અને આજસ પ્રમાદને ઓછો કરે છે. દિવસે કોઈ ખાસ કારણ વગર નિદ્રા કરવી નહિ. પૌષધોપવાસના પારણે મુનિરાજનો યોગ હોય તો તેમને યથાવિધિ શુદ્ધ આહાર વહોરાવી પછી પોતે પારણું કરે.

તેવો જોગ ન હોય તો લોજનના વખત સુધી શુરુમહારાજની પ્રતીક્ષા-રાહ જીએ. છેવટે વ્રતધારી શ્રાવક-શ્રાવિકાને લોજન કરાવી, દીન-દુઃખીને સંતોષી, ઉચિત પ્રસંગ સાચવી પારણું કરે.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૦, પૃ. ૨૫૪]

વીરપ્રભુની જયંતિ ઉજવનાર ભાઈ બહેનોને સૂચનારૂપે હિતબોધ.

પરમ પવિત્ર વીરપ્રભુનું ઉત્તમ પ્રકારનું ચારિત્ર લક્ષમાં રાખી આપણે આપણા જીવનમાં જરૂર કાંઈ ને કાંઈ હિતકર સુધારોવધારો દાખલ કરી આત્મોન્નતિ સાધવી જોઈએ; તે અહીં સંક્ષેપથી બતાવેલ છે.

૧. સહુ પ્રાણીમાત્રનું હિતચિંતવન કરવું, કોઈનું પણ અહિત ચિંતવવું નહિ. અપરાધી જીવોનું પણ અનિષ્ટ-બૂરું મનથી પણ ચિંતવવું નહિ.

૨. દીન-દુઃખી જનોનું દુઃખ દૂર કરવા આપણે તન-મન-ધનથી બનતો પ્રયાસ કરવો. તેમના દુઃખનું કારણ શોધી તે દુઃખનો સમૂળગો અંત આવે તેવા પ્રકારનો ઉપાય કરવો. કોઈ પણ દીન-દુઃખીનું દુઃખ જોઈને આપણું હૃદય દ્રવવું જોઈએ અને તેનાં દુઃખનો અંત આવે અથવા ઓછાં થતાં જાય તેવું વર્તન આપણે રાખવું જોઈએ.

૩. સુખી અને સદ્ગુણી મનુષ્યોને જોઈને દિલમાં રાજી થવું જોઈએ. સદ્ગુણોની પ્રશંસા કરવી અને તેવાં સદ્ગુણો આપણામાં દાખલ કરવા આપણે બનતો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

૪. પવિત્ર ધર્મના આશ્રયથી, સમજપૂર્વકની ધર્મ-કરણીથી, નિઃસ્વાર્થી પરોપકારવૃત્તિથી સુખી અને સદ્ગુણી થઈ શકાય છે એમ સમજી પવિત્ર ધર્મનો આશ્રય કરી, ધાર્મિક કર્તવ્ય અને પરોપકારનું દૈનિક આલંબન ગ્રહણ કરી, અન્ય લબ્યજનોને જાતે કરાવી અથવા પ્રેરણા કરી આપણું અને અન્ય જનોનું સર્વ રીતે શ્રેય-કલ્યાણ થાય તેવો પ્રયત્ન કરવો.

૫. પાપકર્મ કરવામાં પાવરધા એવા દુષ્ટજનો ઉપર દ્રેષ કે રોષ નહિ કરતાં તેમને સુધારવા નિઃસ્વાર્થી પ્રેમથી પ્રયત્ન કરવો. તેમ કરતાં પણ તેઓ ન સુધરે અથવા તેઓ પાપકર્મ કરતાં જ રહે તો આપણે મૌન ધારણ કરવું—મધ્યસ્થવૃત્તિ ધારવી.

૬. સર્વ જીવમાત્રને આપણા આત્મા સમાન ગણી, કોઈને કંઈ પણ પ્રતિકૂળતા—દુઃખ નહિ ઉપજાવતાં, તેને અનુકૂળતા થાય તેવું હિતકર આચરણ રાખવું.

૭. સહુને પ્રિય અને હિતરૂપ થાય તેવું સત્ય વચન બોલવું.

૮. ન્યાય-નીતિ અને પ્રમાણિકતાને જ ધર્મના દૈનિક પાયારૂપ ગણીને એકનિષ્ઠ બનવું. ન્યાય-નીતિ વિરુદ્ધના પરદ્રવ્યને પથ્થર સમાન ગણી ગ્રહણ કરવું નહિ. ન્યાય, નીતિ અને પ્રમાણિકતાથી મેળવેલું થોડું દ્રવ્ય પણ અમૃત સમાન ગણીને ગ્રહણ કરવું અને તેનો સદુપયોગ કરવો.

૯. પરસ્ત્રીને માતા, બહેન અને પુત્રી સમાન ગણવી, તેના ઉપર ક્રુદ્ધિ ન કરવી. સુશીલ-શુદ્ધ આચારમય બનવું.

૧૦. સતોષ રાખી ચિત્તવૃત્તિને આમતેમ ફેરવી ડામાડોળ થવું નહિ, પણ સંયમી બનવું.

૧૧. ચાર કષાય ક્રોધ, અહંકાર (માન), માયા, લોભ તથા રાગ-દ્વેષ જ આત્મિક દુર્ગુણો છે. તેનાથી સર્વથા અળગા-દૂર રહેવું.

૧૨. કલેશ-કંકાશ-વેર-વિરોધને સમાવી દેવો.

૧૩. ચાડી, કલંક, આળ, પરનિંદા વગેરે તણ દેવાં.

૧૪. એકવચની બનવું. મિથ્યાત્વને વિષ સમાન જાણી દૂરથી તજવું.

[આ. પ્ર. પુ. ૨૦, પૃ. ૨૫૪]

જયંતિ ઉજવવાનો હેતુ-ઉદ્દેશ

શ્રીમાન્ તીર્થંકર ભગવાન, ગણધર મહારાજ કે આચાર્યદિક મહાપુરુષોની જયંતિ ઉજવવાનો પવિત્ર હેતુ-ઉદ્દેશ એ જ હોઈ શકે કે એવા ઉત્તમ પ્રસંગે તે પરમપવિત્ર આત્માઓના પવિત્ર આચાર-વિચાર તથા ઉપદેશોનું સાદર સ્મરણ કરીને, આપણામાં વ્યાપી રહેલી જડતા-મંદતા-અજ્ઞાનતાને દૂર કરી તેમના આચાર-ઉપદેશોનુસાર ચાલવા ચલાશક્તિ પ્રયત્ન કરીએ. આ વાતને પૂર્ણ રીતે લક્ષમાં રાખી જો ભવ્યાત્માઓ તે મહાપુરુષોની જયંતિ ઉજવવામાં વખતનો, વીર્ય-શક્તિનો તથા ધનનો વ્યય કરે તો તેથી કંઈ ને કંઈ લાભ મેળવવા તેઓ જરૂર ભાગ્યશાળી નિવડે. તેવા લક્ષ વગરનું તો લગભગ બધું નકામું જાય છે. જયંતિ જેવા દરેક શુભ પ્રસંગની અસર આપણી જાત ઉપર જેટલી સચોટ થાય તેટલી તેની સફળતા આંકી શકાય અને તે જયંતિ ઉજવી સફળ ગણાય. બાકી તેની અસર કાંઈપણ ન થાય તો તે બધો લગભગ તમાસો ગણાય.

જ્યાંસુધી આપણામાં જડ ઘાલીને રહેલી અજ્ઞાનતા અને પારવગરની ભૂલો સુધારી લેવા કશો પ્રયત્ન ન કરીએ ત્યાંસુધી આ બધું ફારસ જેવું કાં ન ગણવું ?

જેથી આપણી જાતની, પ્રજાની, સમાજની અને દેશની અવનતિ-ખરાબી-પડતી થવા પામે એવી દરેકે દરેક બદીને શોધી શોધીને દૂર કરવા દરેક સુસ ભાઈબહેનોએ કમર કસવી જોઈએ. જ્યાંસુધી આપણે ખંતપૂર્વક આપણામાંની બદીઓ-કુરુઢિઓ-અજ્ઞાનતા કાઢીશું નહીં ત્યાંસુધી આપણું બોલ્યુંચાલ્યું બકવાદરૂપ ગણાવાતું ને નકામું જવાતું.

વીર મહાપુરુષોની જયંતી બિજવી, તેમના સદ્ગુણોની પ્રશંસા-ગુણાનુવાદ કરી, સાચા હૃદયથી સ્તુતિ કરીને આપણી મહિન વાસનાઓને ધોઈ નાંખવી જોઈએ. જો તમે તેમને ખરા સ્વરૂપમાં ઓળખી શક્યા હો તો તેમના જેવી વીરતા-ધીરતા-નિર્ભયતાને, નિઃસ્વાર્થભાવે દયા, દાન, દમ (તપ-સંજમ-જિતેન્દ્રિયતા) વગેરેને આપણા જીવનમાં ઉતારવા આપણે શા માટે તત્પર ન થવું જોઈએ ?

ઉત્તમ પુરુષોના ગુણાનુવાદથી આપણામાં ઉત્તમતા આવે એવું ક્યન સાચું જ માનતા હો તો તે તરફ આત્મલક્ષ્ય ફેરવી પોતાના આત્મા માટે (લોકરંજન માટે નહિ) તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. ધાતુ ઉપર વળેલો કાટ માંજવાથી જેમ દૂર થાય છે અને ધાતુ ઉજ્જવળ થાય છે તેમ અનાદિ દોષસંગથી થયેલી કર્મ-ઉપાધિ સદૃઢમથી દૂર થતાં આત્મા ઉજ્જવળ થાય છે.

સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્ચારિત્રનું યથાવિધ આરાધન જેવો કોઈપણ સદુદ્યમ નથી, તેમાં સહુ કોઈ પ્રયત્ન-શીલ થાઓ એવી શુદ્ધ વિમળ મતિ જાગે !

[આ. પ્ર. પુ. ૧૯, પૃ. ૨૮૩]

**વિજયાનંદસૂરિ(શ્રીમદ્ આત્મારામજી મહારાજ)ની
જયંતિ પ્રસંગે કરેલ વ્યાખ્યાનનો સાર**

પવિત્ર કરીજે રે જીહા તુઝ ગુણે, શિર વહીએ તુઝ આણુ;
મનથી કહીએ રે પ્રભુ ન વિસરિયે, લહીએ પરમ કલ્યાણ.
શ્રી સીમંધર૦

શુદ્ધ દેવગુરુની સેવા, ભક્તિ કરી તેની સફળતા ઈચ્છનારા ભાઈ-બહેનોએ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી મહારાજના ઉપરના ખોલ ખરાખર વિચારી તેનો યથાશક્તિ આદર પ્રમાદ રહિતપણે કરવો જોઈએ.

દેવ અને ગુરુને આપણા પરમ ઉપકારી ગણી તેમની સેવા-ભક્તિ-આરાધના કરવી જોઈએ. શુદ્ધ દેવ-ગુરુના સદ્-ગુણોની સ્તવના-સ્તુતિ કરવાથી આપણી જીભ પવિત્ર થાય છે; અર્થાત્ જીભને પવિત્ર કરવી હોય તો મુખથી તેમના ગુણા-નુવાદ ગાવા જોઈએ, તેમ તેમની નિઃસ્વાર્થભરી એકાન્ત હિત-કારી આજ્ઞાને શિરસાવંધ કરવી-મસ્તકે ચડાવી, મન-વચન-કાયાથી તેનું પાલન કરવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેમના અમાપ ઉપકારોને લગારે ભૂલીએ-વિસારીએ નહિ, તો જરૂર આપણું હિત સહેજે સાધી શકીએ. તેમની હિતકારી

પવિત્ર આજ્ઞાની અવગણના કરી ગમે તેટલો બાહ્ય પૂજા-લક્ષિતને આડંબર કરીએ તે નિષ્ફળ કહેલો છે, માટે તેમની આજ્ઞાને અનુસરવા અધિકાધિક લક્ષ્ય રાખવું.

પાત્રતા વગર ખરી વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી નથી; તેથી પાત્રતા મેળવવા માટે ધર્મરતનની પ્રાપ્તિ જરૂરની છે. તેને મેળવવા પ્રથમ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. મન, વચન, કાયા અથવા વિચાર, વાણી ને વર્તન (આચાર) માં વિરોધ ન આવે તેવી રીતે આપણે સરલ વ્યવહાર રાખવો જોઈએ. જો આપણા વિચાર, વાણી ને આચાર સરલ-રૂડી એકતામય હોય તો સ્વપરને વિરોધ નષ્ટ થાય અને સારો લાભ થવા પામે.

સહુને આત્મ સમાન ગણી આપણા તુચ્છ સ્વાર્થની ખાતર કોઈને દુઃખ થાય કે પ્રતિકૂળતા ઉપજે એવું વર્તન-આચરણ ન કરવું જોઈએ. સત્યાગ્રહી બનવું. પ્રાણાંત કદ આપે તો પણ સત્ય માર્ગથી વંચિત-ચલિત ન જ થવું.

પ્રમાણિક બનવું-પ્રાણાંતે અન્યાય-અનીતિથી દૂર જ રહેવું.

સુશીલ રહેવું-શીલ-બ્રહ્મચર્યને પ્રાણથી અધિક કિંમતી ગણવું.

સંતોષી જીવન ગાળવું. માયા-મમતા, છળ-કપટ, વિષય-તૃષ્ણાદિકને તજી, આત્મા ઉન્નત-ઉચ્ચગામી થાય તેવી સાદાઈ આદરવી.

મમ્મણુ શેઠ કેમ નિંદાપાત્ર થયો ? (અતિશય લોભથી.)

પૂણિયો શ્રાવક પ્રશંસાપાત્ર કેમ થયો ? (સંતોષવૃત્તિથી.)

અંગત પરિવ્રાજકદ્વારા સુલસા શ્રાવિકા પ્રત્યે મહાવીર પ્રભુએ ‘ ધર્મલાલ ’ કેમ પાઠવ્યો ? (શીલ અને શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી)

ઉપરની હકીકતનું ઊંડું રહસ્ય વિચારી આપણે તે દષ્ટાન્તોથી ધડો લેવો જોઈએ. કે કથની કરી કાળક્ષેપ કર્યા કરતાં કથની કર્યા પ્રમાણે રહેણીકરણી રાખી, આત્મલક્ષપૂર્વક કર્તવ્યપરાયણ થવું-તેમ કરવા ચૂકવું નહિં.

[આ. પ્ર. પુ. ૧૯, પૃ. ૨૮૪]

સાધુ-સાધ્વીઓ પ્રત્યે હિતાર્થે સાદર નિવેદન.

(કચ્છ—કાઠિયાવાડ અને ગુજરાત વિગેરે દેશોમાં જુદે જુદે સ્થળે આતુર્ભાસ રહેલા પરોપકારપરાયણ નિર્પક્ષ સાધુ-સાધ્વીઓ પ્રત્યે શાસનહિતાર્થે સાદર નિવેદનરૂપે બે બોલ)

ઉપરના દેશો પૈકી શુભ સ્થળોમાં અવારનવાર અનેક સદ્ગુણી સાધુ-સાધ્વીઓનો વિહાર થવા ઉપરાંત તેમાંનાં કઈક સ્થળે આતુર્ભાસ-સ્થિતિ થવા પામે છે. તે પ્રસંગે લવ્યજનોને તેમના સદ્ગુણોનો પણ લાભ મળતો રહે છે. તેમ છતાં તેમનો સહુનો આચાર-વ્યવહાર સુધરે અને તેઓ સઘળા પવિત્ર ધર્મને લાયક બને એવો સમયોચિત સદ્ગુણો તેમને મળતો રહે તો તેનું શુભ પરિણામ જરૂર આવે એવો મારો નમ્ર અભિપ્રાય છે. એથી જ નિવેદનરૂપે બે બોલ સાદર કરું છું.

૧. સાત પ્રકારની શુદ્ધિ સાચવવી.

શરીરશુદ્ધિ, વસ્ત્રશુદ્ધિ, મનશુદ્ધિ, ભૂમિકાશુદ્ધિ, પૂજોપગરણ-શુદ્ધિ, ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યશુદ્ધિ અને વિધિશુદ્ધિ એ સાતે પ્રકારની

શુદ્ધિ સાચવવા માટે ચીવટભરી લાગણી રાખવાની અનિવાર્ય જરૂર છે. એ દરેક શુદ્ધિ દરેક શ્રોતાઓના હૃદયમાં ખાસ કરીને ઘરે કરી જવી જોઈએ.

સાતે શુદ્ધિ સમાચરી, કરીએ નિત્ય પ્રણામ.

એ વચનથી શુદ્ધ દેવ-ગુરુ-ધર્મ-સંઘ-તીર્થ (જંગમ અને સ્થાવર)ની સેવા-ભક્તિનો લાભ મેળવવા ઇચ્છનાર દરેકે દરેકને એ સાતે શુદ્ધિ ઉપર ખાસ લક્ષ્ય રાખી, તેને સાચવવાની, તેને અમલમાં મૂકવાની ખાસ જરૂરત છે. એ સાતે શુદ્ધિ રાખવા માટે દરરોજ સામાન્ય ઉપદેશ અપાતો રહે કે જેથી શ્રોતા-જનોના હૃદયમાં તેની પ્રેરણા સતત મળ્યા કરે તેમ જ તેમના વ્યવહાર અને ધાર્મિક જીવનમાં શુદ્ધ પરિવર્તન થતાં રહે અને જે અશુદ્ધતા ઘર ઘાટીને પડી છે તેને સુધારવાનો પ્રયત્ન થાય.

દરેક ગામ, નગરમાં વિચરતા અને ચાતુર્માસ રહેલા સાધુ-જનો પાસેથી એવા તલસ્પર્શી સદુપદેશની શ્રોતાજનો જરૂર આશા રાખે. સાધુજનો તો સમયના જાણુ જ હોય, તેથી સમયને અંધએસે તેવો ગૃહસ્થયોગ્ય હિતોપદેશ જ આપે. તેની સચોટ અસર શ્રોતાજનો ઉપર ભાગ્યે જ થયા વગર રહે.

૨. શરીર-આરોગ્યતાના જરૂરી નિયમો પાળવા.

જૈન સમાજમાં મોટા ભાગની વસ્તી માંદલી-રોગીષ્ટ રહે છે, કારણ કે આરોગ્ય સાચવવાના જરૂરી અને સ્વાભાવિક નિયમોને ધરાવર જાણીને તે અધાને ક્રિયામાં મૂકવાની ભાગ્યે જ કોઈ દરકાર રાખતા હોય છે

આ સંબંધમાં સંકુલતા શિક્ષણ ઉપરાંત દરવર્ષે પર્યુષણના

વ્યાખ્યાન પ્રસંગે તેઓ કેટલુંક સાંભળે છે પણ તેને ઉપયોગની શૂન્યતાથી અથવા બેદરકારીથી તેનો તેઓ ભાગ્યે જ લાભ ઉઠાવી શકે છે. આ સ્થિતિ સર્વસામાન્ય દરેકને માટે હોઈ આરોગ્ય સારું ન સચવાય તે સ્વાભાવિક છે; તેથી આર્ત-ધ્યાન-ખરાબ વિચારો કરી અધિક દુઃખી થાય તેમાં પણ કંઈ આશ્ચર્ય નથી. આવી દુઃખદાયક સ્થિતિમાંથી સમાજનો ઉદ્ધાર કરવો એ સદુપદેશકોનું ખાસ કર્તવ્ય ગણાવું જોઈએ. “શરીરમાયં ચલુ ધર્મસાધનમ્” આ વાક્ય ખાસ વિચારવા જેવું છે. શરીર નિરોગી હોય તો જ ધર્મસાધન સારી રીતે સાધી શકે, તો જ ચિત્તની સ્વસ્થતા બની રહે અને તત્ત્વ-જ્ઞાન-શ્રદ્ધા અને સદ્ભાવની રક્ષા તથા વૃદ્ધિ સહેજે થવા પામે.

૩. જીવદયા (જયણા) પાળવા પૂરતું લક્ષ રાખવું.

ધર્મનાં અર્થી જનોએ હરેક કામ કરતાં, હાલતાં-ચાલતાં, બિઠતાં-બેસતાં, ખાતાં-પીતાં, સૂતાં-બિઠતાં, વાતચિત કરતાં કે કોઈપણ કામ કરતાં કોઈ જીવને નાહક પરિતાપ-ત્રાસ થાય તેમ કરવું ન ઘટે. કચરો-પૂંજો કાઢવા માટે શસ્ત્ર જેવી તીક્ષ્ણ ધાર-વાળી બજૂરીની સાવરણી નહિ વાપરતાં સુંવાળી મુલાયમ વાસંદી(સાવરણી)નો ઉપયોગ કરવો ઘટે. રસોઈ કરતાં દરેક પ્રસંગે જીવરક્ષા માટે ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ સ્વચ્છતા-ચોખખાઈ રાખવા ભૂલવું ન જોઈએ. ઘરમાં, દુકાનમાં કે દેરાસરમાં કોઈ પણ ઠેકાણે દીવો બિઘાડો મૂકવો નહિ, તેમ ઘી-તેલ-ગોળ-સાકર વગેરે રસવાળા પદાર્થ ખુલ્લા મૂકવા નહિ. અલક્ષ્ય-અનંતકાય ખાવા નહીં, માદક પીણા પીવાં નહિ, બ્રહ્મ વિદેશી દવા લેવી નહિ, અશુદ્ધ અને બ્રહ્મ ખાંડ ખાવી નહિ, આ કાયિક ક્રિયારૂપ

સ્થાનમાં અહિંસા (જીવહયા) પાળવી તથા માનસિક અને વાચિક વર્તનમાં કોઈનું અનિષ્ટ ચિંતવવું નહિં, અહિત થાય તેવું કઠોર વચન બોલવું નહિં, ચોરી જારી પ્રમુખ કુવ્યસન સેવવાં નહિં, સહુ જીવોને પોતાના આત્મા સમાન ગણવાં, ઇર્ષ્યા અદે-ખાઈ, વેરવિરોધ કોઈની સાથે કરવાં નહીં, સહુ સાથે મિત્ર-ભાવે વર્તવું, બની શકે તેટલો પરોપકાર કરતા રહેવું, પરોપકારના કામ સ્વકર્તવ્ય સમજીને નમ્રભાવે કરવા તેમ જ તેના કૃણ માટે અધીરા ન થવું, દીર્ઘદષ્ટિ રાખવી, ઉદારચિત્ત બનવું અને સ્વપરહિતમાં સાવધાન રહેવું.

૪. પીવાનું પાણી તદ્દન અખોટ (ચોખ્ખું) રાખવું. એમાં એકું વાસણ બોળી બધું પાણી બગાડવું નહિં. એઠી (અશુચિ) વસ્તુથી અસંખ્ય જીવોની ઉત્પત્તિ ને હાનિ થાય છે; ઉપરાંત ઘણાં-ખરાં એપી રોગોનો ફેલાવો થાય છે, જેથી પરિણામે શરીરની ભારે ખરાબી થવા પામે છે. એવી ગોળરાઈ (અશુચિ) દરેક ભાઈ-બહેનોએ જલ્દીથી દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો.

૫. રસોડું, પાણીયારું, ઘંટી, ખારણીયો, ભોજન અને શયન પ્રમુખના સ્થળે જરૂર ચંદ્રવા બાંધવા.

૬. શક્તિ, સમય, વિદ્યા, ખુદ્દિ અને લક્ષ્મીનો વિવેકસર સારામાં સારા કાર્યમાં ઉપયોગ કરવો.

૭. સંકુચિત દષ્ટિ છોડી, વિશાળ-ઉદાર દષ્ટિથી ખરાં જૈનને છાજે તેવો વ્યવહાર રાખવો.

૮. અન્ય જનો સ્વધર્મમાં જોડાય તથા સ્વધર્મી જનો ધર્મમાં દૃઢ થાય એવો પ્રબંધ કરવો.

૯. સહુને સમયોચિત સારી કેળવણી મળતી રહે અને સહુનું વર્તન ઉચ્ચ પ્રકારનું થાય એવી અભિલાષા રાખવી.

[આ. પ્ર. પુ. ૧૯. પૃ. ૬.]

સંસ્કારીતા-સ્વચ્છતા અને સ્વદેશી વિષે વિદ્યાર્થી અને ગૃહપતિની ફરજો.

(૧) સંસ્કારી માણસો કેમ જન્મે ? ૧. હાથ મોઢું સ્વચ્છ કર્યા પછી જ જન્મે. ૨. સ્વચ્છતાપૂર્વક વ્યવસ્થિત રીતે બેસીને જન્મે. ૩. મૌનપણે જન્મે. (પણ જરૂર પડે તો નજીકના [ભાઈઓ બહેનો] માત્ર સાંભળે તેવી રીતે ધીમે ધીમે મુખશુદ્ધિ સાચવીને બોલે) ૪. વાસણ વગેરેનો ખડખડાટ ન જ કરે. ૫. થાળીની આસપાસ ચોખ્ખું રાખે. ૬. બીજાને પાસે બેસવાનું મન થાય તેવી રીતે સ્વચ્છતાથી જન્મે. ૭. જમતાં જમતાં જે તે માંગ માંગ ન કરે. ૮. કયો પદાર્થ ઓછો વધતો રંધાયો છે અથવા સ્વાદ બેસ્વાદ થયો છે તે પોતે સમજે. ૯. શાંતિપૂર્વક સ્થિર ચિત્તથી હેઠે હોયે જન્મે. ૧૦. અન્નની નિંદા કદી ન કરે.

જંગલી-કુસંસ્કારી માણસ કેમ જન્મે ? તે ગમે તેમ ઢંગધડા વગર મેલા હાથે જન્મે. અજીકું-એકું વેરતો જન્મે. જોતારને સૂગ ચઢે તેવી રીતે લુશ લુશ કરતો જન્મે. એવા માણસનું અનુકરણ કરવું નહિ પણ સંસ્કારી માણસોનું અનુકરણ કરવું શ્રેયસ્કર છે. ઘણા વખતની કુટેવો પડી હોય તેણે સંસ્કારી માણસના રીતરિવાજો આદરવા, જેથી આપણે સુધરીએ અને સ્વંપર

અનેકને કાયદો થાય તથા દ્રવ્યભાવથી પણ અનેક કાયદા થઈ શકે, માટે પ્રિય ભાઈ-બહેનો! હવે જન્મવા વખતે ઉપરોક્ત વિવેક ન ભૂલશો, ખીજની ભૂલ કે ખામી શોધી બતાવવી સહેલી છે, તે પહેલાં આપણી જ ભૂલ કે ખામી શોધી સુધારી લેવી તે બહુ જરૂરની છે.

(૨) સ્વચ્છતા અને શાંતિ-સ્વચ્છતા અને શાંતિ આપણે સહુ ઇચ્છીએ છીએ પણ તે શોધી ક્યાંથી જડે? ‘વાડ વેલા ચોરે’ એવી સ્થિતિ લગભગ થઈ ગઈ છે. તે જોઈ-જાણી તેની ઉપેક્ષા નહીં કરતાં સભ્યતા, કોમળતા અને કરુણાથી તે સુધારવા દરેક સંસ્કારી ભાઈ-બહેનોએ પ્રયત્ન કરવો; પણ સમાજથી અતડા રહીને નહીં કરતાં નિઃસ્વાર્થવૃત્તિથી, પ્રેમથી સ્વચ્છતા અને શાંતિનું મહત્ત્વ સમજી આપણા પોતાના આચરણથી જ ખીજને બતાવી પછી સમાજમાં સુધારો કરવો.

(૩) વિદ્યાર્થીઓનાં શરીરના આરોગ્ય માટે પહેલાં પગથિયા તરીકે-દાંત, આંખ, કાન અને મલાશયની યોગ્ય સંભાળ લેવાની જરૂર છે.

(૧) દાંત દાડમની કળી જેવા રહે, તેની પોલોમાં જરા પણ અનાજ ભરાઈ ન રહે, તેના અવાળુ-પેઠા વિગેરે સાફ અને દઢ રહે. (૨) આંખોમાં ખીલ કે તાપોડીયાં હોય તો કાળજી-ભરી સારવાર કરીને તેને દૂર કરવા, અશ્મની જરૂર હોય તો તુરત લેવડાવવા, રાત્રે વધારે પડતું વાંચીને કે ખરાબ સ્થિતિમાં રહીને આંખો બગાડતા વિદ્યાર્થીઓને યોગ્ય રીતે વારવા. (૩) કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં બહેરાં અને ધ્યાન-બહેરાં હોય છે. આના કારણોમાં વહેતો કાન, મેલવાળો કાન

અને કાનના પડદા ઉપર કરવામાં આવતો અવિચારી હુમલો (અતિજ્વેરથી અવાજ કરવાની ટેવો હોય છે તે) દૂર કરવો જોઈએ. (૪) મળાશયમાં કચરો ભરાવાના કારણે કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને નાનામોટા રોગો થયા જ કરતા હોય છે. પેશાબ કે ઝાડો પરાણે રોકવાથી મળાશય કે મુત્રાશય બગડે તેમાં નવાઈ નથી. આની આરોગ્ય ઉપર ભારે અસર થાય છે. મળાશયની સાથે જ ખોરાકનો વિચાર અનિવાર્ય બને છે. એ બધાની યોગ્ય સંભાળ લેવાથી લાંબા દુઃખથી બચી જવાય છે અને શરીરનું આરોગ્ય ઠીક સચવાઈ રહે છે. ઉપરાંત વિદ્યાભ્યાસમાં ખામી આવતી નથી.

(૪) સ્વદેશી—તમે જે ચીજ વાપરો તે સંપૂર્ણ સ્વદેશી જ વાપરો. જે ચીજ આપણા દેશમાં જ ઉત્પન્ન થઈ હોય તે સ્વદેશી. જે ચીજ ઉત્પન્ન કરવામાં આપણા દેશભાઈઓએ આપણા દેશમાં મહેનત કરી હોય તે સ્વદેશી. જે ચીજની બનાવટનો નફો મોટે ભાગે આપણા દેશભાઈઓને મળતો હોય તે સ્વદેશી. જે ચીજની ઉત્પત્તિના વહીવટ વિગેરેમાં આપણા ભાઈઓનો મોટો હિસ્સો હોય તે સ્વદેશી.

(૫) સ્વદેશી ભાવના—ભારતભૂમિની સંસ્કૃતિને ધાવીને આપણે મોટા થયા છીએ. એ ભૂમિનાં સંતાનો નાગાં યા ભૂખ્યાં રહે તોયે આપણાં ભાંડુ છે. જે ધંધો આ નાગાં યા ભૂખ્યાંને રોટલા અને લાંગોટ આપે તે ધંધો સ્વદેશી. જે ધંધો આ નાગાં યા ભૂખ્યા ભાંડુઓને ઠાંકે ને પોષે તે ચીજ સ્વદેશી. જે ચીજે ખરીદ કરવાથી આપણા પૈસો પરદેશ ચાલ્યો ન જાય તે સ્વદેશી ભાવના.

(૬) બીડી પીવાનું વ્યસન—આ વ્યસન કોઈ કોઈ

વિદ્યાર્થીઓમાં ભેવામાં જાણવામાં આવે છે. તેનો ચેપ ખીજા વિદ્યાર્થીવર્ગને ન લાગે એવા સારા ઈરાદાથી ગૃહપતિ કે લાગતાવળગતા તેમના ઉપર ખીજાઈ જાય છે અને તે બદલ તેમને શાસન-શિક્ષા કરવા ઇચ્છા રાખે છે. ખરી રીતે ખીડીથી સ્વપરને નુકશાન થાય જ છે એવી માન્યતા તેવા વિદ્યાર્થીઓને ભાગ્યે જ હોય છે, તેથી તેમાં તેમને કોઈપણ પ્રકારના ગુન્હા જેવું જણાતું નથી. ઘણે ભાગે ઘરમાં જ પિતા અથવા વડિલને ખીડી પીતાં ભેઈ પોતે શિખેલ હોય છે. તેમાંથી તેમને મુક્ત કરવા જ હોય તો પ્રેમપૂર્વક ખીડીથી થતા નુકશાનનું તેમને ખરાખર ભાન કરાવશે તો ભવિષ્યમાં તે બદીમાંથી તેઓ મુક્ત થઈ જશે.

(૭) સાચા વૈદ્ય સમા ગૃહપતિ અને તેની જવાબદારી—દહીંના રોગને બહાર આવતો અટકાવે તે સારો વૈદ્ય નથી, પણ એ રોગનું મૂળ શોધીને તે મૂળનો જ ઉપાય કરે તે સાચો વૈદ્ય છે. તેમ વિદ્યાર્થીઓના નાના મોટા દોષો નજરે આવતા અટકાવે એ સાચો ગૃહપતિ નથી પણ એ દોષોના મૂળ શોધીને તેનો ઉપાય કરે તે સાચો ગૃહપતિ છે. એવા વૈદ્ય અને એવા ગૃહપતિ યોગ્ય છે.

માળાપ થવું સહેલું, લોહીનો સંબંધ એટલે માળાપ અને બાળકો વચ્ચે ઘર્ષણો તો ઊભાં જ થવા ન પામે. તેમ શિક્ષક થવું સહેલું, અમુક વિષયો જ શિખવવાના હોય તે વિદ્યાર્થીઓને શિખવી દીધા એટલે શિક્ષક પોતાને ઠેકાણે અને વિદ્યાર્થી પોતાને ઠેકાણે. ગૃહપતિ થવું અઘરું. માળાપોને તો પોતાનાં બાળકોને પોતાનાં રાખવાનાં; જ્યારે ગૃહપતિને તો પારકા બાળકોને પોતાનાં કરવાનાં હોય છે. શિક્ષકને તો દિવ-

સનાં પાંચ છ કલાક જ કેળવણીની દૃષ્ટિ રાખીને શિખવવાનું હોય છે જ્યારે ગૃહપતિને તો નજીવી પ્રવૃત્તિઓમાં પણ એ દૃષ્ટિ રાખીને કામ લેવાનું હોય છે અને તે પણ આખો દિવસ, એટલે તેની જવાબદારી કેટલી વિશેષ છે તેનો ખ્યાલ આવી શકશે. પારકાં છોકરાં પોતાનાં કરવાની જેની તાકાત-યોગ્યતા છે ને તેવી આવડત સાથે શુદ્ધ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમથી કામ લઈ જાણે છે તે જ ગૃહપતિ થવાને લાયક ગણાય.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૧, પૃ. ૭૯]

ભાવનાનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ.

૧. ઇષ્ટ સંયોગ, સમૃદ્ધિ યુક્ત વિષયસુખ, સંપદા, આરોગ્ય, દેહ, યૌવન અને જીવિત એ સર્વે અનિત્ય છે. (અનિત્ય ભાવના)

૨. જન્મ, જરા અને મરણના ભયથી વ્યાપ્ત અને વ્યાધિ-વેદનાથી ગ્રસ્ત એવા લોકને વિષે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના વચન સિવાય બીજું કોઈ શરણુ થાય તેમ નથી. (અશરણુ ભાવના)

૩. માતા થઈને પુત્રી, બહેન અને પત્ની આ સંસારને વિષે થાય છે, તંમ જ પુત્ર થઈને પિતા, ભાઈ અને શત્રુ પણ થાય છે. (સંસાર ભાવના)

૪. સંસારચક્રમાં ફરતાં એકલાને જન્મમરણ કરવાં પડે છે અને શુભાશુભ ગતિમાં જવું પડે છે; તેથી આત્માએ પોતે જ પોતાનું અક્ષય આત્મહિત સાધવું. (એકત્વ ભાવના)

૫. હું સ્વજનથી, પરજનથી, વૈભવથી અને શરીરથી જુદો

હું એવી જેની નિશ્ચિત મતિ છે તેને શોક સંતાપ થવો સંભવતો નથી. (અન્યત્વ ભાવના)

૬. અશુચિથી ઉત્પન્ન થયેલા, અશુચિથી વૃદ્ધિ પામેલા અને અન્યને પણ અપવિત્ર કરનાર એવા દેહનો અશુચિભાવ દરેક સ્થાને ચિંતવવો. (અશુચિ ભાવના)

૭. જે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગને વિષે આસક્ત છે તેનામાં મલિન કર્મનો પ્રવાહ ચાલ્યો આવે છે, તે માટે તેનો નિરોધ કરવા યત્ન કરવો. (આશ્રવ ભાવના)

૮. પુન્ય પાપને નહિ ગ્રહણ કરવામાં, મન, વચન, કાયાની વૃત્તિને રોકવામાં અને આત્મ પુરુષોએ ઉપદેશોલો, અત્યંત સમાધિવાળો અને હિતકારી સંવર ચિંતવવા અને સેવવા યોગ્ય છે. (સંવર ભાવના)

૯. જેમ વૃદ્ધિ પામેલો દોષ લંઘનથી યત્નવડે ક્ષીણ-નષ્ટ થાય છે તેમ એકઠાં થયેલા કર્મને સંવરયુક્ત પુરુષ તપવડે ક્ષીણ કરી નાંખે છે. (નિર્જરા ભાવના)

૧૦. ઊર્ધ્વ, અધો અને તીર્ણ લોકનું સ્વરૂપ, તેનો વિસ્તાર, સર્વત્ર જન્મ, મરણ તથા રૂપી દ્રવ્ય અને તેના ઉપયોગનું ચિંતવન કરવું. (લોકસ્વરૂપ ભાવના)

૧૧. જેમણે અંતરંગ શત્રુઓને જીત્યા છે એવા જિનેશ્વરોએ જગતના હિતને માટે આ ચારિત્રધર્મ સારી રીતે પ્રરૂપેલો છે, તેમાં જે રક્ત થયેલા છે તે સંસારસમુદ્રને લીલામાત્રમાં પાર પામેલા સમજવા. (ધર્મ ભાવના)

૧૨. મનુષ્યપણું, કર્મભૂમિ, આર્યદેશ, ઉત્તમ કુળ, આરોગ્ય

અને દીર્ઘાયુષ પ્રાપ્ત થયે છે, તેમ જ શ્રદ્ધા, સદ્ગુરુયોગ અને શાસ્ત્રશ્રવણ આદિ સામગ્રી વિદ્યમાન હોય તો પણ સમક્રિતરત્ન અતિ દુર્લભ છે. (યોધિદુર્લભ ભાવના)

૧૩. સેંકડો ભવે એવું દુર્લભ સમ્યક્ત્વ પામ્યા છતાં મોહથી, રાગથી, ક્રુમતિથી, કુસંગથી અને ગૌરવના વશથી ચારિત્ર પ્રાપ્ત થવું અતિ દુર્લભ છે.

૧૪. ચારિત્રરત્ન પામ્યા છતાં ઈન્દ્રિય, કષાય, ગૌરવ અને પરીષદ્ગ્રપ શત્રુથી વિહ્વળ થયેલા જીવને વૈરાગ્યમાર્ગમાં વિજય મેળવવો એ અત્યંત કઠીન છે.

૧૫. તેટલા માટે પરિષદ, ઇન્દ્રિય અને ગૌરવનો તથા શત્રુગણના નાયક એવા કષાય શત્રુઓનો ક્ષમા, મૃદુતા, ઋણુતા અને સંતોષવડે વીર પુરુષોએ જય કરવો.

૧૬. કષાયના ઉદયના નિમિત્તો અને ઉપશાંતિના નિમિત્તો સમ્યગ્ રીતે વિચારીને ત્રિકરણશુદ્ધિથી તેમનો અનુક્રમે ત્યાગ અને આદર કરવો.

“ દશવિધ યતિધર્મ ”

૧૭. ક્ષમા, મૃદુતા, ઋણુતા, પવિત્રતા, સંયમ, સંતોષ, સત્ય, તપ, બ્રહ્મચર્ય અને નિષ્પરિગ્રહતા એ રીતે દશવિધ યતિધર્મ વિધિપૂર્વક સેવવા યોગ્ય છે.

૧૮. ધર્મનું મૂળ દયા છે. ક્ષમા રહિત માણસ દયાને સારી રીતે આદરી શકતો નથી તે માટે જે ક્ષમા આપવામાં તત્પર હોય છે તે ઉત્તમ ધર્મ સાધી શકે છે.

૧૯. સર્વ ગુણો વિનયને આધીન છે અને વિનય મૃદુતાને આધીન છે. જેના હૃદયમાં સંપૂર્ણ મૃદુતા વસી છે તે સર્વ ગુણસંપન્ન જાણવો.

૨૦. ઋણુતા વિનાનો કોઈ શુદ્ધિને પામતો નથી, શુદ્ધ આત્મધર્મ આરાધી શકતો નથી, ધર્મ વિના મોક્ષ નથી અને મોક્ષ વિના અન્યત્ર પરમ સુખ નથી.

૨૧. જે ઉપકરણ, આહારપાણી અને દેહને આશ્રીને દ્રવ્યશૌચ કરવો ઘટે તે ભાવશૌચને બાધક ન પડે તેમ ચત્તપૂર્વક કરવા યોગ્ય છે.

૨૨. હિંસાદિક પાંચ આશ્રવથી વિરમવું, પાંચે ઈન્દ્રિયનો નિગ્રહ કરવો, ચાર કષાયનો જય કરવો, અને મન-વચન-કાયાના ત્રણ દંડથી વિરમવું એમ ૧૭ પ્રકારે સંયમ છે.

૨૩. બાંધવ, ધન અને ઈન્દ્રિયસુખના ત્યાગથી જેણે ભય અને વિગ્રહ તજ્યા છે, અહંકાર અને મમકાર તજ્યા છે એવા ત્યાગી સાધુ જ નિર્ઘ્રંથ કહેવાય છે.

૨૪. પૂર્વાપર અવિરુદ્ધ વચનનો ઉચ્ચાર કરવો અને તન-મન-વચનથી એકતા અકુટિલતા વાપરવી એમ ચાર પ્રકારનું સત્ય શ્રી જિનેશ્વરના શાસનમાં કહ્યું છે.

૨૫. અનશન (આહાર ત્યાગ), ઊણાદરી (આહારમાં ઓછાશ કરવી), વૃત્તિસંક્ષેપ (નિયમિત રહેવું-જરૂરીયાતો ઘટાડવી), રસત્યાગ (વિગયત્યાગ), કાયકલેશ, (શીત-તાપાદિક સમભાવે સહેવાં) અને સંતીનતા (સ્થિરાસને રહેવું) એ છ પ્રકારે બાહ્ય તપ કહ્યો છે.

૨૬. પ્રાયશ્ચિત્ત (પાપની આલોચના), વિનય, વૈયાવચ્ચ, ધ્યાન, ક્રોધોત્સર્ગ અને સ્વાધ્યાય એ રીતે અભ્યંતર તપ છ પ્રકારનો છે.

૨૭. દિવ્ય તથા ઔદારિક કામભોગ સંબંધી સુખચક્રી ત્રિવિધે ત્રિવિધે નિવર્તવું, એવી રીતે બ્રહ્મચર્ય અઠાર પ્રકારનું છે.

૨૮. અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ નિશ્ચયથી મૂર્છાને જ પરિગ્રહ કહે છે, તેથી વૈરાગ્યના અર્થી જનોને માટે નિષ્પરિગ્રહતા-નિઃસ્પૃહતા એ જ પરમ ધર્મ છે.

૨૯. પૂર્વોક્ત દશવિધ ધર્મનું સદા સેવન કરનારને અત્યંત નિળિડ થયેલા એવા રાગ, દ્વેષ અને મોહનો અદ્ય કાળમાં ક્ષય થાય છે.

૩૦. અહંકાર અને મમકારના ત્યાગથી અતિ દુર્જન્ય, ઉદ્ભૂત અને પ્રળબ્ધ એવા પરિષદ, ગૌરવ, કષાય તથા મન-વચન-કાયાના દંડ અને ઈદ્રિયોના વિકારોને યોગી પુરુષો તત્કાળ હણે છે.

[આ. પ્ર. પુ. ૩૧. પૃ. ૨૨]

એકનિશ્ચિત લક્ષ અને સ્વાધ્યાય.

૧. નિશ્ચિત કાર્યક્રમવાળો માણસ જ ક્ષત્તેહ પામે છે, તેથી એક જ વિષયને વળગી રહે.

૨. આ ટૂંકા માનવજીવનમાં જેને કાંઈ પણ મહત્ત્વનું કાર્ય કરી જવું હોય તેણે પોતાની સ્વશક્તિઓવડે એવું તો એકાગ્રતા-

પૂર્વક કામ કરવું જોઈએ કે આ જગતમાં મોજશોખ કરવાને જન્મેલા આળસુ માણસોને મન તો તે ગાંડા જેવો જ લાગે.

૩. મહાન ઉદ્દેશ ધારણ કરવાથી આપણું જીવન સાર્થક થાય છે.

૪. સીધા પોતાના લક્ષ્ય તરફ ધસી જતાં, વિદ્વેષમાંથી પોતાનો માર્ગ કાપી કાઢતા અને બીજાઓને હતાશ બનાવી દે એવાં વિદ્વેષોને જીતી લેતા એકાદ તરુણ પુરુષને જોવાથી આપણને કેવો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે ?

૫. પ્રત્યેક માણસ બીજાઓ પાસેથી જે શિક્ષણ મેળવે છે તેનાં કરતાં ઘણું જ વધારે મહત્ત્વનું શિક્ષણ તો પોતે પોતાની જાત પાસેથી (ને સ્વાવલંબનથી) મેળવી શકે છે.

૬. મોટો માણસ પોતાનામાં રહેલાં ગુણોની જ શોધ અને સદુપયોગ કરે છે. નાનો માણસ બીજાઓની જ પાસે શોધ્યા કરે છે (જન્મે વચ્ચેનો તદ્દાવત આથી કેવો સરસ સમજી શકાય છે ? પરાશ્રયી નહીં પણ સ્વાશ્રયી થવાથી જ મોટા થવાય છે.)

૭. સદ્ગુણો એવા પણ વિરલ જનો હોય છે કે જે પ્રમુખ થવા કરતાં પ્રમાણિક થવાનું વધારે પસંદ કરે છે. પ્રમાણિકતાની ખરી કિમ્મત જાણનાર સ્વાશ્રયી બની શકે છે.

૮. જે સૌથી વિશેષ સ્વાશ્રયી હોય છે તે જ સૌથી વિશેષ બળવાન છે.

૯. તારા પોતાનામાં જ-આત્મપ્રતીતિમાં જ તારા વિકાસનું ખરું સાધન રહેલું છે.

૧૦. આપણામાં કંઈ સફતત્વ હશે તે કાર્યથી પ્રગટ થશે.

૧૧. જે માણસોએ પોતાની જાત ઉપર સૌથી વિશેષ આધાર રાખ્યો છે, તેમણે જ સૌથી વિશેષ ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરી છે.

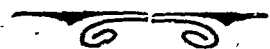
૧૨. ઇચ્છા (પ્રણ) હોય તો (ઇચ્છિત) પાત્ર અવશ્ય જડી આવે છે.

૧૩. ઉપરટપકે મેળવેલું અપકવ જ્ઞાન પાછળથી આપોઆપ જ ભૂલાઈ જાય છે.

૧૪. પરને શિખામણ દેવામાં શરા (કુશળ) તો કંઈક હોય છે, પણ તે ખરા માણસની પંક્તિમાં ગણાતા નથી. જેઓ પોતાની જાતને જ શિખવવા (કેળવવા) કુશળતા ધરાવે છે તે વિરલ જનો જ માણસની ખરી પંક્તિમાં ગણાય છે. રહેણી-કરણીથી જ ખરી કિંમત અંકાય છે. નરી કથની કરણી વગર લૂખી લાગે છે.

૧૫. શિષ્યને પોતાની જાતને ઓળખતાં શિખવવું એ જ શુરુનું મહાન કાર્ય છે. જ્ઞાન-પ્રકાશથી જડતા દૂર કરી, સ્વશક્તિથી આત્મપ્રતીતિ કરી, પુરુષાર્થવડે સ્વચારિત્રને અજવાળવું જોઈએ.

[આ. પ્ર. પુ. ૧૯, પૃ. ૨૯૯]

શ્રી કૃષ્ણરવિજયજી લેખસંગ્રહ ભાગ ચોથાના વિષયોની અકારાદિ અનુક્રમણિકા

ધર્મોપદેશાત્મક લેખો

	પૃષ્ઠ
૧ અતેકાન્તવાદનું સ્વરૂપ	૬૩
૨ અમૃત વચનો	૨૯૧
૩ અમે આવા ગુણવાળાને બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ. ...	૨૩૨
૪ આચારાંગ સૂત્રનાં મુખાધિતો	૪૪
૫ આ તે જીવની કેવી જડતા ?	૨૩૪
૬ આત્મનિરીક્ષણ	૨૨૨
૭ આત્મનિરીક્ષણનો અભ્યાસ રાખવા નિવેદન ...	૨૮૩
૮ આત્મરાજ્યપ્રાપ્તિનો ઉપાય	૨૨૨
૯ આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણોને પુષ્ટિ આપનાર પૌષ્ઠ ...	૨૯૭
૧૦ ઉત્તરાખ્યયન સૂત્રનો સદ્બોધ	૪૯
૧૧ ઉપદેશમાલા (પુષ્પમાલા) પ્રકરણનો હિતોપદેશ ...	૧૧૬
૧૨ ઉપદેશ શતક (આભાણુશતક)નો અનુવાદ ...	૧૮૯
૧૩ કલ્યાણાર્થી જનોએ કેવું વર્તન રાખવું જોઈએ ? ...	૨૮૮
૧૪ કષાયનો જય	૨૩૬
૧૫ કોઈ પણ કાર્યસિદ્ધિ માટે પાંચ કારણો ...	૧૭૮
૧૬ ખરા પંડિત કેવા હોય ?	૩૬
૧૭ ખરા શૂરવીર કેવા હોય ?	૩૬
૧૮ જૈનતત્ત્વ સાર	૭૦
૧૯ ત્રણ પ્રકારના સાધુ	૨૨૯
૨૦ દાન ધર્મનું આરાધન	૨૬૭

૨૧ ધર્મ અને વ્યાપાર પર ત્રણ વણિકાનું દૃષ્ટાંત	...	૨૨૮
૨૨ ધર્મચિત્તરતા ગુણમાં કરવો જોઈતો દૃઢ પ્રયત્ન	...	૩૦
૨૩ નિર્ગ્રંથ શબ્દનો ભાવાર્થ	...	૨૩૨
૨૪ પર્યુષણ પર્વ અને આપણું કર્તવ્ય	...	૨૮૧
૨૫ પંચ મહાવ્રત તથા તેની ભાવના	...	૧૩૦
૨૬ પ્રમાદ વિષય	...	૨૨૬
૨૭ પ્રાર્થના	...	૨
૨૮ પ્રાસ્તાવિક તત્ત્વબોધ	...	૨૧
૨૯ ભાવનાનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ	...	૩૧૫
૩૦ મલિન વાસના-ભાવનાનું યજ્ઞ તોડવા પ્રયત્ન	...	૨૨૬
૩૧ મહાવીરના ઉપદેશનું રહસ્ય	...	૪
૩૨ યોગપ્રદીપનો ભાષાનુવાદ	...	૨૦૨
૩૩ વિશ્વવ્યાપક જ્ઞેન દર્શન	...	૫૩
૩૪ વીર જ્યંતિ પ્રસંગે સહૃદય જનોના હિતાર્થે ક્રિયિત્ વક્તવ્ય	...	૩૭
૩૫ શરીર ભાડાનું ઘર છે	...	૨૪૯
૩૬ શાસનરહસ્ય હિતોપદેશ	...	૨૯૩
૩૭ શાસનરમિક શુદ્ધ મુનિઓ કેવા હોય ?	...	૩૪
૩૮ શુદ્ધ દેવગુરુની યોગ્ય ઉપાસના વિધિ	...	૧૮૩
૩૯ શુદ્ધ સંયમ-આત્મનિગ્રહથી થતી આત્મશાંતિ	...	૨૮૪
૪૦ શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીનું સંન્યસ્ત જીવન	...	૧૩૪
૪૧ સમકિતની છ ભાવના.	...	૨૬૨
૪૨ સામાયિક-પ્રતિક્રમણ-દેવવંદનાદિ ધર્મક્રિયામાં કરવો જોઈતો	...	...
યથાવિધિ આદર	...	૨૮૬
૪૩ સિદ્ધપરમાત્માના આઠ ગુણો અને તેથી થતો આત્મિક લાભ	...	૨૩૮
૪૪ સુખ-દુઃખના વિચાર ઉપર બોધદાયક ચૌભંગી	...	૨૬૭
૪૫ સુભાષિત સંગ્રહ	...	૮૧

૪૬ સંયમમાર્ગમાં સુરિચિત રહેવા માટે ...	...	...	૨૬૫
૪૭ સંવિદ્ધ સાધુયોગ્ય કુલકના નિયમો ...	...	...	૧૨૩
૪૮ હિતવચનો ...	...	...	૨૬૫
૪૯ હિતશિક્ષા-સારબોધ ...	...	...	૧૨૯
૫૦ “ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય ” અથવા જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યનું મહાત્મ્ય	...	...	૨૬૪

નૈતિક લેખો.

૫૧ અર્થનું પ્રયોજન અને અર્થ ઉપાર્જન કરવાની દિશા ...	...	...	૨૬૧
૫૨ અનુભવ વચનો ...	...	...	૨૪૮
૫૩ આત્મહિતૈષી જનોને ઉત્તેજક વચનો ...	...	...	૨૪૬
૫૪ આત્મોન્નતિપ્રેરક હિતવચનો ...	...	...	૨૪૩
૫૫ એક નિશ્ચિત લક્ષ અને સ્વાધ્યાય ...	...	...	૩૧૮
૫૬ અંતઃકરણની જાગૃતિ ...	...	...	૧૬૨
૫૭ ખરી પવિત્રતા ...	...	...	૨૨૧
૫૮ ખરી જરૂર શાની છે ? હવે કંઈક જાગીને જુઓ ! ...	...	...	૨૩૫
૫૯ ખરું સુખ સંતોષવૃત્તિમાં છે તે ન ભૂલશો ...	...	...	૨૫૪
૬૦ ચારિત્ર્યધારણમાં કેટલાક ખાસ અગત્યના ગુણો ...	...	...	૨૨૪
૬૧ જયંતિ ઉજવવાનો હેતુ-ઉદ્દેશ ...	...	...	૩૦૨
૬૨ દૈવ ગુણાનુરાગ-પ્રશંસા ...	...	...	૨૭
૬૩ પરનિંદા સમું પાપ નથી એમ સમજી તેથી હંકરું ...	...	...	૩૧
૬૪ પુરુષાર્થ ...	...	...	૧૭૭
૬૫ પ્રાસ્તાવિક સદ્બોધ ...	...	...	૨૩
૬૬ મનોરથની ઉપયોગિતા અને જળ ...	...	...	૨૨૯
૬૭ વિજ્યાનંદસૂરિ (શ્રીમદ્ આત્મારામજી મહારાજ)ની જયંતિ પ્રસંગે કરેલ વ્યાખ્યાનનો સાર ...	...	...	૩૦૪
૬૮ વીરપ્રભુની જયંતિ ઉજવનાર લાઘ્યહેતોને સૂચના- રૂપે હિતબોલ ...	...	...	૩૦૦

૬૯ વીરધર્મ પ્રાપ્ત કરવાની કળા-કુનેહ-ડહાપણ	...	...	૧૧૩
૭૦ સદ્બોધ-સત્તીતિદર્શક વચનામૃત	...	...	૨૬૯
૭૧ સદાચારનો ભંડાર...	...	...	૧૩૩
૭૨ સર્વસામાન્ય હિતવાક્યો	...	...	૨૭૮
૭૩ સૂક્તવચનો	...	...	૨૧૨
૭૪ સોનેરી સુવાક્યો	...	...	૫
૭૫ હિતશિક્ષા વચનો	...	...	૨૫૧

સામાજિક લેખો

૭૬ અન્નનું શુભાશુભ પરિણામ...	...	...	૧૬૧
૭૭ જીવનદોરી	...	...	૧૬૧
૭૮ બોધદાયક વચનો	...	...	૨૪૦
૭૯ બોધવચનો	...	...	૨૫૦
૮૦ બ્રહ્મચર્ય-આશ્રમનો પ્રભાવ	...	...	૨૫
૮૧ ભોગલાલસાને તજવાની-જીતવાની જરૂર	...	...	૨૩૧
૮૨ માનવજીવન સફળ કેમ થાય ?	...	...	૧૭૫

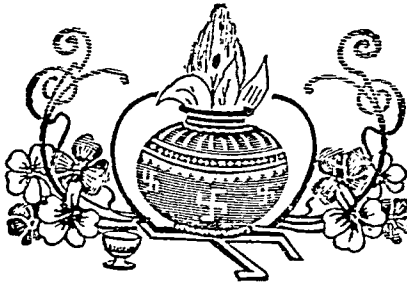
જૈનોપયોગી લેખો

૮૩ જૈનકુળમાં જન્મેલ મનુષ્યે વ્યવહારમાં કેમ વર્તવું ?	...	...	૧૬૪
૮૪ પ્રકીર્ણ બોધવચનો	...	...	૨૫૩
૮૫ યાત્રાળુ ભ્રામ્યહોતોને અગત્યની સૂચના	...	...	૧૧૭
૮૬ વાસ્તવિક બોધ	...	...	૭૩
૮૭ શાળા શ્રીમંતોનું હિતકર્તવ્ય	...	...	૧૮૭
૮૮ સાધુસહકારી મંડળની યોજના	...	...	૩
૮૯ સાધુસાધ્વીઓ પ્રત્યે શાસનહિતાર્થે સાદર નિવેદન	...	...	૩૦૬
૯૦ સુભાષિત પદ સંગ્રહ	...	...	૮૪
૯૧ સ્વદેશી વસ્ત્રાદિકનો સ્વીકાર કરી લેવા જૈનસમાજને નમ્રપણે બોલ	...	...	૨૭૫

વિદ્યાર્થીને ઉપયોગી લેખો

પૃષ્ઠ

૯૨ ખરા યુવક-વિદ્યાર્થીની અંગત ભાવના...	...	...	૧૪૩
૯૩ વિદ્યાર્થીઓને હિતસંદેશ	...	...	૧૪૫
૯૪ વિદ્યાર્થીઓમાં કુટેવ દાખલ થવી ન જોઈએ ...	...	...	૧૬૦
૯૫ વિદ્યાર્થીને શારીરિક શિક્ષા કરવાથી થતું નુકશાન...	...	...	૧૬૦
૯૬ વિદ્યાર્થીવર્ગે લક્ષ્યમાં રાખવા યોગ્ય હિતસૂચનાઓ ...	...	...	૧૪૪
૯૭ શિક્ષણના બહેમો	...	...	૧૫૯
૯૮ સાચા વિદ્યાર્થી યતનવાની ખરી ભાવના ...	...	...	૧૫૦
૯૯ સંસ્કારિતા, સ્વચ્છતા અને સ્વદેશી વિષે વિદ્યાર્થી અને			
ગૃહપતિની ફરજો ...	...	...	૩૧૦

સન્મિત્ર મુનિ શ્રી કર્પૂરવિજયજી

નું

સંક્ષિપ્ત જીવન-કાવ્ય.

(જયંતિ પ્રસંગ માટે રચાયેલું)

હરિગીત છંદ.

સૌરાષ્ટ્ર સુંદર દેશ શ્રી શત્રુંજયાદિ તીર્થ જ્યાં,
ઇતિહાસમાં પ્રખ્યાત સ્થલ શ્રી નગર વલ્લભીપુર ત્યાં;
અમીચંદ લક્ષ્મીબાઈ દંપતી પુણ્યવંતાં ત્યાં વસે,
જિનપૂજના સામાયિકાદિ શ્રાદ્ધ જીવને ઉલ્લસે. (૧)

સંતાનમાં પુત્રી પ્રથમ પછી પુત્રકેરો જન્મ છે,
જેની જયંતિ આજ છે તે પુણ્યવંતા પુત્ર એ;
માતા પિતા અભિધાન રાખે 'કુંવરજી' એ કુંવરનું,
બાલ્યવય ચેષ્ટિત આકર્ષે બધાને કુંવરનું. (૨)

યોગ્ય વયને પામીને શાળાતણું શિક્ષણ લહે,
સંસ્કારનું ગૌરવ અહો! સંસ્કારી જીવન નિર્વહે;
'પુત્ર લક્ષણ પારણે' એ કથન સૂચન સત્ય છે,
કરણી કુંવરજીભાઈની દૃષ્ટાંતમાં પ્રત્યક્ષ છે. (૩)

વ્યાખ્યાન વૃદ્ધિચંદ્રજીનાં ભાવનગરે સાંભળી,
સંસાર જાણી અસાર વૈરાગ્યે સહજ વૃત્તિ વળી;
સંત તેને જાણીએ ભવ-અંતનો ઉપદેશ દે,
જીવન પરિવર્તન કરાવી ટાળતા ભવકલેશને. (૪)

મૃત્યુ માતાનું થયું એ દુઃખદ ઘટના યદ્યપિ,
તત્વજ્ઞ કુંવરજી કરે નિર્ણય હવે એ નિમિત્તથી;
જન્મવું મરવું અનાદિની ઉપાધિ ટાળવી,
એવા જીવનને જીવવાની જ્ઞાનો-આજ્ઞા પાળવી. (૫)

જો જીવ ઈચ્છે શિવને સંયમ વિના તે ના મળે,
એ વાત જો નિશ્ચિત છે તો ત્યાં પ્રમાદે શું વળે ?
ખાવીશ વર્ષની વય વિષે ભરચૌવને સંયમ ગ્રહે,
શાંતમૂર્તિ વૃદ્ધિચંદ્રજી શિષ્ય અષ્ટમ સંગ્રહે. (૬)

જૈન-દર્શન-સંયમે છે ત્યાગ દુન્યવી નામનો,
તેથી ‘કુંવરજી’ માં થયો આરોપ ‘કર્પૂર’ નામનો;
ખાલખાલચારી મુનિ કર્પૂરવિજયજી ધન્ય છે !
શાંત, દાંત, તપસ્વી ધ્યાને-મગ્ન મુનિને ધન્ય છે ! (૭)

દીક્ષાતણા જયનાદથી શ્રી જૈનદર્શન ગાજતું,
કેવલ સુધારક વર્ગના સ્વાચ્છંદને ના ફાવતું;
કલ્યાણકારી માર્ગમાં કાંટા ઝાંછાવે ખાપડા,
જૈનશાસન વિજયધ્વજ તો વિજયવંતો સર્વદા. (૮)

કરમાં ધરીને કલમને સાહિત્ય જીવનભર લખ્યું;
અન્ય મુનિગણથી વિચારે લિખ્ત જ્યાં તે પણ લખ્યું;
વર્ષ છેંતાલીસ દીક્ષા પાળી સ્વર્ગે સંચરે,
અદૃશ્ય એ સ્થૂલદેહથી સાહિત્યથી પ્રત્યક્ષ છે. (૯)

લીખાભાઈ છગનલાલ શાહ
મુંબઈ

